

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

BRNO UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

FAKULTA ARCHITEKTURY

FACULTY OF ARCHITECTURE

ÚSTAV TEORIE

DEPARTMENT OF THEORY

RODINNÝ DŮM V ČESKOSLOVENSKU

PO ROCE 1945

SKUPINOVÉ FORMY ŘADOVÉHO BYDLENÍ

FAMILY HOUSE IN CZECHOSLOVAKIA AFTER 1945

GROUP FORMS OF TERRACED HOUSING

DIZERTAČNÍ PRÁCE

DOCTORAL THESIS

AUTOR PRÁCE

AUTHOR

Ing. arch. **LENKA DOČEKALOVÁ**

VEDOUCÍ PRÁCE

SUPERVISOR

prof. Ing. arch. **VLADIMÍR ŠLAPETA, DrSc.**

BRNO 2019

Prohlášení autora o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně, pod vedením svého školitele a použila jen uvedené prameny a literaturu, které jsou součástí této práce. Fotografické přílohy, u kterých není uveden zdroj, jsou vlastní.

V Brně dne 11. července 2019

Podpis autora

Poděkování

Chtěla bych poděkovat všem, kteří mi pomáhali při studiu, a také *Ústavu architektury fakulty stavební VUT*, které mi studium umožnilo. Stejně tak teoretickému pracovišti *fakulty architektury VUT*, zejména svému školiteli profesoru *Vladimíru Šlapetovi*. Dále bych chtěla poděkovat profesoru *Ivanu Rullerovi* za podklady k neobvyklému konstrukčnímu řešení rodinných domů.

Ráda bych také poděkovala inženýrce *Jaroslavě Rajchmanové*, vedoucí stavebního úřadu v Břeclavi, a také celému jejímu kolektivu za možnost seznámit se s cennými projektovými podklady. Velmi mi pomohla dobová publikace obsahující studii architekta *Jaromíra Zlámala*, kterou mi poskytl jeho syn, architekt *Tomáš Zlámal*. Také děkuji architektovi *Bohumilu Beránkovi* z *Kanceláře architekta Prahy 6*, s jehož pomocí mi byl zpřístupněn archiv zdejšího stavebního úřadu. Za cenné dobové fotografie souboru rodinných domů v bratislavském sídlišti *Dúbravka*, taktéž za situaci a podklady k dispozicím rodinných domů děkuji slovenskému architektovi *Marianu Malovanému*.

Vřelé poděkování náleží také mé rodině.

Bibliografická citace

DOČEKALOVÁ, L. *Rodinný dům v Československu po roce 1945*. Skupinové formy řadového bydlení. Brno: Vysoké učení technické v Brně. Fakulta architektury, 2019, s. 293. Vedoucí dizertační práce: prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc.

© 2019 Lenka Dočekalová

ABSTRAKT

Hlavní část dizertační práce analyzuje formu řadové zástavby v Československu v rozsahu let 1945-1990. Hledá její původní kořeny, nové principy jejího utváření a charakteristické typy. Záměrem bylo najít odpověď na otázku, kde spočívají její hodnoty, neboť státem plně řízená typizace negativně ovlivnila podobu průměrného řadového domu. Otázka hledání kvalit přibližuje předválečný vývoj řadových forem a zkoumá paralely mezi soubory soudobými a sedmdesátých let. Problematika je zasazena do širšího rámce bytové politiky státu a jejího vlivu na charakter nové zástavby.

Práce se především soustřeďuje na období sedmdesátých let, kdy výstavba rodinného bydlení vrcholila. Stěžejní část analyzuje tři vybrané soubory řadových domů ze sedmdesátých let. Přitom vychází ze studia dostupné projektové dokumentace, kterou zpřístupnily archivy stavebních úřadů. Vybrané soubory jsou posuzovány z hlediska utváření veřejného prostoru a nových typů řadových domů. Práce upozorňuje na rozmanitost typologické formy řadových domů tohoto období.

Poslední část je věnována charakteristice řadových domů postavených po roce 1990. Práce shrnuje příčiny vzniku negativních jevů v příměstských lokalitách a na příkladu typových řadových domů ukazuje jejich proměnu. Na několika vybraných souborech analyzuje nové přístupy v urbanistickém zastavění rodinných domů. V souvislosti s novými koncepcemi zkoumá charakter veřejného prostoru a užití typy řadových domů.

Závěr práce shrnuje proměnu řadového domu a jeho urbanistického zastavění od roku 1945 až po současnost a navrhuje další oblasti a problémy vhodné ke zkoumání. V příloze jsou dokumentovány urbanistické studie tří vybraných souborů ze sedmdesátých let, které dosud nebyly publikovány. Součástí přílohy tvoří grafy, které hodnotí rozsah rodinné zástavby k bytové zástavbě, v rámci jednotlivých časových úseků od roku 1945 až po současnost.

Klíčová slova

Rodinný dům po roce 1945, řadové domy, soubory rodinných domů, skupinová zástavba sedmdesátých let, podpora výstavby řadových domů, soubory s částečně vyloučenou dopravou, současná zástavba rodinných domů, veřejný prostor.

ABSTRACT

The main part of the doctoral thesis analyses the form of terraced housing in Czechoslovakia in the years 1945-1990. It searches for the original roots, the principles of formation and the characteristic types. The aim was to find an answer to the question of where its values lie, because the state-controlled standardization negatively influenced the appearance of an average terraced house. The quest of seeking positive approaches the pre-war development of terraced housing and examines parallels between the groups of the 70s and the present. The subject is embedded in the wider framework of the state housing policy and its impact on the character of the new development.

The thesis focuses on the period of the 70s, when family development culminated. The main part researches three selected groups of terraced houses from the seventies. It is based on the study of available project documentations, which was made accessible by the archives of building authorities. Selected groups are considered in terms of public space and new types of terraced houses. The thesis highlights the diversity of typological forms of terraced houses of this period.

The last part is devoted to the characteristics of terraced housing after 1990. The thesis summarizes the causes of the negative phenomena in suburban locations and shows the transformation of typical terraced houses. It analyses new approaches in urban development of family houses on selected groups. In the context of new concepts, it researches the solutions of public space and types of terraced houses.

Finally, the thesis summarizes the transformation of the urban development of the terraced housing from 1945 to the present and proposes the other areas and problems suitable for exploration. The annexed documentary studies of three selected groups from the seventies, which were only partially published. Parts of the appendix are bar charts that evaluate the extent of the family development in individual time periods from 1945 to the present.

Key words

Family house after 1945, terraced houses, residential groups of family housing, group development of 70s, support for the development of terraced houses, residential groups with partial traffic segregation, contemporary development of family houses, public space.

OBSAH

1	Charakteristika tématu dizertační práce.....	1
1.1	Zařazení tématu do širšího kontextu let 1945 - 1990	1
1.2	Cíle a metodologie práce	4
1.3	Výklad základních pojmů	5
1.4	Přehled a zhodnocení pramenů a literatury	11
2	Východiska řadového typu rodinného domu.....	20
2.1	Hledání ideálu bydlení v zeleni	20
2.2	Hledání ideálu moderního řadového bydlení.....	23
2.3	Liniová zástavba řadových domů čtyřicátých let	28
2.4	Poválečná teoretická východiska rodinného domu	32
2.4.1	Téma prefabrikace rodinného domu.....	32
2.4.2	Téma řadového domu hlubokého dispozičního typu	35
2.4.3	Téma prvkové typizace vhodné pro stavbu svépomocí	40
2.4.4	Shrnutí	43
3	Změny v architektuře po roce 1945. Vývoj společenské a politické situace.....	46
3.1	Poválečné Československo a bytová otázka.....	46
3.2	Sociální kontext nové poválečné bytové výstavby.....	47
3.3	Skupinové formy rodinných domů v období dvouletého plánu	51
3.3.1	Lidice – vzor moderní vesnice	52
3.3.2	Skupiny rodinných domů pro průmyslové podniky	54
3.3.3	Dvouletková výstavba rodinnými domy v Praze	60
3.4	První montované rodinné dvojdomy	67
3.5	Události po roce 1948.....	71
3.6	Shrnutí	72
4	Specifika výstavby rodinného bydlení. Bytová politika státu	75
4.1	Státní podpora výstavby rodinných domů v 50. – 60. letech	75

4.2	Skupinová výstavba a její legislativní podpora v 70. – 80. letech	78
4.3	Vliv legislativních předpisů na charakter zástavby.....	81
4.4	Formy výstavby rodinných domků	82
4.5	Podíl výstavby rodinných domů	84
4.6	Shrnutí.....	86
5	Charakteristika řadového bydlení v období 1950 – 1990	89
5.1	Řadové bydlení v 50. - 60. letech.....	89
5.2	Řadové bydlení v 70. - 80. letech.....	91
5.3	Průměrná řadová zástavba	92
5.4	Katalogové projekty a domy	94
5.5	Charakteristika typů řadových domů	98
5.5.1	Řadový dům hlubokého typu.....	99
5.5.2	Řadový dům - dispozice ve dvou výškových úrovních	106
5.5.3	Řadový atriový dům dvoupodlažní.....	108
5.5.4	Hnízdová zástavba atriovými domy	113
5.5.5	Řadový dům hluboký s vnitřním atriem	118
5.5.6	Řadový dům hluboký - střídání hmot	120
5.6	Montované rodinné domy vhodné k řadové zástavbě.....	122
5.7	Shrnutí.....	128
6	Vybrané studie a realizace řadového bydlení v období let 1950 – 1989	131
6.1	Úvod.....	131
6.2	Inspirační vliv zahraničních obytných souborů	132
6.3	Obytný soubor Sídliště Baba v Praze.....	132
6.3.1	Urbanistické řešení zástavby Baby I.....	134
6.3.2	Urbanistické řešení zástavby Baby II	137
6.3.3	Charakter srostlic rodinných domů.....	140
6.4	Sídliště ČSLA v Břeclavi – Poštorné.....	149
6.4.1	Původní koncepce	150

6.4.2	Inspirace	152
6.4.3	Realizovaná koncepce	154
6.4.4	Charakter zástavby. Základní modul obytné skupiny	155
6.4.5	Typy řadových domů	157
6.4.6	Problémy při realizaci	163
6.4.7	Současné problémy s udržení hodnot v území.....	164
6.5	Soubor rodinných domů v Bratislavě – Dúbravce.....	166
6.5.1	Charakteristické prvky souboru	167
6.5.2	Typy řadových domů	170
6.5.3	Pěší trasy	175
6.6	Shrnutí	177
7	Porovnání s vývojem řadového bydlení po roce 1990.....	180
7.1	Úvod	180
7.2	Rozvoj typového katalogového domu	181
7.3	Proměna bytové politiky. Rodinné domy v číslech	187
7.4	Charakter zástavby souborů rodinných domů.	189
7.4.1	Rezidenční suburbanizace	190
7.4.2	Vznik uzavřených čtvrtí rodinných domů	192
7.5	Nové koncepce ve skupinové zástavbě	193
7.5.1	Obytná kolonie Pod Kozincem	194
7.5.2	Obytný soubor Na Lhotách	198
7.5.3	Obytný soubor ve Slezské Ostravě.....	203
7.5.4	Terasy Unhošť	204
7.5.5	Soubor Červená skála v Husinci u Prahy	207
7.6	Shrnutí	212
8	Závěr.....	216
8.1	Shrnutí a zhodnocení	216

8.2	Přínos a další rozvoj výzkumu	219
9	Conclusion.....	221
9.1	Summary and results	221
9.2	Contribution and further development of research	222
10	Přehled prací vztahujících se k dizertační práci	225
10.1	Konferenční příspěvky	225
10.2	Výuka v ateliéru obytných staveb	226
11	Bibliografie	227
12	Seznam použitých periodik	233
13	Seznam použitých zkratk a symbolů	234
14	Seznam obrazových příloh.....	235
15	Přílohy – Seznam grafů.....	249
16	Přílohy – Seznam mapových a obrazových příloh.....	250

Úvod

Studium tématu *skupinových forem řadových domů*, které se vztahuje k období po roce 1945 v Československu, odkrývá téma poměrně obsáhlé a mnohovrstevnaté. Odborná literatura se jím zabývá spíše okrajově nebo se soustřeďuje jen na určitý dobový fenomén. Současnost nabízí již dostatečný odstup, který je potřeba pro nezávislé hodnocení. Nedostatečná kritická reflexe architektonické obce k tomuto tématu dokládá opomenutí, lze říci přímo odsouzení, řadových domů socialistické etapy.

První impuls k tématu práce přinesl počáteční průzkum několika souborů rodinné výstavby z období let 1945 – 1990. Jejich charakter zjevně odrážel dobový směr: úzce vymezenou typizaci. Rodinný dům byl abstrahován na typizovanou jednotku, kterou je možné postavit kdekoliv a kýmkoliv. Ve většině souborů jednoznačně převažovaly rodinné domy řadové a stále se v nich opakovaly téměř shodné typy domů, s identickými výrazovými prvky a motivy. Přesto lze nalézt zajímavé formy řadových domů; někdy je to jen krátká řada, nebo menší skupinka zasahující část jedné či dvou ulic. Avšak objevily se i rozsáhlejší řadové formy, které dnes vytváří specifickou část městské čtvrtě nebo působivou lokalitu na předměstí. Na jejich urbanistickém konceptu se podíleli architekti, kteří také navrhovali jednotlivé typy domů. Výsledkem tohoto přístupu je určitá pozitivní komplexnost a ucelenost ve výrazu celku i jednotlivých domů.

Na základě těchto průzkumů si lze položit otázku, jak přistupovat k nelehkému úkolu, který by stanovil *hodnotový rámec architektury* řadových domů daného období. Nejtěžší výzvou bylo, jak pojmut strukturu celé práce. Nakonec bylo zajímavé pokusit se najít odpověď v *kontinuitě vývoje* skupinové formy zástavby a soustředit se na otázku *proměny řadového domu* a jeho urbanistického utváření.

Důležité prameny informací k výzkumu bylo možné dohledat v archivu stavebního úřadu v Břeclavi, a také v archivu Prahy 6 v Dejvicích. Je zde částečně dochovaná projektová dokumentace, která předcházela samotné realizaci obou souborů. V Břeclavi dokumentace obsahovala i neznámý původní projekt na toto území, který však nebyl realizován, neboť těsně před dokončením se změnila legislativa technických podmínek výstavby. Tyto původní materiály jsou dnes cenným dokladem, jak dobové normové požadavky přímo ovlivňovaly charakter zástavby. Součástí dokumentace bylo i několik dopisů, které jsou stále svědectvím, s jakým nepochopením ze strany stavebníků a dodavatelů se museli architekti potýkat v průběhu realizace. Nejobsáhlejší částí práce bylo množství rozdílných informací roztrždit a rozhodnout se, co použít pro hlavní náplň.

1 Charakteristika tématu dizertační práce

„Zanedbávání zavinilo, že řadový rodinný dům ustrnul u nás na primitivním stupni, že nečerpal ve svém vývoji z velkých pokroků, kterými prošlo bydlení. Celý vývoj se přesunul na volný rodinný dům, (...). Avšak jeho výlučnost, hospodářská nedostupnost a ohled na veřejný zájem, zejména v oblasti investic, jsou trvalou zábranou, aby volný rodinný dům mohl sloužit bydlení širokých vrstev lidu, být skutečným lidovým bydlením a určití jej k zániku.“¹

1.1 Zařazení tématu do širšího kontextu let 1945 - 1990

Téma rodinného domu, zasahující období let 1945 - 1990, patří v českých i slovenských dějinách k obdobím nejcitlivějším a historicky těžko uchopitelným. V tomto poměrně dlouhém časovém úseku čtyřiceti pěti let proběhlo několik radikálních ekonomických i politických zvrátů, které zasáhly do vývoje státu a měly podstatný vliv na další vývoj bytové výstavby.

V poválečné obnově Československa se téma bydlení stalo jedním z hlavních zájmů státu, především bylo potřeba začít co nejrychleji stavět nové byty. K řešení bytové otázky se brzy přihlásili i architekti. Ve svých teoretických úvahách se věnovali způsobům, jak zpřístupnit stavbu rodinného domu, co nejširšímu počtu obyvatel. Potenciál hledali jednak v možnostech prefabrikace, ale také v lepší racionalizaci dispozic a zástavby rodinných domů. Vláda zpočátku podporovala výstavbu menších sídlišť rodinných domů, které byly určeny pro zaměstnance průmyslových závodů, a současně také pokračovala v podpoře družstevní výstavby skupin rodinných domů.

Avšak po komunistickém převratu v roce 1948 prošlo celé odvětví stavebnictví radikální proměnou, jejímž důsledkem bylo znárodnění do té doby soukromých stavebních podniků. Změnilo se postavení architektů, kteří se museli včlenit do státem řízené ústřední projektové organizace *Stavoprojekt*. Důsledkem centrálně plánovaného stavebnictví se stalo celoplošné zavedení metod *typizace*, *standardizace* a *prefabrikace*. V bytové výstavbě se zásadně proměnily vládní priority, začala se upřednostňovat hromadná výstavba typizovaných nájemných domů.

¹STARÝ, Oldřich. Předmluva. In: JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 7.

Přitom ještě v předválečném období forma rodinných domů zcela převládala a měla více typologických podob. Zejména ve městech byly zakládány družstevní kolonie řadových domů a rodinných vil, založené na účelné urbanistické koncepci, ale také se stavěly izolované vilové objekty, z nichž některé dosáhly i mezinárodního uznání a byly publikovány v odborných zahraničních časopisech. Tehdejší procentuální podíl mezi rodinnými domy a nájemným bydlením svědčí jednoznačně o převaze rodinných domů. Mezi lety 1918 – 1945 dosahoval dokonce podíl bytů v rodinných domech na území Československa více než 70%, z toho na Slovensku tento podíl činil téměř 90% ze všech bytů.²

Po roce 1948 směřovala vládní podpora individuálního bydlení k poskytování finančních dotací na výstavbu menších rodinných domů. Stavebníkům byla přiznána státní podpora pouze v případě, že realizovali rodinné domy na podkladě typových katalogových projektů. Forma svépomocné výstavby a typizace rodinných domů pokračovaly po celé období let 1948 – 1989, staly se určujícími parametry charakteru rodinných domů. Přímý vztah mezi klientem a architektem se přerušil, architekti a stavebníci měli velmi omezené možnosti spolupráce. Na projektech typových domů se sice podíleli architekti, ale v rámci normativních omezení krajských projektových ústavů.

Během šedesátých let nastalo celkové oživení ve společnosti, lidé měli více svobody a mohli více cestovat. Tyto pozitivní tendence ovlivnily i úroveň rodinných staveb. Sami architekti vyzývali nejen ke zlepšení kvality typových projektů, ale poukazovali i na chybějící zastavovací plány obcí. Zejména na venkově probíhala výstavba rodinných domů zcela neplánovaně, až živelně. Hledaly se možnosti, jak zlepšit urbanistickou ekonomii v zastavění rodinných domů. Změna legislativních předpisů v sedmdesátých letech podnítila nové formy *zástavby* rodinných domů a nasměřovala poskytování finančních subvencí k formám *skupinové* výstavby, které dosahovaly lepších ekonomických hodnot hustoty *zástavby*.

Při realizacích větších celků rodinných domů formou *soustředěné zástavby* výrazně napomohla role družstev pro výstavbu rodinných domů. V charakteru *zástavby* nejvíce byla preferována *řadová skupina*. V řazení domů byly uplatněny nejmenší typy dvojdomů, nové formy atriového typu a různě utvářené liniové řady domů. *Zástavba* z typizovaných domů byla většinou realizovaná na podkladě jednoduchého zastavovacího

² ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 7. Poznámka: Tyto údaje se vztahují k rodinným domkům i zemědělským usedlostem.

plánu, který spočíval ve vymezení poměrně široké sítě ulic. Se vzrůstající rozlohou nových souborů rodinných domů bylo potřeba mít také kvalitní urbanistické studie zastavění.

I přes obtížné podmínky, spočívající v samotném způsobu provádění rodinných staveb, vzniklo v sedmdesátých letech několik *kompaktních forem* rodinných domů, které se odlišují od běžné zástavby. Jejich inspirační prameny mají původ v zahraničních realizacích zejména šedesátých, ale i sedmdesátých let, které vznikaly v severských zemích, v Rakousku a Švýcarsku. Vliv zahraničních příkladů je zřejmý jak v architektonickém výrazu domků, tak i v odlišném celkovém přístupu. Jejich urbanistická koncepce je založena na dobře rozvržené struktuře s vymezením soukromých a *veřejných prostor*. Architekti prosazovali jak neobvyklá řešení zástavby s částečně oddělenou dopravou, tak i cíleně definovali síť pěších tras. Silný urbanistický koncept a individuálně navržené domy odhalují *skrytý potenciál souborů sedmdesátých let*. Z uvedeného vyplývá několik otázek: *zda se autorům dařilo realizovat původní ideje, navzdory dobovým legislativním omezením, a zda by poznání těchto hodnot mohlo být cenné i pro soudobou tvorbu.*

Současná průměrná zástavba rodinných domů se potýká s podobnými problémy, které se objevily v předcházející etapě socialismu, zejména je charakteristická svou bezkonceptností. Je potřeba vnímat skutečnost, že společenskoekonomické změny, které nastaly po roce 1990, podstatně ovlivnily charakter rodinných domů. Především se přetvořila hodnotová orientace společnosti směrem k *individualismu*. Také stát ukončil finanční podporu skupinové výstavby rodinných domů. Dnes jsou dotace a výhodné úvěry poskytovány jen na konkrétní programy a mladým rodinám.

Koncepční řešení zástavby rodinných domů nezávisí jen na osobnosti architekta, ale ocitá se pod kompetencí soukromých developerských firem, které reagují na poptávku společnosti. Ta nepřímo preferuje jako nejvhodnější formu bydlení mít vlastní rodinný dům se zahradou. V územních plánech obcí často chybí vhodné regulační podmínky, které by dokázali zabránit živelnosti ve výstavbě. Výsledkem je všudypřítomný chaos, devastace krajiny a pokračující úpadek tradice a kultury stavění, tento trend tzv. *suburbanizace* odráží směřování dnešní společnosti. Po roce 2000 se objevily první soubory rodinných domů, které znovu *oživily zájem o formu řadových rodinných domů*, jejichž předběžný průzkum odhalil určité *skryté paralely k souborům ze sedmdesátých let*.

1.2 Cíle a metodologie práce

Jak již bylo zmíněno v úvodní části, dizertační práce se zabývá charakteristikou skupinových forem rodinných domů realizovaných v letech 1945-1990 v Československu. Mohlo by se zdát, že vlastní úkol zabírá poměrně široké časové období, avšak z hlediska zaměření tématu k analýze skupinových forem, je třeba připomenout, že zástupci tohoto typu zástavby se nejvíce uplatnili a rozvíjeli v sedmdesátých letech. Proto se hlavní část věnuje souborům, které byly realizovány v průběhu přibližně jednoho desetiletí.

Vymezení tématu jen na skupinové formy řadových domů bylo zvoleno záměrně. Jednak vzhledem ke skutečnosti, že nebyly zatím podrobněji zkoumány a hodnoceny, a jednak je řadová zástavba pro toto období nejvíce charakteristická. Analýza řadové zástavby představí jen určující typologické formy, neboť cílem této úsporné publikace není zahrnout do výběru všechny hodnotné zástupce řadových domů.

Dizertační práce je rozčleněna chronologicky do sedmi hlavních kapitol. Z hlediska zaměření práce na charakter řadových domů je v úvodní kapitole přiblížena *typologie řadového domu*. Zejména jsou zde definovány základní typy řadových domů, které se uplatnily v sedmdesátých letech, a které se užívají i v současnosti, a jsou ještě doplněny o nové typy, které se objevily v zástavbě od roku 2000. Typologie je zde především určena vztahem řadového domu k uličnímu prostoru, neboť míra zapojení domu do ulice je určující pro parametry jeho vnitřního i vnějšího prostředí. Je potřeba připomenout, že práce *není primárně zacílena na podrobnou systematizaci typologie*, proto jsou stanovovány jen významné typy. Typologické pojmy v podstatě jen pomáhají s deskripcí typových domů. Námětem pro tuto část byla současná vzdělávací publikace *Můj dům, naše ulice*³, a také dvě úspěšné typologické publikace nakladatelství *Birkhäuser*; *Row Houses* a *Courtyard Houses, A Housing Typology*.

V části práce, které se týkají literárních pramenů a odkazů na rozsáhlou bibliografii, jsou uvedeny publikace s velkým množstvím rozdílného faktografického materiálu. K vlastnímu tématu se přitom často váže jen odstavec, nepatrná poznámka, údaj k určení autorství nebo jako zdroj obrázku, ale hlavně jsou to důležité zdroje k posouzení původního stavu zkoumané materie, neboť již uplynulo dlouhé období, kdy rodinné domy byly realizovány. Proto byla teoretická příprava náročná svou rozsáhlostí, kdy bylo zapotřebí

³ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*.

tyto drobné údaje porovnat, roztrždit, a analyzovat, co bude přínosné k hlavní tematické lince.

Počáteční analýza textů byla zaměřena nejen ke zdrojům, ale již hledala možné budoucí vztahy mezi jednotlivými prvky - příklady řadové zástavby a obecně danými normativy doby. Analytická složka práce je proto nejdůležitější při rozboru obsáhlé faktografie. V kapitolách, které se již vztahují k sedmdesátým létům, je přítomná řada charakteristik, ke kterým je zapotřebí zaujmout stanovisko, které napomůže pokud možno objektivnímu výkladu. Z toho vyplývá otázka *hodnotového rámce* architektury řadových domů. Odpověď lze najít v *kontinuitě vývoje* skupinových forem a v otázce *proměny řadového domu* a jeho urbanistického utváření.

V průběhu rešerší odborné literatury k tématu, vyvstaly tyto okruhy otázek:

- Jaké byly příčiny devalvace architektury rodinného domu v socialistickém období? Co vedlo k jednotvárnosti a uniformitě?
- Je možné najít i kvalitní soubory rodinných domů? A v čem spočívá kvalita souborů sedmdesátých let oproti dnešním stavbám?
- Nalézt vhodné příklady, které by byly přínosné i dnes svým urbanistickým konceptem.

1.3 Výklad základních pojmů

Architektonický vývoj v Československu po roce 1945 je spjatý s vymezením pojmů, které se týkají základních atributů spojených s plánováním a racionalizací ve stavebnictví. Celkový charakter bydlení byl významně ovlivněn celoplošným zavedením *typizace, modularizace, industrializace* a *prefabrikace* do stavebnictví:

Typizace stanovovala vhodné stavební typy s cílem redukovat přílišnou rozmanitost, a tím omezit náklady na stavbu. Výsledkem **Modularizace** bylo stanovení standardního stavebního modulu pro základní stavební prvky, jakými byly např. cihly, tvárnice, sloupy a nosníky, což mělo přinést další ekonomické úspory. **Industrializace** měla z hospodárnit stavbu, odstranit sezónnost stavebních prací a lépe využít pracovní síly. **Prefabrikace a mechanizace práce** byla chápána jako cesta ke zlepšení kvality stavebních materiálů a pokračování stavby za jakýchkoliv vnějších podmínek.⁴

⁴ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 116-120.

Pod pojmem **rodinný dům** se skrývá představa, která má nespornou návaznost na jeho historii, jako o soukromé stavbě užívané zpravidla pro bydlení členů jedné rodiny. Pro státní orgány bylo zapotřebí vymezit tento pojem z hlediska navázání možných finančních benefitů.

Za účelem kultivovat bydlení, zejména zajistit určitý minimální prostorový a hygienický standard, bylo vydáno v roce 1921 vládní nařízení o finanční podpoře stavebního ruchu⁵. Rodinný dům byl zde definován jako „*dům o jednom nebo dvou malých bytech, z nichž jeden obývá vlastník domu nebo nájemník, který jest čekatelem vlastnického práva na dům*“.⁶ Podle tohoto předpisu byly za obytné místnosti považovány „*místnosti, které se k účelům obytným užívá nebo dá užítí, jako obytné pokoje, obytné komory (kabinety), obytné kuchyně a arkýřové místnosti, které jsou částí obytných místností, (...) Kuchyně o výměře nejvýš 12 m² podlahové plochy, mají-li sporák, považují se bez ohledu k jinaké své úpravě za neobytné.*“⁷

Současný pojem rodinného domu vymezuje norma **ČSN 73 4301** pro **Obytné budovy**⁸: „*Rodinný dům je stavba pro bydlení, která svým uspořádáním odpovídá požadavkům na rodinné bydlení a v níž je více než polovina podlahové plochy místností a prostorů určena k bydlení, rodinný dům může mít nejvýše tři samostatné byty, dvě nadzemní a jedno podzemní podlaží a podkroví.*“ Dnes již není rodinný dům omezen maximálním souhrnem obytných místností, avšak je nepřímo *redukován* z hlediska *výšky*. Stanovení posledního podlaží jako podkroví zde předjímá, že by měl mít rodinný dům tradiční střechu. Pojem podkroví se ukázal sporným u domků s plochou střechou. Jak chápat podkroví u ploché střechy zde není nijak určeno.

Typologie řadové formy

V rámci *skupinové zástavby* byla od sedmdesátých let nejvíce podporována *forma řadová*. V našich zemích má tato forma hlubokou tradici pro svou úspornost. Přímé řazení domů štítů vedle sebe dokáže velmi dobře a efektivně využívat území. Toto sdílení nosných konstrukcí přináší nejen výhodu úspory materiálu, ale omezuje i tepelné ztráty.

Princip řazení je založen na *opakování* prvků. Představa opakování se může pojit spíše s negativními konotacemi, ve smyslu monotónnosti, jednotvárnosti až určité nudy.

⁵ Poznámka: Jednalo se o vládní nařízení č. 191/1921 Sb. Ze dne 21. 5. 1921, § 2.

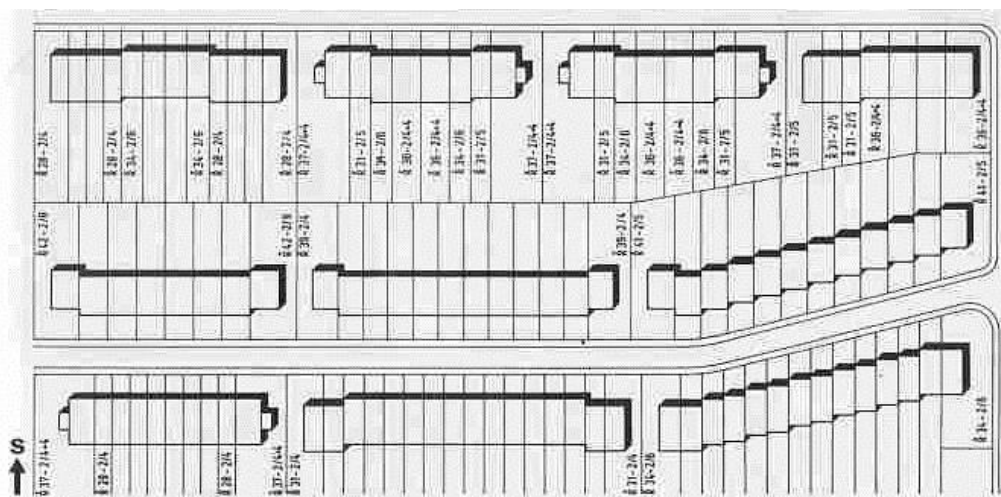
⁶ CZUMALO, Vladimír, František REJL a Aleš JUNGSMANN. *Spořilov*, s. 11-12.

⁷ CZUMALO, Vladimír, František REJL a Aleš JUNGSMANN. *Spořilov*, s. 11-12.

⁸ Poznámka: Platná definice rodinného domu je i ve vyhlášce č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území.

Princip opakování, ale není možné vnímat pouze negativně, vždyť je možné ho nalézt ve všech přírodních, nejen technických, strukturách.

Stejně je možné chápat *typologii řadového domu*, která je založena na zákonitosti opakování stále stejného typového domu. Tato idea je spojována s pojmem *typizace*, jejíž důsledky se odrazily ve výstavbě katalogových rodinných domů. Výsledná *kompozice řady* nejčastěji vytváří *hmotu lineární*, která je shodná s linií ulice. Avšak variací výrazových prvků je možné řadu narušit, změnit rytmus, anebo ponechat čistou jednoduchou linii s důrazem na střídání velikosti doplňujících prvků. Kompozičně je důležité, jakým způsobem je řada ukončena. Pro sedmdesátá a osmdesátá léta je typické, že *řada* velmi často končí pouhým štítem. V tomto období se rozvinula nová podoba řady. U šikmého tvaru pozemku kompozice využívá princip postupného ustupování hmoty domu od uliční čáry. Lineární hmota je tím výrazně rozčleněna, výsledný tvar pak připomíná *zubatici*.

Obr. 1. Forma řadové zástavby liniové.⁹

Typy a určování řadových domů použitých v této teoretické práci

Řadový dům byl realizován v několika podobách. Jedním z podstatných rysů, který má vliv na uspořádání vnitřního prostoru jsou hlavní proporce domu, tzn. poměr šířky uličního průčelí a hloubky domu. Obecná charakteristika řadových typů nezahrnuje možnost dalších různých *variací*, a také nezahrnuje, jak se změní dispozice i vnitřní prostor umístěním do terénu.

Dvojdomek

Tento typ je nejmenší řadovou jednotkou. Jeho velkou předností je dostatečné prosvětlení dispozice, a tím lepší obytný komfort.

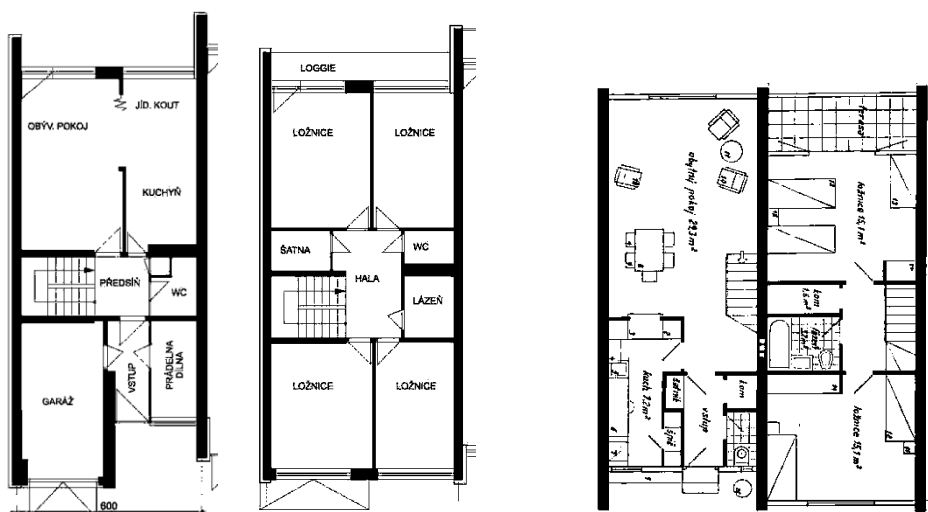
⁹ BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1975*, s. 21.

Řadový dům hlubokého typu¹⁰

Patří k nejrozšířenějším řadovým typům. Hloubka domu převažuje nad šířkou uličního průčelí. Šířka domu zahrnuje dvě obytné místnosti. Komunikační a hygienické prostory jsou zpravidla ve středním traktu.

Řadový dům úzkého hlubokého typu

Hloubka domu výrazně převažuje nad šířkou uličního průčelí. Šířka domu odpovídá velikosti jednoho pokoje. Zpravidla se pohybuje mezi 4,0 – 4,8 m. Poměr hloubky k šířce bývá až téměř trojnásobný. Vnitřní prostory tím ztrácí možnost přímého provětrání a prosvětlení. Tento typ je z hlediska úspor neekonomičtější, avšak problematický z hlediska soukromí. Avšak v tří až čtyřpodlažní variantě je možné ustoupením hmoty od průčelí vytvářet přízemní a střešní terasy, a tím podpořit soukromí obyvatel.

Obr. 2. Řadový typ hluboký. Půdorys přízemí a patra.¹¹

Obr. 3. Řadový typ úzký hluboký. Půdorys přízemí a patra.¹²

Řadový dům širokého typu

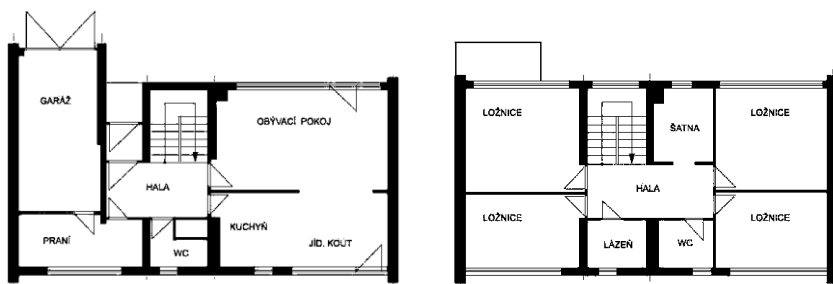
Šířka uličního průčelí výrazně převažuje nad hloubkou, rozměr šířky odpovídá asi třem obytným místnostem. Výhodou tohoto typu je maximální prosvětlení všech místností, široké zahradní průčelí je orientováno do klidové části. Kvůli malé hloubce domu se hygienické místnosti dostávají na fasádu, je tak možné je dobře prosvětlit i provětrat.

¹⁰ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*, s. 66-70. Poznámka: Typologie řadových domů je z této práce částečně převzatá, avšak autorkou podstatně pozměněná.

¹¹ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky překresleno.

¹² Zdroj: JECH, František. Poznámky k bytovým typům „Solidarita 1947“. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 2, 1947, s. 17. Poznámka: tento dispoziční typ nebyl na Solidaritě nakonec realizován.

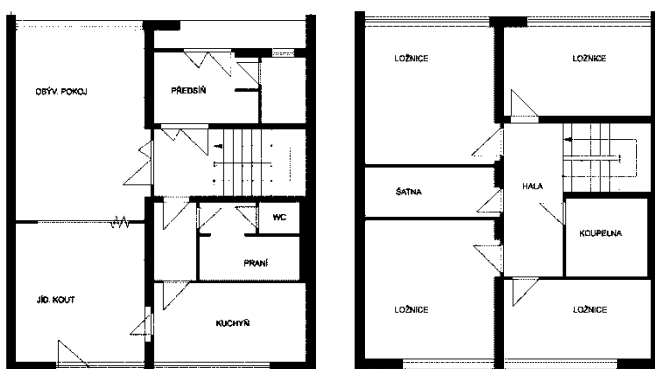
Také schodišťový prostor bývá umístěn k průčelí, ať už směřuje jeho umístění napříč nebo podélně. Tento typ se nejvíce přibližuje charakteru městské řadové vily.

Obr. 4. Řadový typ široký. Půdorys přízemí a patra.¹³

Řadový dům mezityp

Pojem mezityp jsem zvolila pro vyjádření typu, který nesplňuje podmínky ani pro široký, ani pro hluboký typ. Poměr šířky uličního průčelí a hloubky domu je téměř shodný. Dům se půdorysně blíží čtverci. V jeho úspornější variantě se hygienické prostory dostávají k průčelí.

Obr. 5. Řadový mezityp. Půdorys přízemí a patra.¹⁴

Řadová atriová forma

Řadová atriová zástavba je tvořena z prvku přízemního domu tvaru *L*, kdy dvě křídla svírají mezi sebou venkovní obytný dvůr - atrium. Toto místo je třeba vnímat jako klidovou pobytovou část určenou pouze pro rodinu. Všechny obytné místnosti se k němu otevírají; výhodou pro rodiny s dětmi bývá, pokud do atria směřuje i průhled z kuchyně.

¹³ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky překresleno.

¹⁴ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky překresleno.

Atriové domy mohou být uspořádány v ulici podobně jako řadový dům. Když jsou protilehlé atriové domy řazeny k sobě svou atriovou částí, bez plochy zahrady, pak vytváří tzv. *kobercovou zástavbu* o velké hustotě zastavění. Atriový typ ve *dvoupodlažní variantě* je určen pro svažité, zpravidla k jihu orientovaný terén. Skupina atriových domů řazená nepravidelně kolem vnitřního společného dvora, vytváří tzv. *hnízdovou zástavbu*. V sedmdesátých letech, kdy se toto uspořádání uplatnilo pouze v několika souborech, byl typem s nejvyšší mírou sociálního kontaktu.

Obr. 6. Forma řadové atriové zástavby, zastavění kobercové.¹⁵

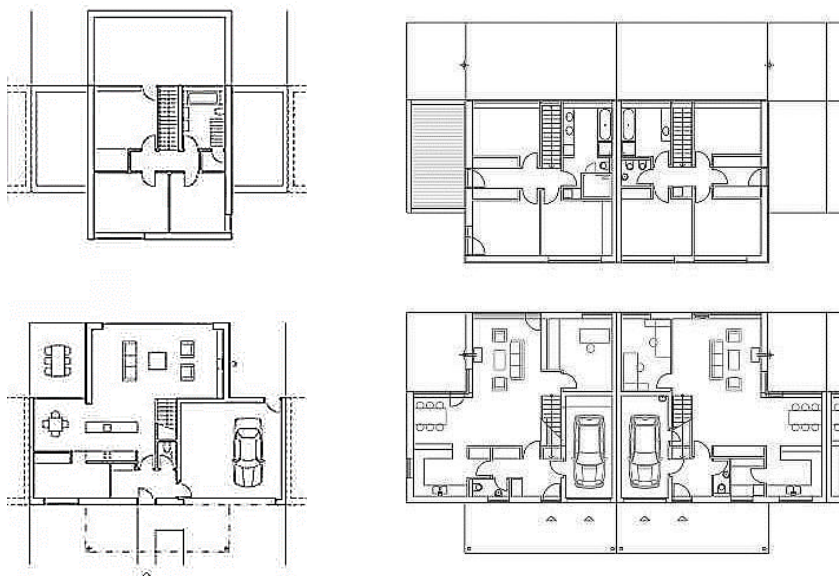
Řadový dům *dvoupodlažní s atriem*. Tento typ se v zástavbě sedmdesátých let uplatnil tam, kde bylo potřeba zastavět plochu s menším zlomem v terénu. Pokud je přístup k domu z nižší úrovně, pak obytné podlaží s atriem je posunuté do vyššího podlaží. Spodní nástupní podlaží je vyhrazeno vstupním, komunikačním a servisním prostorům, obsahuje zpravidla garáž. V obytném podlaží jsou místnosti orientované k atriu, které je v podstatě střechou spodního podlaží.

Řadový dům – typ sdružený/ kombinovaný

Tento dvoupodlažní typ je založený na *spojení* hlubokého a širokého typu, přitom v každém podlaží převládá jiný typ. Proto jsem zvolila pro pojmenování pojem *sdružený* (kombinovaný). Půdorysně dům vychází z *křížové dispozice*. Výhodou bývá lepší utváření krytých a polosoukromých prostor v parteru, a také v patře domu.

¹⁵ BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1975*, s. 137.

Jedná se o nový typ, který se objevil až po roce 2000 v souboru *Pod Kozincem*. Zde byl užitý v několika mírně odlišných variacích. Prostorově je velmi členitý, v přízemí vytváří menší hmota do zahrady dvě terasy a v patře tím vzniká terasa na střeše přízemní hmoty.

Obr. 7. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, Drtíkolova 3-7. Půdorys přízemí a patra řadového domu s křížovou dispozicí.¹⁶

Obr. 8. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, Hanákova 18-24. Půdorys přízemí a patra řadového domu s křížovou dispozicí se štítem.¹⁷

V sedmdesátých letech byla na nevyužitých městských svazích realizována nová **terasová forma** rodinných domů. Principy jejího prostorového utváření jsou odlišné od běžné řadové zástavby, proto dizertační práce tuto formu nezahrnuje.

1.4 Přehled a zhodnocení pramenů a literatury

Přínos soudobé odborné literatury k období let 1945-1990

Téma zabývající se charakterem řadového rodinného domu z období let 1945 - 1990 nebylo prozatím v odborné literatuře detailněji zpracováno. *Současná literatura* se soustřeďuje spíše na dílčí témata, aniž by nabízela ucelený pohled na rozmanitost této formy. Avšak zájem zabývat se rodinným bydlením z tohoto období v posledních letech

¹⁶ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>.

¹⁷ Zdroj: Kolonie rodinných domů Pod Kozincem. *Patrikhocke.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <http://www.patrikhocke.cz/projekty/kozinec/Kozinec.pdf>.

roste. Téma se dnes zaměřuje buď na výjimečné realizované soubory, jako např. publikace o *Sídlišti Solidarita*¹⁸, nebo se věnuje určitému dobovému fenoménu, např. kniha o příběhu jednoho specifického typu rodinného domu *Šumperák*¹⁹. Ojedinělou výjimkou je sborník krátkých rozhovorů se stavebníky svépomocných staveb *My jsme tím projektem žili*²⁰, vydaný roku 2011. Obsahuje sice krátká, avšak dnes důležitá a vzácná svědectví jak samotných stavebníků, tak i architektů a teoretiků, z nichž někteří již dnes nežijí.

Velmi cenná kritická shrnutí vývoje rodinných staveb, která zahrnují i období po roce 1945, jsou dostupná v jednotlivých publikacích edice *Slavné vily*. K prvnímu nakladatelskému počínu s tematikou vilových staveb se řadí díl *Slavné pražské vily* vydané v roce 2004. Zřejmě nejobsáhlejší a velmi inspirativní přehled je zpracován ve svazku *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*.²¹ Další díly edice jsou vždy věnované buď určitému kraji, městu nebo typu staveb. Tento rozsáhlý vícedílný soubor především mapuje vývoj vilových staveb na našem území, ale také představuje samotné zástupce této formy. Rodinné domy a vily z období socialismu jsou zastoupeny v daleko menším rozsahu, což je dáno už samotnou charakteristikou tohoto období, kdy stavba vil nebyla podporována. V rámci doplnění kompletního vývoje je zde uvedeno i pár příkladů řadových domů.

Rozsáhlé změny v architektonické profesi a ve stavitelské kultuře, které proběhly v Československu v poválečném období, zpracovala americká architektka a historička *Kimberly Elman Zarecor* v mimořádné publikaci *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945 – 1960*²². Na základě velmi podrobného studia primárních materiálů a dokumentů v archivech ministerstev zhodnotila příčiny, dle slov vydavatele, „odklonu poválečné české a slovenské architektury od jejich meziválečných idejí k masově rozšířené typizaci a prefabrikaci bytových staveb“. Zarecor také pečlivě analyzovala postupnou proměnu architektonické profese, a podíl samotných architektů na plánování socialistické výstavby. V kapitole, která pojednává o typizaci, upozorňuje na skutečnost, že první experimenty s prefabrikací se uskutečnily právě na stavbách rodinných domů.

¹⁸ ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídlíště Solidarita*.

¹⁹ POSPĚCH, Tomáš, Martina MERTOVIČOVÁ a Josef VANĚK. *„Šumperák“*.

²⁰ KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*.

²¹ ŠLAPETA, Vladimír a Pavel ZATLOUKAL. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*.

²² ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*.

Ze současných teoretických studií se problematice rodinného bydlení socialistického období ve své dizertační práci věnovala architektka *Kateřina Riedlová*.²³ Samotné téma práce *Individuální bydlení 60. – 80. let u nás, vztaheno k brněnskému regionu* je zaměřeno na dvě vývojové linie rodinného bydlení; jak na typ individuálních vil, tak i na soustředěnou formu rodinné zástavby. Právě řešení obou rozdílných individuálních forem v jedné práci se ukázalo jako sporné, neboť oba typy se odlišují již v kontinuitě vývoje, prostorovém řešení i architektonickém výrazu. Tato disproporce ovlivnila zaměření tématu práce k jedné vývojové linii, k řadovým domům.

Dizertační práce Riedlové z roku 2006 především prezentuje základní přehled rodinných domů sedmdesátých až osmdesátých let, jejichž charakter je odlišný od dobové průměrnosti, avšak jsou zde např. uvedeni i zástupci montovaných staveb. Téma se zaměřuje zejména na lokalitu Brna, ale také zahrnuje příklady z celé republiky a zahraničí. Většinu uvedených staveb je možné nalézt v dobovém tisku. Mezi příklady větších kompaktních forem rodinných domů autorka zařadila brněnský soubor *Pod Palackého vrchem* a významný soubor v *Břeclavi-Poštorne*, u kterého krátce představila původní urbanistický koncept a typ rodinného dvojdomu. Avšak chybí současná podrobnější charakteristika souboru i jeho celkové zhodnocení vzhledem k jiným realizacím.

Nesporným kladem dizertační práce je její velmi dobrá přehlednost. Z hlediska přínosu pro další výzkum práce obsahuje některé příklady brněnské řadové zástavby i s uvedením základní faktografie. Tyto ukázky rodinných domů jsou doplněny půdorysem, na jehož zpracování se podíleli i studenti FA VUT (2004-2006), se kterými autorka spolupracovala v rámci svého působení v předmětu *Individuální bydlení* při ateliéru A1 obytných staveb.²⁴

Přínos literatury vydané v období let 1945-1990

Odborná literatura z let 1945-1990, která by se cíleně zabývala zhodnocením, jak zástavby, tak i samotných staveb rodinných domů, téměř chybí. Nicméně v poválečném období, byly vydány tři teoretické studie zabývající se rodinnými domy, a to z hlediska nových konstrukcí, typologie i urbanistického řešení. Jejich autory byli sami architekti,

²³ RIEDLOVÁ, Kateřina. *Individuální bydlení 60. – 80. let u nás, vztaheno k brněnskému regionu*. Vedoucí dizertační práce: doc. Ing. arch. Naděžda Menšíková, 2006.

²⁴ RIEDLOVÁ, Kateřina. *Individuální bydlení 60. – 80. let u nás, vztaheno k brněnskému regionu*. Vedoucí dizertační práce: doc. Ing. arch. Naděžda Menšíková, 2006, s. 50.

kteří v období stavebního útlumu během války hledali metody, jak zlevnit stavbu rodinného domu, a tím ji zpřístupnit i méně majetným stavebníkům. Přínos těchto teoretických studií a experimentů je podrobně sledován ve druhé kapitole. Největší prostor je věnován studii architekta *Františka Jecha*²⁵, který se zaměřil na pozitiva řadového rodinného domu. Po roce 1948 již nebyl další individuální výzkum podporován, teoretická sféra architektury a stavebnictví se přesunula do odborných a specializovaných ústavů.

Deset let po přelomovém únoru 1948 byla vydána souhrnná publikace *Bydlení v Československu: Přehled bytové výstavby od roku 1945* připravená Výzkumným ústavem výstavby a architektury. Úvodní text od *Jiřího Voženílky*²⁶ je doložen množstvím obrazové přílohy dokládající význam, kterému vládní orgány přisuzovaly řešení *bytové otázky*. Kniha je spíše manifestací socialistické bytové výstavby a jejích principů, ale obsahuje ještě několik příkladů rodinné zástavby realizované v prvních poválečných letech.

Od počátku sedmdesátých let byly sice vydávány obsáhlé publikace o rodinných domech, avšak ty byly připravovány s cílem zlepšit stavění svépomocí. Na Slovensku se touto vydavatelskou činností dlouhodobě zabýval kolektiv architektů *Spiška, Havaj a Špička*. V roce 1972 vyšla jejich první publikace *Rodinný dom. Účelné a moderné bývanie*.²⁷ Kniha, doplněná spoustou názorných obrazových příloh, byla opětovně vydávána až do poloviny osmdesátých let. Všechny reedice byly doplňovány příklady tehdejších realizovaných rodinných domů, například ve čtvrtém vydání z roku 1985 je možné nalézt některé typy řadových domů souboru bratislavské *Dúbravky*. Nicméně je obtížné z těchto knih čerpat informace, neboť u některých příkladů schází uvedení autorství, zcela chybí rok stavby i upřesnění lokality.

Sedmdesátá léta, kdy kulminovala výstavba řadových rodinných domů, přinesla mnoho nových realizací. V roce 1979 byly některé zahrnuty do právě vydané knihy *Rodinné domy v ČSSR a v zahraničí*²⁸. Publikace je v podstatě rozsáhlým, faktografickým přehledem rodinných staveb v Československu, který je doplněn o příklady z dalších socialistických zemí. Tento vydavatelský počín však zůstal ojedinělou výjimkou.

²⁵ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*.

²⁶ Poznámka: Jiří Voženílek se stal v roce 1951 ředitelem Ústavu architektury a územního plánování a později Výzkumného ústavu výstavby a architektury. Viz: Zarecor, K. E.: *Utváření socialistické modernity*, s. 336.

²⁷ SPIŠKA, Ivan, Juraj HAVAJ a Peter ŠPIČKA. *Rodinný dom*.

²⁸ KOLÁČEK, Stanislav a František KOBOSIL. *Rodinné domy v ČSSR a v zahraničí*.

Významné prameny informací je možné nalézt v dobových architektonických časopisech. Zejména odborné architektonické periodikum *Architektura* v prvních poválečných letech obsahovala řadu realizací i studií řadových domů.²⁹ Časopis se po roce 1948 postupně orientoval na proklamaci úspěchů socialistické bytové výstavby. Avšak od čísla 9/10 ročníku 1969 bylo několik výtisků tematicky zaměřeno na individuální výstavbu, (nepravidelně se téma objevuje v ročníku 1976, 1983, 1986). V *Architektuře ČSR* také pravidelně publikovali výsledky své teoretické práce architekti z pražského *Výzkumného ústavu výstavby a architektury (VÚVA)*³⁰. Touto cestou i publikováním vlastních příruček bylo možné získat nové poznatky z výzkumu, který se věnoval i rodinným domům.^{31,32} K tématice nízkopodlažního bydlení se v *Architektuře ČSR* vrátili až v čísle 9/10 ročníku 1976. Zde významně přispěl ukázkami svých projektů architekt *Jaromír Zlámal*. Jeho vynikající příklady, jak malých skupin řadových domů, tzv. lesoven, tak i uveřejněná studie souboru v *Břeclavi-Poštorné* s koncepcí oddělené dopravy od bydlení, se naprosto vymykaly běžně realizované zástavbě.

Další zdroje informací bylo možné nalézt ve čtrnáctideníku *Československý architekt*, který byl vydávaný mezi lety 1955 – 1989³³. Svým menším rozsahem a publikační úpravou tehdy připomínal architektonické noviny. Články o realizovaných souborech individuální výstavby zde byly publikovány velmi nepravidelně, spíše výjimečně, ale přesto zde byl v roce 1972, v příspěvku *Baba po čtyřiceti letech* architekta *Gorazda Čelechovského*, prezentován návrh na dostavbu pražského území Baby. V roce 1982 byla v časopise publikována realizace rozsáhlého brněnského souboru *Palacký vrch A, B*.

Kritické články, které se zabývají příčinami nízké úrovně individuální bytové výstavby, se postupně objevují v obou časopisech, nejvíce zesílila kritika na začátku osmdesátých let. Architekti apelovali na zlepšení nízké úrovně katalogových domů, na změnu technických a normativních požadavků, upozorňovali i na nesnáze stavebníků s realizací svépomocí: nedostatek běžného stavebního materiálu a těžce dostupnou atypickou výrobu stavebních prvků.

²⁹ Poznámka: *Architektura* vznikla v roce 1939 sloučením již dříve vydávaných periodik *Stavba, Styl a Stavitel*. Od roku 1946 byl časopis vydávaný s názvem *Architektura ČSR*, v letech 1961 – 1969 s názvem *Architektura ČSSR*.

³⁰ Poznámka: V lednu 1954 vznikl *Výzkumný ústav výstavby a architektury* z bývalého *Ústavu architektury a územního plánování*. Viz: Pechar, J.: *Československá architektura, 1945 – 1977*, s. 51.

³¹ Poznámka: Například publikace KOLÁČEK, Stanislav. *Vývoj výstavby rodinných domků v zahraničí*.

³² Poznámka: Například publikace KOLÁČEK, Stanislav. *Příčiny malého užívání nízkých forem bytové výstavby*.

³³ Poznámka: V roce 1990 navázal současný časopis *Architekt*.

Slovensko mělo od roku 1959 své vlastní architektonické periodikum *Projekt*, vydávané mezi lety 1959 – 1995; od roku 1970 s názvem *Projekt: Revue slovenskej architektúry*. Také tento časopis byl převážně zaměřen na komplexní bytovou výstavbu, zejména na novou podobu Bratislavy. Podobně jak v české *Architektuře ČSR*, tak i ve slovenském *Projektu* je obsah některých čísel (zde ročníky 1972, 1976, 1980, 1986, 1992) orientován pouze na rodinné domy. Například v prvním výtisku ročníku 1972 se objevila studie zástavby v bratislavské *Dúbravce*, informace o realizaci souboru však již v dalších ročnících chybí. V ročníku 1986 a zejména v roce 1992 byly uvedeny mimořádné příklady rodinných domů slovenského architekta *Dušana Dóky*.

Důležité poslání pro celkovou kultivaci bydlení ve společnosti plnily časopisy věnované *bytové kultuře*. Od roku 1960 byl vydáván časopis *Domov*, který byl v době svého založení jediným s touto tematikou, ale bývaly zde uvedené příklady rodinného bydlení u nás i v zahraničí.³⁴ V roce 1979 navázal na úspěch *Domova* nový časopis *Bydlení*. O dobré kvalitě obou časopisů svědčí, že obsahovaly příspěvky od skutečných odborníků; architektů, teoretiků, sociologů. Některé mimořádné ukázky řadových domů byly uveřejněny pouze v těchto společensko-vzdělávacích časopisech. Na rozdíl od toho architektonická odborná periodika řadu kvalitních realizací nepublikovala vůbec.

Statistická data vztahující se k bytové socialistické výstavbě z let 1946 – 1985 byla sumarizována ve výtisku *40 let bytové výstavby*³⁵ jako výsledek výzkumné práce *TERPLANU*³⁶. V kapitole vztahující se k výstavbě rodinných domů jsou analyzovány její problémové atributy na základě vyhodnocení konkrétních statistických údajů a zdůvodňuje možné příčiny jejího poklesu v počátku osmdesátých let. Podklady z těchto dat jsou součástí *sloupcových grafů v příloze* dizertační práce a znázorňují údaje o počtu postavených rodinných domů.

Vzhledem k omezeným pramenům literárním, představují nejdůležitější zdroje dochované *původní stavební dokumentace* v archívech stavebních úřadů. V *Břeclavi* bylo možné nahlédnout do projektové dokumentace prvotního urbanistického návrhu obytného souboru v Poštorné, který byl připravený v roce 1972. Tento studijní materiál obsa-

³⁴ Poznámka: *Domov* byl vydáván *Státním technickým nakladatelstvím*, proto nebyl tak politicky sledován. Kdežto časopisy, které patřily pod kulturu, podléhaly cenzuře větší měrou. In: HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI. *Husákovo 3 + 1*, s. 251.

³⁵ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*.

³⁶ Poznámka: TERPLAN byl *Státním ústavem pro územní plánování* se sídlem v Praze, který vznikl v roce 1954. Informace viz Pechar, J. *Československá architektura, 1945 – 1977*, s. 51.

huje i projekty čtyř typů rodinných domů a studii centra souboru. V Břeclavi je také dostupný přepracovaný urbanistický návrh z let 1974-1976, i s projekty šesti typů rodinných domů, které však byly později pozměněny samotnými stavebníky. V další dokumentaci, která navazuje na návrh z let 1974-1976, jsou doloženy parciální změny v konceptu zastavění.

Ve stavebním archivu *Prahy 6* je možné nalézt původní situační návrh zástavby *Baby* všech jejích tří územních částí z roku 1968, a také je dostupná zastavovací situace *Baby II Západ* i *Východ* ze sedmdesátých let. Z podrobných situací jednotlivých částí skupin řadové zástavby lze získat představu o jednotlivých typech domů, a také o tom, jak byly skupiny rodinných domů nakonec realizovány.

Další významné primární zdroje ukrývají *soukromé archivy* samotných architektů, avšak někdy jsou těžko dostupné. Syn architekta Jaromíra Zlámala, architekt *Tomáš Zlámala* poskytl pro dizertační práci architektonicko-urbanistickou studii břeclavského obytného souboru zpracovanou v malé brožurce s doprovodným textem od autora. Textová část je doplněna obrázky a podrobně vysvětluje urbanistický koncept souboru i řešení jednotlivých rodinných domů. Architekt *Marian Malovaný* se nejen autorsky podílel na návrhu bratislavské *Dúbravky*, ale postavil si zde i vlastní řadový atriový dům. Pro dizertační práci poskytl situaci souboru, půdorysy svého atypického rodinného domu a fotografie již postaveného souboru.

Přínos literatury k období po roce 1990

K důležitým zdrojům, které se váží k období ***po roce 1990***, přispěl výzkum, který byl prezentován na výstavě pořádané pražskou galerií VI PER s názvem *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015*.³⁷ Výstava přiblížila rozvoj *typového katalogového domu*, který byl ovlivněn nelehkou ekonomickou situací stavebníků a změnami na úvěrovém trhu. Autoři celé období rozdělili do pěti vývojových etap. Ze souboru katalogových domů jsou v dizertační práci představeny typové domy, které se masově uplatnily při rozsáhlejší skupinové zástavbě.

Důsledkům suburbanizace a jejím dopadům na současnou výstavbu se věnuje architekt *Pavel Hnilička* v knize *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*³⁸, o jejíž úspěšnosti svědčí již druhé vydání. Termín *sídelní kaše* používá autor

³⁷ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015*. [výstava]. Kurátorka Jana Pavlová. Koncepte E. Bortelová, I. Lehkoživová, J. Pavlová a B. Špičáková. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

³⁸ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*.

s určitou nadsázkou pro pojmenování příměstského osídlení, kdy vychází z anglického výrazu *urban sprawl*. Hnilička v textu podrobně analyzuje negativní aspekty bydlení v suburbiiích, které mají podstatný vliv na původní zvyklosti samotných obyvatel. Apeluje na utváření určité *městskosti* v nových koloniích, aby se zabránilo vytváření nejednotného a nepřehledného charakteru zástavby. *Městskost* mohou dle Hniličky splnit soubory především s vyšší hustotou zástavby a s dobře založenými veřejnými prostory.

Problematikou sociálních dopadů suburbanizace se v rámci výzkumné činnosti zabývá profesor *Luděk Sýkora*³⁹, který působí na *Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje* v Praze. Přínosné pro práci byly výsledky jeho výzkumů, přístupné též na internetu, na téma *rezidenční segregace* a charakter *uzavřených čtvrtí*.

Otázkou, jak navrhovat současné soubory, se zabýval kolektiv architektů z fakulty architektury ČVUT v Praze. V roce 2014 vydaná příručka *Můj dům, naše ulice. Individuální bydlení a jeho koordinovaná výstavba*⁴⁰, analyzuje současné problémy individuálního bydlení a na uvedených příkladech zahraniční řadové zástavby ukazuje, jakými prostředky je možné vytvářet kvalitní prostředí. Autoři s pomocí typologických zásad vysvětlují nové způsoby zapojení domů do zástavby. Autoři především obhajují výhody řadové formy zástavby.

Úspěch nové obytné čtvrti *Pod Kozincem* v pražských *Horních Měcholupech* od ateliéru *ADR* byl završen publikací *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*, vydanou v roce 2004.⁴¹ Úvodní kapitola *Příběh jednoho místa a historická zkušenost* od architekta a historika *Petra Urlicha* přibližuje vývoj konceptu města v zeleni a modernistického pojetí rodinného domu. Toto srovnání současného souboru s moderní tvorbou první poloviny 20. století lze považovat jak za podnětné, tak i významné pro uvědomění si určité ideové kontinuity. Vždyť idea modernistických tendencí je dnes v pracích architektů stále přítomná. Záměr investora i samotný koncept architektů je podrobně popsán a doložen graficky zpracovanou dokumentací.

Statistické údaje o bydlení lze nalézt na dvou internetových portálech. Nejobsáhlejšími jsou portály *Českého statistického úřadu (ČSÚ)* a *Ministerstva pro místní roz-*

³⁹ Prof. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D. působí jako vyučující na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁴⁰ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*.

⁴¹ URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*.

voj (*MMR*). Oba obsahují části věnované bytové politice státu, zejména portál *MMR* v odborné části *Statistiky* a v internetové publikaci *Bydlení v České republice v číslech*. Data jsou průběžně aktualizována.

Současné příklady rodinné zástavby jsou dobře dokumentovány jednak v architektonických ročenkách, odborných časopisech, a také na webových stránkách architektonických ateliérů. Dostupné půdorysy a situace dobře dokládají charakter zástavby. Na základě terénního průzkumu některých realizovaných souborů byly vybrány vhodné příklady s řešením veřejného prostoru a řadových forem nové typologie.

2 Východiska řadového typu rodinného domu

2.1 Hledání ideálu bydlení v zeleni

Zabýváme-li se otázkou, kde jsou kořeny koncepce urbanistického zastavění rodinných domů, pak je možné je nalézt ve vizi zdravého bydlení v zeleni, jejíž počátek spadá do druhé poloviny 19. století. Avšak prvotní myšlenka návratu k přírodě se objevila již v teoretických pracích sociálních utopistů a pokračovala v anglickém hnutí *Arts and Crafts*, jehož nové estetické a dá se říci i urbanistické principy se rozšířily také na evropský kontinent.⁴²

K rozšíření těchto představ napomohly zhoršující se životní podmínky obyvatel měst během druhé poloviny 19. století v důsledku bouřlivého rozvoje průmyslu. Nevhodný hygienický stav bydlení, nedostatek volné plochy a prostoru, málo čerstvého vzduchu, slunce a zeleně, oživily myšlenku návratu k přírodě a podnítily snahu realizovat nové bydlení mimo znečištěná území. Zpočátku se stavěly spíše skromné dělnické domky, jejichž výstavba byla iniciována samotnými průmyslníky. V Praze to byli například majitelé smíchovských továren, kteří v roce 1869 postavili u nás jako jednu z prvních dělnickou kolonii s patrovými čtyřdomky v Praze-Bubnech a v Praze-Smíchově.⁴³

Na přelomu 19. a 20. století se v Anglii objevil nový urbanistický koncept *zdravého bydlení v zeleni*, který podstatně změnil charakter zástavby nových obytných čtvrtí. Jeho původním cílem bylo především zlepšit bydlení sociálně chudých průmyslového města. Tato nová teorie plánování měst je dnes známá pod pojmem *hnutí zahradních měst* a jeho ideovým tvůrcem byl Ebenezer Howard.⁴⁴

Ve své knize *Zahradní města budoucnosti* z roku 1898 definoval Howard nový typ města jako „*programově založenou osadu na vhodném místě, jež je trvalým majetkem veřejnosti (státu, obce, společnosti) tak, že veškerá lichva s nemovitostmi jest tu provždy*“

⁴² Poznámka: Za jednoho ze zakladatelů hnutí *Arts and Crafts* je považován William Morris, britský výtvarník, umělec a společenský reformátor. Hnutí ve svém výrazu nepředstavovalo určitý umělecký styl, ale spíše podporovalo rozvoj umělecké řemeslné práce, svoji budoucnost hledalo v návratu k soběstačnému venkovu. Viz: Arts and Crafts movement. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/Arts-and-Crafts-movement>.

⁴³ DULLA, Matúš. *Kapitoly z historie bydlení*, s. 141.

⁴⁴ Poznámka: Východiskem myšlenky zahradních měst je kniha *Garden Cities of To-morrow* od Ebenezera Howarda, vydaná v roce 1902, (avšak to již bylo 2. vydání). Ačkoliv Howard sám nebyl architektem, dokázal definovat ideu nového typu města: Jeho představou bylo odlehčit přetíženým centrům měst založením nových satelitních čtvrtí. Jejich velikost měla být limitována, měly být doplněny ochrannými pásy zeleně pro zemědělství a rekreaci, měly mít dostatek pracovních činností pro obyvatele. Pozemky měla vlastnit obec a měly být pouze pronajímány pro soukromé účely. Viz: HRŮZA, Jiří. *Vývoj Urbanismu II*. 1. vyd. Praha: ČVUT, 1999, s. 260-263.

vyloučena a zvýšení cen je jedině v rukou veřejnosti. Právě tímto sociálním a hospodářským základem, jímž se nově vzrůstající osadě zabezpečující zahrady v dostatečné míře – i vrstvám nejhudším – stává se osada teprve zahradním městem v pravém slova smyslu.⁴⁵

Howardovou představou bylo vytvořit takové ideální město, které by dokázalo spojit výhody velkoměsta a venkova v životaschopný městský útvar, který by svým obyvatelům nabídl nejen zdravé bydlení obklopené pásem zeleně, ale i potřebnou vybavenost, správu a pracovní příležitosti.⁴⁶ Howardova teorie zahradních měst se stala ideovým vzorem nejen pro první zahradní města v Anglii,⁴⁷ ale brzy se rozšířila a dosáhla mezinárodního ohlasu.

V českém prostředí se původní představa zahradního města jako samostatného městského útvaru proměnila a spíše byly na jejích principech zakládány nové **městské zahradní čtvrtě** rodinných domů. Ve městech byly určeny pro bydlení především státních zaměstnanců – úředníků, a proto se těmto čtvrtím začalo říkat *úřednické*. V průmyslových a hornických oblastech měly čtvrtě charakter *zaměstnaneckých kolonií*, jejichž realizace byla podporovaná místními průmyslníky. Například v Lounech tak vznikla mezi lety 1910 – 1919 kolonie pro bydlení železničních zaměstnanců od architekta, podporovatele idejí zahradních měst, Jana Kotěry⁴⁸. V své době se jednalo o výjimečný urbanistický koncept, který byl však realizován jen částečně.⁴⁹

Na počátku dvacátých let začal stát více podporovat výstavbu iniciovanou stavebními a bytovými družstvy, jejichž působení významně přispělo k rychlejšímu rozvoji nových zahradních čtvrtí. K jedné z prvních poválečných realizací, v jejímž vzniku se odráží inspirace zahradními městy, patří v Praze vilová čtvrť *Ořechovka*⁵⁰ ve Stěšovicích, jejíž výstavbu zajišťovalo družstvo státních zaměstnanců. A v roce 1925 se započalo s výstavbou, pravděpodobně největší zahradní čtvrtě u nás, pražského *Spořilova*.⁵¹

Zastavění v zahradních čtvrtích podléhalo pevně dané urbanistické regulaci spočívající ve vymezení ulic, definování parcelace a odstupu domů, a současně byly také

⁴⁵ KOŽELKA, Karel. Snahy v českém obytném stavebnictví. *Architekt*, 1940, s. 195. In: URLICH, Petr a Lenka POPELOVÁ. *Slavné stavby Prahy 6*, s. 55.

⁴⁶ MALINOVÁ, Sandra. *Regionální plánování v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech*, s. 28.

⁴⁷ Poznámka: Např. Letchworth u Londýna a Welwyn v hrabství Hertfordshire.

⁴⁸ Poznámka: Kolonie se nachází mezi ulicemi Jarošovou, B. Němcové, Nerudovou a Arthura Brejského a je zapísána v katalogu *Národního památkového ústavu*. Architekt Kotěra vydal v roce 1921 publikaci *Dělnické kolonie*.

⁴⁹ KOHOUT, Michal a Rostislav ŠVÁCHA. *Česká republika - moderní architektura*, s. 451.

⁵⁰ Poznámka: Regulační plán vypracoval v roce 1919 architekt Jaroslav Vondrák. Viz: FLEGLOVI, Michal a Jana. *Ořechovka – nejstarší z moderních vilových čtvrtí Prahy*. *Domov*, 4, 1981, s. 40-42.

⁵¹ Poznámka: Regulační plán zpracovala *Státní regulační komise* a architekt Jaroslav Bertl. Viz: CZUMALO, Vladimír, František REJL a Aleš JUNGSMANN. *Spořilov*, s. 4-10.

stanoveny zásady pro jednotně řešenou zeleň a oplocení. V centru čtvrtí byla zpravidla umístěna doplňující vybavenost napojená na centrální park. Například u *Ořechovky* bylo založeno prostorné Macharovo náměstí⁵², a na *Spořilově*⁵³ vznikla středová parková osa Roztylského náměstí, pojatá s překvapivou prostorovou velkorysostí, ze které vybíhají široké komunikace s alejemi stromů.

Základ zástavby tvořily zpravidla družstevní řadové rodinné domky několika typů, zástavba bývala zpravidla doplněna dvojdomy a individuálními vilami. Z urbanistického i architektonického hlediska patří řadová zástavba v zahradních čtvrtích k velmi kvalitním realizacím. Řadové domy jsou zpravidla prostorově i výrazově úspornější, vilové objekty ožívují jednotně působící charakter. Domy se svými obytnými prostory otevírají nejen do soukromých zahrad, ale i směrem do veřejné ulice. Uliční prostor je navržen s ohledem na celkové jednotné působení. Je zde založena i dobrá kvalita veřejných prostranství, která bohužel často chybí v současných realizovaných souborech.

Obr. 9. Dobový letecký snímek Spojilova.⁵⁴

Zakládání nových zahradních čtvrtí se neomezovalo jen na oblast Prahy. **Zlínský region** se začal významně rozšiřovat v souvislosti s rozvojem obuvnického závodu Baťa již od roku 1916 na podkladě nového regulačního plánu.⁵⁵ Jeho rozvoji napomohla mimořádná osobnost průmyslníka Tomáše Bati. V průběhu dvacátých a třicátých let nechal

⁵² Poznámka: Park na Macharově náměstí se rozkládá na ploše cca 90 x 110 m. Dnes se uprostřed nachází tenisové kurty. V závěru parku byla situována veřejná vybavenost s obchody.

⁵³ Poznámka: Největší Roztylské náměstí zaujímá plochu cca 468 x 78 m.

⁵⁴ Zdroj: Prostor-architektura, interiér, design. Průvodce Praha a okolí: Spojilov. *Prostor-ad.cz*. Dostupné z: <https://prostor-ad.cz/pruvodce/praha/spoilov/uvod.htm>.

⁵⁵ Poznámka: Regulační plán navrhl architekt a profesor AVU Jan Kotěra. Od dvacátých let až do roku 1940 pak pokračoval architekt František Lydie Gahura.

postavit několik *kolonií typových* domků z principů zahradního města. Jejich *ojedinělý urbanistický koncept* lze charakterizovat jako nízkou *bodovou strukturu dvojdomků*, které jsou na principu šachovnice osazené volně v zeleni: „*Zahrady se podobají spíše parku, než soukromé zahradě, neboť ve Zlíně není dovoleno stavěti kolem parcel ploty. Architektura domků byla od počátku přísně účelová, na domcích samotných nebylo přidáváno nic, co by mělo funkci pouze zdobivou.*“⁵⁶

Tomáš Baťa preferoval řešit bydlení svých zaměstnanců formou malých dvojdomků, aby „*rodinné domy nezůstaly nesplněným ideálem, nýbrž byly potřebou, má-li se vypěstiti ušlechtilý vztah spokojenosti mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci.*“⁵⁷ Postupně bylo vystaveno několik obytných čtvrtí typových dvojdomků na základě omezeného počtu standardizovaných plánů.⁵⁸ Typové domky jednoduchého kubického tvaru volně osazené v krajině se staly symbolem Zlína. Od roku 1939 začala výstavba obytné čtvrtě také na Slovensku v *Partizánskem*, (původně *Baťovany*).⁵⁹

Obr. 10. Zlín. Obytné čtvrti dvojdomků na východním okraji, 1938.⁶⁰

2.2 Hledání ideálu moderního řadového bydlení

Je třeba zmínit, že v meziválečném období se rodinný dům stal tématem, na kterém se demonstrovaly principy *moderní* architektury. Slovy architekta Karla Koželky: „*rodinný dům odrážel snahy o velkou architekturu, neodděloval se jako zvláštní druh se*

⁵⁶ KUBÍČEK, Alois. Nové zahradní čtvrti ve Zlíně. *Architektura* 1940, s. 285.

⁵⁷ KUBÍČEK, Alois. Nové zahradní čtvrti ve Zlíně. *Architektura* 1940, s. 277.

⁵⁸ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 297-299.

⁵⁹ Poznámka: Urbanistický návrh vypracoval architekt Jiří Voženílek.

⁶⁰ Informační centrum Baťa. Galerie. *Architektura*. [online]. 2018 [cit. 09-02-2018]. In: *Tomasbata.org*. Dostupné z: <http://tomasbata.org/galerie/>.

svými požadavky. Vyjadřoval představu individuálního stavebníka o intimitě, osobité kráse a blahobytném pohodlí“.⁶¹

Modernost v bydlení byla vyjádřena jistou účelností, užítkovostí a úsporností domů, kterou představují požadavky, jež dnes mnohdy vnímáme jako samozřejmost. Ideální představu o tom, jaký by měl být charakter nového, moderního bydlení vyjádřil poeticky architekt Oldřich Starý: „*Krásným a příznačným rysem nové architektury je snaha přiblížit se životu; pochopiti jeho potřeby a tvořiti mu nové, dokonalejší prostředí. Problém bydlení jest z nejožehavějších otázek dneška; (...). Požadavky světla, slunce, vzduchu, spojení bytu s přírodou, snaha po ekonomii, jednoduchosti a řádu, smysl pro zjednodušení a usměrnění všeho života a vniknutí do lidské duše dávají architektům možnosti, vytvořiti byt jednoduchý, prostý, účelný i krásný, neboť krása není identická s nádherou, jak mnoho lidí ještě dnes se mylně domnívá.*“⁶²

Vertikální princip. Racionální princip liniové zástavby

Na konci dvacátých let se představy moderně smýšlejících architektů zhmotnily v podobě realizace nového experimentálního bydlení. Na první výstavě moderního bydlení v roce 1927 ve Stuttgartu⁶³ realizoval architekt Le Corbusier svůj názor na pojetí moderního domu novým prototypem domu *Citrohan*, který zřetelně demonstroval program *Pětibodů moderní architektury*⁶⁴. O rok později byla také v Brně vystavěna experimentální bytová kolonie *Nový dům*, která byla pořádána v rámci doprovodného programu *Výstavy soudobé kultury v Československu*. Celkem bylo v Brně postaveno šestnáct experimentálních domů, na kterých se podíleli významní, převážně brněnští architekti⁶⁵.

Ideová kontinuita brněnské výstavy s domem Le Corbusiera ve Stuttgartu byla nejvíce patrná u stavby dvojdomu architektů Hugo Foltýna a Miroslava Putny. Dvojdům měl již odlehčené přízemí, sloupy předstupující před fasádu, výrazná pásová okna a střešní obytnou terasu. Ve většině domů byla hlavním nosným prvkem železobetonová

⁶¹ KOŽELKA, Karel. Snahy v českém obytném stavebnictví. *Architektura 1940*, s. 193.

⁶² STARÝ Oldřich. Kolonie „Nový dům“. *Stavba: měsíčník pro stavební umění*, 1928-1929, s. 98. Viz: ROSA, Martin. *Kolonie Nový dům*. In: *Archiweb.cz*. [online]. [cit. 24-02-2017]. Dostupné z: <http://archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=462>.

⁶³ Poznámka: Výstava *Die Wohnung* v roce 1927 ve Stuttgartu prezentovala nové pojetí bydlení, tzv. *bydlení nové doby*, a to ve formě individuální i kolektivní. Své domy zde představily přední evropské architekti: Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Peter Behrens, Walter Gropius, Jacobus Johannes Pieter Oud, Bruno Taut a dal.

⁶⁴ Poznámka: 5 bodů moderní architektury obsahuje pět zásad, které by měl moderní dům splňovat: 1. stavět domy na sloupech, aby se uvolnilo přízemí pro okolní zeleň, 2. volný půdorysný plán, 3. nezávislé průčelí, 4. pásová okna probíhající před sloupy, 5. střešní zahrada.

⁶⁵ Poznámka: V Brně realizovali své návrhy architekti: Bohuslav Fuchs, Jaroslav Grunt, Jiří Kroha, Hugo Foltýn, Miroslav Putna, Jan Višek, Jaroslav Syříš, Ernst Wiesner a Josef Štěpánek.

konstrukce s výplňovým zdívkem z tvárnic, což ovlivnilo i celkový výraz staveb. Objevil se zde i nový typ řadového, dispozičně úsporného rodinného domu od architekta Jaroslava Grunta. Zásadní pro další vývoj bylo jeho dispoziční i vertikální členění. Dispozice domu je řešená na hloubku, uprostřed je umístěno schodiště, které rozděluje dům na dvě části.⁶⁶

Největším přínosem těchto experimentů pro řešení řadových domů, byla změna dispozice, založená na novém úspornějším *vertikálním principu*. Tento princip plně rozvinuli brněnský stavitel Václav Dvořák a architekt Alois Kuba, k nimž se později připojil i bratr Aloise architekt Vilém Kuba. Nový způsob *vertikálního bydlení* spočíval v jiném uspořádání obytných prostor. Architekti jej uplatnili na *hluboké trojtraktové dispozici*. Především nebyly objekty podsklepené, hlavně z důvodu ekonomických úspor. V přízemí byl pak situován hlavní vstup se schodištěm vedoucím do obytného podlaží a pomocné prostory: samostatná prádelna a kotelna, sklad paliva a pokojík pro služku. Společný život rodiny se přesunul do prvního patra, kde byla v centru dispozice situována hala se schodištěm a na ni navazoval obývací pokoj a oddělená kuchyně. Ve druhém patře byly umístěny soukromé prostorné ložnice s hygienickým zázemím. Některé domy byly o jedno podlaží vyšší, s plochou střechou. Hmota posledního podlaží směrem do zahrady ustupovala a bývala zde prostorná terasa a ateliér.⁶⁷

Ekonomické důvody, které vedly k této změně, bratři Kubové vyjádřili argumenty: „*Malá šířka stavební parcely umožňuje získati laciné staveniště, úzká fronta domu zlevňuje udržovací náklad na chodník a fasády, malá zastavěná plocha vyžaduje méně základů a střechy a velké sousední plochy zamezují tepelné ztráty a způsobují, že spotřeba paliva je minimální.*“⁶⁸

Toto *vertikální dispoziční řešení* poprvé použili architekti Kubové a stavitel Dvořák už rok po konání výstavy soudobé kultury u řadové zástavby v Brně-Černých Polích na ulici Mathonova. V letech 1929-1932 pokračovali v zástavbě ulice *Mathonovy* a sousední ulici *Krkoškovou* doplnili atypicky řešeným nárožím blokovou řadovou zástavbu. Na fasádě používali výrazové prvky, které se staly později pro ně charakteristické: kompozici

⁶⁶ STARÝ Oldřich. Kolonie „Nový dům“. *Stavba: měsíčník pro stavební umění*, 1928-1929, s. 98. Viz: ROSA, Martin. *Kolonie Nový dům*. In: *Archiweb.cz*. [online]. [cit. 24-02-2017]. Dostupné z: <http://archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=462>.

⁶⁷ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*.

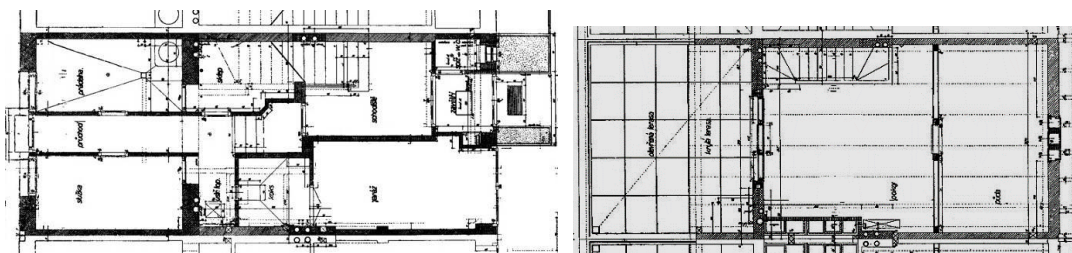
⁶⁸ Řadový rodinný dům. *Měsíc*, 2, 1936, In: KORYČÁNEK Rostislav. *Stavitelská praxe ve službách moderní architektury*. In: PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*, s. 11.

průběžných arkýřů, pásových oken a výrazné hlavní římsy doplňoval obklad černého *opaxitu*.

Dalším rozvíjením těchto výrazových prvků pokračovali bratři Kubové v období let 1933-1934 v řadové zástavbě na ulici *Hvězdárenské (6,8,10)* a v letech 1934-36 na ulici *Střední (27-51)*. Avšak zde realizovali zastavění řadovými domy s ještě užším uličním průčelím a s větší hloubkou. Domy z tohoto období svými proporcemi již patří k prvním typům *úzkého hlubokého domu*. Čtyři podlaží jsou důsledně vertikálně členěny, středem domu prochází schodiště, které je otevřené v prvním patře do obytné haly a v posledním podlaží je přes střešní terasu prosvětlené. Prostorové řešení zástavby na *Střední* ulici je nově založeno na *liniovém racionálním principu*.⁶⁹

Obr. 11. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice *Střední*. Řadové rodinné domy. Dobový interiér vnitřní haly.⁷⁰
Obr. 12. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice *Střední*. Nárožní dům. Zahradní průčelí, 2017.⁷¹

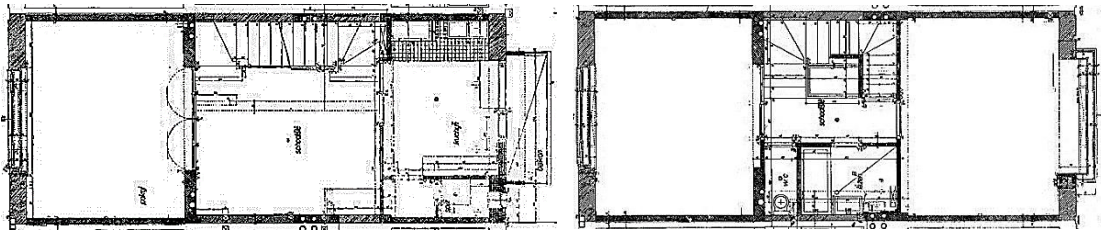
Obr. 13. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice *Střední*. Řadové rodinné domy. Půdorys 1. a 4.NP.⁷²

⁶⁹ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba*.

⁷⁰ Zdroj: Zdroj: Brněnský architektonický manuál. In: *Bam.brno.cz*. [online]. Nedatováno [cit. 24-02-2018]. Dostupné z: <http://www.bam.brno.cz/objekt/c281-rodinne-domy?filter=code>.

⁷¹ Zdroj: archiv autorky.

⁷² Zdroj: Brněnský architektonický manuál. In: *Bam.brno.cz*. [online]. Nedatováno [cit. 24-02-2018]. Dostupné z: <http://www.bam.brno.cz/objekt/c281-rodinne-domy?filter=code>.

Obr. 14. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Řadové rodinné domy. Půdorys 2. a 3.NP.⁷³

Obr. 15. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Hlavní průčelí řadových rodinných domů, 2017.⁷⁴

Obr. 16. Alois a Vilém Kubovi, Václav Dvořák. Brno, ulice Krkoškova, 2017.⁷⁵

Obr. 17. Alois a Vilém Kubovi, Václav Dvořák. Brno, nároží ulic Mathonova a Krkoškové, 2017.⁷⁶

⁷³ Zdroj: Brněnský architektonický manuál. In: *Bam.brno.cz*. [online]. Nedatováno [cit. 24-02-2018]. Dostupné z: <http://www.bam.brno.cz/objekt/c281-rodinne-domy?filter=code>.

⁷⁴ Zdroj: archiv autorky.

⁷⁵ Zdroj: archiv autorky.

⁷⁶ Zdroj: archiv autorky.

2.3 Liniová zástavba řadových domů čtyřicátých let

„Řadové domy přes své nesporné výhody nejsou dosud vžitou formou rodinného obytného domu.“⁷⁷

Přijetí mnichovské dohody v říjnu 1938 a následná okupace poznamenala na počátku čtyřicátých let další výstavbu v Československu, avšak i přes omezování nových staveb se zpočátku čtyřicátých let stále stavělo.⁷⁸ Naše země se následkem zmíněných událostí musela potýkat i s velkým nárůstem českých uprchlíků z Němci zabraného pohraničí.⁷⁹ Již v listopadu roku 1938 vláda schválila vytvoření speciálního *Ústavu pro péči o uprchlíky* při ministerstvu sociální péče⁸⁰, které dále zajišťovalo poskytování základních potřeb, avšak zabezpečení bydlení bylo převážně řešeno náhradními prostorami.

V letech 1938-1941 vznikla nová čtvrť rodinných domů na okraji Prostějova v obci Drozdovice⁸¹ nazvaná *Zahradní kolonie za Drozdovicemi*⁸². Návrh zpracoval architekt *František Kalivoda*, který se teoreticky zabýval koncepty regulačních plánů obcí a plánováním krajiny.⁸³ Je třeba zmínit, že Kalivoda viděl rozrůstající se *periferii* jako problematickou část průmyslových měst.⁸⁴ Proto kladl důraz na řádné územní plánování, které by tuto periferii mohlo zrušit: *„Bezplánovitě rozšiřování našich obcí a měst (...) podstatně ovlivnilo obraz našich krajín v nepříznivém smyslu. Nedostatečná úprava tohoto rozšiřování vzhledem ke krajinnému prostoru způsobila, že byl obraz města poškozen. (Města) musí (...) zlepšovati dosavadní špatné rozšiřování měst.“⁸⁵*

Kalivodova kolonie na okraji Drozdovic je založena na pravidelně dané struktuře domů a uliční síť. Koncept jednoznačně navazuje na charakter předválečných čtvrtí, ovlivněných idejemi zahradních měst. Těžiště nové čtvrtě vytváří tři rovnoběžné, poměrně dlouhé ulice, napříč protnuté hlavní komunikační osou s centrálním parkem. Velmi

⁷⁷ KITTRICH, Josef a Josef HRUBÝ. Čtyřdomy Ing. A. R. v Příbrami. *Architektura 1941*, s. 287.

⁷⁸ Poznámka: Až v roce 1942 byl vyhlášen zákaz všech novostaveb, které nesloužily k zajištění válečných potřeb.

⁷⁹ Poznámka: Statistika počtu uprchlíků udávala v prosinci roku 1938 údaj zhruba 152 000 uprchlíků, převážně české, také německé a židovské národnosti. In: BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*, s. 225.

⁸⁰ BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*, s. 216.

⁸¹ Poznámka: Dle Pelčáka a Wahly, měla být tato výstavba určena pro Odbor pro hospodářského zajištění uprchlíků. In: PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Generace 1901-1910*, s. 78 a 101.

⁸² Poznámka: V současnosti se soubor nachází na ulicích Krasická, Dr. J. Uhra, Vasila Škracha, Javoříčská a Vícovská.

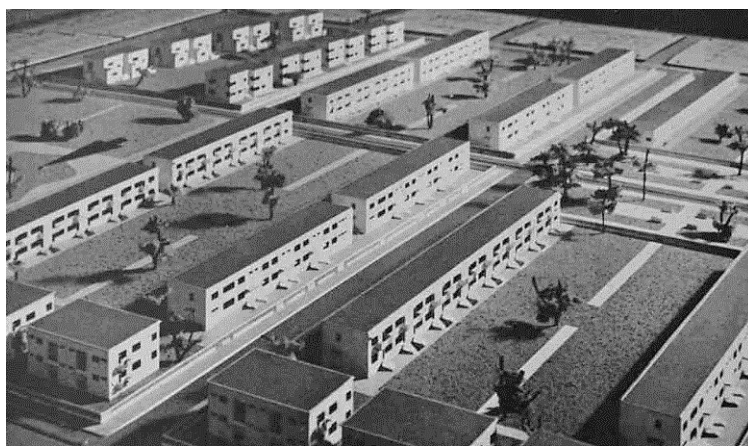
⁸³ PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Generace 1901-1910*, s. 78 a 101.

⁸⁴ BREGANTOVÁ, Polana, Rostislav ŠVÁCHA a Marie PLATOVSKÁ. *Dějiny českého výtvarného umění V*, s. 42.

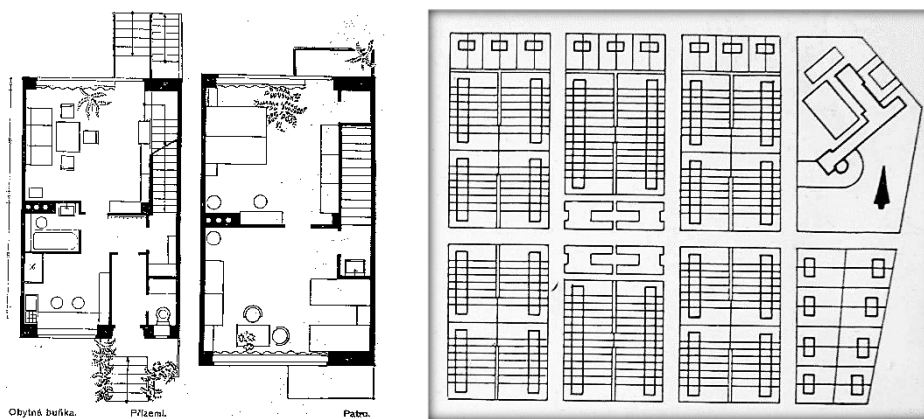
⁸⁵ KALIVODA, František. Poznámky k novým směrnicím výstavby měst. *Architektura 1942*, s. 38.

cenným prvkem souboru je důsledné řešení jak veřejné zeleně, tak i pěšího pohybu obyvatel. Veřejné zelené plochy zahrnují menší park a podél ulic s řádkovou zástavbou aleje stromů. Uliční síť souboru je doplněna o pěší trasy, které propojují jednotlivé zahrady domů s ulicemi.

Pravidelné řadové domy tvoří *liniové bloky*, nejčastěji po osmi domech, které jsou zakončené větším *rohovým typem*. Ten byl určen pro bydlení dvou rodin. Kalivoda použil pro zastavění hluboký typ řadového domu o šířce 5,5 m a hloubce 9,0 m. Obytný celek dále navazuje na původní zástavbu při hlavní ulici Krasické řadou dvojdomků.⁸⁶

Obr. 18. František Kalivoda. Zahradní čtvrť v Prostějově, model navržené zástavby.⁸⁷

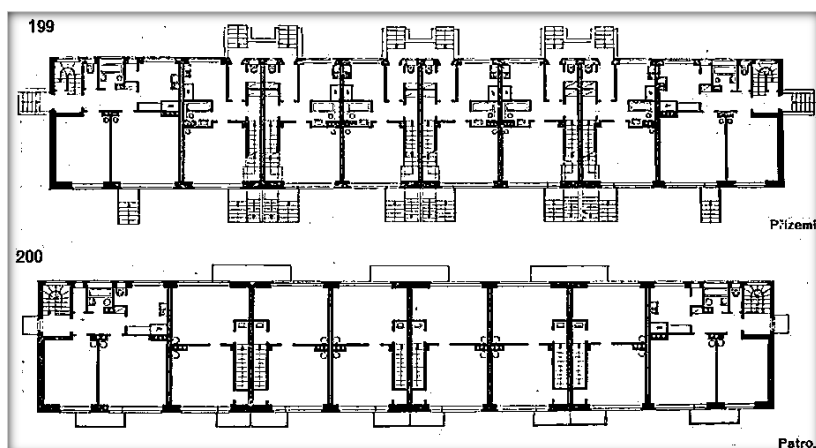

Obr. 19. František Kalivoda. Zahradní kolonie v Prostějově, typový řadový dům, půdorys přízemí a patra.
Obr. 20. František Kalivoda. Zahradní kolonie v Prostějově, návrh zastavění.⁸⁸

⁸⁶ VAVROUCH, František. Městská samospráva buduje nový domov. *Architektura* 1940, s. 107-109.

⁸⁷ VAVROUCH, František. Městská samospráva buduje nový domov. *Architektura* 1940, s. 107.

⁸⁸ VAVROUCH, František. Městská samospráva buduje nový domov. *Architektura* 1940, s. 109.

Obr. 21. František Kalivoda. Zahradní kolonie za Drozdovicemi v Prostějově, skupina osmi řadových domů, půdorysy přízemí a patra.⁸⁹

V nelehké době Protektorátu měli architekti po vydání zákazu nových staveb omezené pracovní nabídky, spíše se věnovali studiím. V tomto období vznikla zajímavá studie nízkopodlažní zástavby, kterou vypracoval v letech 1942-45 architekt *Lubomír Šlapeta*⁹⁰ pro podnikatele Josefa Studeníka. Tento podnikatel založil v Hulíně v roce 1934 závod na dřevoobráběcí nástroje. Úspěšně se rozvíjející výrobu postupně rozšiřoval o další výrobní prostory a provozy, avšak chyběl mu dostatečný počet bytů pro nové zaměstnance.⁹¹

Studeník předpokládal, že předem připravený projekt menšího továrního města po válce brzy zrealizuje. Plán obytného souboru zahrnoval bydlení jak v rodinných, tak i nízkopodlažních nájemných domech. Řadové rodinné domy navrhl jako kompaktní třípodlažní horizontální hmotu, kterou zvýraznil linií průběžné lodžie v prvním patře. Pravidelně se střídající okenní prvky fasády a kamenné obložení přízemí doplňují jednoduchou geometrii hmotového členění.

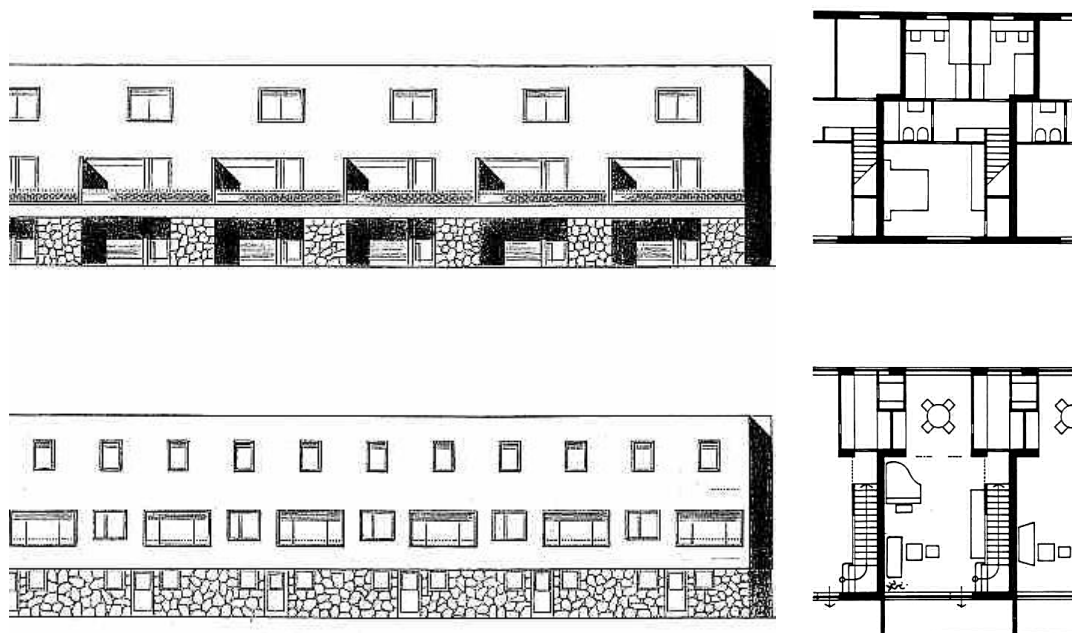
Řadové domy jsou hlubokého typu s půdorysně zalomenou dispozicí. Vnitřní uspořádání domů využívá princip *vertikálního bydlení*: V přízemí jsou umístěny vstupní a technické prostory, v prvním patře se rozprostírá přes celou hloubku domu obývací pokoj, z kterého je možné se dostat volně přístupným schodištěm k ložnicové části. Na přiložené skici si lze představit, jak architekt zamýšlel řešit obytnou místnost určenou pro

⁸⁹ VAVROUCH, František. Městská samospráva buduje nový domov. *Architektura* 1940, s. 108.

⁹⁰ Poznámka: Architekt Lubomír Šlapeta ve 30. letech realizoval řadu rodinných vil v duchu funkcionalismu, spíše v jeho organickém pojetí. V tomto období Lubomír Šlapeta spolupracoval se svým bratrem Čestmírem.

⁹¹ Poznámka: Informace o obytném souboru pochází z archivu syna Lubomíra Šlapety, od profesora architektury Vladimíra Šlapety.

společenský život rodiny. Jedná se o velkoryse pojatý obytný prostor s bohatým prosvětlením, kterému dominuje částečně otevřené schodiště. Malá pracovní kuchyně je skrytá ve vestavěném, odvětraném koutu a neruší tak jeho společenskou funkci. Přitom vlastní rozměry obývacího pokoje, vzhledem k jeho mnoha funkcím, nejsou příliš velké. Prostorové velkorysosti je zde dosaženo pečlivým uspořádáním všech funkcí. Vestavěné prvky v jídelní a kuchyňské části celou místnost prostorově očišťují. Architekt plně ponechává přes obě čelní fasády pokoje proudit denní světlo. Takto navržený volně plynoucí prostor více připomíná společenské místo menší vily, než řadového domu.

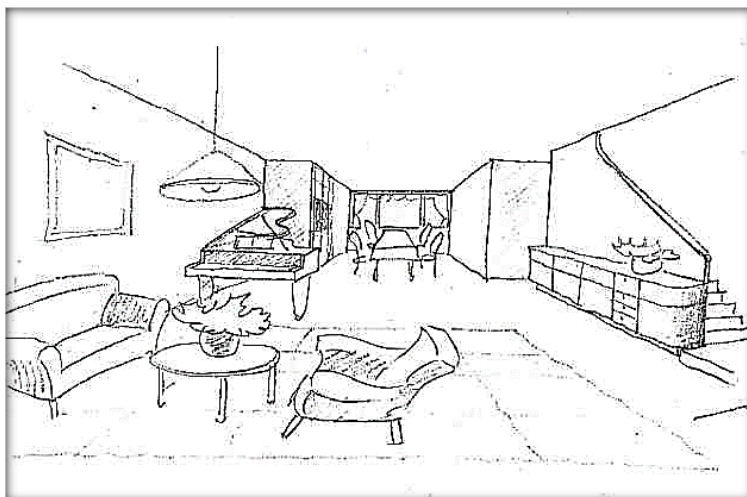
Obr. 22. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, pohled vstupní a zahradní.⁹²
 Obr. 23. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, půdorys přízemí a patra.⁹³

Projekt nebyl nakonec realizován, neboť továrna byla při osvobození republiky citelně poškozena a následně předána pod správu státu.⁹⁴

⁹² Zdroj: soukromý archiv architekta a profesora Vladimíra Šlapety.

⁹³ Zdroj: soukromý archiv architekta a profesora Vladimíra Šlapety.

⁹⁴ HADERKA, Jiří. Osmdesát let „První moravské továrny na pily a nástroje“. *Huliňan: Zpravodaj radnice* 11, 2014, s. 16. [online]. 2014 [cit. 09-04-2018]. Dostupné z: <http://files.knihovna-hulin.webnode.cz/200012676-3ec3f40b8f/hul%C3%AD%C5%88an%20listopad%20na%20web.pdf>.

Obr. 24. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, perspektiva interiéru.⁹⁵

2.4 Poválečná teoretická východiska rodinného domu

Během druhé světové války řada architektů využila období omezení výstavby a věnovala se architektonické teorii. Někteří se zaměřili na řešení otázky, jak zpřístupnit stavbu rodinného domu co nejširší vrstvě obyvatel. Hledaly se reálné možnosti zlevnění samotné stavby. Architekti sami experimentovali s novými konstrukčními systémy a s použitím typizovaných prvků, ale také se zabývali tématem vhodného dispozičního typu rodinného domu. Brzy po válce byly vydány tři teoretické práce, které tyto otázky řešily. Jedna ze studií analyzovala výhody řadové zástavby, další dvě na individuálních i řadových domech prezentovaly návrh nových konstrukčních systémů.

2.4.1 Téma prefabrikace rodinného domu

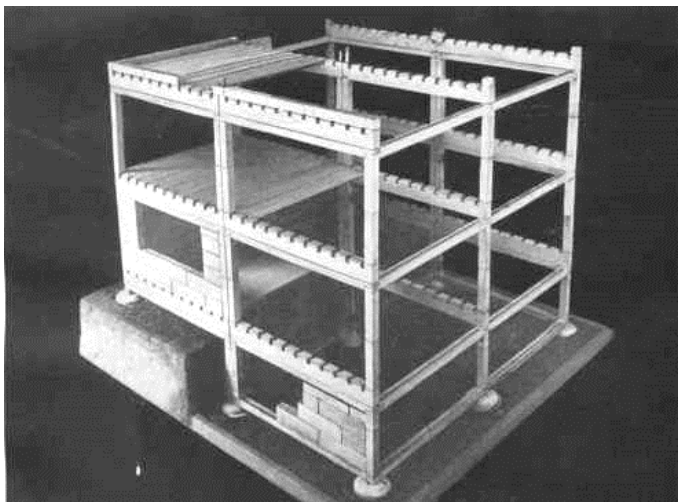
S využitím prefabrikace pro konstrukci stavby rodinného domu experimentoval architekt *Hilar Pacanovský*. První teoretickou práci vydal ještě na počátku druhé světové války s názvem *Rodinný dům jako montážní stavba*.⁹⁶ Zde Pacanovský obhajoval téma zprůmyslnění stavebnictví především jako prostředek, jak stavět domy levněji: „(Lidem)brání finanční důvody postavit si vlastní rodinný dům, (...) kdyby se odborníkům podařilo splnit důležitý a záslužný úkol: vynajít zjednodušený a zlevněný způsob stavby

⁹⁵ Zdroj: soukromý archiv architekta a profesora Vladimíra Šlapety.

⁹⁶ Kniha byla vydána roku 1940. Pacanovský se možnostmi montovaných staveb zabýval již v publikaci *Montážní domy z železového betonu*, která byla vydána v roce 1939. Poválečné druhé vydání bylo publikováno s pozměněným názvem *Rodinný dům jako montovaná stavba* v roce 1946.

rodinných domů.“ (...) Stavebnictví řemeslné je nutno nahradit montáží. Podmínkou tohoto stupně vývoje stavebnictví je zavedení hromadně, po továrensky vyráběných typizovaných součástí, z nichž se bude dům skládati. Všechny elementy domu se vyrobí strojově, v továrně. Celé části domu budou dopraveny na stavbu a na místě smontovány.“⁹⁷

Pacanovský navrhl vlastní montovaný systém ze železobetonu, který si experimentálně vyzkoušel na malém modelu. Za základ železobetonového skeletu stanovil modul, který svými rozměry 4,35 x 4,35m přizpůsobil velikosti rodinného domu.⁹⁸ Aby mohla být co nejvíce omezena řemeslná práce na stavbě, navrhl všechny konstrukční i stavební prvky typizované, včetně prvků následné výroby, jako rozměry oken a dveří. Pro stěny zvolil atypický materiál tvárnice, které měly být vyrobené z vysokopecní strusky z důvodu lepších tepelných vlastností.⁹⁹

Obr. 25. Hilar Pacanovský. Prvky montážní konstrukce v axonometrii.¹⁰⁰

Pacanovský pro svůj systém zvolil záměrně čtvercový konstrukční modul z důvodu předpokladu, že geometrie čtverce má nejmenší obvod, a proto se domníval, že dům v násobku čtverců by mohl mít i menší spotřebu stavebního materiálu. Skládáním čtvercového modulu vytvořil až dvanáct typů několika velikostních kategorií, od samostatných domků¹⁰¹ až po atypické uspořádání ve formě blokových čtyřdomků.¹⁰²

⁹⁷ PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*, s. 11.

⁹⁸ Poznámka: Navržená konstrukce byla poněkud nevyvážená, některé konstrukční prvky byly spíše subtilní, ale jiné zase masivní, vznikl by tak problém při manipulaci bez odpovídajícího technického vybavení. Např. stropní překlad (průvlak) vážil až 975 kg.

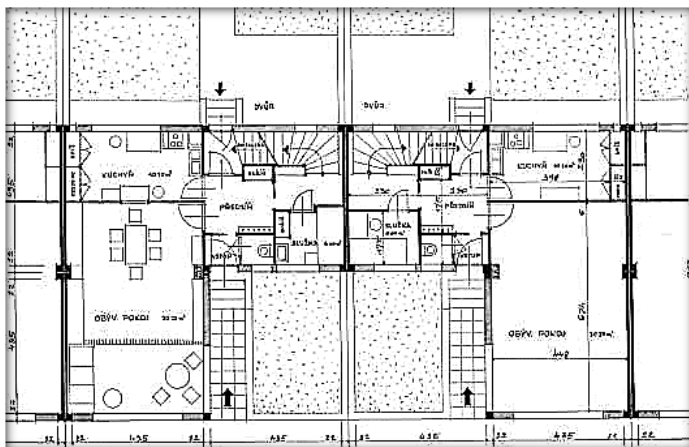
⁹⁹ Poznámka: Návrhy domků byly doloženy i statickými výpočty, ekonomickou rozvahou a pracovními postupy na stavbě.

¹⁰⁰ PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*, s. obálka.

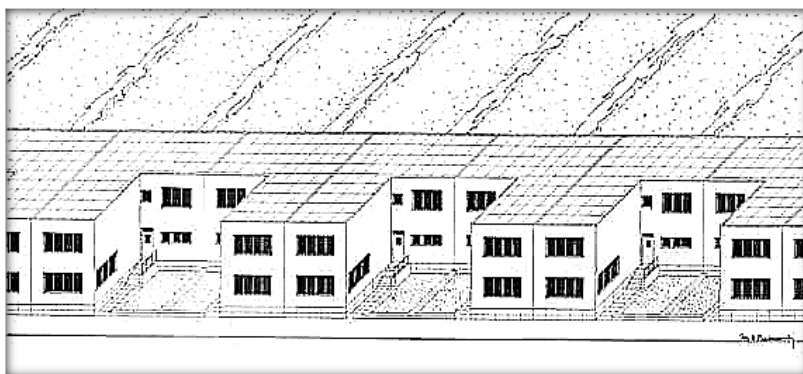
¹⁰¹ Poznámka: Nejmenší dům měl mít dva velmi malé byty, každý s užitkovou plochou pouhých 48,9 m².

¹⁰² Poznámka: Bohužel, z doložených půdorysů je patrné, že čtvercový modul byl spíše vhodný pro stavbu vilky nebo dvojdomku.

Pro skupinovou zástavbu řadovými domky navrhl dvoupodlažní typ, ve své době atypického půdorysného tvaru *L*. Při vstupu byly domy doplněny vstupní předzahrádkou společnou vždy pro dva sousední objekty. Tento typ měl být vhodný pro vícečlennou rodinu, byl proto prostornější s obytnou plochou až 88,4 m² a v patře se třemi ložnicemi. Výsledná hmota domů byla tvořena čistými kvádry členěnými pouze pásovými okny, které svým výrazem spíše odkazovaly na předválečný funkcionalismus. Domy byly proto vhodnější pro městskou zástavbu.

Obr. 26. Hilar Pacanovský. Půdorys - řadové domy typ *L*.¹⁰³

Obr. 27. Hilar Pacanovský. Axonometrický pohled na řadové domy typ *L*.¹⁰⁴

Pacanovský doplnil studii jednoduchým situačním schématem. Jednalo se spíše o ideový návrh možné zástavby z různých typů domků, napojených na pravidelnou síť silnic. Každý dům měl mít přímé spojení s komunikací, avšak s garáží uvažoval jen pro individuální dům. V zásadách pro zastavění čtvrtě apeloval na nutnost účelného zastavovacího plánu. Zástavbu tvořenou z typových, převážně řadových domů považoval za výhodnou pro působení jednotného výrazu čtvrtě: „*Ve čtvrtích nepůsobí jen jednotlivý dům,*

¹⁰³ PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*, s. 91.

¹⁰⁴ PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*, s. 93.

ale hlavně celá ulice. Jednotlivý dům tvoří jen malou součást tohoto celku. Proto celkový dojem tvoří více dobré rozpoložení ulic a náměstí, než různorodost fasád jednotlivých domů. Při stavbě čtvrtí rodinných domů má se tudíž bráti zřetel na jednotnou formu, již při celkovém řešení.“¹⁰⁵ Vzhledem k současnému kontextu, kdy se používá na konstrukci rodinného domu i metoda prefabrikovaného skeletu, se jednalo o první pokus návrhu železobetonového montovaného skeletu pro nízké dvoupodlažní domy.¹⁰⁶

2.4.2 Téma řadového domu hlubokého dispozičního typu

Další způsob, který měl vést k zlevnění stavby domků, hledali architekti v potenciálu *skupinové zástavby*, neboli ve způsobu, jakým budou domy vzájemně uspořádány, či řazeny. Výhodami *řadové zástavby* se zabýval architekt **František Jech**, který měl s tématem rodinného domu za sebou již první předválečné zkušenosti¹⁰⁷. Jejich podrobnou analýzu zpracoval v publikaci *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, která byla vydána brzy po válce v roce 1946. Jech zde představil nový stavební program řadových domů, založených především na *typizaci*, ať už stavebních prvků, tak i dispozičního uspořádání, které fungují na bázi tzv. *kooperativního* modelu. Tento nový princip skupinového bydlení měl hlavně přinést celkové zlevnění, neboli jak Jech uvádí *ekonomizaci*, zjednodušením provozu domácností: „Zlevnění může přinésti sdružování jednorodinných řadových domků do skupin, ve kterých bude zrušen jejich uzavřený soběstačný charakter, vyloučením některých složek hospodářského procesu z jednotlivých domácností a jich převedením do společného sektoru, ve kterém mohou býti racionálně obhospodařovány.“¹⁰⁸

Především formu izolovaného rodinného domu neviděl Jech jako vhodnou k řešení minimálního bytu: „Mnozí se domnívají, že nadešla příležitost zpřístupnit bydlení v jednorodinném izolovaném domku všem, kteří o ně projevují zájem. Zastávám opačné stanovisko, že to nejen nebude možné, ale ani žádoucí. Poukazuje-li se na způsob bydlení na západě, zapomíná se na to, že ve všech stavebních akcích sociálního významu převládá tam rodinný dům řadový.“¹⁰⁹ Samostatně stojící rodinný dům architekt chápal jako „pří-

¹⁰⁵ PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*, s. 14.

¹⁰⁶ Poznámka: Např. dnes používání prefabrikované skeletové stavby při stavbě rodinného domu realizuje pobočka německé firmy Goldbeck pomocí vlastního tzv. Skeletsystemu. Zdroj viz: <https://www.skeletsystem.cz/skeletsystem>.

¹⁰⁷ Poznámka: Architekt František Jech měl v té době již za sebou úspěšnou účast v mezinárodní soutěži na rodinné domky pro firmu Baťa ve Zlíně a spolupracoval na několika bytových stavbách. Viz: BENS, Adolf. František Jech. *Architektura ČSR 1973*, s. 406-410.

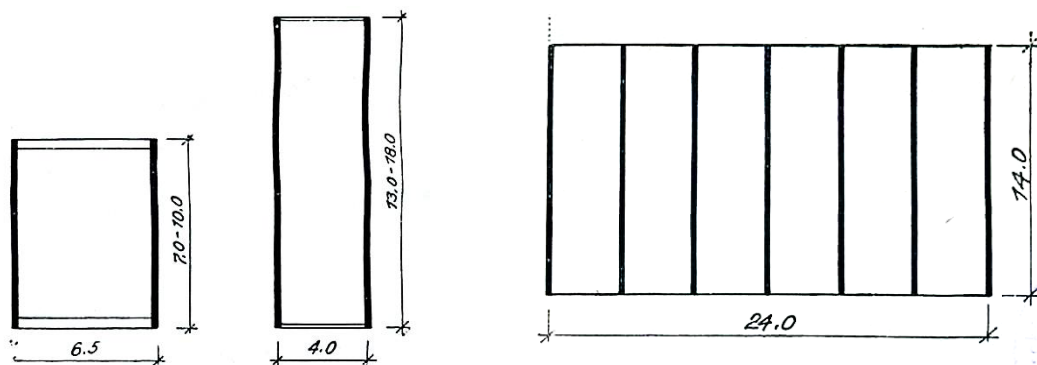
¹⁰⁸ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 20.

¹⁰⁹ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 69.

bytek minulé doby, sen našich rodičů i jeho naplněním, je pomníkem generace v odchodu“.¹¹⁰ Na schematických diagramech porovnávajících počet bytových jednotek k ploše zastavění, vyhodnotil Jech řadovou formu jako nejperspektivnější a zároveň komfortnější pro bydlení rodin s dětmi, nejen z hlediska nižších nákladů, ale také díky možnosti přímého napojení na okolní zelené plochy.

Na počátku teoretických úvah si Jech stanovil základní minimální velikost potřebnou pro bydlení rodiny s dětmi, kterou prostorově vymezil plochou kuchyně s velkým obývacím pokojem, plochou dvou ložnic a nezbytných prostor příslušenství. S tímto základním objemem pak pracoval jako se samostatnou bytovou jednotkou.

Dále na základě urbanistické analýzy, která porovnávala zastavění čtyř velikostních typů řadových domů, vyvodil, že snížení stavebních nákladů závisí na správném poměru šířky a hloubky domu. Touto analýzou dospěl k řešení, že nejlépe je území využito, když je používán typ domu, který jde svou dispozicí více do hloubky a jehož uliční průčelí je velmi úzké. Jech zde připomněl i závěry deklarace berlínského kongresu, pořádaného v roce 1931 Mezinárodním svazem pro bydlení: „Omezení šířky průčelí neb bytu vede ke značnému zlevnění stavebních nákladů, a že tedy nejlevnější a nejjednodušší byty mohou býti zřizovány jen v řadových domech“¹¹¹. Proto považoval za ideální dispoziční typ *úzký řadový dům* se systémem příčných nosných zdí.

Obr. 28. František Jech. Analýza šířky průčelí řadového rodinného domu, oba půdorysy mají stejnou plochu. Vlevo je tradiční půdorys dvouraktového domu s šířkou průčelí 6,5 m a s délkou domu 7,0 – 10,0 m. Vpravo je půdorys domu s vnitřním traktem a shora osvětleným a větraným, s šířkou průčelí 4,0 m a délkou domu 13,0 m – 18,0 m.¹¹²

Obr. 29. František Jech. Schéma šesti bytových jednotek v řadě rodinných domů.¹¹³

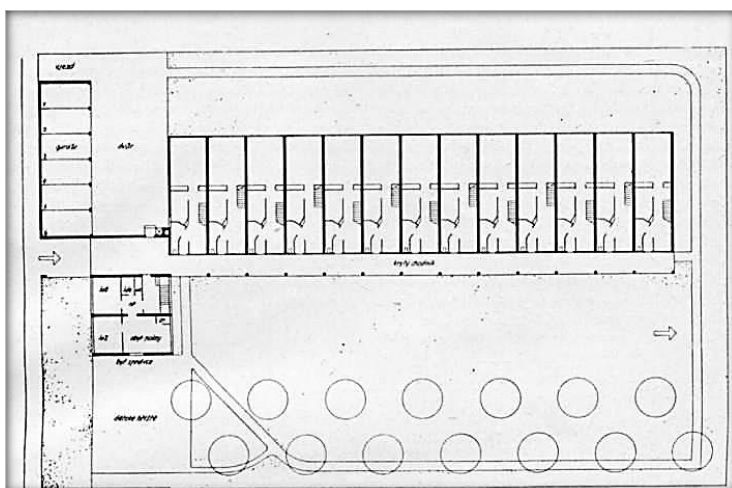
¹¹⁰ JECH, František. Rodinný dům v kooperativní stavbě. *Architektura ČSR* 5, 1946, s. 144 – 149.

¹¹¹ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 12 a 44.

¹¹² JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 22.

¹¹³ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 25.

Jech se k tématu hustoty zástavby odkazoval na výsledky studie architekta *Pavla Janáka* z roku 1929, která byla uveřejněna v článku dobového časopisu *Styl*.^{114,115} V této studii Janák upozornil na problém s hustotou zástavby ve městech: Nové bydlení se staví buď formou *příliš hustého* zastavění blokových obytných domů, nebo formou *řidkého* zastavění samostatných vil, avšak chybí hustá zástavba nízkopodlažní. Janák se zabýval otázkou „*jak se v jednotlivých způsobech zastavění utváří hustota bydlení, potřebná plocha ulic a velikost města.*“¹¹⁶ Analýzou pomocí diagramů dospěl k řešení, že „*poměr mezi plochou města, plochou užitou a plochou všech ulic zůstává téměř stálý. (...) To znamená, že kvůli každému obyvateli vilové čtvrti musí být zřizováno devětkrát víc plochy než pro obyvatele blokových domů!*“¹¹⁷ Závěry Janákovy studie především vyzývaly k omezení další výstavby vilových kolonií, které jsou svými prostorovými požadavky velmi nákladné.

Obr. 30. František Jech. Skupina 13 bytových jednotek v řadě s čelní fasádou 4,5 m, přístup je z krytého chodníku. Kolmo jsou umístěny garáže, byt správce, kotelna s prádelnou a venkovní hřiště.¹¹⁸

Nejvýznamnějším přínosem Jechovy studie, z hlediska jejího dalšího uplatnění, byla koncepce urbanistického zastavění. Ve svém návrhu záměrně opustil princip řazení domů podél ulice, tak jako tomu bylo v zahradních čtvrtích realizovaných po první světové válce: „*Nejvýznačnější předností zastavovacího plánu je opuštění koridorové ulice, (...). Příjezdné ulice jsou vedeny kolmo ke skupinám neb řadám; k bytovým jednotkám*

¹¹⁴ JANÁK, Pavel a Vendula HNÍDKOVÁ. *Obrys doby*, s. 166-174.

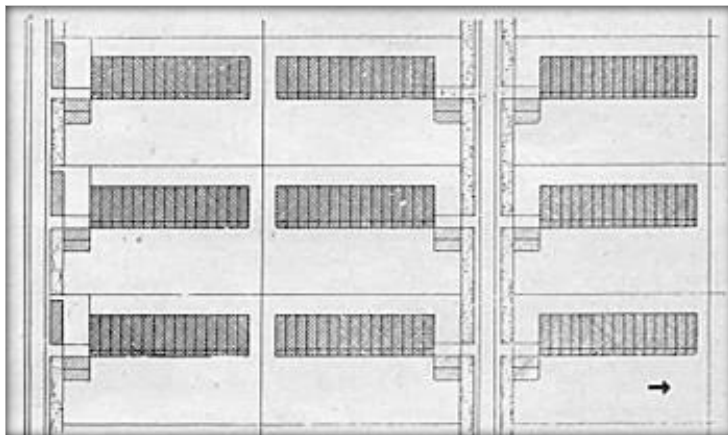
¹¹⁵ JANÁK, Pavel. Bydlíme hustě nebo řídko? *Styl* 10 (15), 1929-1930, č. 2, s. 33-39, č. 4-6, s. 95-97.

¹¹⁶ JANÁK, Pavel a Vendula HNÍDKOVÁ. *Obrys doby*, s. 168.

¹¹⁷ JANÁK, Pavel a Vendula HNÍDKOVÁ. *Obrys doby*, s. 172.

¹¹⁸ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 45.

není potřeba zajižďet. ¹¹⁹ Tím, že Jech umístil hlavní komunikace kolmo k obytným řadám, tak ponechal přístup do domů z pěších ulic: „*Ulice procházejí zahradami, předními zahrádkami a parkovými úpravami; zahrady domovních bloků tvoří s ostatní veřejnou zelení organický celek.*“¹²⁰

Obr. 31. František Jech. Zastavovací schéma řadových úlových domů, hlavní přístup ze zahrady.¹²¹

Díky tomuto uspořádání mohou být obě fasády domu orientovány směrem do bohaté zeleně. Obyvatelé tak nemusí být rušeni hlukem z dopravy a obytná čtvrť je lépe přizpůsobena pro život rodin s dětmi. Hlavní přístup do domu vede pěší cestou přes menší zahrádku, druhý z kryté veřejné pasáže. Parkování a společné technické zázemí mělo být umístěno podél hlavní komunikace, a tak by se částečně oddělila doprava od pěších. Za nezbytnou součást moderního komfortu doporučil centralizovat funkce vytápění a praní do objektu společného technického zázemí.

Navržené řazení stále stejných bytových jednotek považoval Jech za výhodné, nejen pro sdružení společných instalací, ale hlavně pro vytvoření jednotek stejného standardu a velikosti: „*Standardizaci a typizaci jednotlivých součástí a elementů musí předcházet standardizace bydlení, obytných půdorysných typů.*“¹²² Díky tomu by bylo možné použít více typizovaných stavebních prvků.

Řadovou jednotku navrhl Jech ve **vertikálním uspořádání** ve dvou až třípodlažní variantě. V podstatě pracoval s rodinným domem jako se samostatným *mezonetovým* bytem. V území pak jednotlivé bytové jednotky *vertikálního typu* skládal vedle sebe do řad,

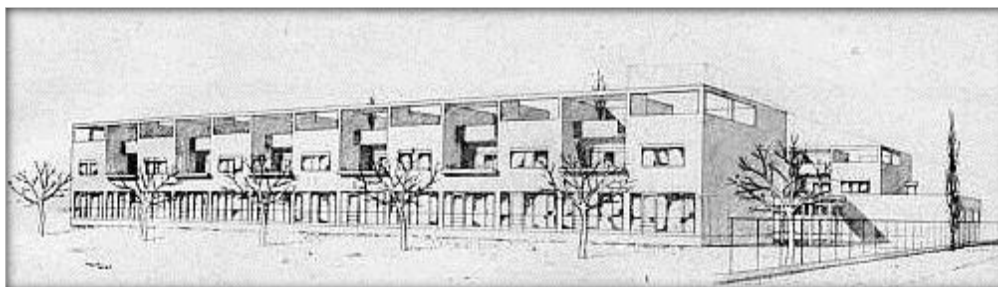
¹¹⁹ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 28.

¹²⁰ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 28.

¹²¹ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 29.

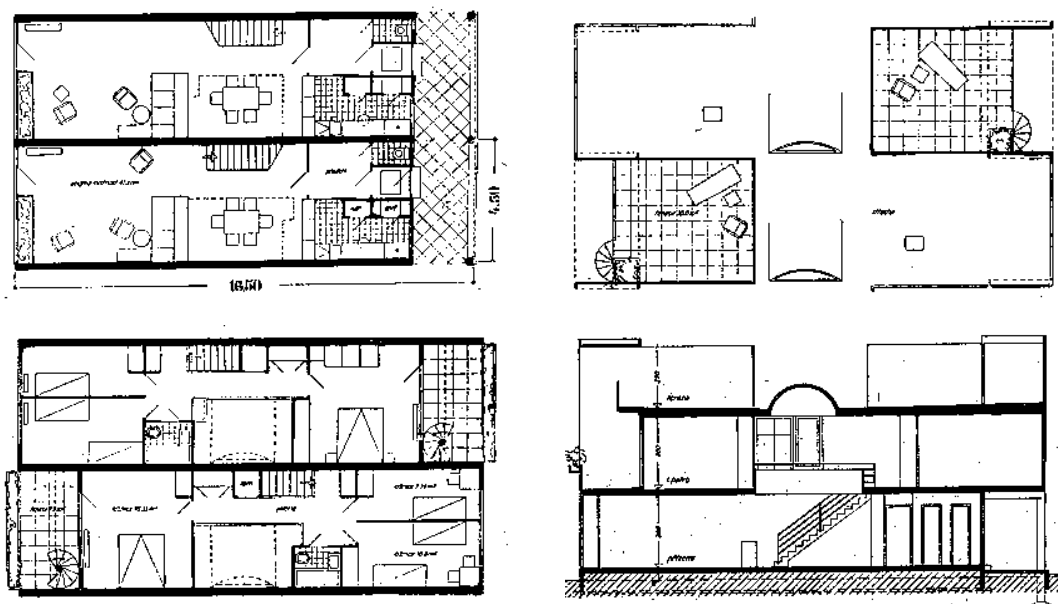
¹²² JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 32.

kteře měly utvářet „vyšší organismus“, dokonale fungující útvar, který připodobnil k větším pláštům, a snad proto tento typ domu nazval domem *úlovým*. Bytové jednotky navrhoval uspořádat do řad po třiceti, řady by tím byly až 120,0 m dlouhé.

Obr. 32. František Jech. Perspektiva dvoupatrového řadového úlového domu.¹²³

Základní vertikální jednotku použil Jech v šesti variantách, které se liší v proporcích. Šířka domu 4,0 m - 4,5 m je úsporná, odpovídá šířce jedné obytné místnosti, délka 13,0 m - 18,0 m je větší o jeden vnitřní modul. *Nejmenší bytovou jednotku* navrhl dvoupatrový v osově šířce 4,0 m a v délce 13,0 m s hlavním přístupem přes zahrádku. Programově je vymezena dvěma ložnicemi a obývacím pokojem, celková plocha obytných místností dosahuje 68,4 m². Větší třípatrové domy navrhoval Jech o šířce průčelí 4,5 m, což by mu umožnilo použít větší délku 16,5 - 18,0 m.¹²⁴

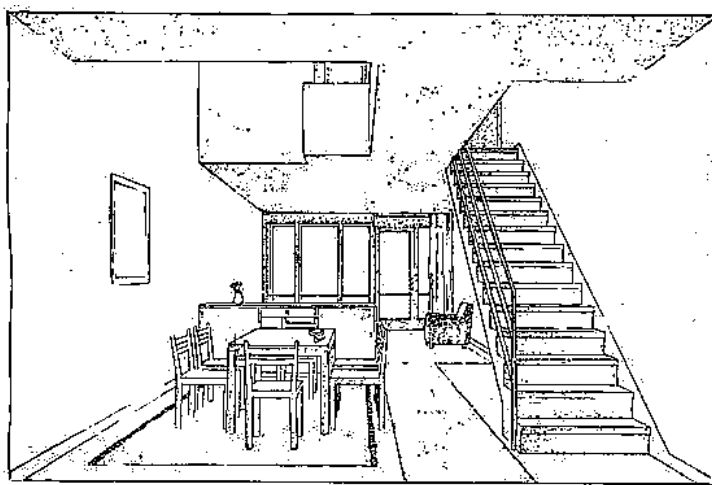
Obr. 33. František Jech. Půdorys dvoupatrového úlového domu, přízemí s krytou pasáží a střešní terasa.
Obr. 34. František Jech. Půdorys dvoupatrového úlového domu, patro a podélný řez.¹²⁵

¹²³ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 35.

¹²⁴ Jednoznačně měl být tento typ určen pro lépe situovanou rodinu, která by mohla zaměstnávat služebnou. Kuchyni zcela oddělil od obytného prostoru. Celková plocha obytných místností měla být opravdu nadstandardní až 104,3 m².

¹²⁵ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 34.

Jako jednu z tehdejších inspirací uvádí Jech realizaci úzkých řadových rodinných domů v Barceloně sdružením španělských architektů GATEPAC¹²⁶. Zde realizované průčelí o šířce kolem 3,6 m a délce 10,0 m je objemově daleko úspornější.

Obr. 35. František Jech. Perspektivní náčrt obývacího pokoje s jídelním koutem ve vnitřním traktu.¹²⁷

Základem Jechova principu vnitřního prostoru bylo pustit do úzké dispozice horní osvětlení přes plochou střechu do celého vnitřního traktu tak, aby světlo proniklo až do nejnižšího podlaží. Proto střechu nazývá *pátou fasádou*: „*Přímým popudem ke studiu půdorysů se středním traktem byly především výtvarné záměry, vycházející z představy velkého obytného prostoru, jehož vnitřní část by procházela dvěma patry a byla osvětlena shora střechou nebo se strany.*“¹²⁸ Schodiště navrhl umístit do vnitřního traktu, tak aby bylo součástí obývacího pokoje a mohlo přes otevřenou galerii následujícího podlaží dát obytnému prostoru větší výšku. Současné prosvětlení pronikající ze střechy by tak podpořilo kvalitu vyššího architektonického řádu. Horní podlaží mělo sloužit především pro umístění ložnic, střechu využil pro obytné terasy.

2.4.3 Téma prvkové typizace vhodné pro stavbu svépomocí

Jechovy návrhy řadových domů s plochou střechou, moderností ve výrazu a prostorovou kompaktností byly navrženy spíše do městského prostředí. S vlastním návrhem

¹²⁶ Poznámka: GATEPAC bylo sdružení španělských architektů, působících ve 30. letech a propagujících myšlenky racionalismu v architektuře. Jeho vedoucím architektem byl Josep Lluís Sert. Informace jsou dostupné např. z: <http://www.spanish-art.org/spanish-architecture-rationalism.html>.

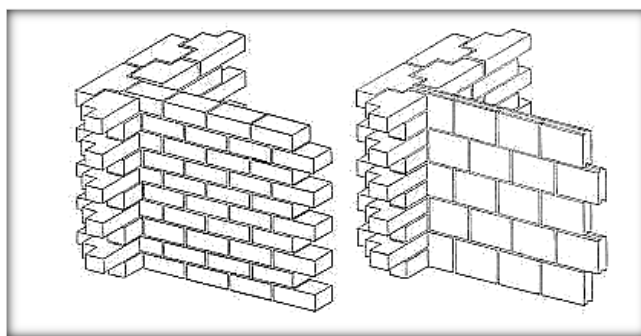
¹²⁷ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 35.

¹²⁸ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 69.

rodinných domů vhodných do prostředí venkova přispěl slovenský architekt **Dušan Samuel Jurkovič**, který v roce 1947 vydal knihu s projekty cihlových rodinných domů *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*.

Jurkovič, který sám pocházel z malé obce, se zabýval možnostmi levné stavby malého domu, tak aby si chudí stavebníci mohli dům postavit sami: „*Pozoroval som často, ako si u nás malí zemedelci a robotníci, (...), podľa starého slovenského zvyku stavajú domky s pomocou susedov a priateľov. (...) Pod týmto dojmom vznikla vo mne myšlienka pokúsiť sa o riešenie jednoduchého skladacieho domku z pálených tehliarskych výrobkov, (...)*“¹²⁹

Jurkovič navrhl *vlastní stavební systém*, založený na standardním, dostupném materiálu cihly pro všechny nosné i nenosné konstrukce.¹³⁰ Systém je v podstatě modulovou stavebnicí, jejímž základem jsou cihlové prvky. Jejich několikanásobný součet dává na délku i na výšku jeden metr, což umožňuje velmi dobrou *skladebnost*. Zároveň všechny prvky byly lehké a bylo možné je použít bez těžké stavební techniky. Jurkovič také experimentoval s novým tvarem základního prvku pro obvodové stěny. Pro cihelnou děrovanou tvárnici zvolil atypický tvar *T*, což by představovalo i změnu ve zdění. Základem byla skladba obvodové zdi z *T – cihel*, na který by navazoval systém atypických nosných prvků, který byl podrobně zpracován do všech detailů. Jurkovičův systém je tak propracovanou *prvkovou typizací*. Skladebnost rozměrů by se týkala i doplňujících stolařských výrobků oken a dveří.

Obr. 36. Dušan Jurkovič. Axonometrie znázorňující vazby obvodového zdiva a příčky.¹³¹

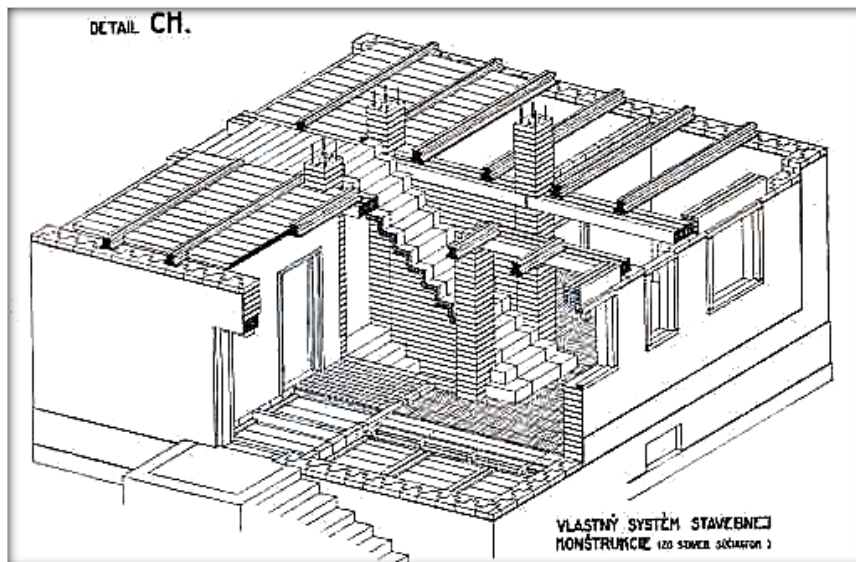
Konstrukce obvodových stěn a nosných středních pilířů podstatně určuje dispoziční řešení: „*V snahe dosiahnuť čo najväčších úspor volil som najmenší svetlý rozmer obytných miestností, daný piliermi a podmienený nosníkom, dimenzovaným na 2,25m*

¹²⁹ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 7.

¹³⁰ Poznámka: Nový systém si Jurkovič experimentálně ověřil s pomocí bratra, který vedl Jurkovičovi cihelnu v Trnavě.

¹³¹ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 16.

svetlého rozpätia. (...) Obvodové zdivo s piliermi a na nich položené stropy tvoria samostatný konštrukčný celok, do ktorého sa deliace priečky umiestňujú ľubovoľne podľa vlastnej potreby.“¹³² Dispozície s týmto omezením měla niekoľik úskalí, zejména u nejmenších jednopodlažných domků.¹³³

Obr. 37. Dušan Jurkovič. Schéma Jurkovičova systému stavební konstrukce, axonometrie.¹³⁴

Domky byly určeny spíše pro venkovské prostředí. Pro jejich svébytný styl hledal Jurkovič inspiraci v tradičních stavbách lidového domu: „Rázovité domy a domky ľudového staviteľstva, (...), mi boli vzorom, a snažím sa zachovať ich charakter aj pri navrhovaní štandardných typov skladacích domov.“¹³⁵ Pro Jurkoviče představovala tradice lidového stavitelství prvek kontinuity jako důležité obrany před stavební živelností.¹³⁶ I proto zvolil na fasádě výrazné čisté barvy v kontrastu s bílými lizenovými rámy, okenní šambrány vytvořil z cihlových prvků. „V snahe docieľiť určitého krajového rázu obcí západného Slovenska užívam čistých ostrých farieb na dekoratívne delenie plôch, čím docieľujem architektonických motívov spôsobom čo najprostejším. (...) Červená strecha, červené orámovanie okien, farebné jasajúce plochy stien, farebné nátery okien a dverí budú

¹³² JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 9.

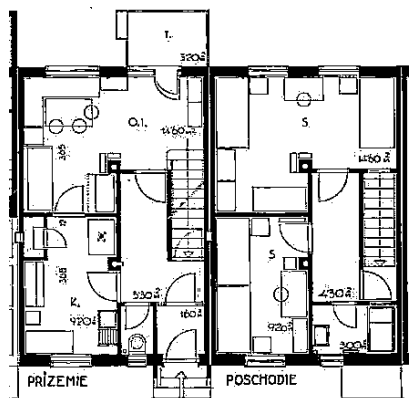
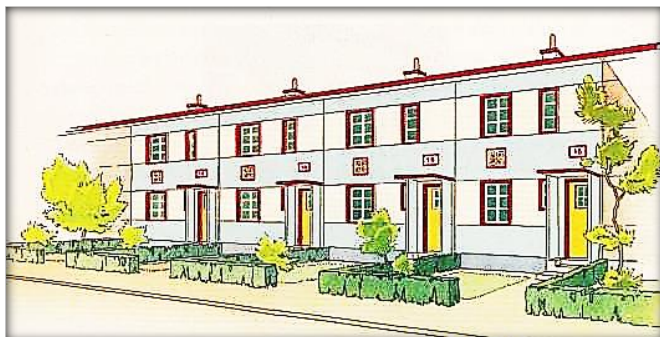
¹³³ Poznámka: Důsledkem úspornosti bylo, že místnosti byly velmi malé, ložnice mnohdy průchozí a záchod byl umístěn do suterénu.

¹³⁴ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 38.

¹³⁵ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 48.

¹³⁶ Poznámka: Jurkovič systematicky dokumentoval lidové stavby a své zaujetí pro lidovou architekturu publikoval v knize *Práce lidu našeho*. K dílům lidové architektury přistupoval s hlubokým respektem a sledoval konstrukční a účelové souvislosti jednotlivých prvků.

*pôsobiť domácky vo svojom záhradnom prostredí, (...) a budú tak upomínať na naše dedinky a obce, ktoré majú pred každými sviatkami a hodinami čerstvo vymalované dlhé série a skupiny domov.*¹³⁷

Obr. 38. Dušan Jurkovič. Perspektiva řadových domů.¹³⁸

Obr. 39. Dušan Jurkovič. Půdorys přízemí a patra řadového domu.¹³⁹

Skupinové bydlení pro venkovské prostředí řešil Jurkovič formou dvojdomků se sedlovou střechou. Pro městskou zástavbu navrhl řadový hluboký typ s plochou střechou. Vlastní dům byl dispozičně rozvržen velmi úsporně, a to o modulové šířce 5,15 m a délce 8,05 m, obytné místnosti tvořily pouze obývací pokoj a dvě ložnice. Také v návrhu fasády řadových domů použil barevně výrazné lizénové rámy a motiv lidového ornamentu, kterým je drobný prvek keramického obkladu.¹⁴⁰

2.4.4 Shrnutí

Všechny teoretické práce architektů nezůstaly bez odezvy v odborném tisku, kritické rozborů byly publikovány v *Architektuře ČSR* i v *Architektovi SIA*. V roce 1946 recenzoval knihu Pacanovského architekt F. X. Pacholík, který téma montáže staveb využil jako výzvu architektonické obci k položení základů jednotného stavebního výzkumnictví. To mělo naplnit ideály především levicových architektů k rychlejšímu zavádění zprůmyslnění stavebnictví a ke zlepšení organizace stavebních prací.¹⁴¹ Pacholík sice ocenil individuální návrh nového skeletového systému, ale viděl v něm jen jednu z mož-

¹³⁷ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 48.

¹³⁸ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 50.

¹³⁹ JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*, s. 60.

¹⁴⁰ Poznámka: Podobný motiv malovaný na keramickém obkladu, byl realizován v roce 1924 v Bratislavě na fasádě rodinných dvojdomků v horní části Ursínyho ulice.

¹⁴¹ FXP [František Xaver Pacholík]: Na prahu budovatelské éry. *Architekt SIA* 1-2, 1946, s. 66 – 67.

ností řešení montáže staveb: „*Je otázka, zda navrhovaný skeletový princip urychlí postačujícím způsobem postup stavby v době, která volá po montování celých stavebních dílců stěn a stropů.*“¹⁴²

Další kritickou recenzi publikoval architekt Jaromír Krejcar v prvním čísle *Architektury ČSR* v roce 1947.¹⁴³ Krejcar byl k systému daleko kritičtější, skeletový systém považoval za naprosto nevhodný pro konstrukci rodinného domu. Prefabrikaci viděl jako problematickou zejména z hlediska absence specializované stavební výroby pro výrobu betonových dílců, a také pro nedostatek stavební techniky schopné přepravovat nadměrně těžké prvky. Stejně tak navrženou dispozici, založenou na čtvercovém modulu, nepovažoval za vhodnou z hlediska tehdejších požadavků na úspornost, která byla ukotvena v nových poválečných směrnících pro obytné stavby.

Jechově publikaci o řadových domech se dostalo pozornosti na stránkách časopisu *Architektura ČSR* v roce 1946, dokonce ještě před jejím vydáním.¹⁴⁴ V tomto poválečném období, kdy v odborném periodiku probíhala debata o otázkách sociálního bydlení, redakce časopisu uveřejněním Jechova projektu významně podpořila jeden z možných směrů, kterými by se mohlo řešení tématu ubírat, a to zda preferovat nájemné bydlení před individuálním a zpočátku „*nebylo zcela zřejmé, který přístup bude mít větší vliv, zda individuální či kolektivní*“¹⁴⁵.

Jurkovičovy projekty rodinných domů zůstaly v Československu odbornou veřejností nedoceny, avšak vzbudily zájem odborníků v Anglii, kde se v lednu 1946 zúčastnil Jurkovič konference o problémech poválečné obnovy sídel.¹⁴⁶ Jak uvádí historička umění Dana Bořutová, kniha byla podrobena v roce 1947 zjednodušující kritice na stránkách deníku *Právo lidu* a architektura byla označena za folkloristickou.¹⁴⁷ Naopak na pozitivní přínos zmíněného projektu upozornil architekt Bohumil Hypšman v časopise *Architektura ČSR*. Zejména ocenil použití lehkého a všude dosažitelného materiálu cihly pro všechny základní prvky konstrukce. Za sporné řešení označil radikální změnu vnitřního uspořádání domků a to vložení nosných sloupků dovnitř dispozice a tím její podstatnou změnu, která by předpokládala změnu dosavadních návyků obyvatel.¹⁴⁸

¹⁴² FXP [František Xaver Pacholík]: Na prahu budovatelské éry. *Architekt SIA* 1-2, 1946, s. 67.

¹⁴³ KREJCAR Jaromír.: Kniha. *Architektura ČSR* 1, 1947, s. 35.

¹⁴⁴ JECH, František. Rodinný dům v kooperativní stavbě. *Architektura ČSR* 5, 1946, s. 144 – 149.

¹⁴⁵ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 63.

¹⁴⁶ BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*, s. 339.

¹⁴⁷ BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*, s. 338.

¹⁴⁸ HYPŠMAN Bohumil. O žádoucím zprůměrnění stavebnictví. *Architektura ČSR* 1, 1948, s. 32.

Experimentální projekty architektů Pacanovského a Jurkoviče sice nebyly dále rozvíjeny, ale ukázaly nové možnosti, kterými by se mohla stavební výroba ubírat. Princip prefabrikace později ovládl celé stavebnictví a stal se jedním z charakteristických rysů stavění v socialistickém období. Metoda prvkové typizace, tak vhodná pro stavbu rodinných domů, nebyla bohužel zavedena do praxe. Přestože se tento systém mohl díky své jednoduchosti dobře uplatnit při svépomocné stavbě.

Jedině Jechova studie úzkých řadových domů, založených na družstevním základě, našla své skutečné uplatnění v poválečné výstavbě na pražském sídlišti *Solidarita*. Sám Jech se na tomto projektu významně podílel a právě stavba řadových domů mu umožnila v praxi aplikovat princip zastavění, který důkladně ve své studii prověřil. Také Jechův dispoziční typ hlubokého řadového domu se uplatnil v pozdější řadové výstavbě, avšak již ve variantě bez využití vertikálního prostoru se světlem přes střechu.

3 Změny v architektuře po roce 1945. Vývoj společenské a politické situace

„Soukromá zakázková tvorba pro architekty na několik desetiletí téměř ustala.“¹⁴⁹

3.1 Poválečné Československo a bytová otázka

Poválečné Československo znovu obnovilo svoji suverenitu a pokračovalo jako společný stát Čechů a Slováků. Již přijetím Košického vládního programu v dubnu roku 1945, připraveného v Moskvě pod vedením komunistické emigrace, směřovalo Československo k vytvoření státu se silným *sociálním programem*. Jedním z nejdůležitějších politických cílů, které stanovila poválečná vláda, bylo zvýšení řídicí úlohy státu v ekonomice. V říjnu roku 1945 bylo zavedeno státní plánování a připraveno zestátnění podstatné části podniků klíčového průmyslu. V důsledku přijetí Košického vládního programu proběhla změna původní struktury státní moci. Původní zastupitelstva a zemské správy byly nahrazeny novým typem lidově demokratického řízení, kde hlavní roli převzaly *národní výbory*. Nový lidově demokratický stát tak přijal *ideu sociálního státu*, který měl jako hlavní program omezovat sociální rizika, chudobu, nezaměstnanost a poskytovat lidem plné sociální služby.¹⁵⁰

I přes podstatný úbytek obyvatelstva, způsobený jednak citelnými válečnými ztrátami a jednak odsunem německého obyvatelstva¹⁵¹, bylo potřeba v Československu rychle a efektivně vyřešit *bytovou otázku*. Československo sice neutrpělo velké materiální škody na bytovém fondu, ale v zemi byla již před válkou vleklá bytová krize, nejvíce se země potýkala s extrémně nízkým standardem bytových jednotek. Všeobecný nedostatek bytů byl proto způsoben nejen důsledkem válečných škod, ale i špatným stavem bytového fondu.

Obnova architektonické profese a její další směřování byla vyhlášena na veřejné schůzi projevem nově založeného, levicově orientovaného *Bloku architektonických pokrokových spolků* (BAPS) v Ústřední knihovně v Praze. Rezoluce byla následně otištěna

¹⁴⁹ RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*, s. 69.

¹⁵⁰ RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*, s. 37 - 40.

¹⁵¹ Data nejsou přesná, ale odhaduje se, že odsunem německého obyvatelstva celkem opustilo zemi kolem 2 500 000 obyvatel. Celkový počet židovských obětí dosáhl kolem 78 000 obyvatel z původních 118 000.

na prvních stránkách časopisu *Architektura ČSR* (září 1945), a právě pod vedením architektonického spolku BAPS začalo toto odborné periodikum znovu vycházet. V této rezoluci architekti vyhlásili, že jsou připraveni pomoci s budováním nového sociálního státu. Toho chtěli dosáhnout převzetím řídicí role ve stavebnictví a odborně pomáhat s vyřešením naléhavé bytové otázky, zejména podporou *industrializace* stavebnictví.

Bytová otázka se tak stala na dlouhou dobu hlavním zájmem architektů a na stránkách časopisu *Architektura ČSR* probíhala o ní rozsáhlá diskuze. Řešily se zejména úspory ve stavebních, investičních a provozních nákladech bytové výstavby. Architekti vyzývali k zavedení minimálních velikostních standardů pro bytové jednotky, avšak nejdůležitějším tématem bylo zlevnění výstavby již od fáze projektu až po realizaci. Časopis přinášel nové poznatky architektů ze studijních cest, především byly oceňovány nové formy bydlení ze skandinávských zemí.

3.2 Sociální kontext nové poválečné bytové výstavby

Důsledkem prvního znárodnění velkých podniků z října roku 1945 byla změna zadavatele projekčních prací. Novými klienty se staly státní orgány ministerstev, národních výborů a znárodněných podniků. Cílem státu se širokým sociálním programem bylo zajistit zdravé a odpovídající bydlení co největšímu počtu obyvatel. Toho bylo možné dosáhnout několika způsoby: přiměřenou velikostí bytů, dobře organizovanou bytovou dispozicí a vhodnými stavebními materiály a postupy. Vypracováním *minimálních standardů* pro bytové jednotky byla pověřena technická správa, která později přešla pod samostatné Ministerstvo techniky. V technické správě působil jako vedoucí architekt Jiří Štursa, který byl pověřen vypracováním nejen *standardizovaných* bytů, ale i rodinných domů. Tyto tzv. *bytové standardy* byly připravovány pro splnění náročného rozsahu výstavby dvouletého plánu. Když vláda vyhlásila v říjnu 1946 zákon o dvouletém hospodářském plánu na roky 1947 a 1948, zavázala se, že postaví v tomto období až 125 000 nových bytů, z nichž jedna třetina měla být realizována v rodinných domech.¹⁵²

Rozsáhlé diskuze o budoucí podobě bytové výstavby probíhaly také na stránkách *Architektury ČSR*. Architekt Josef Kittrich, který se sám aktivně podílel na nové výstavbě, zde v roce 1947 formuloval hlavní *zásady nového sociálního programu*. Tyto zásady

¹⁵² ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 81-83. Dále viz: VOŽENÍLEK, Jiří. Pracovní postup a výsledky směrných plánů. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 147-151.

velmi dobře charakterizují obecně přijatou koncepci, podle které byly realizovány nové obytné soubory, ať už bytových nebo rodinných domů:

- „1. Každý pracující má nárok na dostatečně dimensovaný, zdravý byt za přístupné nájemné.
2. Bydlení nemůže být řešeno formou, kdy hlavně žena byla přetížena a spoutána domácími pracemi. Je nezbytné doplnit bydlení zespolečenštěnou obsluhou, která ženu osvobodí od mnoha zbytečných prací. (...).
3. Pracujícím musíme poskytnout možnost rekreace v bezprostřední blízkosti bytu.
4. Děti pracujících musí mít stejné podmínky tělesného i duševního rozvoje v dětských družinách, mateřských školách a jeslích (...). Tato zařízení budou nejvhodněji umístěna v blízkosti bytů.
5. Všechno musí být realizováno v mezích nákladů, určených finančními možnostmi dvouletého plánu.“¹⁵³

Celkový stav bytů byl naprosto nevyhovující, byty se vyznačovaly přelidněností a nedostatečným technickým a hygienickým vybavením. Rodiny s dětmi často bydlely ve stísněných bytových podmínkách.¹⁵⁴ Otázky nového **bytového standardu** publikovaly pracovní skupiny architektů v odborném tisku. V roce 1947 páté číslo *Architektury ČSR* obsahovalo řadu analýz a úvah, jaké parametry by měl bytový standard mít, příklady hledali architekti v zahraničí, zejména v severských zemích.¹⁵⁵

Architekt Karel Storch určil za základ nového standardu bytovou jednotku pro rodinu s více dětmi. Velikost bytu stanovil v rozsahu, který považoval za optimální: jeden obývací pokoj, malá kuchyně, dvě oddělené ložnice, koupelna, záchod a komora. Pro zlepšení kvality bytu doporučil řešit ho jako **funkčně diferencovaný**. Základem takového bytu měly být přesně vymezené místnosti dle jednotlivých funkcí. Definování bytového standardu a stanovení jeho parametrů se stalo východiskem pro další **typizaci**, která pokračovala po roce 1948 v *typové řadě T*.¹⁵⁶

¹⁵³ KITTRICH, Josef. Dům společenského bydlení. *Architektura ČSR* 1, 1947, s. 5-6.

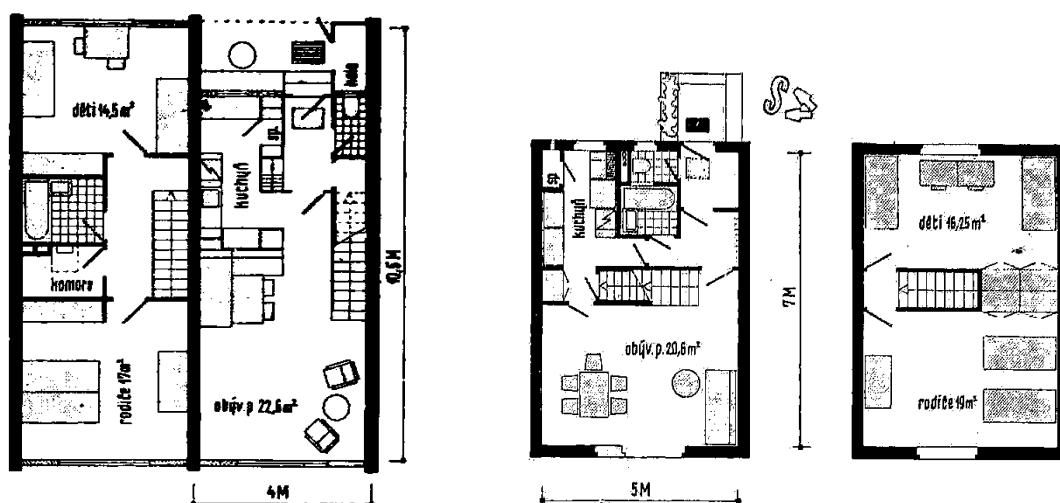
¹⁵⁴ Poznámka: Např. v roce 1947 měla jen jedna třetina bytů vlastní splachovací záchod, koupelnu měla asi pětina ze všech bytů. Byty o jedné místnosti byly obývány více než z 55% tříčlennou rodinou, byty o dvou místnostech z více než 40% rodinami čtyřčlennými. Viz: STORCH, Karel. Dědictví minulosti. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 1, 1947, s. 2-3.

¹⁵⁵ STORCH, Karel. Mezinárodní shoda v bytovém standardu. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 140-141.

¹⁵⁶ STORCH, Karel. Mezinárodní shoda v bytovém standardu. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 140-141.

Pracovní skupina architektů, která působila v bytové komisi BAPS, ve stejném období pokračovala na přípravě *vzorových bytových projektů* pro výstavbu ve dvouletce. Analýzou mnoha dispozičních variant byla vybrána vhodná půdorysná řešení, ze kterých následně byly vyčleněny *optimální dispoziční typy*. Výsledkem typizačního procesu se staly tzv. *směrné plány* bytů a rodinných domů vhodných pro dvouletkovou výstavbu. Celý postup *typizace* se soustředil na maximální zjednodušení vnitřního uspořádání bytů, které bylo navrženo tak, aby bylo v souladu s jednoduchou konstrukcí nosných stěn. Typizace se tak od počátku koncentrovala pouze na otázku úsporné dispozice řešené v souladu s jednoduchou konstrukcí.

Rodinné domy byly abstrahovány do *čtyř typových projektů*, všechny ve dvou-podlažní variantě a v rozsahu, který odpovídal vymezenému bytovému standardu. Všechny typy byly navrženy tak, aby byly vhodné pro *řadovou zástavbu*. Jako jeden z typů byl vybrán návrh Františka Jecha, který byl v té době realizován na pražském sídlišti Solidarita. Svou modulovou šířkou 4,0 m a délkou 10,5 m byl jediným úzkým hlubokým typem. Další dva návrhy představují řešení hlubokého typu s šířkou 5,0 m, z nichž nejmenší, od architekta J. Štursy, má cca 68,0 m² užitkové plochy. Skupina J. Hrubého a J. Novotného navrhla mezityp s podélným nosným systémem, o rozměrech 6,0 m šířky i hloubky, výhodou byl prostorný obývací pokoj přes celou konstrukční šířku a dobré prosvětlení interiéru.¹⁵⁷

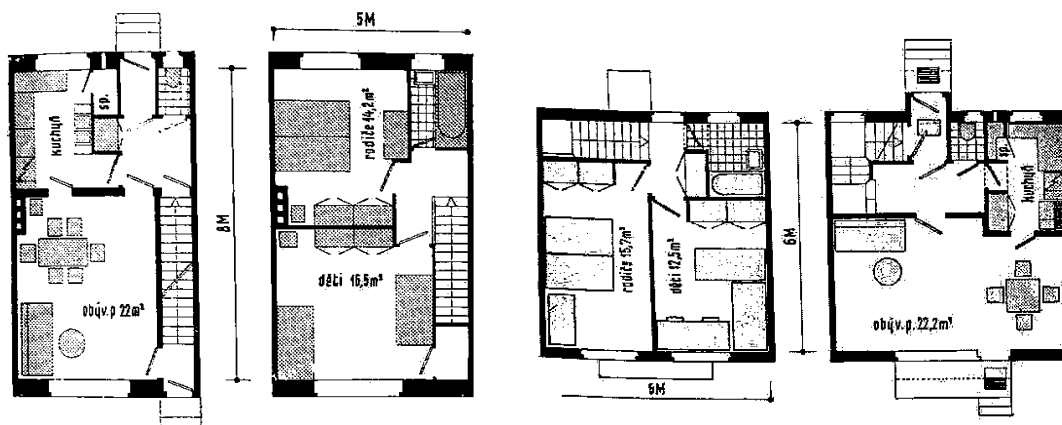

Obr. 40. Směrný plán pro rodinné domy. F. Jech. Půdorys přízemí a patra.

Obr. 41. Směrný plán pro rodinné domy. J. Štursa. Půdorys přízemí a patra.¹⁵⁸

¹⁵⁷ VOŽENÍLEK, Jiří. Pracovní postup a výsledky směrných plánů. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 147-151.

¹⁵⁸ VOŽENÍLEK, Jiří. Pracovní postup a výsledky směrných plánů. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 147-151.

Obr. 42. Směrný plán pro rodinné domy. J. Lisková, I. Šula. Půdorys přízemí a patra.
 Obr. 43. Směrný plán pro rodinné domy. J. Hrubý, J. Novotný. Půdorys přízemí a patra.¹⁵⁹

Dvouletý hospodářský plán na podporu válkou zničeného hospodářství byl závazný pro všechna odvětví. Poválečná ekonomická situace země byla velmi obtížná, ekonomika se potýkala i s nedostatkem pracovních sil v průmyslu.¹⁶⁰ Brzy po válce začala vláda s pomocí masivní podpory ženských hnutí iniciovat ženy, aby nastoupily do placeného zaměstnání. Za to jim slibovala pomoc s péčí o děti v mimoškolních zařízeních a ulehčení práce v domácnosti. Na území Československa působila řada ženských organizací, nejvýznamnější a nejaktivnější byly *Národní fronta žen* a *Rada československých žen*.¹⁶¹

Ženské organizace upozorňovaly, že zaměstnané ženy budou více zatěžovány, jednak rolí živitelky rodiny a jednak starostí o domácnost. Řešení, které tyto organizace nabídlly, bylo přenechat část této práce jako placené zaměstnání jiným ženám. Z tohoto podnětu byla členkami ženských organizací od roku 1945 na území celé republiky zakládána družstva s názvem *Osvobozená domácnost*. Ministerstvo sociální péče včlenilo tyto podniky do investičního programu dvouletého plánu a díky vládním subvencím byla zahájena jejich výstavba a provoz.¹⁶² Hlavním cílem těchto družstev bylo ulehčit ženám od namáhavé domácí práce: „Účelem družstva je organisovati a prováděti práce, které ženu nejvíce zatěžují. Je to zejména praní a zašívání prádla a úklid domácností“.¹⁶³ S pomocí

¹⁵⁹ VOŽENÍLEK, Jiří. Pracovní postup a výsledky směrných plánů. *Architektura ČSR* 5, 1947, s. 147-151.

¹⁶⁰ RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. Československo v proměnách komunistického režimu, s. 37 - 40.

¹⁶¹ Poznámka: Předsdkyni Rady československých žen vykonávala JUDr. Milada Horáková.

¹⁶² LÁNÍKOVÁ, Marie. "Osvobozená domácnost – továrna na rodinnou spokojenost." Druhá směna a její řešení ženskými organizacemi v Československu v letech 1945 - 1948 [online]. Brno, 2014 [cit. 2017-01-22]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/383296/fss_b/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Adéla Souralová.

¹⁶³ ŠÁCHOVÁ, Marie.: Družstvo Osvobozená domácnost. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 2, 1947, s. 23.

vládní dotace pak družstva v nových obytných souborech, i ve větších souborech rodinných domů, zakládala a spravovala objekty prádelen, žehlíren a čistíren.

3.3 Skupinové formy rodinných domů v období dvouletého plánu

Základem bytové výstavby se stalo plánování celého stavebního i návrhového procesu s cílem co nejvíce snížit stavební náklady: „*Dvouletý hospodářský plán znamená pro architektury nové období, protože jím se začíná naplňovat mnohaletý požadavek všech pokrokových architektů, kteří žádali, aby stavební anarchie byla nahrazena plánem. (...) Prakticky žádná nová stavba nemůže být provedena, aniž je zařazena do plánů stavebních investic. (...), architekti se zapojili do příprav, kterými má být snížen dnešní stavební náklad bytových staveb. A to se má stát nikoli snížením kvality nebo velikosti bytu, ale levnější a mechanizovanou výrobou bytů.*“¹⁶⁴

Svým výrazem navazovala poválečná architektura zpočátku na ideje meziválečného funkcionalismu, společným rysem byla určitá „*kultivovaná prostota a účelovost.*“¹⁶⁵ Jednoduchost architektonického výrazu poválečných řadových domů bývala doplněna hmotou sedlové střechy. Velikost nových rodinných domů významně začaly ovlivňovat nové technické požadavky vládních směrnic a bytových standardů.

Architekti proto volili pro podobu rodinných domů, vzhledem k jejich malému objemu, jejich *sdrúženou formu*. Základním prvkem se stala bytová jednotka v rozsahu menšího třípokojového bytu, která se uplatnila v několika seskupeních. Domky se sdružovaly většinou do krátkých, kompaktních řad typu *dvojdomek, čtyřdomek a šestidomek*¹⁶⁶. Forma zástavby tvořená dlouhými řadami domů se v poválečném období uskutečnila jen výjimečně. Například byla tímto způsobem realizovaná řadová zástavba na pražském sídlišti *Solidarita*, kde autoři navrhli odstupňované obytné řady o patnácti až dvaceti pěti domech.

Forma domků nebyla jen řadová. Architekt Jaroslav Fragner realizoval v poválečném období v obci *Štítary u Kolína* atypický soubor rodinných *čtyřdomků*, kdy jsou jednotlivé domky spojeny podle principu „čtyřlístku“ (středové souměrnosti). Všechny čtyři malé rodinné jednotky pak tvoří jednu hmotu se společnou sedlovou střechou.¹⁶⁷ Je třeba

¹⁶⁴ STIBOR, Oldřich. Architekti k dvouletému plánu. *Architektura ČSR* 1, 1947, s. 1-2.

¹⁶⁵ RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*, s. 69.

¹⁶⁶ Poznámka: Typ šestidomek, který byl ukončen nárožním typem s prvkem rizalitu, navrhoval například architekt Josef Havlíček.

¹⁶⁷ HERMANOVÁ, Hana a Rostislav ŠVÁCHA. *Slavné vily Středočeského kraje*, s. 232.

zdůraznit, že tento typ se příliš neuplatnil, zřejmě proto, že měl velmi omezené využití z hlediska prostoru i z hlediska orientace ke světovým stranám. Více se rozšířil *typ čtyřdomku*, který vychází z dvoupodlažního dvojdomku, kdy se na každém podlaží nachází jeden rodinný byt. Každý byt měl zpravidla samostatný vstup z okolní zahrady a byt v patře měl vlastní schodiště.

3.3.1 Lidice – vzor moderní vesnice

V rámci poválečné výstavby rodinných domů nebyly realizovány jen menší obytné soubory, ale došlo i k výstavbě nové vesnice *Lidice*. Veřejná ideová soutěž na její obnovu byla vyhlášena již v červnu roku 1945¹⁶⁸. Architekti měli navrhnout také pietní úpravu místa bývalé obce a zároveň určit polohu pro vybudování obce nové.^{169,170} Výsledky soutěže byly rozsáhle prezentovány v časopise *Architektura ČSR*.¹⁷¹ Na základě výsledků byla vyhlášena nová, užší soutěž, ze které byl vybrán finální návrh týmu architektů, jehož členy byli: Václav Hlinský, Zbyněk Jirsák, František Marek, R. F. Podzemný¹⁷² a Antonín Tenzer. Samotná výstavba lidických domů byla zahájena až v roce 1948 a pokračovala do padesátých let.¹⁷³

Původně měli nové domy Lidic mít charakter spíše soukromých zemědělských objektů, avšak spolu s novým pojetím zástavby jako jednotného celku převzaly rodinné domy podobu moderních domů umístěných v klidu zahrad. Historička Marie Benešová přirovnala celkový výraz architektury domků spíše k „*charakteru velkoměstského předměstí než venkovského sídliště*.“¹⁷⁴

Rozmanitost zástavby byla řešena ve čtyřech základních typech rodinných domů. Všechny typy (A – D) zachovávají stejný objem v rozsahu obytného pokoje se třemi ložnicemi, oddělené kuchyně a příslušenství. Domky byly doplněny menšími objekty pro domácí chov zvířat. Na celkovém výrazu architektury je patrný vliv regionalismu; domy si zachovávají venkovský ráz, jednak optimálními proporcemi sedlových střech, a také

¹⁶⁸ Poznámka: Obec byla vypálena v červnu 1942 nacisty po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha.

¹⁶⁹ Poznámka: Členy poroty z řad odborníků byly například Adolf Benš, Josef Kittrich, Oldřich Starý, Ladislav Žák. Viz: *Architektura ČSR 4*, 1946, s. 89.

¹⁷⁰ Poznámka: Výsledky soutěže byly publikovány ve 4. čísle *Architektury ČSR* v roce 1946, porota nebyla spokojena, proto byla doporučena nová užší podrobnější soutěž, dále viz: *Architektura ČSR 4*, 1946, s. 84 - 111.

¹⁷¹ Poznámka: Lhůta pro odevzdání byla stanovena symbolicky k 28. říjnu 1945. Soutěž byla neanonymní. Viz: Ideová soutěž na znovuvybudování Lidic. *Architektura ČSR 1*, 1945, s. 26.

¹⁷² Poznámka: Architekt R. F. Podzemný se v roce 1940 zúčastnil regionální soutěže s řešením rodinného domu pro průmyslového dělníka. Tento návrh v mnohém připomíná domky v Lidicích.

¹⁷³ STARÝ, Oldřich. Nové Lidice ve výstavbě. *Architektura ČSR 3*, 1948, s. 83 – 89.

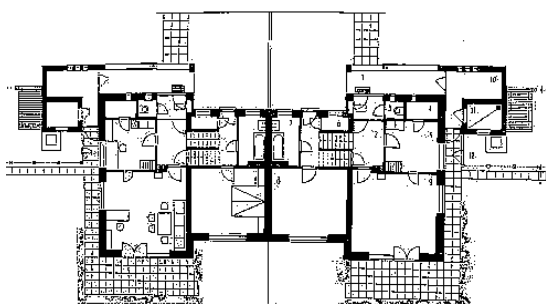
¹⁷⁴ BENEŠOVÁ, Marie. *Architektura ČSR*, 1957, s. 412-414.

doplňujícími prvky. Na parcelách nebyly domky umístěny samostatně, ale vždy vytváří svým rozdílným řazením dvou domků k sobě v ulicích působivá uskupení, (*typ B a typ C*). *Typ A* byl řešen přímo jako dvojdomek a byl uplatněn v několika uličních řadách. Čistá hmota těchto dvojdomků vypadá moderně, velmi typický je motiv přetažené sedlové střechy nad vstupním zádveřím.¹⁷⁵

Hlavní propojení nových Lidic s pietním místem vychází ze středu obce širokou alejí, podél které byly v pravidelných odstupech umístěny dvojdomy *typu A*, a naproti nim uskupení vytvořená z *typu B* a *C*. Dlouhou dobu sloužil příklad Lidic jako vzor moderního pojetí vesnického bydlení.¹⁷⁶

Obr. 44. Václav Hlinský. Dvojdomek typu A v Lidicích, současný stav.¹⁷⁷
Obr. 45. Václav Hlinský. Dvojdomek typu A v Lidicích, původní stav.¹⁷⁸

Obr. 46. Václav Hlinský. Půdorys přízemí dvojdomku typu A v Lidicích.¹⁷⁹
Obr. 47. R. F. Podzemný a A. Tenzer. Skupina domků typu B a C v Lidicích.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Poznámka: Na tento úspěšný typ dvojdomku navázala současná výstavba osmi dvojdomků, podobného charakteru. V roce 2011 – 2013 pokračovala výstavba v Lidicích v její západní části. Lidická alej. *Doma-je-doma.cz* [online]. Nedatováno. [cit. 01-12-2017]. Dostupné z: <http://www.doma-je-doma.cz/cs/nove-projekty/lidicka-alej>.

¹⁷⁶ BENEŠOVÁ, Marie. *Architektura ČSR*, 1957, s. 412-414.

¹⁷⁷ Zdroj: Obec Lidice. Fotogalerie obce. *Obec-lidice.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 01-11-2017]. Dostupné z: <http://www.obec-lidice.cz/fotogalerie/fotografie-obce/>.

¹⁷⁸ Zdroj: BENEŠOVÁ, Marie. *Architektura ČSR*, 1957, s. 412-414.

¹⁷⁹ Zdroj: BENEŠOVÁ, Marie. *Architektura ČSR*, 1957, s. 414.

¹⁸⁰ Zdroj: BENEŠOVÁ, Marie. *Architektura ČSR*, 1957, s. 413.

3.3.2 Skupiny rodinných domů pro průmyslové podniky

Významným objednavatelem nového bydlení byly průmyslové podniky. Jednou z oblastí, kde se realizovala rozsáhlejší zástavba pro průmysl, bylo území s důlní činností - Mostecko. V důsledku odsunu německého obyvatelstva z pohraničí začala ve zdejším průmyslu chybět pracovní síla. V období dvouletky zde byla postavena větší sídliště rodinných domků, a to pro *Stalinovy závody v Záluží u Horního Litvínova*¹⁸¹ a pro *Severočeské hnědohorné doly* v části dnešního nového Mostu¹⁸².

Na řešení zástavby většího územního celku v *Horním Litvínově* byla vypsaná architektonická ideová soutěž, které se zúčastnila řada významných architektů.¹⁸³ O významu soutěže svědčí, že výsledky byly podrobně prezentovány v časopise *Architektura ČSR*.¹⁸⁴ Zadáním bylo řešit zástavbu jednak experimentálně formou vysokého kolektivního domu, ale i tradičně sídlištěm nízkých rodinných domů. Každý tým předložil ve studii řešení obou typů, výsledky soutěže tak dodnes dokumentují tehdejší představy architektů o vhodných formách bydlení. Nad analýzou předložených návrhů pokračovala debata, jak nejlépe řešit sociální a bytové problémy, především jakou formu pro sociální bydlení zvolit, zda upřednostnit nízké nebo vysoké domy.

Záměr zadavatele řešit část bytů formou dvanáctipodlažního kolektivního domu byl obhajován mnoha výhodami, ať už ekonomickými, provozními či specifickými podmínkami daného území. Především byl typ kolektivního domu vnímán jako přínosný sociální experiment, který se stane vzorovým příkladem. Architekt Kittrich hájil vysokopodlažní bydlení z hlediska významné úspory plochy území: „(...) otázka, zda dům jednorodinný, nebo kolektivní, zda zastavění nízké nebo vysoké (...). Problém bydlení nemůžeme u nás při hustotě 100 obyvatel na km² řešit pouze rodinnými domky, protože za předpokladu uspokojení potřeby bydlení každého pracujícího bychom prostě zabrali celý povrch naší země, (...).“¹⁸⁵ Pro stavbu dvanáctipodlažního kolektivního domu bylo v konečné fázi vybráno řešení architektů Václava Hilského a Eugena Linharta.

¹⁸¹ Pozn.: Stalinovy závody nyní pod názvem Chemopetrol, a.s.

¹⁸² Poznámka: V roce 1962 bylo vládním nařízením rozhodnuto o zboření původního města Most z důvodu pokračující těžební činnosti, postupně byl vybudován Most nový. In: PAVLÍČEK, Tomáš. *Od poválečných let po současnost: věk typizace*. In: Slavné vily Ústeckého kraje, s. 134-137.

¹⁸³ Poznámka: Například kromě oceněných to byli manželé Kittrichovi, Miroslav Olexa, Jaromír Krejcar, Bohumil Holý, Jaroslav Kříž, Jiří Voženílek, Miroslav Drofa a dal.

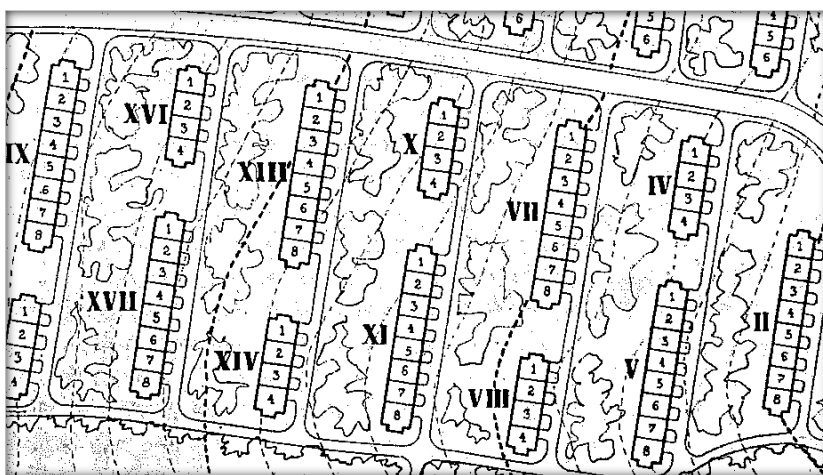
¹⁸⁴ Poznámka: Soutěž iniciovaly i sponzorovaly Stalinovy závody v součinnosti s architektonickým sdružením BAPS. In: STARÝ, Oldřich. Soutěž Stalinových závodů. *Architektura ČSR* 4, 1946, s. 193.

¹⁸⁵ KITTRICH, Josef. Dům společenského bydlení. *Architektura ČSR* 1, 1947, s. 5-6.

Ve většině soutěžních návrhů rodinných domů architekti upřednostnili typ řadový široký. Pro realizaci byl však vybrán typ *hlubokého* řadového domu, který navrhla skupina architekta Havlíčka. Nakonec řadové domy navrhovaly dvě skupiny architektů: Josef a Emanuela Kittrichovi, ve druhém kolektivu působili Josef Havlíček, Jaroslav Pokorný a František X. Pacholík.

Prvních dvacet dva bloků rodinných domků bylo postaveno v letech 1946 – 1947. Na zastavění území podél dnešní ulice K Loučkám (v situaci na části B) se podílel kolektiv *Josefa Havlíčka*. Liniová kompozice domků je založena na jednoduchém střídání krátkých a dlouhých řad, v podobě *čtyřdomků*, *šestidomků* a *osmidomků*. Domy byly osazeny volně v zeleni a přístupné pouze jednosměrnou komunikací.¹⁸⁶ S garážovým stáním se v domech nepočítalo, až s rozvojem automobilizace se samostatné garáže nevhodně dostavěli do mezer mezi řady domků a podél úzkých komunikací.

Architekti zvolili za základ hluboký řadový dům o šířce jednoho modulu 6,65 m a délce 10,8 m. Vnější vzhled domků doplnily přírodními materiály. Pro štitové stěny byly zvoleny neomítnuté cihly a na zábradlí lodžii se uplatnilo dřevo. Při realizaci došlo k několika změnám. Byly vynechány zimní zahrady, sedlová střecha dostala vyšší sklon a u nárožních domků nebyl proveden prvek rizalitu, který obsahoval menší pracovnu.¹⁸⁷

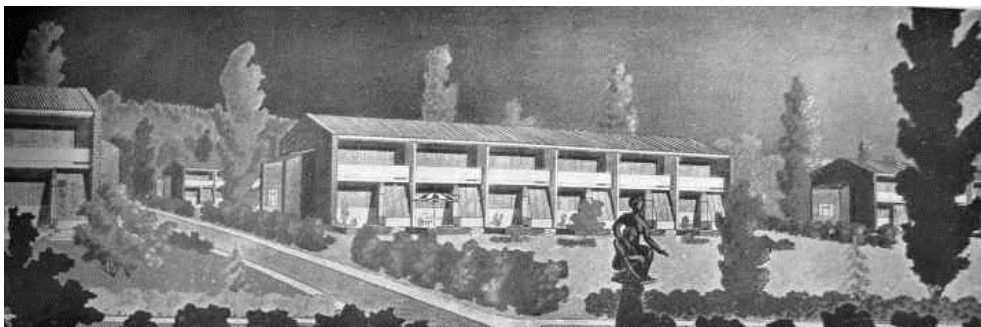

Obr. 48. Josef Havlíček, F. X. Pacholík a J. Pokorný. Detailní výřez situace v Horním Litvínově.¹⁸⁸

¹⁸⁶ HAVLÍČEK, Josef, F. X. Pacholík a Jaroslav Pokorný. Rodinné domy Stalinových závodů v Osadě u Horního Litvínova. *Architekt SIA 1-3*, 1947, s. 7-9.

¹⁸⁷ HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, s. 45-46.

¹⁸⁸ Zdroj: HAVLÍČEK, Josef, F. X. Pacholík a Jaroslav Pokorný. Rodinné domy Stalinových závodů v Osadě u Horního Litvínova. *Architekt SIA 1-3*, 1947, s. 7-9.

Obr. 49. Josef Havlíček, F. X. Pacholík a J. Pokorný. Řadová zástavba v Horním Litvínově, návrh.¹⁸⁹

Typ řadového šestidomku použil architekt Josef Havlíček vícekrát. Je možné jej nalézt i při realizaci menšího sídliště rodinných domů pro textilní závod *Jitka (Jiholen)* v *Otíně* u Jindřichova Hradce.¹⁹⁰ I v tomto řešení používá Havlíček běžně dostupný materiál rezné cihly pro fasády štítových zdí, dokonce zde i na zábradlí lodžii.

Ve stejném období, kdy se připravovala výstavba v Horním Litvínově, začala stavba hornického sídliště *Severočeských uhelných dolů* v *Mostě* v části *Zahražan* a *Koňského vrchu*, (Ressl). Zde realizované typové dvojdomky a čtyřdomky navrhovali architekti Josef a Emanuela Kittrichovi a Vítězslav Křížek.¹⁹¹

Nejzajímavější typ řadového čtyřdomku s dřevěným obložením navrhl Vítězslav Křížek.¹⁹² Zastavěná plocha je téměř čtvercová, šířka řady cca 6,3 m a hloubka 7,3 m. Nosné štítové zdi jsou zděné, ostatní konstrukce dřevěné a oproti zástavbě manželů Kittrichových je střecha pultová. Dřevo je použito na fasádě s tmavým hnědým nátěrem doplněným bílými rámy oken. Domky jsou zapuštěny do svahu, nejnižší podlaží tak vytváří otevřenou verandu, ke které jsou situovány pomocné prostory s prádelnou. V patře se nachází oddělená kuchyně a obývací pokoj přes celou modulovou šířku, ze dvou ložnic v podkroví je přístupná průběžná lodžie.¹⁹³

¹⁸⁹ Zdroj: HAVLÍČEK, Josef, F. X. Pacholík a Jaroslav Pokorný. Rodinné domy Stalinových závodů v Osadě u Horního Litvínova. *Architekt SIA 1-3*, 1947, s. 7-9.

¹⁹⁰ HAVLÍČEK, Josef a Karel FILSAK. Jindřichův Hradec. *Architekt SIA 1- 2*, 1950, s. 18.

¹⁹¹ STIBOR, Oldřich. Architekti k dvouletému plánu. *Architektura ČSR 1*, 1947, s. 1-4.

¹⁹² Poznámka: Křížkovy dřevěné čtyřdomky jsou ve skupině domků při ulici Prokopova.

¹⁹³ KRÍŽEK, Vítězslav. Řadové domky sídliště SHD v Mostě. *Architektura ČSR 2*, 1948, s. 76.

Obr. 50. Vítězslav Krížek. Řadové čtyřdomky v Mostě, dobová fotografie.¹⁹⁴

V *Bystřici pod Hostýnem* byla v roce 1948 v rámci podnikové výstavby realizována menší zástavba deseti řadových domů, podle návrhu od architektů Karla Honzíka a Jaroslava Kándla. Domy jsou spíše tradicionalistického výrazu, tvoří jednu hmotu, která je rozčleněna předsazenými nepravidelnými štítovými stěnami. Přestože má dům některé tradiční prvky, jako je kamenné obložení či opěráky, pásová okna na jižní fasádě odkazují k prvkům funkcionalistickým.¹⁹⁵

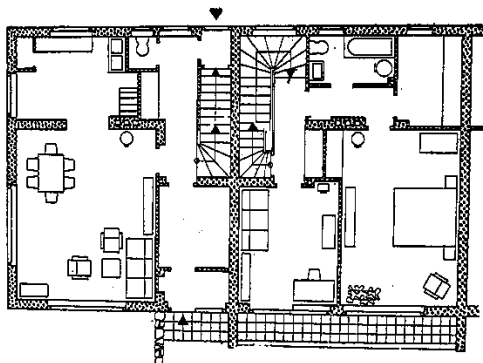
Obr. 51. K. Honzík a J. Kándl. Pohled na řadový dům v Bystřici pod Hostýnem.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Zdroj: KRÍŽEK, Vítězslav. Řadové domky sídliště SHD v Mostě. *Architektura ČSR 2*, 1948, s. 76.

¹⁹⁵ ČÁSLAVA, Petr. *Město podle Thoneta*. In: *MUBPH.cz* [online]. [cit. 17-03-2016]. Dostupné z: <http://www.mubph.cz/tisk.php?id=3084&pageID=f351c2d6225b45a3bf4bbe2244f969c0>.

¹⁹⁶ Zdroj: ŠLAPETA, Vladimír a Pavel ZATLOUKAL. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*, s. 290.

Architekt *František Antonín Libra*, známý svými předválečnými realizacemi kolonií rodinných domů v pražských Vršovicích a Strašnicích i kolonií domků pro horníky v Lomu u Mostu nebo v Litvínově¹⁹⁷, se po válce vrátil k typu dělnických domků. Librovovy domky se vždy vyznačovaly velmi dobrými proporcemi a pečlivým zasazením do okolního prostředí. Na tuto koncepci navázal Libra i po válce. Od roku 1946 spolupracoval s *Českými lnářskými textilními závody Texlen* v Trutnově, pro které navrhl několik staveb rodinných dvojdomků a čtyřdomků.¹⁹⁸

Obr. 52. František Libra. Půdorys přízemí a patra čtyřdomku v Poříčí u Trutnova.¹⁹⁹
Obr. 53. František Libra. Pohled na čtyřdomek v Malých Svatoňovicích.²⁰⁰

Pro textilní závody navrhl Libra v letech 1947 – 1948 řadový čtyřdomek v *Malých Svatoňovicích* na ulici Úpické. Jednoduchá hmota s výraznou předsazenou římsou valbové střešky je rozčleněna příčnými stěnami, které oddělují jednotlivé domy. Vše je doplněno dřevěnými balkóny a členitými okny.²⁰¹ Čtyřdomky stejného architektonického řešení navrhl i v *Jílovém u Prahy*.²⁰²

V *Malých Svatoňovicích* v blízkosti železničního nádraží²⁰³ byla v roce 1948 realizována, na základě projektu architekta *Julia Šifa*, skupina devíti čtyřdomků pro závody *Východočeských uhelných dolů*. Také v tomto souboru umožnila forma podnikové výstavby osazení domků volně do krajiny bez rušivého prvku oplocení. Tím se vytvořila volná zahrada mezi jednotlivými objekty. Domy se vinou podél vrstevnic tak, aby byl umožněn výhled z horních podlaží do krajiny. Výrazově čistá hmota domů se sedlovou střechou je členěna pouze různou velikostí okenních otvorů.

¹⁹⁷ LIBROVÁ, Eva a Radomíra SEDLÁKOVÁ. *Harmonický racionalismus*, s. 7.

¹⁹⁸ LIBROVÁ, Eva a Radomíra SEDLÁKOVÁ. *Harmonický racionalismus*, s. 29-31.

¹⁹⁹ Zdroj: VOŽENÍLEK, Jiří. *Bydlení v Československu*, s. 58.

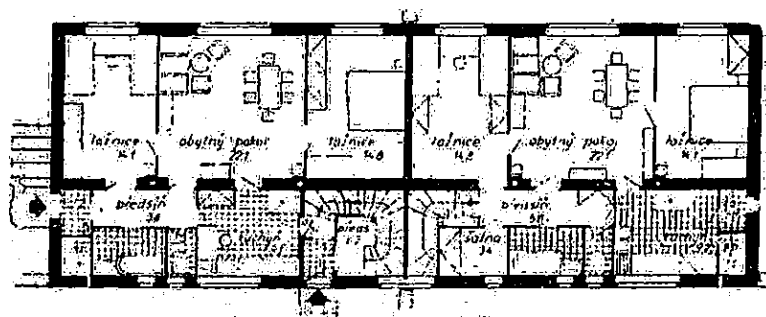
²⁰⁰ Zdroj: BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Ve víru modernosti*, s. 168.

²⁰¹ BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Ve víru modernosti*, s. 168.

²⁰² Poznámka: Ve stejném časovém období realizuje i dvojdomky pro zaměstnance Příbramských rudných dolů a to v Příbrami, v části zvané Březové hory mezi ulicemi Nerudovou a Jiřího Wolkra.

²⁰³ Poznámka: Lokalita se nachází při ulici Jana Masaryka.

Architekt Šif zde uplatnil typ *čtyřdomků*, který vznikl ze základního typu dvou-podlažního dvojdomku, ve kterém je každé podlaží určeno pro jeden byt. Prostorově jsou jednotlivé byty řazeny nad sebou. Původ tohoto typu je možné nalézt v charakteru domků prvních dělnických a hornických kolonií. Umístění bytů nad sebou má dle Šifa výhody proti obvyklým řadovým domům: „ (...) *schodiště vyžaduje již jen každá druhá bytová jednotka; přízemní byt má již jen jednu předsíň, bydlení v jednom podlaží řeší otázku umístění sanitárních místností. (...) zde každý byt má svůj vlastní vchod. (...) Aby bylo zde zaručeno nerušené bydlení, nesmíme umístiti vstup a zahradu jednoho bytu před okny obytných místností bytu druhého. (...) Řešení bytů nad sebou neztěžuje rozdělení vlastnictví, jelikož domy budou majetkem podniku, a nikoliv jednotlivců.*“²⁰⁴

Obr. 54. Julius Šif. Půdorys přízemí a patra čtyřdomků v Malých Svatoňovicích.²⁰⁵

Ve dvouletce byla sice preferována výstavba skupinová, ale řada lokalit byla zastavěna skupinou samostatně stojících rodinných domků. Například v obci *Mariánské Údolí* u *Olomouce* vzniklo sídliště typových domků pro místní železářny od architektů *Karla Koželky*²⁰⁶ a *Antonína Kropáčka*.²⁰⁷ Charakter rodinných domků určili samotní pracující: „*Zaměstnanci továrny zvolili v anketě volně stojící domek. Pro bydlení v řadovém nebo nájemním domě vyslovalo se jen nepatrné procento.*“²⁰⁸ Domky jsou jednopodlažní s nízkou sedlovou střechou s přístupem přes malý, spíše hospodářský dvorek. Obytná část je vlastně menším třípokojovým bytem s plochou kolem 80,0 m² bez hospodářských místností.

²⁰⁴ ŠIF, Julius. Studijní návrh řadového domu. *Architekt SIA* 4, 1948, s. 62-63 a 68.

²⁰⁵ Zdroj: ŠIF, Julius. Studijní návrh řadového domu. *Architekt SIA* 4, 1948, s. 63.

²⁰⁶ Poznámka: Karel Koželka jako architekt se spolupodílel na realizaci obytných domů pro chudé v Praze – Břevnově, skupiny VI a VIII spolu s V. Hilským, R. Jasenským a F. Jechem. *Architektura*, roč. II, 1940, s. 193 – 203.

²⁰⁷ 2LP. Sídlíště národního podniku „Moravia“. *Architektura ČSR* 1, 1948, s. 26 - 27.

²⁰⁸ 2LP. Sídlíště národního podniku „Moravia“. *Architektura ČSR* 1, 1948, s. 26 - 27.

3.3.3 Dvouletková výstavba rodinnými domy v Praze

V Praze bylo ve dvouletce realizováno několik souborů řadové zástavby rodinných domů, které svým urbanistickým i architektonickým řešením byly ve své době inovativní. Území Prahy bylo rozděleno na deset samostatných *stavebních obvodů*. Výstavba mimo tyto obvody nebyla subvencována, snahou bylo co nejvíce soustředit stavební činnost do jednoho staveniště. Všechny nové soubory byly zpravidla vybaveny společnými technickými objekty i menší veřejnou vybaveností, školkami, obchody a venkovními hřišti. Organizace jednoho celku byla velmi náročná, neboť v jednom stavebním obvodě zpravidla působilo několik *stavebních družstev*²⁰⁹ a národních podniků. Změny, které se odehrály ve stavebnictví od roku 1946, byly poměrně zásadní, proto se s vlastní výstavbou začalo se zpožděním, a to až v květnu roku 1947 nejprve ve *Strašnicích* a následně v *Podolí*.²¹⁰

Obr. 55. Sídliště Solidarita. Výřez z ortofoto mapy, jedna část skupiny řadových domů. 2018.²¹¹

Území *Strašnic*²¹² bylo vhodné k realizaci programu velkého *družstevního sídliště*, které mělo být zcela samostatným celkem s plně dostupnou veřejnou vybaveností. Stavbě předcházela užší vyzvaná soutěž, na projektu nakonec pracoval její vítěz architekt

²⁰⁹ Poznámka: Poválečná stavební družstva začala vznikat již od června roku 1945, jejich výhodou bylo, že mohla získat finanční dotace od státu.

²¹⁰ HORÁK František. Stavební obvody ve Velké Praze. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 1, 1947, s. 13-14.

²¹¹ Zdroj: Praha-Strašnice. In: *Mapy.cz* [online]. 2017. [cit. 25-02-2018]. Dostupné z: <https://mapy.cz/le-tecka?x=14.5018777&y=50.0753383&z=17&l=0&source=pubt&id=15307383>.

²¹² Poznámka: Sídliště se nachází mezi dnešními ulicemi Černokosteleckou a V Olšinách.

František Jech společně s Hanušem Majerem a Karlem Storchem²¹³. Soubor byl pojmenovaný v „sociálním duchu“ dvouletky *Solidarita*.²¹⁴

Za základ urbanistického zastavění byla zvolena pravidelná forma bytových a rodinných domů v jednoduchých liniích. Řadové bloky čtyřpodlažních nájemných domů se střídají s řadami rodinných domů. Jednoduchá kompozice *Solidarity* je založena na obměně směru liniové zástavby. Bytové domy vytváří řady s orientací sever-jih a řadové domy východ-západ. Centrální park rozděluje území na dva celky, hlavní komunikace propojují čtyři obytné části. Řady rodinných domů vytváří velké skupiny v sedmi liniích, domy jsou tak obklopeny bohatou zelení zahrad. Dostatečně dimenzovaný vnitřní park a volné zahrady poskytují obyvatelům nadbytek klidného veřejného prostoru. V konečné fázi byla téměř polovina všech bytů postavená jako rodinné bydlení.

Obr. 56. Sídliště *Solidarita*. Perspektiva řadových domů, studie.²¹⁵

Předobrazem pro urbanistickou formu zastavění rodinnými domy se stala teoretická práce architekta *Jecha*, ve které analyzoval výhody použití *úzkého řadového rodinného domu*.²¹⁶ Hlavní zásady studie použil Jech pro urbanistické zastavění rodinných domů: Hlavní silnice jsou vedeny kolmo k řadovým domům, tím je přístup k jednotlivým domům zprostředkován pouze pěšími cestami. Pohyb obyvatel tak probíhá přes polosoukromou plochu předzahrádek a zahrad protějších domů. Vnitřní ulice se tím stávají živými obrázky všedního života plného dětí a barev přírody, která se neustále mění spolu

²¹³ Poznámka: Architekt Karel Storch patřil k poválečným propagátorům typizace a unifikace, později působil také jako pedagog. Viz: KOHN, Erich. Za Karlem Storchem. *Architektura ČSR 1973*, s. 237.

²¹⁴ SVOBODA, Jan, Jindřich NOLL a Ladislav SKALA. *Praha 1945-2003*. s. 94–95.

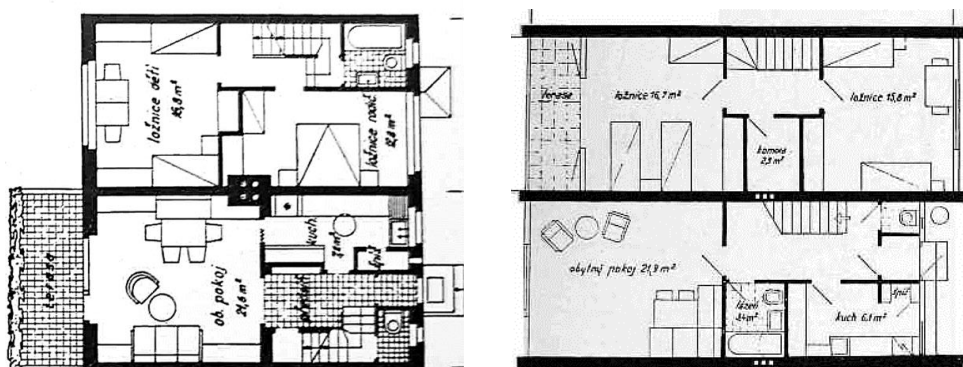
²¹⁵ Zdroj: JECH, František. Kritiky cesty pravé a nepravé. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení 1*, 1948, s. 10.

²¹⁶ JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*.

s ročním obdobím. Liniové bloky řadových domů jsou nezvykle dlouhé, jsou tvořeny 15 až 25 bytovými jednotkami, avšak každých pět řadových domků ustupuje od líce fasády. V největší obytné skupině je až 175 domků umístěno v klidu a v zeleni bez rušivého prvku dopravy.

Rodinné domy byly navrženy jako úzké a hluboké řadové jednotky o dvou podlažích s šířkou modulu 4,5 m a délkou 11,55 m, bez suterénu. V původním návrhu, který navazoval na Jechovu studii, bylo schodiště součástí obývacího pokoje. Nakonec se Jech rozhodl umístit jej v předsíni odděleně od obytné místnosti „(...) *umístění schodiště v halové předsíni má některé provozní výhody, neboť umožňuje nerušené užívání obytného pokoje, který není průchodný.*“²¹⁷ Tímto řešením se Jech více přiblížil dobovému požadavku diferencovaného bytu s důsledně oddělenými místnostmi.

Celkem bylo na území Solidarity postaveno 28 linií řadových domů. Pouze dvě linie řadových domů byly postaveny podle návrhu architekta Jaroslava Skorkovského a stavitele Jaromíra Jarého a byly určeny pro podnikovou výstavbu *družstva KOR*. V zastavěné ploše jsou úspornější, o šířkovém modulu 5,0 m a délky 9,5 m a z důvodu realizace svépomocnou formou byly stavěny tradiční technologií. Plošný rozdíl mezi oběma typy domů není nijak významný, obytná plocha Jechova domu je o 4,2m² větší než domky družstva KOR. Důsledkem jednotné typizace dispozice a stavebních prvků bylo použití jednoho typu domu téměř na celé sídliště.

Obr. 57. Sídliště Solidarita. Řadový typ družstva KOR.²¹⁸

Obr. 58. Sídliště Solidarita. Řadový typ architektů Jecha, Majera a Storcha, půdorys přízemí a patra.²¹⁹

²¹⁷ JECH, František. Poznámky k bytovým typům „Solidarita 1947“. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 2, 1947, s. 16-17.

²¹⁸ Zdroj: JECH, František. Poznámky k bytovým typům „Solidarita 1947“. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 2, 1947, s. 16.

²¹⁹ Zdroj: JECH, František. Poznámky k bytovým typům „Solidarita 1947“. *Solidarita: Zpravodaj dobrého bydlení* 2, 1947, s. 17.

Obr. 59. Sídliště Solidarita. Zástavba řadových domů krátce po výstavbě.²²⁰
 Obr. 60. Sídliště Solidarita. Zástavba v roce 2017.²²¹

Sídliště bylo doplněno o provoz prádelny družstva *Osvobozená domácnost*. K zlevnění celkového provozu domků přispělo i společné ústřední vytápění. Plná veřejná vybavenost byla v sídlišti postupně doplňována.

Architekt Jech použil při stavbě nový postup výroby *prefabrikovaných dílců*, který byl odzkoušen a realizován přímo pro stavbu. Výhody této prvkové typizace a prefabrikace, oproti celoplošné prefabrikaci, spatřoval v: „(...) je daleko důležitější částečná industrializace, provedená ihned v měřítku celostátním, s výrobními a surovinami po ruce jsoucími, než úplná industrializace, místně i kvantitativně omezená, jak nutně plyne z povahy problému, který se nachází ještě ve stádiu pokusném.“²²²

První pokusy se staveništními prefabrikáty zahrnovaly výrobu prvků vnějších stěnových panelů, i stropních dílů a vnitřních stěn. Struktura použitých betonových prefabrikátů vytvořila typické členění na fasádě, které bylo doplněné hnědým dřevěným obkladem u hlavního vstupu a lodžii. Na nosné zdi bylo použito atypických tvárnic, sedlová střecha byla konstruována z dřevěných sbíjených vazníků. Stavba probíhala rychle, i když se objevily potíže se zásobováním stavebními materiály, a již v červnu 1949 byla ukončena výstavba rodinných domů.

Průčelí řadových domů *Solidarity* otevřeně ukazovalo na jejich průmyslový charakter, v období dvouletky to představovalo nezvyklé řešení. Solidarita tak nejen zjevně projevovala výhody prefabrikace, ale měla i „demonstrovat výhody družstevnictví a kolektivní práce“.²²³

²²⁰ Zdroj: Pražský deník. ČTK. *Před 60 lety bylo v Praze otevřeno první obchodní středisko*. 2017. [Prazsky.denik.cz](https://prazsky.denik.cz/). [online]. Nedatováno. [cit. 20-09-2017]. Dostupné z: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/pred-60-lety-bylo-v-praze-otevreno-prvni-obchodni-stredisko-20170101.html.

²²¹ Zdroj: archiv autorky.

²²² JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě*, s. 69.

²²³ ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídliště Solidarita*, s. 83.

Obr. 61. Sídliště Solidarita, Pěší koridor pro přístup k řadovým domům. 2015.²²⁴

Právě dnes se velmi cení urbanistické rozvržení, které poskytuje prostor pro dobré utváření sociálních vazeb: „*Prívětivé měřítko zástavby, občanská vybavenost určená svou polohou převážně místním rezidentům, společné zahrady a dostatek volného veřejného prostoru.*“²²⁵ Bohužel, i přes tyto nesporné výhody nebyl tento urbanistický koncept dále následován.

V roce 1947 byl v pražské čtvrti *Podolí* realizován, ve své době mimořádný, soubor rodinných *dvojdomek*. Aby mohla výstavba začít co nejdříve, byl použit regulační zastavovací plán Státní regulační komise z roku 1938.²²⁶ Také tento soubor byl vystavěn několika družstvy, (v etapách mezi lety 1947 – 1950), největší z nich se jmenovalo *Nové Podolí*.²²⁷ Vzhledem ke svažitosti terénu bylo rozhodnuto, že výstavba bude realizovaná samostatně stojícími rodinnými dvojdomy. Architektonický návrh dvojdomek zpracoval architekt *Bohumil Kříž*.²²⁸ Zástavba se nachází především v Jeremenkově ulici, v ulicích Nad Kolonií a V Rovinách.²²⁹

²²⁴ Zdroj: archiv autorky.

²²⁵ ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídliště Solidarita*, s. 8.

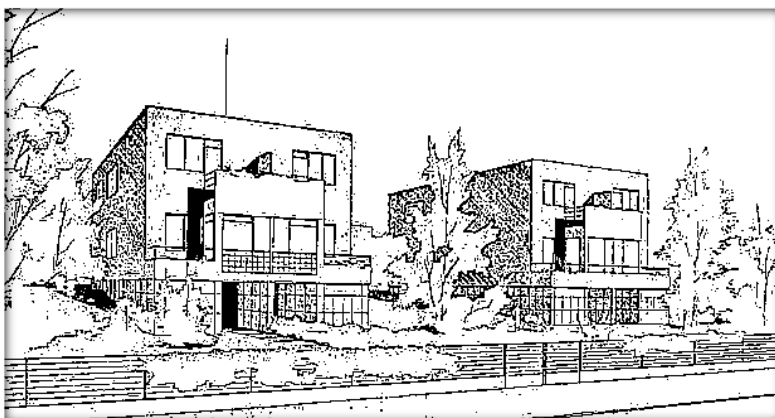
²²⁶ KOLÁTOR, Václav. Současné úkoly bytové výstavby v Praze. *Architektura ČSR* 1, 1957, s. 31.

²²⁷ Poznámka: Družstvo mělo vydávat sborník: *Budujeme „Nové Podolí“*. In.: ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídliště Solidarita*, s. 81.

²²⁸ Poznámka: Dalším z autorů byl architekt Slavoj Minařík. Viz: SVOBODA, Jan, Jindřich NOLL a Ladislav SKALA. *Praha 1945-2003*. s. 144.

²²⁹ Poznámka: Zejména domy na ulici Jeremenkova 87 – 109, Nad Kolonií 9 – 39, 16 - 26 a V Rovinách 53 – 91.

Dle principů dvouletkové výstavby byl celý komplex rodinných domů „zkolektivizován“²³⁰, neboli doplněn technickými objekty společné teplárny, prádelny a objektem s obchody. Projekt dvojdomku musel být několikrát přepracován tak, aby se stavební typ stal co nejvíce úsporným. Přesto se architektovi podařilo vytvořit moderní typ, s čistou, otevřenou dispozicí.

Obr. 62. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, perspektiva návrhu.²³¹

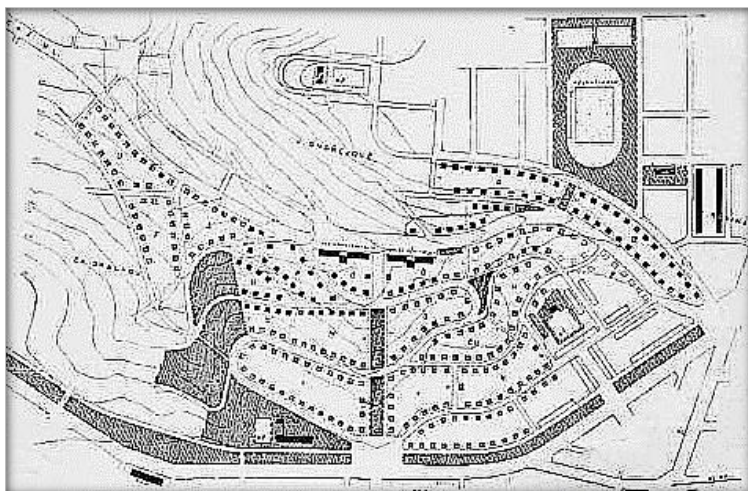
Domy jsou téměř krychlového objemu, s plochou střechou. V území jsou šachovnicově uspořádány a celkovým zastavením připomínají čtvrtě předválečných rodinných dvojdomků ve Zlíně. V prvním patře je umístěn velký obytný prostor propojený s jídelnou, který je bohatě prosluněn přes zimní zahradu a malou terasu.²³² Nejvyšší podlaží je klidové se třemi prostornými ložnicemi, úspornost dispozice je dotažena do detailu i rozmístěním nábytku, architekt účelně navrhl vestavěné skříně. Dvojdomky poskytovaly lepší prostorový standard, než bylo tehdy běžné, celková podlažní plocha půlky domku představovala téměř 120 m², z toho čistá obytná plocha asi 61 m². V návrhu se předpokládalo, že časem si obyvatelé pořídí vlastní auto, což se odrazilo v uspořádání podzemního podlaží, kde byl navržen prostor pro sklepy či garáž.²³³

²³⁰ Poznámka: Termín „zkolektivizován“ použil přímo architekt Bohumil Kříž v textu k článku. Viz: Sídliště v Praze-Podolí. *Architektura ČSR* 9, 1947, s. 721.

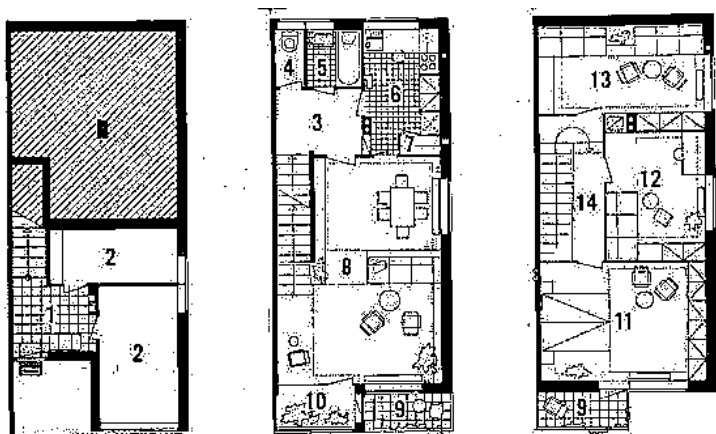
²³¹ Zdroj: KŘÍŽ, Bohumil. Sídliště v Praze-Podolí. *Architektura ČSR* 9, 1947, s. 721.

²³² Poznámka: Ve stejném duchu poválečného funkcionalismu v období dvouletky architekt Bohumil Kříž realizoval v Praze např. bytový dům na ulici Lomnického 2 a Na Bučance 5.

²³³ KŘÍŽ, Bohumil. Sídliště v Praze-Podolí. *Architektura ČSR* 9, 1947, s. 721.

Obr. 63. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, situace zástavby.²³⁴

Obr. 64. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, půdorysy.²³⁵

Obr. 65. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, typ přístupný z jihu a ze severu, 2014.²³⁶

²³⁴ Zdroj: KŘÍŽ, Bohumil. Sídliště v Praze-Podolí. *Architektura ČSR 9*, 1947, s. 721.

²³⁵ Zdroj: KŘÍŽ, Bohumil. Sídliště v Praze-Podolí. *Architektura ČSR 9*, 1947, s. 721.

²³⁶ Zdroj: archiv autorky.

V časopise *Architektura ČSR* byla zveřejněna typová dispozice dvojdomku přístupného z jihu, přímo z ulice. Při umístění domu do svažitého terénu ze severu musel být tento typ dispozičně upraven, má představenou hmotu vstupního zádveří a chybí vestavěná garáž. Další typ dvojdomku byl realizován ve východní části souboru poblíž Jeremenkovy ulice, avšak tyto rodinné domy se sedlovými střechami již postrádají lehkost výrazu prvorepublikových vil.²³⁷

Nynější vzhled dvojdomků je poznamenán postupně provedenými přístavbami a nadstavbami. Nejčastěji si majitelé domků přístupných ze severu dostavovali chybějící garáže. Změny doznaly i fasádní architektonické prvky odkazující na předválečný funkcionalismus, například dělená okna a sklobetonové výplně v zimních zahradách, byly nahrazeny prvky zcela odlišného výrazu. Přesto je soubor stále cenný, podobná výstavba rodinných domů, odkazujících na předválečnou architekturu, nebyla v poválečném Československu uskutečněna.

3.4 První montované rodinné dvojdomy

První experimenty s technologií montáže u staveb, která na dlouhou dobu ovládla celé stavebnictví, byly odzkoušeny ještě v období baťovského Zlína u staveb rodinných domů. Začaly v Baťově stavebním oddělení, kde během války probíhal vývoj nových standardizovaných rodinných domků. V roce 1940 zde bylo založeno specializované *Oddělení pro lité a montované domky* a následujícího roku byly pokusně postaveny první dva dvojdomky z prefabrikovaných dutých tvárnic. Pokusy s novými technologiemi pokračovaly i v letech 1943 – 1945, kdy byly realizovány tři dvojdomky typu A, u kterých byla odzkoušena nová technologie výstavby pomocí panelů litých na stavbě a montovaných na konstrukční rám.²³⁸

V říjnu 1945, poté co byl majetek firmy Baťa vládním dekretem znárodněn, se oddělení změnilo na *Oddělení prefabrikovaných staveb*. V projekčním týmu významně působili architekti Jiří Voženílek, Miroslav Drofa, Vlatimil Kubečka, Bohumír Kula a Hynek Adamec. Ve vývoji panelových dvojdomků dále pokračovali B. Kula s H. Adamcem a to na novém systému z lehkých dutých panelů, který byl v letech 1947-48 použit u

²³⁷ SVOBODA, Jan, Jindřich NOLL a Ladislav SKALA. *Praha 1945-2003*.

²³⁸ *Stavební listy*, zvláštní vydání, 1999, s. 17. In: ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 312.

staveb několika dvojdomků. Další inovace v technologii montáže zkoušely využití prvků žebrových panelů, které se spojovaly zevnitř, panely se poté nemusely omítat.^{239, 240}

Obr. 66. Zlín. Stavba montovaných dvojdomků, dobový snímek.²⁴¹

Forma výstavby rodinných domů postupně přecházela z typových dvojdomků do podoby krátkých kompaktních řad čtyřdomků a osmidomků. Poslední výstavba rodinných domů byla ukončena během let 1946 – 1947. Nový regulační plán města Zlína, který na stránkách periodika *Architektura ČSR* v roce 1947 představil spoluautor architekt Jiří Voženílek²⁴², již s další výstavbou rodinných domů nepočítal a vnímal ji jako velmi nevhodnou, rodinné domy měly být „použity jen v případě sériové stavby z montážní konstrukce.“²⁴³ Později se metoda montáže panelových dílců významně uplatnila ve stavbách bytových domů.

Zlínské konstrukční experimenty nebyly ojedinělé, v roce 1947 byla postavena kolonie experimentálních rodinných domů v *Nové Pace*.²⁴⁴ Domy navrhovali architekti působící v bytové komisi BAPS. Na konstrukcích rodinných domů si stavební firmy odzkoušely možnosti užití nových, levnějších materiálů. Objevují se zde nejen dřevěné konstrukce, ale také se zkouší montované konstrukce betonové i keramické.²⁴⁵

²³⁹ Montážní dvojdomky. *Architektura ČSR* 3, 1947, s. 84.

²⁴⁰ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 311-314.

²⁴¹ Zdroj: Architekt Drofa. Občanská výstavba ve 40. letech. *Drofa.com*. [online]. 1942. [cit. 15-03-2018]. Dostupné z: <http://drofa.com/architekt/pages/cz/obcanska/obcanska-40.html>.

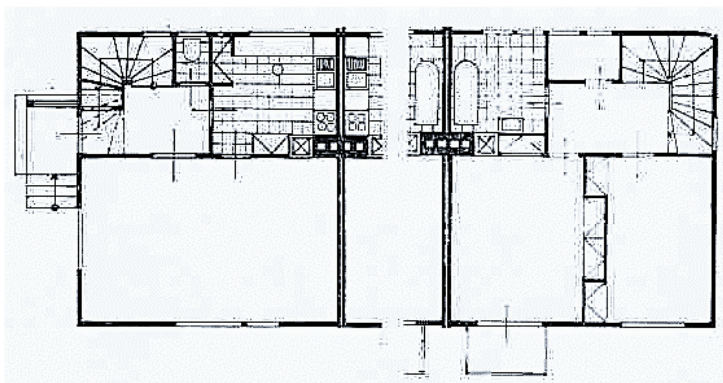
²⁴² Poznámka: Jiří Voženílek, levicově orientovaný architekt, působil v projekci ve Zlíně od roku 1937 a po válce se podílel na novém regulačním plánu pro Zlín. Své zlínské zkušenosti s typizací, s modulárním systémem a s prefabrikací uplatnil později jako ředitel Stavoprojektu v Praze. Později působil jako hlavní architekt města Prahy. Viz: ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 311-314.

²⁴³ VOŽENÍLEK, Jiří. Nová výstavba Zlína. *Architektura ČSR* 3, 1947, s. 74.

²⁴⁴ STORCH, Karel. Pokusná kolonie rodinných domků v Nové Pace. *Architektura ČSR* 10, 1947, s. 314 – 320.

²⁴⁵ ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídlišťe Solidarita*, s. 72.

V poválečném období bylo na našem území realizováno několik souborů montovaných domků na bázi dřeva. Montované lehké konstrukce pro jejich stavbu nebyly u nás vyráběny, ale byly dodávány z Finska v rámci válečných reparací. Domky jsou známé pod názvem „*Finské domky*“. Byly především určeny pro podnikovou výstavbu a dnes je možné je nalézt ve všech krajích. Zástavba je charakteristická volně koncipovanými dvojdomky v zeleni.

Obr. 67. Olomouc, část Povel. Typové dřevěné dvojdomy dle dodávky z Finska, půdorys přízemí a patra.²⁴⁶

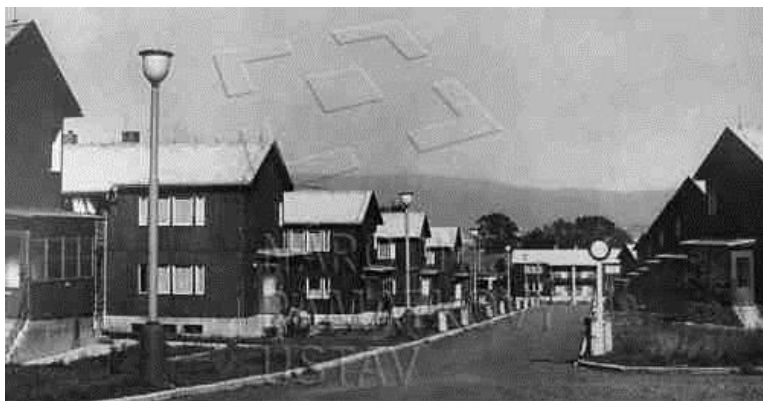
Obr. 68. Olomouc, část Povel. Typové dřevěné dvojdomy dle dodávky z Finska, 1947 - 1949.²⁴⁷

²⁴⁶ Zdroj: ČERNOUŠEK, Tomáš, Vladimír ŠLAPETA a Pavel ZATLOUKAL. *Olomoucká architektura 1900-1950*, s. 72.

²⁴⁷ Zdroj: ČERNOUŠEK, Tomáš, Vladimír ŠLAPETA a Pavel ZATLOUKAL. *Olomoucká architektura 1900-1950*, s. 72.

Typ montovaných dřevěných domků pochází, dle katalogu *Národního památkového ústavu*, z výroby finské firmy PUUTALO.²⁴⁸ Jejich konstrukce byla tvořena obvodovými rámy, do kterých se osazovaly panely.²⁴⁹ Finské domky byly stavěny většinou jako dvojdomky, buď přízemní, nebo patrové. Jejich výhodou byla určitá variabilita, rychlá montáž a nízké stavební náklady, celkový ráz se vyznačuje jednoduchostí v severském stylu. Ta je vyjádřena jednoduchou hmotou bez velkého členění, ve dvoupodlažní variantě se uplatňuje prvek lodžie. Dům je zakončen sedlovou střechou v mírném sklonu. Pro hlavní průčelí je typický dřevěný obklad svislými latěmi s výraznou barevností, zpravidla v tmavě hnědém nátěru, který je akcentován okenními prvky v bílých rámech.

Příkladem poválečné zástavby finských domků je realizace tří dvoupodlažních dvojdomků z let 1947 – 1949 v olomoucké části *Povel*.²⁵⁰ Finské dvojdomky byly oblíbené a stavěly se až do počátku šedesátých let. Rozsáhlejší soubory se nachází v *Pardubicích - Ohrazenicích* a v *Liberci* v části *Dolní Hanychov*. Urbanistický koncept obou souborů navazuje na odkaz předválečných zahradních čtvrtí, s ideálem bydlení uprostřed zeleně. Nejvíce se této koncepci blíží zástavba v Liberci, kde byly dvojdomky osazeny kolmo k pátevní ulici, tím okna místností směřují do klidu zahrad. Dvojdomky byly dispozičně upraveny tak, aby v každém byly čtyři dvoupokojové byty.

Obr. 69. Liberec, Dolní Hanychov. Finské domky na historickém snímku krátce po dostavbě, 1960 – 1961.²⁵¹

²⁴⁸ Poznámka: Puutalo znamená finský dřevěný domek. Také inženýr Koláček, působící ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury, se krátce zmiňuje o finských domech firmy PUUTALO, které byly použity pro výstavbu v Československu. In: KOLÁČEK, Stanislav. *Vývoj výstavby rodinných domků v zahraničí*, s. 21, 33-35.

²⁴⁹ KOLÁČEK, Stanislav. *Vývoj výstavby rodinných domků v zahraničí*, s. 29-34.

²⁵⁰ Poznámka: Jedná se o menší soubor obytných domů doplněných třemi finskými dvojdomky, které vyplňují nároží ulic Finské, Bieblové a Kpt. Jaroše.

²⁵¹ Zdroj: Národní památkový ústav. Památkový katalog. *Tzv. Finské domky v Liberci*. In: *Pamatkovykatalog.cz*. [online]. 2015 [cit. 20. 11. 2017]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz?element=15721489&action=element&presenter=ElementsResults>.

3.5 Události po roce 1948

Komunistickým převratem v únoru 1948 se změnilo celé odvětví stavebnictví. Všechny soukromé stavební firmy byly znárodněny a byly včleněny do celostátního podniku *Československé stavební závody (ČSSZ)*. Změna politického systému se projevila i v charakteru práce architektů. Do té doby samostatně působící architekti se museli zapojit do jedné profesní organizace. Postup slučování začal již v roce 1947 vznikem společné *Unie architektů*. Tento sjednocující proces dle K. E. Zarecor podstatně ovlivnil budoucí projektovou činnost tím, že již „poskytl rámec přechodu ke státem řízeného navrhování staveb“²⁵².

Od roku 1949 pokračovalo slučování všech profesních skupin, architekti se museli včlenit do nové celostátní projektové organizace *Stavoprojektu*²⁵³, který byl přímo podřízen *Československým stavebním závodům*.²⁵⁴ Jednotná projektová organizace měla za cíl především celostátně sjednotit a urychlit proces prefabrikace stavebnictví. Podpora pro tuto činnost měla začít již v samotné projekční práci architektů. Měla se změnit podstata architektonické práce, jejím novým základem se stala metoda *racionalizace*. Její součástí bylo především větší „(...) prohloubení technických znalostí i exaktních metod v práci architekta, i nutnost přechodu k jejímu kolektivnímu pojetí a organizaci“²⁵⁵.

Ohromná organizace *Stavoprojektu* sdružovala nejen veškeré architekty a projektanty, ale i specialisty a budoucí vědce, kteří působili v jednotlivých odborech dle své činnosti. Součástí celé organizace se staly i nové typizační ústavy se specializací podle účelu staveb. Architekti se zpočátku obávali, že v rámci státní projektové organizace budou „jen mechanicky rozvádět koncepci stavebně funkční a že jejich práce nebude hodnocena jako výtvarná“²⁵⁶. V důsledku toho byla nad činností *Stavoprojektu* ustavena *Architektonická rada*²⁵⁷, která měla „být dostatečnou zárukou oceňování architektonických výtvarných hodnot projekční práce.“²⁵⁸ Avšak brzy byl architektům odepřen jakýkoliv individuální přístup k práci. V rámci *racionalizace* projektové činnosti museli všichni

²⁵² ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 105.

²⁵³ Poznámka: Architekt Jiří Voženílek řídil *Stavoprojekt* a inženýr Karel Janů *Československé stavební závody*.

²⁵⁴ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 106.

²⁵⁵ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945-1977*, s. 21-22.

²⁵⁶ Poznámka: Společné prohlášení Ústředního akčního výboru architektů ČSR, Umělecké rady Svazu čs. Výtvarných umělců a Čs. Stavebních závodů. *Architekt SIA*, 1948, s. 137 – 138.

²⁵⁷ Poznámka: V čele *Architektonické rady* působil do jejího konce v roce 1951 architekt a profesor Jiří Kroha. Dále zde působili architekti: Adolf Benš, Bohuslav Fuchs, Václav Hlinský, Karel Storch a Jiří Voženílek a dal.

²⁵⁸ Poznámka: Společné prohlášení Ústředního akčního výboru architektů ČSR, Umělecké rady Svazu čs. Výtvarných umělců a Čs. Stavebních závodů. *Architekt SIA*, 1948, s. 137 – 138.

změnit dosavadní styl práce, přizpůsobit se plánování a pracovat na přidělených zakázkách.

V roce 1949 byl sdružením typizačních útvarů v Praze založen *Studijní a typizační ústav* (STÚ), který se začal významně podílet na vypracování nových normových podkladů a typizačních sborníků. V roce 1952 se Stavoprojekt oddělil od ČSSZ jako samostatný podnik, a také se z něj vyčlenil samostatný obor stavebního výzkumnictví. Postupně se začaly vyčleňovat jednotlivé oborové projektové organizace, jejichž stabilizace byla završena v roce 1954.^{259, 260}

Přechod architektů do státem řízených projektových organizací byl pro mnohé zklamáním. V roce 1953 byla v *Architektuře ČSR* publikována o tomto tématu široká diskuze. Například architekt František Sammer²⁶¹ upřímně vystihl nové okolnosti, které měly vliv na práci architekta: „*Umělecké tvůrčí práci se daří za určitých předpokladů (...). Mám za to, že první ze základních předpokladů umělecké tvorby je možnost soustředění. Této možnosti architekt v Krajském návrhovém středisku nemá. Překáží mu v tom termíny, oběžníky, kontrola minut a jiné známé záležitosti. Přestává být umělcem a stává se nervosním organizátorem složitého administračního provozního díla (...). Dalším základním předpokladem je pracovní prostředí. Náš architekt nemá možnost se uzavřít ani v těch nejintimnějších fázích vnitřního tvůrčího procesu (...).*“²⁶²

3.6 Shrnutí

V prvních poválečných letech, které můžeme vymezit obdobím mezi rokem 1945 až 1953, se odehrálo několik zásadních změn, které ovlivnily pozdější utváření rodinných domů. Již první znárodnění velkých závodů v roce 1945 přineslo změnu v charakteru a řízení státu. Státní instituce začaly uplatňovat nově vyhlášený *sociální program*; základem státního řízení se stalo centrální plánování. Celkový stav poválečného bytového fondu byl nedostatečný, vyznačoval se nadbytkem malých bytů, často bez moderního hygienického vybavení. Stavebnictví se potýkalo jednak s nedostatkem stavebních materi-

²⁵⁹ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945-1977*, s. 48-51.

²⁶⁰ CHABIČOVSKÝ, František, (et al.). *Stavoprojekt Brno: 1948 – 1988. 40 let architektonické tvorby Stavoprojektu*. Stavoprojekt Brno, 1988.

²⁶¹ Poznámka: František Sammer je například autorem obytného souboru Slováky v Plzni z roku 1956.

²⁶² LAKOMÝ, Zdeněk. Diskuze k některým základním otázkám architektonické tvorby. *Architektura ČSR* 1–2, 1953, s. 37.

álů, ale také pracovních sil. Tento nepříznivý stav bylo potřeba naléhavě řešit, proto realizace nové sociální výstavby vyžadovala stavět nové byty rychle, ekonomicky úsporně a přitom racionálně. Zpočátku byla sociální výstavba realizována i ve formě rodinných domů. Avšak hledaly se úspory, jednak ve stanovení *optimálního bytového standardu*, jednak v nových možnostech prefabrikace s použitím nových konstrukčních prvků a materiálů. Vláda plánovala postavit v rámci *dvouletého plánu hospodářské obnovy* až 125 000 nových bytů, avšak brzy se ukázalo, že tento cíl je naprosto nereálný.

Po válce se uskutečnily dvě významné architektonické soutěže, jejichž výsledky přispěly k další odborné debatě o tom, jaký by měl být charakter sociálního bydlení. Nejprínosnější byla soutěž na zástavbu do Horního Litvínova. Její výsledky zveřejněné na stránkách odborného architektonického periodika přispěly k debatám nad otázkou, zda by měl stát preferovat výstavbu nízkopodlažních nebo vysokopodlažních domů.

Zpočátku výstavba rodinných domů představovala významný podíl z celkové bytové výstavby. Charakter prvních poválečných rodinných domů navazoval na meziválečný funkcionalismus, v architektonickém výrazu se odrážela snaha o jednoduchost a zároveň jistou účelnost a kultivovanost. V menších sídlech se uplatnilo spíše tradicionalistické pojetí se sedlovou i pultovou střechou. Převážná část poválečných souborů rodinných domů byla realizována v rámci podnikové a družstevní bytové výstavby.

Podporována byla výstavba menších rodinných domů, spíše v rozsahu funkčně odděleného třípokojového bytu i s příslušenstvím. Snaha o hospodárnost se projevila i v urbanistickém řešení nových souborů. Rodinné domy byly více koncentrovány do skupin, a to ve více formách. Skupiny utvářely rozmanité variace dvojdomků a čtyřdomků, uplatnily se i krátké řady domů. Pro tehdejší podnikovou zástavbu bylo charakteristické, že domy byly osazeny volně do zeleně bez omezujícího oplocení.

V tomto období bylo realizováno několik ojedinělých souborů rodinných domů. K největším obytným celkům, kde byla uskutečněna významná zástavba skupin řadových domů, patří pražské sídliště *Solidarita*. Sídliště bylo budováno s ambicí stát se vzorovým projektem nájemného bydlení ve formě rodinných i bytových domů, fungujících na družstevním základě. Nejcenější se ukázal záměr postavit sídliště jako svébytný urbanistický celek s veřejnou vybaveností a s důsledně koncipovanými veřejnými prostory. Urbanistické i architektonické řešení navazovalo na teoretickou práci architekta *Františka Jecha*. V zástavbě řadových domů byl převážně realizován typ *úzkého hlubokého domu*. Urbanistická koncepce rodinných domů je založena na principu *částečného oddělení dopravy*

od bydlení. Vytvořená bohatá síť pěších tras dává obyvatelům hodnotné bydlení obklopené zelení. Bohužel, tento nový koncept nebyl v Československu dále rozvíjen a ani následován. Až později v sedmdesátých letech byl u některých souborů princip oddělení dopravy zčásti uplatněn, avšak v jiných urbanistických formách.

Baťovské experimenty s prefabrikací rodinných domů pokračovaly i po znárodnění a později byly odzkoušeny na konstrukcích vhodných pro bytovou výstavbu. Avšak u rodinných domů se pokusy s montovanými prvky dále nerozvíjely, stavitelské úsilí se soustředilo pouze na bytovou prefabrikovanou výstavbu a ve Zlíně tak byla ukončena výstavba typizovaných dvojdomků. Během dvouletky byla experimentálně odzkoušena prefabrikace stavebních dílců na pražském sídlišti *Solidarita*, a to jak při stavbě rodinných, tak i bytových domů. Princip *montovaných lehkých konstrukcí* na bázi dřeva byl dodáván z Finska a využíval se pro stavbu přízemních a patrových dvojdomků.

Po změně politické orientace v únoru 1948 prošlo celé odvětví stavebnictví radikální proměnou. Byly založeny státem řízené *Československé stavební závody*, pod které patřila i nová celostátní projektová organizace *Stavoprojekt*. Tím se obor architektury plně včlenil pod stavebnictví a dostal se tak pod jeho vliv a vedení. Podstatně se proměnila samotná práce architektů, ti museli opustit soukromé firmy a včlenit se do *Stavoprojektu*. Celý projekční proces byl ovlivněný plošně zavedenou *typizací* a *standardizací*. Stavebnictví muselo začít plnit rozsáhlé plány státní bytové výstavby, téma rodinných domů se ocitlo na okraji jeho zájmu. Rodinný dům se postupně proměnil v typizovanou jednotku, individuální architektonické návrhy nebyly podporovány a po změně vlastnické struktury ani požadovány. Poměrně krátké poválečné období tak přineslo zcela nové atributy do charakteru rodinného bydlení.

4 Specifika výstavby rodinného bydlení. Bytová politika státu

„V socialistických zemích je jediným cílem bytové výstavby opatřit zdravé a kulturní bydlení všem občanům státu bez rozdílu.“²⁶³

4.1 Státní podpora výstavby rodinných domů v 50. – 60. letech

Nově nastolené politické poměry v roce 1948 dovršily proměnu státu směrem k centrálně plánovanému a řízenému hospodářství. Tento proces pomohl ještě více zcentralizovat výstavbu bytů. Od počátku si vláda v bytové výstavbě stanovila obtížný cíl, který spočíval v: *„(...) uspokojování bytových potřeb a zvyšování úrovně bydlení obyvatelstva jako nedílnou částí celkového zvyšování životní úrovně.“²⁶⁴* Stát si takto definovanou bytovou politikou vytkl nesnadný úkol: zajistit vhodné bydlení všem svým obyvateľům. Byt se tak nově stal potřebou, nárokovou složkou, jehož součástí bylo i zajištění základního vybavení pro denní život domácností.

První přímou finanční podporu soukromé výstavbě rodinných domků vyhlásila vláda v září roku 1953 usnesením *O individuální bytové výstavbě.*²⁶⁵ Tento vládní program²⁶⁶ poskytoval pro stavbu rodinného domu nejen výhodnou státní půjčku, ale i možnost nakoupit stavební materiál za velkoobchodní ceny. Vláda tímto programem sice poskytla finanční dotaci, avšak současně předpokládala, že domky si stavebníci postaví sami: *„Vláda, (...), umožňuje pracujícím pořídít si za výhodných podmínek vlastní rodinné domky. Toto významné opatření bude uskutečňováno za aktivní účasti pracujících. Svěpomoc bude všestranně podporovat vedení podniků, závodní rady a národní výbory.“²⁶⁷* *Svěpomoc záleží v tom, že si stavebník má udělat všechny práce co možná sám, se svými příbuznými a přáteli, aby se neodčerpávaly pracovní síly z naší investiční výstavby.“²⁶⁸*

Od prvního vládního programu na podporu výstavby rodinných domků, se stavba svěpomocí stala nejdůležitější formou individuální výstavby. Svěpomoc stát pojímal jako

²⁶³ KOVAŘÍK, Miloslav a Miloslav HUDEC. *Stavíme rodinný domek*, s. 6.

²⁶⁴ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 8.

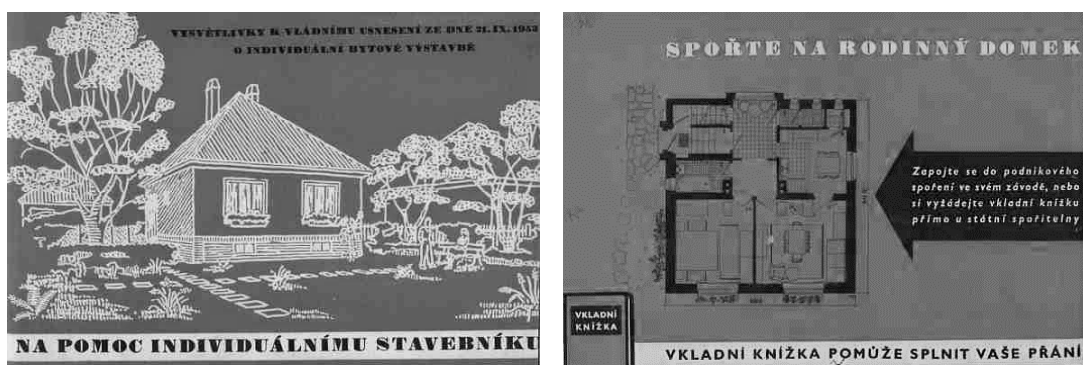
²⁶⁵ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 10.

²⁶⁶ Poznámka: Program byl vyhlášen až po měnové reformě, která byla vyhlášena k 1. červnu 1953 a která podstatně znehodnotila lidem veškeré úspory.

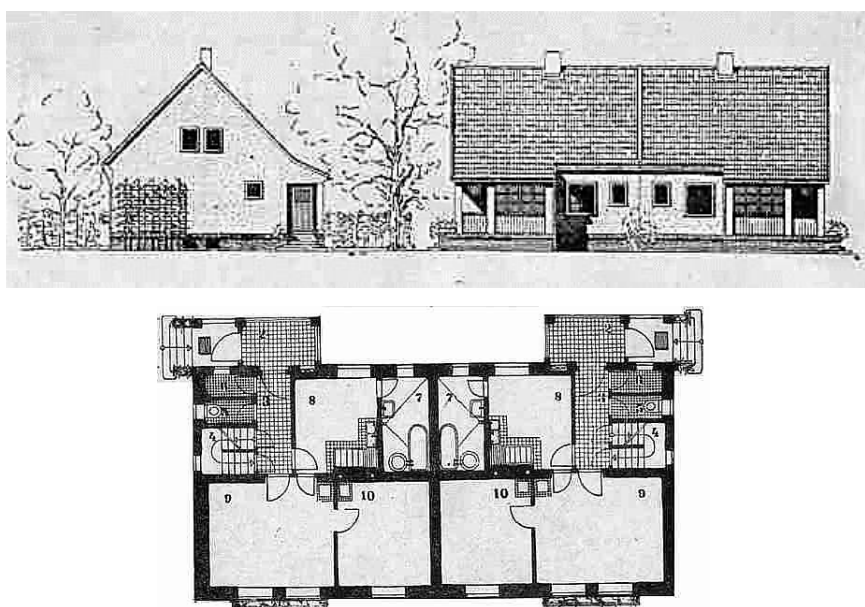
²⁶⁷ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 12.

²⁶⁸ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 22.

aktivní účast obyvatel na bytové výstavbě. Právě rodinná výstavba patřila k formě s nejvyšší aktivní účastí, a to nejen při samotné stavbě, ale i vlastním finančním podílem.²⁶⁹

Obr. 70. Na pomoc individuálnímu stavebníku, první a poslední strana obálky, 1953.²⁷⁰

Obr. 71. Na pomoc individuálnímu stavebníku. Vzorový dvojdomek č. 109 -110, půdorys přízemí a pohledy, 1953.²⁷¹

V rámci této první státní pobídky museli stavebníci splnit důležitou podmínku, aby mohli půjčku získat: realizovat stavbu domu podle *vzorového projektu*. Současně s usnesením z roku 1953 byla stavebníkům připravena příručka s názvem *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, která obsahovala základní informace o stavbě rodinného domu, a také vzorové studie rodinných domů. Byl to vlastně první *katalog typových domků*, ze

²⁶⁹ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 31.

²⁷⁰ Zdroj: *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. obálka.

²⁷¹ Zdroj: *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 49-50.

kterého si museli stavebníci vybrat. Všechny typové projekty byly vypracovány v součinnosti se státní institucí zaměřenou na typizaci *Studijního a typizačního ústavu* (STÚ) a státní projektové organizace *Stavoprojekt*. Hodnota finančního příspěvku byla omezená. Tomu odpovídala i nabídka v katalogu, hlavní část tvořily převážně malé rodinné domky se sedlovou střechou²⁷², vhodné pro výstavbu do menších obcí. Nejmenší dům měl v přízemí jen kuchyni, obývací pokoj a hygienické zázemí a v patře jednu podkrovní ložnici. Pro zástavbu malých skupin byly navrženy dvojdomky, s možností řadové zástavby se neuvažovalo.²⁷³ Tímto programem vláda plánovala podpořit výstavbu 5 000 domků v prvním roce a další rok dokonce dvojnásobek. Žadatelů o tuto podporu bylo mnohem více, než se plánovalo, a proto musela být na určitou dobu pozastavena výstavba soukromých obytných staveb.²⁷⁴

Od roku 1956 sice pokračovala svépomocná výstavba domků podle vzorových projektů *Studijního a typizačního ústavu*. Avšak realita výstavby byla jiná. V převážné většině nebyly tyto projekty stavebníky dodržovány, a také obce měly s novou výstavbou obtíže, chyběly jim regulační plány. Stavebníkům tak byla ponechána naprostá volnost v zastavění, často si projekty sami ještě dále upravovali, výstavba tak podlehla totální živelnosti: „Většinou však bylo stavebníkům ponecháno na vůli, v jaké formě svůj domek provedou. Tak se v jedné řadě domků objevuje zástavba se štíty, s valbami, nejrůznějšími podkrovními motivy, domky přízemní i s částečným nebo s úplným dalším podlažím (...).“²⁷⁵ Sami stavebníci procházeli během stavby těžkostmi, spojenými s obtížnou dostupností stavebních materiálů, ale i se zajišťováním financí, což podstatně mělo vliv na dobu provádění staveb.²⁷⁶

Vládní orgány k tomuto nepříznivému stavu vydaly v roce 1958 spolu se *Státním výborem pro výstavbu* (SVV)²⁷⁷ směrnici, která byla určená pro instituce národních výborů. Záměrem bylo, aby byla výstavba lépe organizovaná a realizovaná místními národními výbory.²⁷⁸ *Státní výbor pro výstavbu* byl institucí, která nejen spravovala stavební investice, ale také se podílela i na určování velikostních kategorií rodinných domů, jejich

²⁷² Poznámka: Velikost obytné plochy se pohybovala mezi 28,0 až 51,0 m².

²⁷³ *Na pomoc individuálnímu stavebníku*, s. 30-31.

²⁷⁴ Poznámka: Výstavba byla pozastavena od 6. 4. 1955 do vydání nového vládního usnesení 1. 2. 1956.

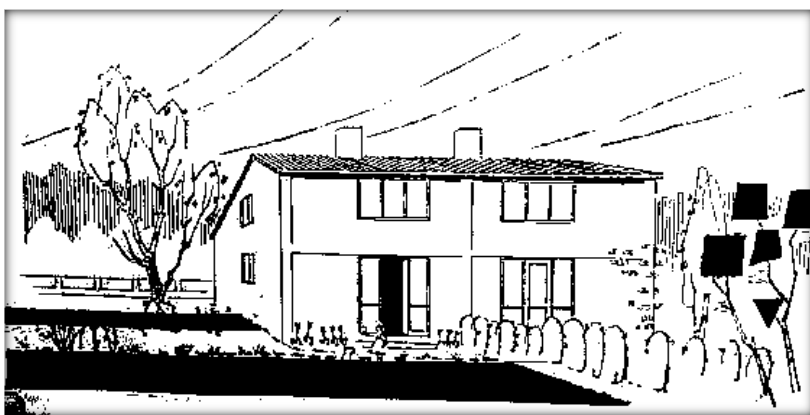
²⁷⁵ ZADRAŽIL, Josef. Výstavba rodinných domků v Čechách a na Moravě. *Architektura ČSSR* 5, 1960, s. 347.

²⁷⁶ ZADRAŽIL, Josef. Výstavba rodinných domků v Čechách a na Moravě. *Architektura ČSSR* 5, 1960, s. 346-348.

²⁷⁷ Poznámka: *Státní výbor pro výstavbu* byl založen v lednu roku 1956, působil krátce a byl zrušen v dubnu roku 1960. Byl pokračovatelem *Vládního výboru pro výstavbu* a spravoval veškeré stavební investice. Informace jsou dostupné z: <http://www.epi.sk/zzcr/1956-1#p1>. Od roku 1960 po jeho zrušení připadly jeho úkoly Státní plánovací komisi, ministerstvu stavebnictví a ministerstvu financí. Dostupné z: <http://www.epi.sk/zzcr/1960-52#p1>.

²⁷⁸ MYSLIVEČKOVÁ, Zora a Richard HAŠEK. Výstavba rodinných domků. *Architektura ČSR* 2, 1959, s. 93.

minimální obytné plochy i maximální užitkové plochy se vztahem k počtu budoucích rezidentů.²⁷⁹ Na konci padesátých let vypsala *Státní výbor pro výstavbu* několik soutěží na návrhy rodinných domků za účelem získání projektů levných rodinných domků, které by vhodnými konstrukcemi zrychlily stavbu a ulehčily by tak stavebníkům. Mezi návrhy byly i typy vhodné pro řadovou výstavbu, avšak prakticky nebyly téměř nijak využity.²⁸⁰ Nicméně výsledky ze soutěží z roku 1958 a 1959 se objevily v roce 1960 v novém katalogu vzorových projektů rodinných domků pod názvem *Vybrané typy rodinných domků*²⁸¹.

Obr. 72. Vajzr, J. Patrový dvojdoměk. Krajský projektový ústav Praha. *Vybrané typy rodinných domků*.²⁸²

4.2 Skupinová výstavba a její legislativní podpora v 70. – 80. letech

Hlavní program státní bytové politiky se nedařilo plnit, neboť rozsáhlé bytové stavebnictví odčerpávalo nemalé investiční prostředky. Stát proto začal více podporovat individuální snahu občanů k zajištění si svého vlastního bydlení. Instrukce *místních národních výborů* byly státem pověřeny, aby stavebníkům v obci nabízely vhodné lokality pro *soustředěnou* výstavbu rodinných domů.

Na počátku sedmdesátých let vyhlásila vláda nový program podpory výstavbě rodinných domů. Cílem bylo především rozšířit výstavbu rodinných domů kompaktnějšího charakteru, neboli podpořit *skupinovou zástavbu* s vyšší hustotou zastavění, oproti stav-

²⁷⁹ MYSLIVEČKOVÁ, Zora a Richard HAŠEK. Výstavba rodinných domků. *Architektura ČSR 2*, 1959, s. 93-97.

²⁸⁰ ŽEMLIČKA, Josef a Julius ŠIF. K soutěži na rodinné domky. *Architektura ČSR 2*, 1959, s. 171.

²⁸¹ NEČAS, Otakar. *Vybrané typy rodinných domků*.

²⁸² Zdroj: NEČAS, Otakar. *Vybrané typy rodinných domků*, s. 104.

bám samostatně stojících. Za tímto účelem byly v lednu 1973 vydány *Technické podmínky pro stavbu a financování skupinových rodinných domů*²⁸³. *Technické podmínky* reálně určovaly, jaké druhy skupinové zástavby budou podporovány. Z dnešního pohledu je možné jejich požadavky vnímat jako snahu o zavedení *jednotných urbanistických parametrů*, které měly pomoci obcím regulovat chaotickou zástavbu zvýšením hustoty zástavby. Určující kritéria byla vymezena na formu *řadovou, atriovou a terasovou*.²⁸⁴ Jiné formy nízkopodlažní skupinové zástavby, které byly například známy ze severských zemí, se nepředpokládaly.

Parametry technických požadavků měly především co nejvíce *zvýšit hustotu zástavby*. Požadavek hustoty zástavby byl minimálně stanoven na 100 obyvatel na 1 ha a lišil se u jednotlivých typů. *Řadová skupina* měla tvořit alespoň čtyři domky o šesti bytech nebo dva domky o čtyřech bytech. Minimální výška objektů byla daná dvěma nadzemními podlažními. V rámci skupiny musely mít jednotlivé domky nejméně 1/3 společné štítové zdi. Byla definována i *maximální šířka uličního průčelí*, (měřena k délce přilehlé komunikace) na 9,0 m. Tento parametr se ukázal jako velmi omezující, avšak bylo možné hodnotu 9,0 m v odůvodněných případech zvýšit. *Atriová skupina* měla obsahovat alespoň 8 domků ve formě tzv. kobercové zástavby. I u těchto domů byla omezena délka veřejných komunikací, a to jen na 10,0 m.

Z důvodu omezení finanční subvence na průměrně velké domy, podmínky pro půjčku stanovily i *maximální rozsah pozemku* včetně zastavěné části: 400 m² na jeden řadový dům a 500 m² na řadový dům o dvou bytech, u atriových domů bylo možné jen 300 m².²⁸⁵ V lednu 1982 vstoupila v platnost nová vyhláška na výstavbu skupinových domků²⁸⁶, která ještě zpřísnila požadavek na maximální plochu na jeden řadový dům na 300 m² na jeden byt a 400 m² na dva byty. Nová vyhláška také zpřísnila *požadavek hustoty zástavby* pro všechny skupiny.

Stále platila zásada, že pokud stavebníci dodrží tyto podmínky, tak mohou získat od státu *bezúročnou půjčku*. Tím si stát zajistil, že budou více preferovány skupinové formy o větší hustotě zastavění. Místním úřadům byla dána poměrně široká odpovědnost za charakter výstavby v obci a za dodržování obsáhlé legislativy, včetně spousty výjimek.

²⁸³ Poznámka: Podmínky platily pro všechny formy vlastnictví, v osobní, a také družstevní a podnikové výstavbě.

²⁸⁴ BLAŽÍK, Zdeněk, K. VALÍŠ a M. SVOZILOVÁ. *Vzorová řešení rodinných domků vhodných pro skupinovou výstavbu*, s. 3-9.

²⁸⁵ Technické podmínky MVT - ČSR a MF ČSR z 2. 1. 1973 pro přípravu, výstavbu a financování skupinových rodinných domků do osobního vlastnictví. In: *Katalog skupinových rodinných domů*. 1973.

²⁸⁶ 17/1982. *Vyhláška o technických požadavcích na výstavbu skupinových rodinných domků do osobního vlastnictví*. *Epravo.cz*. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=35249&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

Na stavebních a územních odborech, zvláště v menších obcích, chyběli odborníci, kteří by měli dostatek pochopení pro estetiku bydlení, a kteří by dokázali vnímat kvalitu prostředí. Také od architektů vyžadovalo splnění všech technických podmínek i normových požadavků značné úsilí. Architekti upozorňovali, že striktní a byrokratické uplatňování těchto technických požadavků skutečně nevede k realizacím se zajímavějším urbanistickým konceptem. Naopak při jejich uplatňování se ještě více rozšířily urbanisticky uniformní soubory složené ze stále podobných katalogových typů.

Vládní i odborné instituce se zavázaly tento stav řešit, proto v roce 1982 bylo vydáno nové vládní usnesení č. 333 s cílem především: „*Věnovat zvýšenou péči koncentrovaným formám nízkopodlažní výstavby. Zvyšovat architektonickou úroveň a efektivnost výstavby rodinných domků a důsledně je prosazovat. K těmto cílům zaměřit též rozvoj prvkové typizace a výrobní základny stavebnictví.*“²⁸⁷ K většímu uplatnění typizace měly sloužit typové projekty *katalogových domků*, které měly být aktualizované s přihlédnutím ke specifikům jednotlivých krajů.²⁸⁸

Splnění požadavku usnesení na zlepšení architektonické úrovně se ukázalo jako nereálné. V praxi stále přetrvával nejnaléhavější problém, který spočíval už v samotném nastavení systému výstavby rodinných domů, a to svépomocí. Projekt si zajišťoval stavebník sám, buď u jednotlivých projektantů, nebo s použitím *katalogového projektu*. Stavebník bez odborných znalostí si sám vybíral, co bude na parcele stavět, což se značně odrazilo v různorodém výrazu domků určité lokality. Na nedořešenou otázku následné realizace katalogových řešení domků upozorňoval architekt Jan Fibiger v časopise *Architektura ČSR*: „*Katalogy často neobsahují vhodné typy, které by vyhovovaly, jak orientaci ke světovým stranám, tak charakteru místa, velikostní skladbě a ještě architektonickému výrazu lokality; a tak sídliště složené z technicky vyhovujících objektů je architektonicky zcela nesourodé.*“²⁸⁹

Nový *stavební zákon č. 50 z roku 1976 Sb. a prováděcí vyhláška č. 84/ 1976 Sb.* měly přinést zlepšení urbanistického řešení, definováním tzv. *seznamu pozemků* vhodných pro výstavbu rodinných domků. Seznamy měly určit nejen vhodné pozemky a jejich parcelaci, ale také urbanistické požadavky na regulaci zástavby: zastavovací čáru, způsob řazení, osazení do terénu, druh typového domu, výšku římsy, barevnost fasád, a také druh

²⁸⁷ FIBIGER, Jan. Usnesení vlády a rodinné domky. *Architektura ČSR* 8, 1984, s. 369.

²⁸⁸ FIBIGER, Jan. Usnesení vlády a rodinné domky. *Architektura ČSR* 8, 1984, s. 369.

²⁸⁹ FIBIGER, Jan. Usnesení vlády a rodinné domky. *Architektura ČSR* 8, 1984, s. 369.

střech. Požadavek na garáž pro každý rodinný domek neumožňoval rozšíření netradičních kompaktních forem zástavby.²⁹⁰

Národní výbory a jejich příslušné odbory se staly přímým pořizovatelem územně plánovacích podkladů pro pořizování *seznamu pozemků*, stanovujících závazné podmínky pro výstavbu. Součástí byl i propočet investic pro dopravní a technickou vybavenost. Výpočet se musel provádět na základě technicko - hospodářských ukazatelů a sloužil pořizovateli, to je národním výborům, pro porovnání efektivnosti nákladů při rozhodování o realizaci. Národní výbory měly v praxi problém se zajištěním stavebních pozemků pro rodinné domy, proto *Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj* vydala v roce 1983 *Metodické pokyny*²⁹¹, které jim byly určeny jako podklad pro vypracování seznamu pozemků. Při provádění metodiky se ukázalo, že národní výbory nepostupují shodně k nabízeným možnostem v rámci normativů seznamu pozemků.^{292,293}

4.3 Vliv legislativních předpisů na charakter zástavby

Jednou z podstatných okolností, která ovlivňovala zástavbu rodinných domů, byla státem řízená legislativa. Velikost rodinného domu určoval zákon, který platil až do konce roku 1991: *Zákon o hospodaření s byty č. 41/ 1964 Sb.*

Tento předpis definoval *pojem rodinného domu*: „(...) je obytný dům, z něhož alespoň dvě třetiny podlahové plochy všech místností připadají na byty. Rodinný domek může mít nejvýše pět obytných místností, nepočítaje v to kuchyně. Větší počet obytných místností může mít, jestliže úhrn jejich podlahové plochy nepřesahuje 120 m². Z obytných kuchyní se do tohoto úhrnu započítávají pouze plochy, o které výměra kuchyně přesahuje 12 m².“²⁹⁴

Omezení velikosti rodinného domu bylo stanoveno z důvodu navázání na státní úvěry a bezúročné půjčky. Při výstavbě bylo splnění tohoto požadavku kontrolováno stavebními orgány. Zákonný předpis sice na jedné straně připouštěl více než pět obytných místností, ale zároveň byla omezena jejich celková podlahová plocha na 120 m². Postupně

²⁹⁰ FIBIGER, Jan. Usnesení vlády a rodinné domky. *Architektura ČSR* 8, 1984, s. 369-370.

²⁹¹ *Metodické pokyny pro pořizování, zpracování a schvalování seznamu pozemků pro výstavbu rodinných domků.*

²⁹² *Metodické pokyny pro pořizování, zpracování a schvalování seznamu pozemků pro výstavbu rodinných domků*, s. 5-32.

²⁹³ ŠPIČÁK, Zdeněk. Územně plánovací příprava výstavby rodinných domků. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 294.

²⁹⁴ Zákon o hospodaření s byty č. 41/1964 Sb., část osmá, § 60. In: ZÁKONY PRO LIDI.CZ. [online] [cit. 29. 05. 2017] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1964-41#cast1>.

se ukázalo, že jeho byrokratickým uplatňováním není možné realizovat větší rozsah typologických druhů rodinných domů. Důsledkem bylo, že začalo být obtížnější stavět středně velké až velké rodinné domy. Stavebníci se snažili tento předpis obcházet, stejně tak architekti, kteří se museli přizpůsobit a navrhovali dispoziční řešení tak, aby splnili požadavky: „(Zákon) je například jednou z příčin nelogičnosti a násilné deformace dispozičního řešení rodinných domů.“²⁹⁵

Charakter zástavby byl také ovlivněn technickými parametry, které stanovovala *norma pro řešení místních komunikací*. Dopravní řešení je stále i dnes jedním z nejdůležitějších faktorů, který má podstatný vliv na charakter uličního prostoru. Architekti upozorňovali na to, že je zapotřebí vytvořit takovou legislativu, která by podporovala *vytváření zklidněných ulic a sjízdných chodníků*. Nejprísnější požadavky byly stanoveny v Praze, vyhláška z roku 1979 přímo vyžadovala umístit u každého rodinného domu jednu garáž a jedno parkovací stání pro každý byt. Architekt Kasl zhodnotil důsledky takto nastavené normy na urbanismus skupinové zástavby: „(K čemu to povede?) k monotónním asfaltovým ulicím s dlouhými řadami co nejužších řadových domků bez jakékoliv snahy o prostorovou pestrost a bez možnosti vytváření poloveřejných prostorů skupin, hnízd, clusterů (...)“²⁹⁶. I přes nesouhlas architektů, vstoupila v roce 1987 v platnost nová dopravní norma²⁹⁷, která ještě více zpřísnila požadavky na šířky komunikací u skupinové zástavby.²⁹⁸

4.4 Formy výstavby rodinných domků

Od roku 1945 do roku 1990 bylo postaveno obrovské množství bytů v rodinných domech, a to více než 0,52 mil. bytů, (cca 526 234 bytů). Od počátku padesátých let probíhala tato výstavba způsobem, kdy stavebníci, obvykle bez odborných znalostí, byli sami sobě zároveň investorem i dodavatelem. Domky realizovaly při svém zaměstnání, ve svém volném čase a prakticky neměli možnost opřít se o odborné poradenství: „Zájem stavebníka je při výběru domku obvykle zaměřen na vnitřní prostory, (...). Svůj zvolený domek nehodnotí (...) z hlediska vhodnosti jeho vztahu k prostředí, ve kterém má být realizován. V mnoha případech si stavebník vybírá budoucí dům ze vzorových projektů, a

²⁹⁵ LOUDOVÁ, Jiřina. K otázce příčin architektonických nedostatků naší současné individuální bytové výstavby. *Architektura ČSR* 9, 1986, s. 395.

²⁹⁶ KASL, Jan. Ulice podle nové normy?! *Československý architekt* 14, 1987, s. 1 a 5.

²⁹⁷ Poznámka: Jedná se o normu ČSN 73 61 10 *Projektování místních komunikací*.

²⁹⁸ KASL, Jan. Ulice podle nové normy?! *Československý architekt* 14, 1987, s. 1 a 5.

to převážně již s představou úprav a doplňků. Při této úpravě vzniká často „lidová tvořivost“ v negativním smyslu.²⁹⁹

Brněnský architekt Antonín Řičánek v rámci diskuze, která se odehrála na III. sjezdu Svazu českých architektů v roce 1987, upozornil na nevyhovující podporu ze strany státu: „Nechali jsme na bedrech našich občanů řešit svůj bytový problém s tím, že jim ani nevytváříme v mnohém potřebné podmínky.“³⁰⁰

Velkou zátěží pro stavebníky byla dlouhá *rozestavěnost*. Například průměrná doba stavby nových domků v rámci ČSSR dokončených v roce 1984 byla 57 měsíců, to je téměř pět let. Dokonce déle než pět let byla realizována téměř třetina ze všech postavených domků (27 % domků). Nelze se tedy divit stavebníkům, že část z nich se rozhodla od stavby domu odstoupit. Jednoznačně byl tento problém důsledkem svépomocné stavby domů a jeho nedostatečného materiálového zabezpečení.³⁰¹

Dodavatelským způsobem byla realizována jen menší část. Odborné stavební organizace se na výstavbě rodinných domů podílely minimálně, zpravidla jen úzká část stavebního odvětví se svým programem orientovala na rodinné domy. Jednalo se o organizace, které nabízely typy *montovaných rodinných domů*. Avšak převážná část těchto dodavatelů se spíše zaměřovala na kombinaci se svépomocnou výstavbou. Obvykle stavební firmy dodávaly jen část horní stavby, anebo si stavebník koupil projekt i se stavebními prvky a materiály a zbytek si zajistil sám. Dodávku kompletních rodinných domů zajišťovala například firma *Rudné doly v Jeseníku* (typové domky *OKAL*).³⁰²

Skupinová zástavba byla realizována zpravidla dvěma způsoby: buď s pomocí typových katalogových projektů, nebo byla zástavba určena pro podnikovou výstavbu, na které se architekti podíleli již od urbanistického návrhu až po jednotlivé typové domy.

Podle způsobu zástavby stále přetrvávala výstavba samostatně stojících domků oproti skupinové. Na konci sedmdesátých let se již projevilo uplatňování *technických požadavků* v praxi. Svědčí o tom i dostupné statistické údaje, ve kterých byla za skupinovou zástavbu považována forma řadových a atriových rodinných domů. Například během období let 1976 – 1978, kdy vrcholila výstavba rodinných domů, činil podíl této formy na

²⁹⁹ MYSLÍN, Jiří. Nová nízkopodlažní bytová výstavba, tradice a současnost. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 291.

³⁰⁰ Sjezdová diskuze. *Československý architekt* 16, 1987, s. 7.

³⁰¹ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 35-36.

³⁰² FORSTER, Zdeněk. Rodinné domky. *Domov* 1, 1986, s. 34-36.

území ČSR 13,9 %. Nejvíce se tento typ zástavby realizoval v Praze (30,8 %), v Jihomoravském kraji (21,6 %) a ve Východočeském kraji (16,0 %).³⁰³

Od konce padesátých let začal stát podporovat i *družstevní způsob* výstavby. Vydaním *zákona č. 27/1959 Sb. o družstevní výstavbě*, začala znovu fungovat stavební bytová družstva, která realizovala novou výstavbu i formou rodinných domků.³⁰⁴ Stejně tak u této formy výstavby získávali stavebníci od státu dotaci a zvýhodněný, dlouhodobý úvěr, avšak v rámci družstva se podíleli svým finančním příspěvkem na členském podílu. Velmi výhodné byly tzv. *stabilizační příspěvky*, které poskytovaly zaměstnavatelské organizace svým zaměstnancům. Pokud sloužila družstevní výstavba pro jejich stabilizaci v podniku, pak členské vklady hradily zaměstnavatelské organizace.

4.5 Podíl výstavby rodinných domů

Brzy po válce byla znovu obnovena statistika bytové výstavby. První data o počtu postavených bytů s rozlišením investiční formy byla získána za rok 1948, kdy bylo v rodinných domech dokončeno 7 010 bytů, (formou státní výstavby 4 007 bytů). V dalších letech se výstavba rodinných domů v Československu začala významněji podílet na celkové bytové výstavbě.³⁰⁵

Aktivní účast obyvatelstva měla dvě formy, jednak to byla účast stavebníků na financování stavby a jednak účast na její realizaci. Bytová výstavba s aktivní účastí se realizovala ve formě družstevní i individuální výstavby. Zástavba rodinných domků byla tak v rozhodující míře financována občany jako stavebníky a zároveň byla prováděna zcela či převážně jejich svépomocí. S pomocí aktivní účasti obyvatel se v letech 1945 – 1985 dokončilo 929 000 bytů v rodinných domech, to je téměř třetina (28,9 %) z celkového počtu bytů, z toho v ČSR to bylo 447 448 000 bytů (22,3%) a v SSR 481 000 bytů (39,8 %).³⁰⁶

Intenzita výstavby dokončených domků se v rámci celé ČSSR postupně zvyšovala, nejvíce bylo postaveno bytů v rodinných domech v období let 1976 – 1980, celkem to bylo 185 735 bytů. V tomto období také kulminovala výstavba bytových domů, proto

³⁰³ FESS, Miroslav a Bohumil DOŠLA. *Projektování rodinných domků*, s. 21.

³⁰⁴ Zákon o družstevní bytové výstavbě č. 27/1959 Sb. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1959, č. 27, s. 14.

³⁰⁵ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*.

³⁰⁶ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 31.

procentuální podíl rodinné výstavby k bytové činil jen 22,3 %. V obou republikách ale intenzita neprobíhala stejným tempem. Na Slovensku byla rodinná výstavba od počátku intenzivnější než v Čechách, maxima dosáhla již v období let 1956 – 1960 (80 035 bytů), ale i v následujícím pětiletém období zde bylo postaveno téměř shodné množství rodinných domů (80 028 bytů). V ČSR dosáhla rodinná výstavba největší intenzity v období let 1976 – 1980, (117 981 bytů), z toho maxima v roce 1977, (26 155 bytů). Naopak na Slovensku bylo v tomto období postaveno méně bytů v rodinných domech (67 754 bytů), než v předcházejícím období.³⁰⁷

I přes značnou podporu státu nastal po roce 1977 další pokles ve výstavbě rodinných domů. Množství dokončených bytů v rodinných domech postupně klesalo. Možnosti řešení tohoto stavu našly vládní orgány v několika aspektech: „*(Vláda) počítá s větší podporou formy družstevní bytové výstavby i pro rodinné bydlení a analyzuje stále stejné nedostatky jako v minulém období. To je nedostatek technicky připravených pozemků pro rodinnou výstavbu, zvýšení nákladů na stavbu, nedostatek potřebných materiálů a náročnost svépomocné výstavby pro stavebníky. Plánuje se navýšení nenávratných finančních půjček, poskytnutí výhodné úrokové sazby, zejména pro skupinovou formu výstavby.*“³⁰⁸

Statistické údaje, shromážděné mezi lety 1946 – 2015, ukazují počet dokončených bytů v rámci Československa i jednotlivých republik. Hodnoty počtu bytů v rodinných domech jsou porovnány k počtům bytů v bytových domech vždy za pětileté období.

Jsou zpracovány ve sloupcových grafech v příloze:

- Graf 1: Počet dokončených bytů v ČSSR mezi lety 1946 – 1985.
- Graf 2: Počet dokončených bytů v ČSR mezi lety 1946 – 2015.
- Graf 3: Počet dokončených bytů v SSR mezi lety 1946 – 1985.³⁰⁹

Ke statistickým datům o počtu nových bytů v rodinných domech lze říci, že není možné je vnímat jen jako numerické hodnoty. Je třeba za nimi vidět nekonečné měsíce práce, o víkendech a dovolených, kdy obyvatelé svoji *aktivní účastí* řešili bytovou po-

³⁰⁷ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 21.

³⁰⁸ ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*, s. 100.

³⁰⁹ Poznámka: Grafy týkající se počtu dokončených bytů jsou součástí obrazové přílohy, s. 1-3.

třebu. Alois Andrlé v časopise *Domov* k tomu připomíná: „Tyto údaje umožňují představu, kolik bytů by nám dnes bez nejaktivnější účasti scházelo a jak tato účast rozšiřuje možnosti společnosti v řešení bytové otázky.“³¹⁰

4.6 Shrnutí

Od padesátých let měla na podobu bytové výstavby podstatný vliv *státní bytová politika*, jejímž cílem bylo zajistit bydlení všem potřebným. Její důsledky se projevily i v charakteru rodinného bydlení. Stát sice postupně zahájil rozsáhlý program výstavby nájemného bydlení, avšak individuální formu zcela přenechal samotným stavebníkům. První finanční vládní pobídky z roku 1953 pomohly stavebníkům realizovat stavby menších rodinných domků a dvojdomů. Avšak dotace stát poskytoval pouze za splnění předpokladu, že rodinný dům bude realizován podle vzorového projektu. Domky si stavebníci stavěli sami s omezenou dostupností stavebních materiálů a používáním tradičních stavebních metod.

Stavba rodinných domů byla od počátku provázena několika problémovými atributy: stavění svépomocí s pomocí typových projektů, nedostatečná materiálová podpora a dlouhá rozestavěnost domů. Je třeba zdůraznit, že všechny tyto potíže provázely stavebníky až do konce osmdesátých let, a pro řadu případných zájemců byly jednou z příčin, proč od stavby vlastního domu upustili.

Zpočátku také obce nebyly na výstavbu rodinných domů připraveny, nejen že chyběly nové regulační plány, ale také erudovaní odborníci, kteří by je prosazovali. Důsledek tohoto stavu se projevil v charakteru rodinné zástavby, který se vyznačoval celkovou bezkonceptností a výrazovou nesourodostí. Nejhorší situace byla v menších obcích. Doprovodným rysem tohoto stavu byla celkově *nízká hustota zástavby* v nových lokalitách rodinných domů. Tento aspekt stál na počátku celoplošné *změny urbanistických podmínek*, která se později projevila v kompaktnějším charakteru skupin rodinných domů.

Změna začala v sedmdesátých letech, kdy stát zpřísnil podmínky pro skupinovou zástavbu. Byl vydán závazný legislativní předpis *Technických podmínek pro skupinovou výstavbu*, který s navázáním na poskytování finanční podpory, výrazně přispěl k realizacím souborů s *vyšší hustotou zástavby* i k intenzivnějšímu uplatnění skupinových forem.

³¹⁰ ANDRLE, Alois. Jak dál ve výstavbě a modernizaci rodinných domků. *Domov: bytová kultura a technika v domácnosti* 1, 1987, s. 3.

Zvláště v krajských městech se v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let značně rozšířily lokality zastavěné kompaktnějšími formami rodinných domů.

Celoplošné, byrokratické naplňování *Technických podmínek* však přineslo řadu *negativních faktorů*. Jedním z nich bylo, že parametry pro hustotu zástavby nebyly přizpůsobeny místním podmínkám, platily jak pro zástavbu v malých obcích, tak i velkých městech. Konkrétní urbanistické požadavky, jako např. *šířka a maximální velikost parcel*, nedokázaly zohlednit zástavbu komplexně, neboť stanovovaly pravidla odděleně pro jednotlivé formy rodinných domů. Reálné nastavení *Technických podmínek* bylo v podstatě nevhodné pro soubory netradičního zastavění. Pokud vznikly v tomto období ideově inspirativní soubory řadových domů, pak k tomu přispěli sami architekti svojí mimořádnou osobní iniciativou. Vliv na zástavbu měly i normové požadavky vztahující se k velikosti komunikací a počtu parkovacích míst.

Typizaci rodinných staveb zpracovával *Studijní a typizační ústav* v součinnosti s příslušným krajským projektovým ústavem. Tyto instituce se společně podílely na *katalogových řešeních* rodinných domů, počet vhodných typů však byl podstatně omezen. Celoplošnou *standardizací* byla redukována i materiálová základna doplňujících prvků. Především nebylo obvyklé používat stavební prvky atypických rozměrů, i proto ve výsledku převládala *jednotvárnost a uniformita*. A právě nejvíce se důsledky typizace a standardizace projevíly ve formách řadových rodinných domů.

Projekt pro stavbu rodinného domu si stavebník zajišťoval sám, nebo s použitím katalogového řešení. Avšak významnou roli ve výstavbě plnila také *družstva pro stavbu rodinných domů*, která pomáhala jak se získáním pozemků a plánovacích podkladů, tak i s celkovou koordinací stavby. U soustředěné nebo rozsáhlejší skupinové výstavby projekt zpracovávala odborná projektová organizace. Ze statistik vyplývá, že nejvíce se forma řadových domů uplatnila v Praze, v Jihomoravském a ve Východočeském kraji. V těchto lokalitách se nachází i řada hodnotných souborů.

Zlepšit urbanistické řešení, hlavně v menších obcích, měl přinést nový územně plánovací podklad, tzv. *Seznam pozemků pro výstavbu rodinných domů*, který byl určen místním národním výborům. Avšak i s jeho prosazováním měly některé místní orgány obcí problémy, neboť se zjistilo, že obce nepostupují jednotně.

Dynamiku rozvoje výstavby rodinných domů lze zjistit ze *statistických ukazatelů* o počtu bytů v rodinných domech. Samotný podíl rodinných domů v rámci bytové výstavby se od padesátých let postupně zvyšoval, nicméně, jak ukazují konkrétní hodnoty, v obou republikách docházelo k nestejnomyšlnému vývoji. V rámci období let 1946 –

1985 počet nových rodinných domů zprvu vrcholil na Slovensku, kde se v letech 1956 – 1965 postavilo cca 160 000 bytů. V České republice dosáhla rodinná výstavba svého maxima až později, a to v letech 1976 – 1980, kdy bylo postaveno téměř 118 000 bytů.

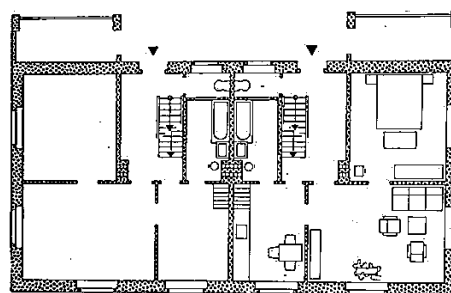
5 Charakteristika řadového bydlení v období 1950 – 1990

„V naší republice vyrostlo přes tři tisíce rodinných domů podobných jako vejce vejci, zvaných „Šumperák“.³¹¹

5.1 Řadové bydlení v 50. - 60. letech

V padesátých letech byla výstavba skupin rodinných domů řešena zejména podnikovou formou. Pro ni byly určeny schválené *typové projekty* domů modulové řady *T*, vypracované ve spolupráci *Studijního a typizačního ústavu* s krajskými projektovými organizacemi. Z hlediska ekonomických úspor byl počet typů výrazně omezen, pro rodinné domy se používaly tři základní typy: *T40D* a *T40E* pro malé rodinné domy, *T42* pro dvojdomek a *T52* jako dvojdomek nebo s případnou možností řadového domu. Všechny typy byly velikostně značně omezené, *užitková plocha* se pohybovala od pouhých 47 m² a 67 m² až po 88 m².^{312, 313}

Pro masovější zavádění typizace a prefabrikace byl v roce 1951 vydán *Typizační sborník*, který obsahoval pro bytové sekce, ale i pro rodinné domy závazné půdorysné typy. Architekti museli tyto typy používat, ale ještě zpočátku bylo možné v rámci povrchových úprav je doplnit vlastním řešením.³¹⁴ Největšího rozšíření dosáhly *typové dvojdomek*, v přízemní variantě zakončené sedlovou střechou s využitím podkroví a v patrové variantě zpravidla se čtyřmi dvoupokojovými byty. Menší skupiny typových domků dosáhly velkého rozšíření jak v Čechách, tak i na Slovensku.

Obr. 73. V. Jágorský. Rodinné dvojdomy typu T42 v Plaveckém Švrtoku, poblíž Bratislavy.³¹⁵
Obr. 74. Rodinné dvojdomy typu T42, půdorys přízemí.³¹⁶

³¹¹ Přijde vesnice ke zničení? Náš rozhovor s Ing. arch. Jirím Škabradou. *Mladý svět: týdeník*, 15, 1973, s. 8-9.

³¹² ZADRAŽIL, Josef. Výstavba rodinných domků v Čechách a na Moravě. *Architektura ČSSR* 5, 1960, s. 346.

³¹³ ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity*, s. 142.

³¹⁴ ZEMAN, Lubomír. *Slavné vily Karlovarského kraje*, s. 232.

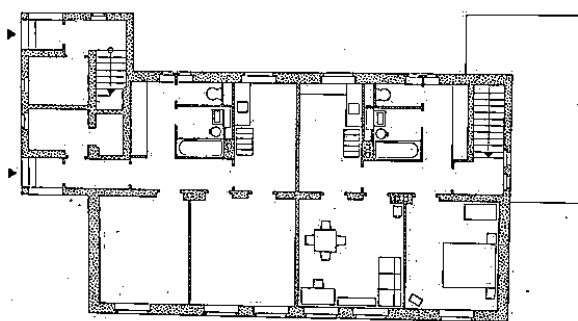
³¹⁵ VOŽENÍLEK, Jiří. *Bydlení v Československu*, s. 82.

³¹⁶ VOŽENÍLEK, Jiří. *Bydlení v Československu*, s. 82.

Drobná skupina dvojdomků v *Lázních Kynžvart*, realizovaných v roce 1953 je příkladem architektonicky upravovaného *typového projektu T52/52*. Projekt byl připravený *Státním projektovým ústavem*³¹⁷ v Mariánských lázních. Dvojdomek má byty rozděleny podle podlaží, schodiště je ukryto v představené přízemní části, která je doplněná obloukem nad vstupy. Dva dvojdomy jsou vždy zrcadlově sdruženy k sobě. V souladu s dobovým historismem byly na fasádu přidány prvky říms a sgrafita s rostlinnými motivy.³¹⁸

Obr. 75. Lázně Kynžvart. Dvojdomky v ulici 5. května, detail sgrafita.³¹⁹

Obr. 76. STÚ, V. Štembera. Rodinné dvojdomy typu T52, půdorys přízemí a patra, 1951.³²⁰

Na počátku šedesátých let se sice pokračovalo ve stavbách samostatně stojících domků svépomocnou formou, avšak brzy se ukázalo, že byla zcela podceněna jejich urbanistická koncepce. Jak již bylo zdůrazněno ve 4. kapitole, nové čtvrtě trpěly celkovou *bezkonceptností a neuspořádaností*. Bez jakéhokoliv regulace se vedle sebe stavěly domy různých objemů, odlišného tvaru střech i okenních prvků a postupně tak mizel původní

³¹⁷ Poznámka: Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic v Plzni, pobočka Mariánské Lázně.

³¹⁸ ZEMAN, Lubomír. *Slavné vily Karlovarského kraje*, s. 232.

³¹⁹ Zdroj: ZEMAN, Lubomír. *Slavné vily Karlovarského kraje*, s. 232.

³²⁰ VOŽENÍLEK, Jiří. *Bydlení v Československu*, s. 82.

tradiční uliční ráz.³²¹ Kritika nízké úrovně rodinných staveb se objevovala jak v publikacích připravených pro stavebníky, tak i v architektonických časopisech, a to již od šedesátých let.³²²

5.2 Řadové bydlení v 70. - 80. letech

Od *sedmdesátých let* bylo zřejmé, že převažující charakter nových rodinných staveb zcela pozbyl svých původních tradic. Nejvíce se ztráta kontinuity stavění projevovala v menších obcích. Architekt Jiří Škabrada v roce 1973 v rozhovoru pro společenský týdeník přirovnal charakter nových rodinných staveb na vesnici až k *nekulturní periferii*: „*(Vesnice) začíná z hlediska architekta vypadat jako městská periferie. Nejvýstižnější definice, kterou jsem slyšel, to nazvala „odpadky stavební kultury“.* Pro lidi na vesnici znamenalo vyřešení bytové otázky postavení nového domku. Nikdo jim ale neřekl jak.“³²³

Zmíněný architekt Jiří Škabrada v uvedeném rozhovoru zdůraznil přednosti pro společnost (socialistickou) přijetím legislativy řadových domů: „*Státní orgány přistoupily k zajištění účinné finanční dotace takových staveb a projektů, které společnosti vyhovují. Vláda přijala opatření, podle kterého může stavebník dostat (...) podmíněně nenávratné půjčky, dodrží-li vypracované technické podmínky výstavby. Společnost má zájem na skupinové výstavbě rodinných domů, přičemž nejžádoucnější formou je řadová zástavba.*“³²⁴

Z hlediska *formy*, začala více převládat *řadová zástavba*. Ta byla převážně realizována v městském prostředí, ale vliv státních direktiv se uplatnil i na vesnicích. Jak již bylo zmíněno v *kapitole o bytové politice*, tuto zásadní změnu v preferencích ovlivnil od roku 1973 předpis *Technických podmínek*.

Převažující společenské mínění vnímalo stavbu rodinného domu jako ekonomicky nevýhodnou. Podpora stavby nebyla možná ani od velkých stavebních podniků, kterým chyběly specializované stavební technologie. Ve stavebním odvětví ani nebyla vytvořena platforma malých firem, které by se specializovaly na stavbu rodinného domu, a ani se nevyvíjely specifické konstrukce, které by byly vhodnější pro tento typ staveb.

³²¹ FESS, Miroslav, Bohumil DOŠLA a Antonín SKOTÁK. *Jaký domek si vybereme*, s. 17.

³²² Poznámka: Kritické články o stavbách rodinných domů uveřejňovaly jak české, tak i slovenské časopisy. Např.: Gross, Kamil. Za vyšší úroveň individuální bytové výstavby. Projekt 11/12, 1963, s. 256-259.

³²³ Přijde vesnice ke zničení? Náš rozhovor s Ing. arch. Jiřím Škabradou. *Mladý svět: týdeník*, 15, 1973, s. 8-9.

³²⁴ Přijde vesnice ke zničení? Náš rozhovor s Ing. arch. Jiřím Škabradou. *Mladý svět: týdeník*, 15, 1973, s. 8-9.

Zároveň se rozšiřovala *podniková výstavba*, která tlačila na lepší odborný přístup v projekci rodinných domů.³²⁵

5.3 Průměrná řadová zástavba

Vlivem státem řízené *typizace* se často opakovaly téměř podobné typy katalogových domů, s identickými výrazovými prvky a motivy. Rodinný dům byl abstrahován na *typovou jednotku*, kterou je možné postavit kdekoliv a kýmkoliv. Také v charakteru řadové zástavby se odrazila jistá jednotvárnost, rodinné domy zpravidla tvořily pravidelné, dlouhé řady podél silnice.

Obr. 77. Praha-Jižní město, ulice K Jezeru. Charakteristický příklad řadové zástavby 70. - 80. let.³²⁶

Na *průčelích* rodinných domů byly používány okenní prvky stejných typizovaných rozměrů. Stejně proporce okenních prvků byly užívány při stavbách velkých panelových domů. Otázka proporce a měřítka a jiných kompozičních principů architektury byla zapomenuta, technický princip jednoznačně ovládl architekturu jako celek.

³²⁵ SYROVÝ, Petr. Výstavba rodinných domků v ČSSR. *Architektura ČSSR* 9/10, 1969, s. 509-522.

³²⁶ Zdroj: VOCELKA, Tomáš. *Neobvyklá krása Prahy z letadla. Takhle vypadají z výšky neobvyklé části metropole*. In: *Aktuálně.cz*. [online]. 08.09.2018 [cit. 01.06.2019]. Foto: Tomáš Vocolka. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/foto/praha-jak-ji-neznate-neobvykla-krasa-okrajovych-ctvrti-na-26/r~71c439a89edc11e899900cc47ab5f122/>.

Obr. 78. Příklady typových řadových domů. Praha – ulice Zdikovská, Ostrava – Pustkovec.³²⁷

Architekt Jaromír Zlámal, který realizoval několik kvalitních souborů rodinných domů, upozornil, že všeobecně nízká úroveň rodinných domů je důsledkem vyloučení role architektů z celého procesu: „Důsledky opominutí celospolečenského významu nízkopodlažní výstavby se však hluboce projevují, nízkopodlažní výstavba patří k nejméně dbanější oblasti, provádí se jako stavebnictví na nízké úrovni **bez cílevědomého vlivu architektů a architektury.**“³²⁸ Odpovědnost za výsledek se přesunul na stavebníka a místní úřad.

Pokud se podařilo udržet kvalitu od projektu až po realizaci, tak to bylo spíše s pomocí místních architektů, kteří domy nejen navrhovali, ale i sami realizovali. Nejvíce se uplatnili při zabezpečení autorského dozoru na stavbě. Jen tímto způsobem bylo možné dodržet navrženou jednotnost jak v objemovém provedení, tak i v použití vnějších materiálů a detailů.

Objevují se výjimky proti průměrné *monotónnosti* domů. Architektonický výraz ani nezakrýval tuto monotónnost, architekti se naučili pracovat s minimálními výrazovými prostředky, se stále se opakujícími se stejnými prvky, velikosti oken, dveří, stejným typem obkladů. Opakovalo se stále stejné hmotové řešení: ubírání hmoty pomocí motivu lodžii, akcentem formou štítových stěn, častý byl prvek konzoly balkónu. Architektonický detail se stal nepodstatnou záležitostí, můžeme říci, že dospěl k určité *všednosti výrazu*. Paradoxem je, že jakékoliv i malé vybočení z dobového kontextu normy, je vnímáno velmi emotivně, jako nečekaný moment překvapení.³²⁹

V edukativní příručce *Můj dům, naše ulice* architekti nachází „*problém je v extrémech – přestaneme-li typ variovat, nebude prostředí dostatečně bohaté. Převládne bana-*

³²⁷ Zdroj: archiv autorky. Graficky upraveno.

³²⁸ ZLÁMAL, Jaromír. Nízkopodlažní výstavba: Realizace a návrhy. *Architektura ČSR* 9/10, 1976, s. 407.

³²⁹ VRABELOVÁ, Renata a Petr HRŮŠA. *Brno - architektura 1945-1990*.

lita. Přestaneme-li používat typy a stavby budou zcela různorodé, stane se prostředí ne-srozumitelným, nezpůsobilým pro orientaci a nepřístupným pro identifikaci. Variace typu je proto základ tvorby kvalitního prostředí – pouze modifikací typu lze dosáhnou srozumitelné různorodosti.“³³⁰

5.4 Katalogové projekty a domy

S předpokladem výstavby individuálního bydlení převážně svépomocí bylo nutné poskytnout stavebníkům vhodný projekt, proto byly postupně a s různými obměnami vydávány katalogy s typovými projekty rodinných domů. Po prvním katalogu *Na pomoc individuálnímu stavebníkovi* z roku 1953 se na konci šedesátých let začaly pravidelně vydávat typové projekty ve formě nabídkového katalogu. Jejich cílem bylo zejména podpořit lepší kvalitu rodinných domů. Stavebníkům připadl těžký úkol: *vybrat si z katalogů vhodný typ domu*. Katalogy sloužily také pro potřebu národních výborů a pro potřebu stavebních družstev. Zpravidla u rozsáhlejších souborů skupinové výstavby, byl projekt zpracován odbornou projektovou organizací.

Katalogy s vybranými řešeními rodinných domů byly vydávány v ČSR *Ministerstvem výstavby a techniky* a byly vypracované pod vedením pražského *Studijního a typizačního ústavu*. Na Slovensku bylo postupně vydáno sedm dílů katalogů pod záštitou slovenského *Ministerstva výstavby a techniky a Študijného projektového a typizačního ústavu* (ŠPTÚ)³³¹ se sídlem v Bratislavě.

V ČSR byl roce 1971 stavebníkům poskytnut první katalog, který měl lépe zajistit typové projekty pro výstavbu na vesnici. *Katalog vesnických rodinných domků*³³² obsahoval kromě standardních projektů i srovnání s dispozičním řešením projektů ze severských zemích. Na první část navázalo v roce 1973 druhé pokračování.³³³ V tomto roce byl také vydán další katalog rodinných domů pro svépomocnou stavbu. Katalog obsahoval projekty, které vznikly v několika krajských projektových organizacích.

Tato praxe byla později porušena, například v roce 1973 byl vydán speciální katalog *Vzorová řešení rodinných domků vhodných pro skupinovou výstavbu* reagující na

³³⁰ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*, s. 11-12.

³³¹ Poznámka: V roce 1984 byl pravděpodobně vydán poslední sedmý díl. Původní název slovenské typizační organizace byl do roku 1973 IPEX: Inžiniersko - projektová organizácia pre dodávku experimentálnych spoločenských stavieb a individuálnej bytovej výstavby Bratislava.

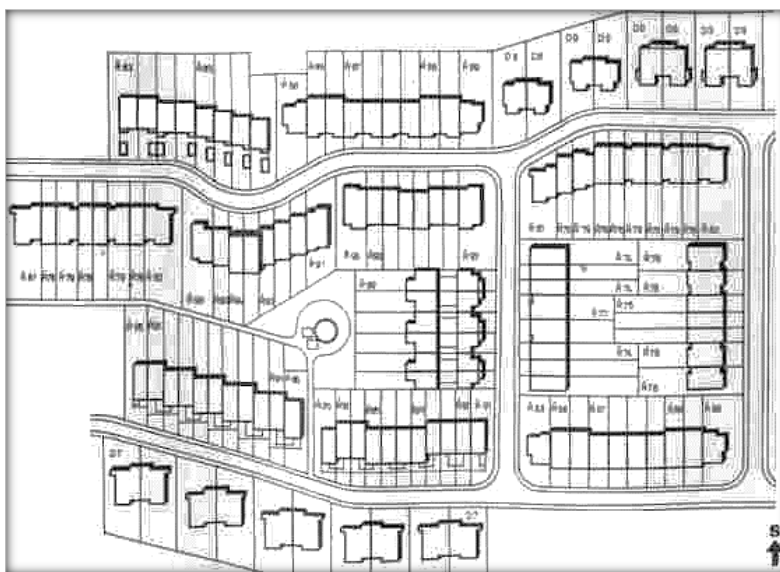
³³² ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. *Architektura 60. let*, s. 79.

³³³ MYSLÍN, Jiří. *Katalog vesnických rodinných domků*.

vládou vydané nové *Technické podmínky*. Jeho vydání podpořil odbor výstavby *Jihomoravského krajského národního výboru* (JmKNV) a na vypracování typových domů se podílela organizace DRUPOS Brno.

Podobně odbor výstavby JmKNV připravil v roce 1976 *Katalog realizovaných rodinných domů v Jihomoravském kraji*.³³⁴ Cílem bylo zlepšit výběr typových domků, nabídnout více příkladů již v praxi osvědčených řadových rodinných domů a řešení, která jsou slovy vedoucího odboru výstavby „*progresivní a vhodná k opakovanému použití*“. Do obou katalogů připravených JmKNV byly zařazeny stavby jak realizované, tak i ve formě studie, proto je zde možné nalézt dataci i autory některých skupin řadových domů z jihomoravské oblasti.

Součástí katalogových projektů byla od roku 1975 i nabídka *montovaných domků*. V tomto období již působilo několik podniků dřevařského průmyslu, které nabízely domy na podobném konstrukčním základu. S odlišným typem konstrukce zde byly představeny typy *OKAL* domů od *Rudných dolů Jeseník*.

Obr. 79. Schéma zástavby s použitím katalogových řadových domků, 1978.³³⁵

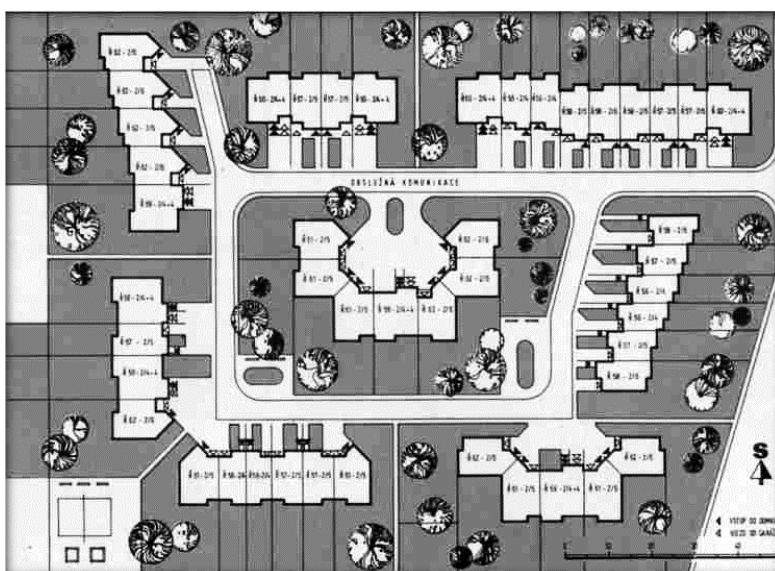
V roce 1978 připravil STÚ, spolu s fakultou architektury ČVUT a podnikem DRUPOS³³⁶ obsáhlý dvoudílný katalog, který byl zpracován s cílem připravit národním výborům *vzorová řešení* pro rozdílné zastavovací podmínky. V katalogu bylo poprvé vyzkoušeno nabídnout stavebníkům a národním výborům *navržená seskupení řadových*

³³⁴ BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*.

³³⁵ BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1978*, s. 23.

³³⁶ Poznámka: DRUPOS byl podnik *Českého svazu bytových družstev* (ČSBD) a měl pobočky v Brně, Olomouci, Ostravě, Pardubicích a Českých Budějovicích.

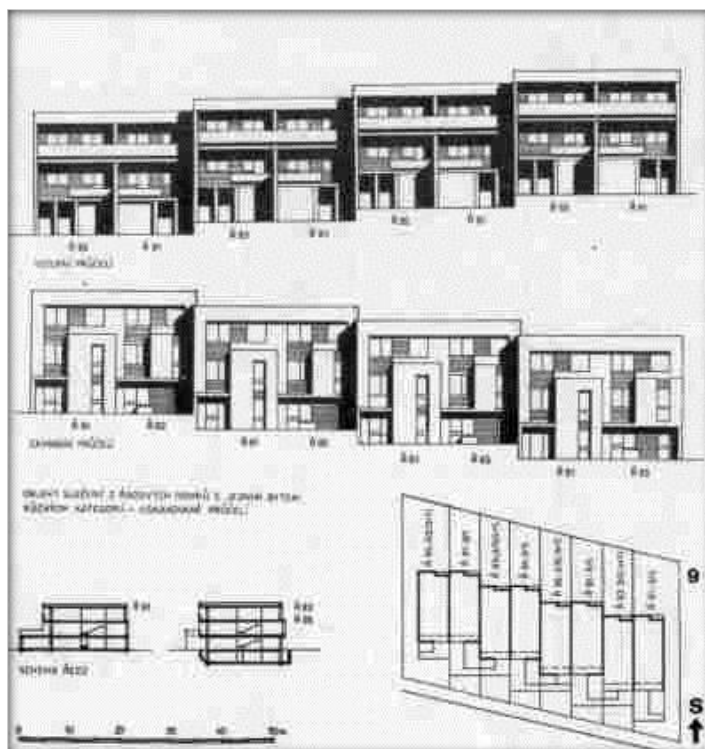
domů. Jeho součástí tvoří několik schematických plánů možného skupinového zastavění, včetně návrhu parcelace a popisu jednotlivých typů. Součástí schémat skupin řadových domů byly i pohledy na zástavbu. Převážně jsou skupiny navrženy pro ideální rovinu a mírný svah, avšak realita bývala jiná, často bývaly lokality pro rodinné domy umístěné ve svažitém terénu.

Obr. 80. Schéma zástavby s použitím katalogových řadových domků, 1981.³³⁷

Také *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu* vydaný v roce 1981 byl dvoudílný, kdy jeden díl byl speciálně určen pro řadová skupinová řešení. U řadových domů byly doplněny i atypické návrhy se šikmými tvary. Dokonce zde byla připravena i skupina pro hnízdovou zástavbu (na situaci uprostřed). Avšak, jak vyplývá z perspektivy v katalogu, typové domy jsou objemově komplikované a pro svépomoc nevhodné. Některé skupinové typy jsou stejné jako v předcházejícím katalogu, také zde je většina určena pro rovinu a mírný svah. Je možné konstatovat, že postupně se v katalozích objevila řada návrhů, kterou bylo obtížné v praxi využít, jak z hlediska svépomocné stavby, tak i pro použití národními výbory.

³³⁷ PÁLENÍK, František. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu*, s. 69.

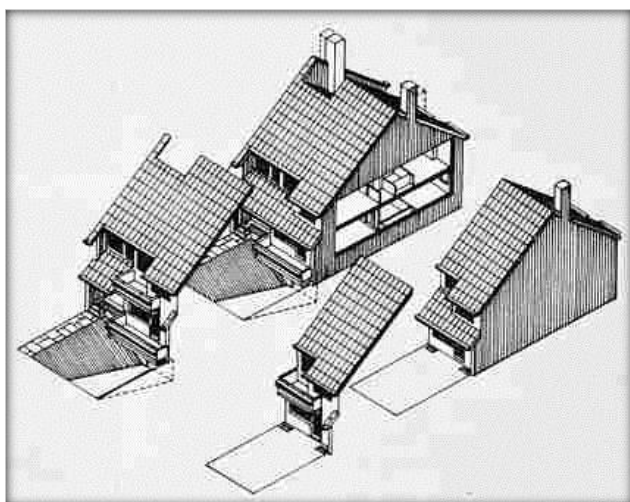
Obr. 81. Katalogové řešení č. 9 skupiny řadových domů do mírného svahu, 1978 a 1981.³³⁸

Studijní a typizační ústav reagoval na kritiku malého počtu vhodných typových řešení a připravil v roce 1982 nový *Katalog rodinných domků pro svépomocnou výstavbu*³³⁹, který zavádí *skladebný systém objemových jednotek*. Ty by měly být vzájemně zaměnitelné, tvořené jedním podlaží a jedním travé. Forma zpracování byla v katalogu volena tak, aby si stavebník mohl sám vybírat. Podstatu katalogu tvořilo 66 základních řešení, ke kterým si stavebníci mohli volit různé části. Bylo tak možné vytvořit neuvěřitelných dalších 1500 odlišných variací.³⁴⁰ Původně dobrá myšlenka se z dnešního pohledu jeví jako nereálná, rozpracováním takového množství obměn by kladla na stavebníky ještě větší nároky při výběru vhodného projektu.

³³⁸ Zdroj: PÁLENÍK, František. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu*, s. 179.

³³⁹ *Katalog rodinných domků pro svépomocnou výstavbu*, s. série J/S.

³⁴⁰ ŘÍČÁNEK, Antonín. Organizační, projektové a materiální technické zabezpečení výstavby rodinných domků. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 301.

Obr. 82. Skladebný systém z katalogu rodinných domů série J/S, 1982.³⁴¹

5.5 Charakteristika typů řadových domů

Na konci šedesátých let nastalo celkové oživení ve společnosti, lidé měli více svobody, bylo možné i cestovat, a tato změna společenských poměrů přinesla novou inspiraci do oblasti architektury individuálního bydlení. Snad proto, že chyběla přímá návaznost na kvalitní soubory let předválečných, hledaly se vzory jinde, zpravidla ve Skandinávii.

Sami architekti přímo poznávali architekturu evropských zemí. Velmi oblíbené bylo *Finsko*, jak pro svou kultivovanou kulturu bydlení, tak i kvalitní design. O finské architektuře, jako o důležitém inspiračním zdroji, ba přímo o nadšení pro finskou architekturu, hovořil v rozhovoru pro *Československý architekt* architekt Josef Polák: „Vzory mám a to hlavně ve Finsku. (...) Nejvíce si cením lidského měřítka (...) Nesetkal jsem se s extrémny ani v kompozici hmot, ani v použití materiálu a barev. Jde o tvorbu, respektující až dojemně přírodu – i nové stavby jsou jakoby srostlé s okolím. Materiály jsou vesměs tradiční – kámen, dřevo, beton.“³⁴² K větší popularitě nové finské architektury přispěla kniha od architekta Vladislava Dleska *Současná finská architektura*³⁴³, vydaná v roce 1975. Příklady severské architektury byly plné domů usazených v okolní zeleni. Koncept rodinného bydlení s částečným vyloučením dopravy z obytného území se začal objevovat v zahraničí už od padesátých let.

³⁴¹ Zdroj: ŘÍČÁNEK, Antonín. Organizační, projektové a materiálně technické zabezpečení výstavby rodinných domků. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 301.

³⁴² Autor neuveden. 4x z ateliéru. *Československý architekt* 24, 1973, s. 3.

³⁴³ DLESEK, Vladislav. *Současná finská architektura*.

5.5.1 Řadový dům hlubokého typu

Tento typ se uplatnil v rozsáhlém souboru rodinného bydlení v *Brně – Žabovřeskách* na svažitém území *Palacký vrch A* a *Palacký vrch B*. *Část A* se nachází na jižním svahu a zahrnuje ulice Kainarovu až Chleborádovu. *Část B* zabírá na východním svahu při ulici Příkrá. Autoři urbanistického řešení jsou v Brně působící architekti František Korvas, Václav Mazal, Zdeněk Řihák.³⁴⁴

Obr. 83. *Palacký vrch A. Situace zástavby – ulice Kainarova, Horská, Skalky, Terasová a Chlubnova.*³⁴⁵

Obr. 84. *Brno – Palacký vrch. Ulice Kainarova, 2016.*³⁴⁶

Obr. 85. *Brno – Palacký vrch. Ulice Terasová, 2016.*³⁴⁷

³⁴⁴ PŘÍLESKÝ, Milan. Soubory rodinného bydlení. Brno – Palacký vrch A, Palacký vrch B. *Československý architekt* 23, 1982, s. 3.

³⁴⁵ Zdroj: PŘÍLESKÝ, Milan. Soubory rodinného bydlení. Brno – Palacký vrch A, Palacký vrch B. *Československý architekt* 23, 1982, s. 3. Graficky upraveno.

³⁴⁶ Zdroj: archiv autorky.

³⁴⁷ Zdroj: archiv autorky.

Další příklad, kdy pro obtížné terénní podmínky bylo rozhodnuto o svépomocné výstavbě rodinných domků. Terén je místy poměrně svažité, ale s velmi dobrou orientací k jihu a jihovýchodu. Nebylo možné použít typových projektů, proto architekti navrhli vlastní typy, celkem šest druhů. Uplatnily se řadové typy se dvěma byty a atriové, všechny domy mají garáž.³⁴⁸ Dopravní podmínky jsou složitější, protože silniční síť je vedena po vrstevnicích, komunikace jsou často slepé, poměrně dlouhé a jednosměrné. Pěší spojení napříč souborem téměř je podstatně omezeno, téměř chybí.

Jedním z příkladů výrazově čistého řešení řadových domů je skupina čtyř bloků řadových domů v obci *Červenka u Litovle*.³⁴⁹ V roce 1970 je navrhl architekt *Lubomír Šlapeta* pro organizaci *DRUPOS Olomouc*.³⁵⁰ Řadové domy jsou seskupeny po osmi do jednoho liniového třípodlažního bloku. Jednoduchá kompozice kompaktní hmoty s motivem střídajících se okenních prvků je zvýrazněna linií průběžné lodžie. Navazuje tak svým výrazem na studii rodinných domů, kterou architekt *Šlapeta* navrhoval ve čtyřicátých letech pro město Hulín.

Domy v *Července* jsou hlubokého typu s modulovou šířkou cca 6,0 m a délkou 10,0 m. Dispozice využívá princip *vertikálního bydlení*: v přízemí se nachází vstupní prostor, garáž a technické zázemí. V patře je přes celou šířku domu navržen obývací pokoj s krbem, který se otevírá směrem do zahrady a má přímý vstup na lodžii. Na rozdíl od hulínského studie, je zcela oddělen od schodiště i prostorné jídelny, kuchyně je uzavřená. Třetí podlaží je vyhrazeno klidové části se třemi ložnicemi. Kompaktní uliční průčelí je rozčleněno různě širokými okenními prvky, průběžnou stříškou nad vstupem a je doplněno jednoduchým obkladem přízemí. Dle návrhu Lubomíra Šlapety byly podobné skupiny domků postaveny ještě v *Dolanech u Olomouce* v letech 1970-71.³⁵¹

³⁴⁸ MAZAL, Václav. Výstavba rodinných domků na Palackého vrchu v Brně. *Architektura ČSR* 7, 1983, s. 308-309.

³⁴⁹ Poznámka: Domy se nachází na ulici Komenského.

³⁵⁰ Poznámka: DRUPOS byl podnik *Českého svazu bytových družstev pro projektování, inženýrskou činnost a technickou pomoc v Brně*. Jeho působení se váže k letům 1972 – 1990. Podnik měl několik poboček.

³⁵¹ Poznámka: Podklady poskytl architekt a profesor Vladimír Šlapeta.

Obr. 86. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy v Července u Litovle. Půdorys přízemí a dvou pater.³⁵²

Řadové rodinné domky, které mají garáž umístěnou do částečně zapuštěného suterénu. Osm řadových domků v *Hradci Králové* od autorů působících ve Stavoprojektu Hradce Králové Miloše Klára a Vladimíra Janaty. Stavba formou svépomocné družstevní výstavby 1972 – 1976. Byly zařazeny do katalogu vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1. díl MVT ČSR. Typické pro tuto skupinu je výrazné plastické členění fasádních ploch³⁵³.

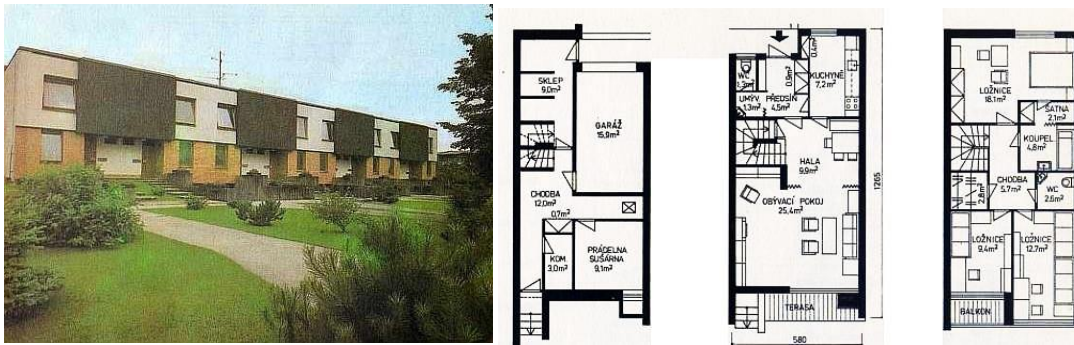
Obr. 87. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, pohled na zahradní průčelí.³⁵⁴
Obr. 88. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, perspektiva z katalogu.³⁵⁵

³⁵² Zdroj: soukromý archiv architekta a profesora Vladimíra Šlapety.

³⁵³ MACHÁČEK, Julius. Tři. Řadové domky v Hradci Králové. *Bydlení 1981*, s. 30-32. Poznámka: Domky se nachází v ulici Na Občínách.

³⁵⁴ Zdroj: MACHÁČEK, Julius. Tři. Řadové domky v Hradci Králové. *Bydlení 1981*, s. 30-32.

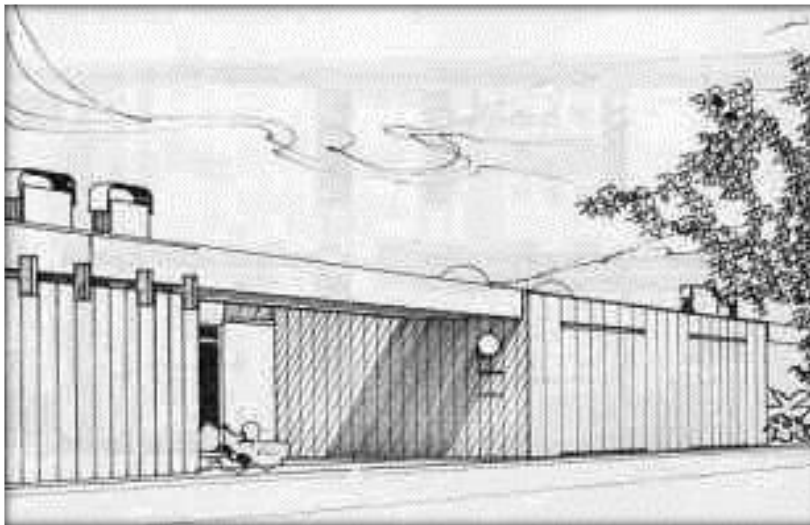
³⁵⁵ Zdroj: *Katalog rodinných domů pro svépomocnou výstavbu*, STÚ, Praha, 1973, nestránkováno.

Obr. 89. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, pohled na vstup.³⁵⁶

Obr. 90. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, půdorysy z katalogu.³⁵⁷

Řadový typ do svahu s představenou garáží, kdy se u vstupu vytváří malý dvorek s předzahrádkou. Stavba souboru dvaceti osmi řadových domů v Brně – Jundrově na ulici Osiková probíhala mezi lety 1974 – 1980.³⁵⁸ Domy byly navrženy architektem Petrem Uhlířem z brněnského Druposu. V nástupním podlaží je kuchyně s obytným prostorem, po svahu o podlaží níž jsou umístěny ložnice.

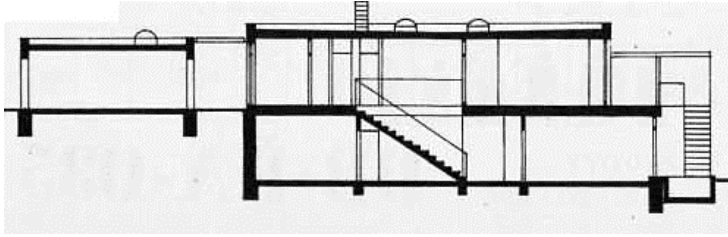
Obr. 91. Petr Uhlíř. Řadové domy na ulici Osiková, Brno – Jundrov, perspektiva návrhu.³⁵⁹

³⁵⁶ Zdroj: MACHÁČEK, Julius. Tři. Řadové domky v Hradci Králové. *Bydlení 1981*, s. 30-32.

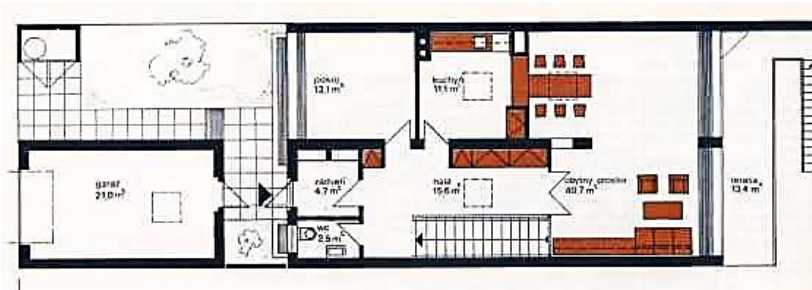
³⁵⁷ Zdroj: *Katalog rodinných domů pro svépomocnou výstavbu*, STÚ, Praha, 1973, nestránkováno.

³⁵⁸ KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*, s. 113.

³⁵⁹ BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*, s. 191-193.

Obr. 92. Petr Uhlíř. Řadové domy na ulici Osiková, Brno – Jundrov, řez.³⁶⁰

Obr. 93. Petr Uhlíř. Řadové domy v Brně – Jundrově. Půdorys vstupního podlaží a suterénu.³⁶¹

Obr. 94. Petr Uhlíř. Řadové domy v Brně – Jundrově, pohled na vstup, 2018.³⁶²

³⁶⁰ BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*, s. 191-193.

³⁶¹ BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*, s. 191-193.

³⁶² Zdroj: archiv autorky.

Slovenský příklad řadového typu se sedlovou střechou. Sedm řadových domů na Hanulove ulici v Nitře, architekti František Dulík a Ján Valek.³⁶³

Obr. 95. Dulík F. a J. Valek. Řadové domy v Nitře.³⁶⁴

Na Slovensku se rodinnou výstavbou zabýval architekt Dušan Dóka. V osmdesátých letech realizoval několik výrazných staveb rodinných domů, jednak vesnických domků, tak i příměstských řadových domů. Ve slovenském časopise *Projekt* byly Dókovy

³⁶³ Zdroj: VALEK, Ján. Architekti radovky v radovke. Radové rodinné domy na Hanulovej ulici v Nitre. *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 2, 1992, s. 30-31.

³⁶⁴ Zdroj: *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 10, 1986, obálka.

domy představeny jako příklad zástavby, která je svým soudobým výrazem vhodný do příměstské i vesnické struktury. Ze skupinové formy dosahují originálního účinku atriové domy v *Krakovanech (u Piešťan)* a řadové domy v *Trnavě na Peknom poli*.^{365 366}

Dókův charakteristický styl se vyznačuje citlivým přístupem k okolí. Zachování proporcí a měřítka k struktuře zástavby. Sám Dóka se vyjádřil k vlastnímu návrhu: *Musíme skončiť s prekombinovanými kompozíciami a začať hľadať účinnejšie a .*

Řadové domy na *Peknom poli* vytváří urbanisticky velmi živé členění. Domy jsou orientované k ulici ustoupením hmoty domů. Dóka často užívá ve výrazu domů velmi výrazné členění hmot, vytváří se tak originální charakter řadové zástavby.

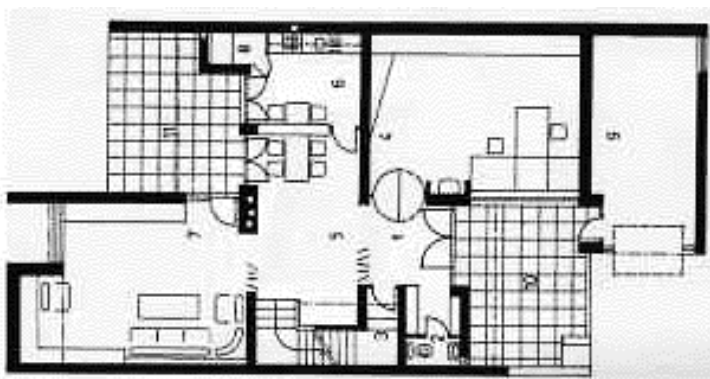

Obr. 96. Dušan Dóka. Řadové domy v Trnavě, pohled na vstup a ze zahrady.³⁶⁷

³⁶⁵ Zdroj: DÓKA, Dušan. Projektovanie rodinných domov si vyžaduje profesionalitu. *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 2, 1992, s. 7-11.

³⁶⁶ Zdroj: VOJTKOVÁ, Viera. Osobitosť domoradiu, perspektívnosť intenzifikácii. *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 10, 1986, s. 14-17.

³⁶⁷ Zdroj: DÓKA, Dušan. *Dom s ateliérom*. *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 2, 1992, s. 9.

Obr. 97. Dušan Dóka. Řadové domy v Trnavě, půdorys přízemí.³⁶⁸

Atriové domy v *Krakovanech* byly realizované od roku 1980 na původních různě širokých parcelách.³⁶⁹ Drobné členění hmot v kombinaci šikmých, pultových a plochých střech. Zvýraznění detailu obkladu, atypické rozměry i členění oken, výrazné komínové těleso, prvek odtoku dešťové vody.

5.5.2 Řadový dům - dispozice ve dvou výškových úrovních

Praha – Smíchov Na Hřebenkách. Obytný soubor řadových dvoupodlažních atriových rodinných domů *Na Hřebenkách*. Podíleli se architekti Karel Baroch, Jiří Lasovský, Ladislav Vrátník a Vojtěch Šalda, výstavba v letech 1975 – 1979.³⁷⁰

Obr. 98. Praha Na Hřebenkách. Fotografie současného stavu a po dokončení.³⁷¹

³⁶⁸ Zdroj: DÓKA, Dušan. *Dom s ateliérom*. Projekt: *Revue slovenskej architektúry* 2, 1992, s. 9.

³⁶⁹ DÓKA, Dušan. Projektovanie rodinných domov si vyžaduje profesionalitu. Projekt: *Revue slovenskej architektúry* 2, 1992, s. 7.

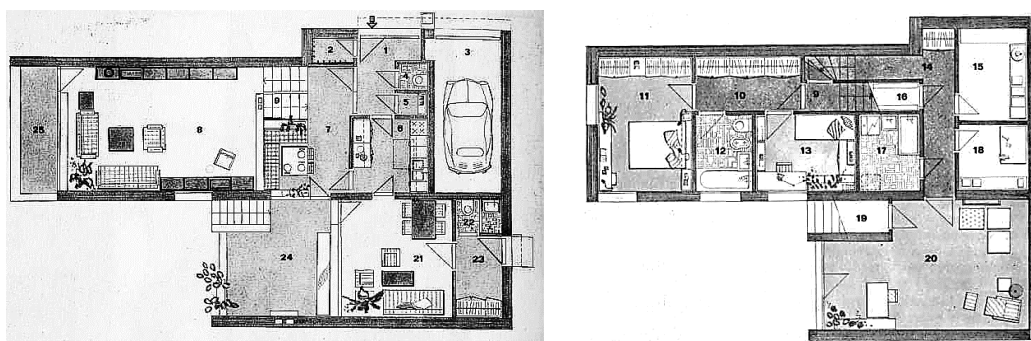
³⁷⁰ K výstavě Praha 20. století – proměny města. *Československý architekt* č. 3, 1979, s. 2.

³⁷¹ Zdroj fotografie současného stavu: archiv autorky. Zdroj fotografie po dokončení: MACHÁČEK, Julius. *Strahovské safári, aneb co Komenský nevěděl*. *Bydlení* 1980, s. 47.

Neobvyklá zástavba, její členitost, ale zároveň zachovaná určitá uměřenost výrazu. Vlastní výtvarně architektonický výraz s použitím režného zdiva na fasádě, zajímavý vstup obložený palubkami, který je v souladu s garáží, svod ze střechy řešen typickým prvkem, voda stéká po zavěšených řetězech do kanalizace. Domky v horní řadě jsou postaveny z neomítaných cihel v červené barvě, domky v souběžné dolní řadě v barvě bílé. V rámci družstva pro výstavbu rodinných domků začala na podzim roku 1973 výstavba. Výhodou bylo, že se na stavbě podíleli i dva autoři, architekti Jiří Lasovský a Ladislav Vrátník, a snad díky tomu se i ostatní stavebníci neodchýlili od původního záměru architektů a dodržovali navržené obkladové materiály i detaily. Vznikl tak soubor v jednotném architektonickém pojetí. Při urbanistickém návrhu museli architekti respektovat blízkost statku Palata, aby nebyl tento historický objekt zastíněn, přerušili architekti souvislou řadu domků vložением mezery, která vytvořila menší parčík mezi domky.

Obr. 99. Praha Na Hřebenkách. Pohled na zástavbu z malého parku a hlavní vstup a vjezd.³⁷²

Obr. 100. Praha Na Hřebenkách. Půdorys vstupního podlaží a patra.³⁷³

Domky byly navrženy jako dvougenerační, se samostatnými vstupy do obou bytových jednotek. Hlavní vstup s kuchyní a obývací pokoj jsou vzájemně posunuty o půl

³⁷² Zdroj: archiv autorky.

³⁷³ Zdroj: MACHÁČEK, Julius. Strahovské safari, aneb co Komenský nevěděl. *Bydlení* 1980, s. 52.

podlaží, společenská část je umístěna výše a do klidové zóny se sestupuje níž. Tento výškový posun je vyjádřen i pomocí dvou pultových střech, a je tím umožněno bazilikální osvětlení obývacího pokoje. Nižší ložnicová část má přímou vazbu na terén, obývací pokoj na lodžii s venkovním krbem. Menší obytná jednotka vytváří lepší variabilitu pro rodinné bydlení s respektem pro měnící se potřeby rodiny, může sloužit pro bydlení prarodičů nebo starších dětí nebo jako pracovna.

V interiéru se zpravidla kombinuje režné zdivo s omítkou a se dřevem s tmavě hnědým nátěrem. Stavebníci si společně budovali základy, inženýrské sítě a hrubou stavbu, na dokončení každého domku již každý pracoval samostatně.³⁷⁴

5.5.3 Řadový atriový dům dvoupodlažní

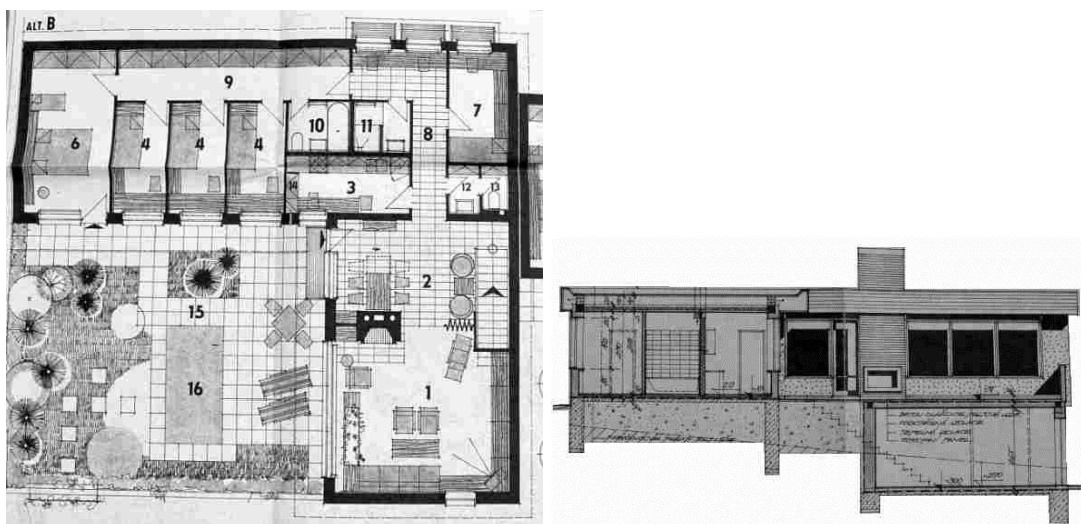
Dvoupodlažní řadové domy dokázaly velmi dobře využít svažité terén. V *Ostravě* na ulici *Rajmunda Prchalý* se uplatnil typ s atriem, který je situovaný do uličního prostoru.

Obr. 101. Ostrava, Rajmunda Prchalý. Pohled na zástavbu a pohled do interiéru obývacího pokoje s krbem.³⁷⁵

³⁷⁴ MACHÁČEK, Julius. Strahovské safari, aneb co Komenský nevěděl. *Bydlení* 1980, s. 46-55.

³⁷⁵ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 102. Ostrava, Rajmunda Prchaly. Půdorys patra s atriem.

Obr. 103. Ostrava, Rajmunda Prchaly. Příčný řez atriovým domem.³⁷⁶

V Brně na *Palackém vrchu* bylo navrženo několik prostorově podobných *atriových* typů. K jižnímu svahu podél ulice *Horské* je orientována skupina deseti řadových atriových domů. Neobvyklá kompozice hmotového řešení, kontrast horizontální podnože a bočního dvoupatrového křídla. Zakončení hmoty křídla hlubokou terasou, která je vymezená bočními neukončenými průvlaky. Podnož domu je obložena cihelnými pásy ve vrstvách, které vytváří na fasádě nezvyklé až „kubistické prolamování“. Vyvážená čistá kompozice fasády s bílou omítkou, doplněnou dřevěným prvkem zábradlí a béžovými cihelnými pásy vytváří mimořádný účinek.

Obr. 104. Z. Jiříčka, J. Plch a Šamalík. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.³⁷⁷

³⁷⁶ Zdroj: archiv autorky.

³⁷⁷ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 105. Z. Jiříčka, J. Plch a Šamalík. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.³⁷⁸

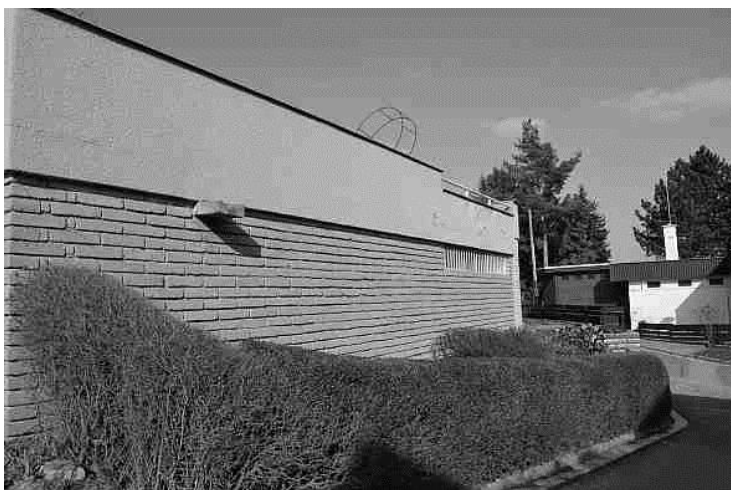
Skupina deseti atriových domů mezi ulicemi *Horskou* a *Skalky*. Skrytý průchod mezi domy. Horní část v systému *OKAL*. Dva typy, které se liší umístěním garáže. Garáž v podnoží, přístupná z jihu a ze severu. Obytná plocha 83,6 a 92,5 m². Návrh z roku 1973, autory jsou architekti Šamalík a Pomazal.

Obr. 106. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skryšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Skalky, 2017.³⁷⁹

³⁷⁸ Zdroj: archiv autorky.

³⁷⁹ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 107. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skryšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Skalky, 2017.³⁸⁰

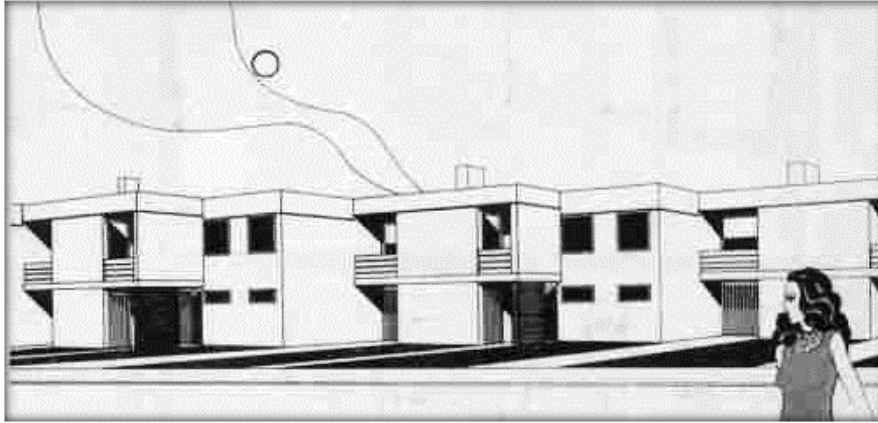
Obr. 108. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skryšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.³⁸¹

V bratislavské *Dúbravce* v části *Záluhy* byl na ulici *Hanulové* a *Bezekové* realizován soubor menší kompaktní zástavby.³⁸² Atriový dvoupodlažní typ na ulici Hanulové byl publikován i v katalogu rodinných domů. Atrium je ve vyšším podlaží orientované do vnitrobloku. Autorem návrhu je architekt Ivan Hojsík, výstavba proběhla v letech 1974 – 1979.

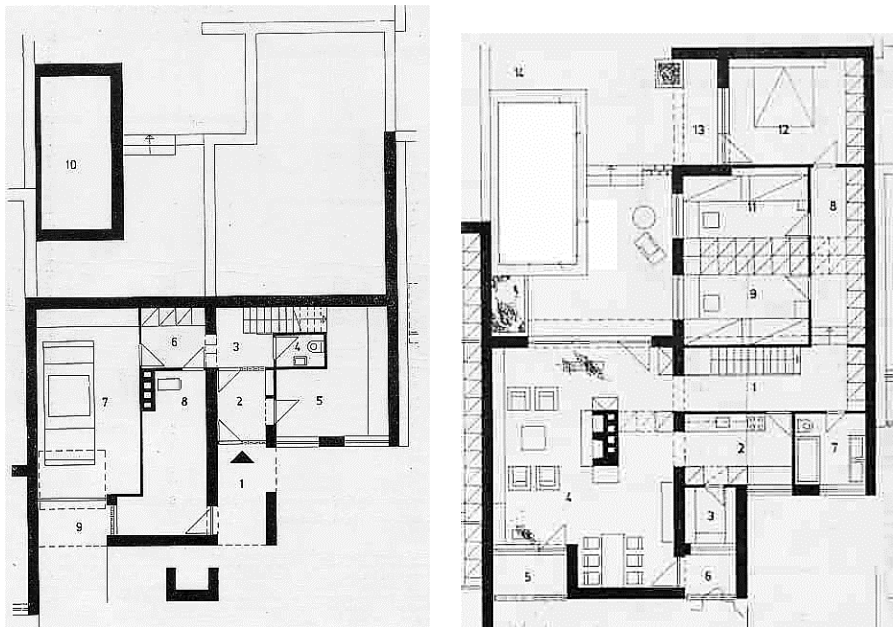
³⁸⁰ Zdroj: archiv autorky.

³⁸¹ Zdroj: archiv autorky.

³⁸² EHRENBARGER, Imrich. *Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. Projekt: Revue slovenskej architektúry 1*, 1972, s. 26.

Obr. 109. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy. Katalogová perspektiva.³⁸³

Obr. 110. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy. Půdorys přízemí a patra.³⁸⁴

³⁸³ Zdroj: *Katalog projektov rodinných domov, 6. diel.*

³⁸⁴ Zdroj: *Katalog projektov rodinných domov, 6. diel.*

Obr. 111. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy, 2014.³⁸⁵

5.5.4 Hnízdová zástavba atriiovými domy

Původní inspirační zdroj typu *hnízdové* zástavby pochází z 2. poloviny padesátých let, kdy dánský architekt Jørna Utzona realizoval několik atriiových skupin. Inspiraci pro ně architekt hledal v tradičních stavbách domků dánských farmářů, ale i v zákonitostech staré čínské architektury a dospěl ke specifickému typu *domu s dvorkem*.³⁸⁶ Pro Utzona byla důležitá otázka uchování přírody a především krajinného rámce, který respektoval do té míry, že navržené domy se stávaly jeho přímou součástí: „V Utzonových projektech už příroda není pouze neutrálním pozadím, nýbrž konkrétní realitou, s níž je sídlo v neustálé interakci. Základní cíl, totiž přeměna pouhé parcely v živoucí místo, se zde opět stává součástí konkrétního projektu.“³⁸⁷

³⁸⁵ Zdroj: archiv autorky.

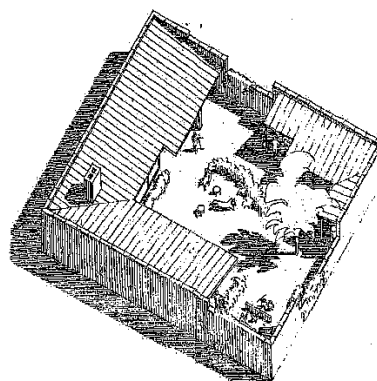
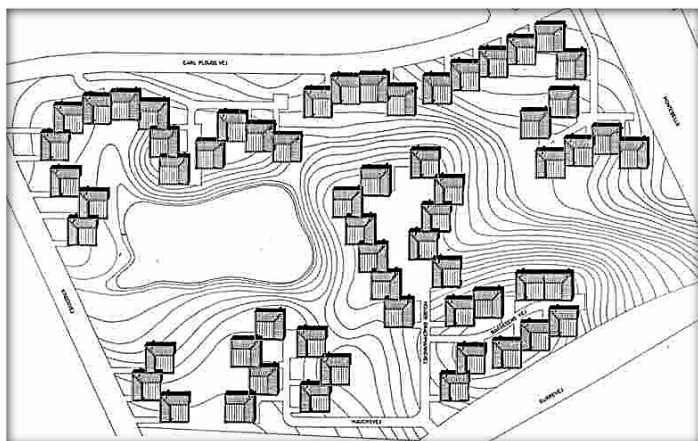
³⁸⁶ Jørn Utzon o architektuře. Rozhovor s Henrikem S. Møllerem. Překlad Rostislav Švácha. *Stavba* 3, 2008, s. 80.

³⁸⁷ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Principy moderní architektury*, s. 86.

Obr. 112. Jørn Utzon. Skupina domů Kingo s atriem v Helsingøru, 1956 – 1958, Dánsko.³⁸⁸

První hnízdovou zástavbu, kde Utzon uplatnil zmíněné představy, realizoval v dánském Helsingøru. Vlastní uspořádání skupiny domů Utzon charakterizoval „jako květiny na větví třešně, kde se každá otáčí za sluncem“³⁸⁹. Atriové domy jsou volně osazeny do vyvýšené, zvlněné krajiny s rybníkem, loukou a lesem. Vytváří tak nepravidelné uskupení, které se stává přímou součástí přírodního rámce, přístup k domům je však od něj oddělen. Vlastní domy se otevírají svými obytnými křídly do přírody, z každého domu je tím zachován přímý výhled do okolí. Vnější vzhled domů zachovává rurální charakter, architekt zde uplatnil přírodní vzhled neomítané cihly, domy tak svým výrazem dotvořily přírodní scénérii. Později na podobném konceptu vznikl obytný soubor v dánském Fredensborgu.³⁹⁰

Obr. 113. Jørn Utzon. Skupina domů Kingo s atriem v Helsingøru, 1956 – 1958, Dánsko.³⁹¹

³⁸⁸ Woodward, James. Jørn Utzon. Kingo Houses. Zdroj: <http://hicarquitectura.com/2017/01/jorn-utzon-kingo-houses/>.

³⁸⁹ Poznámka: Doslovný text je převzatý z anglické verze: „like flowers on the branch of cherry tree, each turning toward the sun.“ In: The Pritzker Architecture Prize. Jørn Utzon, 2003 laureate, Biography. Dostupné z: https://www.pritzkerprize.com/sites/default/files/inline-files/2003_bio_0.pdf.

³⁹⁰ LIND, Olaf. *Architecture Guide Danish Islands*, s. 37, 62-63.

³⁹¹ Woodward, James. Jørn Utzon. Kingo Houses. Zdroj: <http://hicarquitectura.com/2017/01/jorn-utzon-kingo-houses/>.

Inspirační vliv atriových domů Jørna Utzona, půdorysně založených na tvaru téměř rovnoramenného *L*, se projevil i ve stavbách v českém prostředí. Od sedmdesátých let menší skupiny atriových domů často dotvářely větší soubory řadové zástavby, zpravidla se jednalo o typy, které vycházely z typizačních sborníků. Realizovaná atriová řešení vychází z principů Utzona, avšak zde chybí aspekt bohatého přírodního rámce.

Tvůrčí linka, která spojuje vybraná atriová řešení, je založena na attributech:

- dispoziční řešení domů vychází z tvaru *L*
- domy jsou spíše nepravidelně uspořádány kolem zklidněné cesty (princip hnízda), atria převážně směřují do soukromých zahrad
- průčelí je obloženo specifickým povrchovým materiálem

První částí inspirační linie je skupina sedmi atriových domků, které byly včleněny do rozsáhlého souboru rodinných domů v Brně na Palackého vrchu. Domy byly navrženy architektem Danou Kozumplíkovou³⁹² ve spolupráci s architekty V. Kozumplíkem, V. Mazalem a J. Chleboradem, realizace proběhla mezi lety 1970 – 1974.

Atriové domy jsou přístupné z pěší cesty, jejich vstupní prostor tvoří předzahradky bez rušivého oplocení. Garáže jsou seřazeny do skupiny a jsou dostupné ze severu od ulice Kainarovy, kde působí rušivě. Atria jsou situována mimo pěší přístupovou cestu s orientací na východ a na západ. Autorka navrhla neobvyklý obklad fasády, byly použity působivé keramické desky s tmavou glazurou. Domky jsou částečně podsklepené.³⁹³

Obr. 114. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Vstupní prostor atriového domu, rok 2016.³⁹⁴

³⁹² Poznámka: Kateřina Riedlová uvádí ve své dizertační práci, že hlavní autorkou je Dana Kozumplíková.

³⁹³ CHABIČOVSKÝ, František, (et al.). *Stavoprojekt Brno: 1948 – 1988*. 40 let architektonické tvorby Stavoprojektu. Stavoprojekt Brno, 1988.

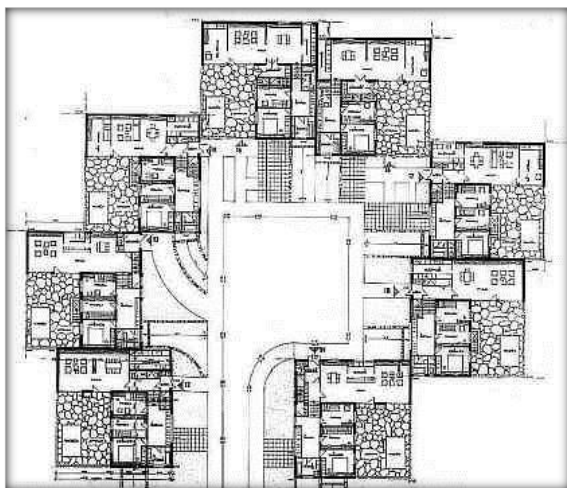
³⁹⁴ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 115. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Skupina atriových domů, nadstavba v nároží, 2016.³⁹⁵

Obr. 116. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Skupina atriových domů, původní řešení, 1980.³⁹⁶

O dvacet let později, od realizace první Utzonovy skupiny domků, byla v letech 1979 – 1986 v *Pardubicích* v části *Ráby* postavena skupina osmi atriových domků architektem Josefem Macasem. Vstupy domů jsou uspořádány kolem pomyslné *návsi*, která je určena i pro příjezd do garáží. Atria směřují do klidu okolních zahrad, bohužel to nejcennější, výhled z atria do okolí, byl postupně téměř zničen okolní rozptýlenou zástavbou. Domy jsou bíle omítnuté, na fasádě se objevuje surový obklad z oblázků, nejpůsobivější je v části překladů. Skupina atriových domů byla doplněna šesti řadovými domy, kdy některé plochy na fasádě uplatňují stejný princip obložení oblázky.³⁹⁷

Obr. 117. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Situace hnízdové atriové zástavby.³⁹⁸

Obr. 118. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Pohled do atria rodinného domu.³⁹⁹

³⁹⁵ Zdroj: archiv autorky.

³⁹⁶ VEBR, Jaroslav a Otakar NOVÝ. *Soudobá architektura ČSSR*, s. 38.

³⁹⁷ Rodinné domky s výhledem na Kunětickou horu. *Československý architekt* č. 2, 1987, s. 3.

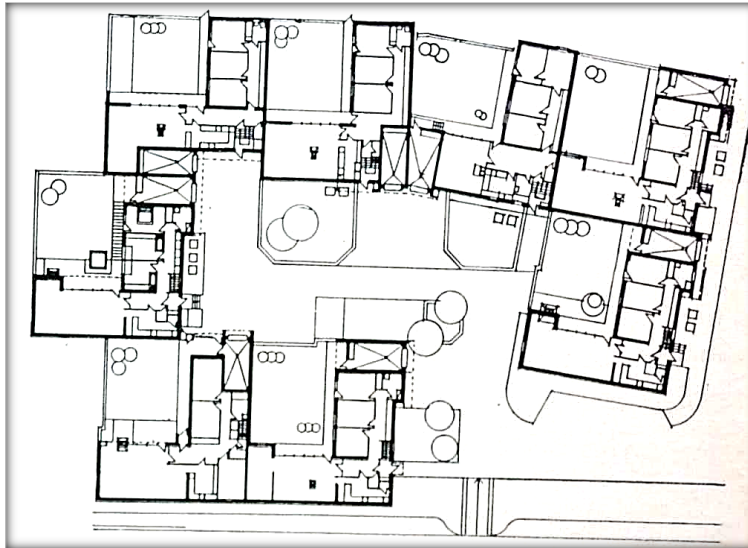
³⁹⁸ Zdroj: Rodinné domky s výhledem na Kunětickou horu. *Československý architekt* č. 2, 1987, s. 3.

³⁹⁹ Zdroj: SMÍŠEK, Zdeněk. *Jak bydlí ortoped Jiří Kubeš v originálním obytném komplexu*. In: *Novinky.cz*. [online]. 18.01.2016 [cit. 20.01.2016]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/bydleni/jak-bydli-vip/391577-jak-bydli-ortoped-jiri-kubes-v-originalnim-obytne-komplexu.html>.

Obr. 119. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Pohled na zahradní úpravy atria.⁴⁰⁰

Další příklad hnízdivé skupiny osmi atriových domů byl realizován v *Trutnově*⁴⁰¹, v blízkosti městského parku. Autorem jejich návrhu je architekt Vladimír Vokatý.⁴⁰² Skupina je uspořádána kolem vnitřního společného dvora, který slouží pěším i příjezdu do garáží, prostor je přesto plný zeleně. Většina vstupů do domů je situována do dvora, atria jsou převážně otevřena do okolní zeleně. Domy jsou přirozeně výškově osazeny do terénu a atria jsou od okolní krajiny oddělena pouhými zídkami, místo oplocení slouží k oddělení atrií zídky různé výšky.

Obr. 120. Vladimír Vokatý. Skupina atriových řadových rodinných domů v Trutnově, situace.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Zdroj: SMÍŠEK, Zdeněk. *Jak bydlí ortoped Jiří Kubeš v originálním obytném komplexu*. In: Novinky.cz. [online]. 18.01.2016 [cit. 20.01.2016]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/bydleni/jak-bydli-vip/391577-jak-bydli-ortoped-jiri-kubes-v-originalnim-obytnem-komplexu.html>.

⁴⁰¹ Poznámka: Domy se nachází v ulici U Parku.

⁴⁰² KUNA, Zdeněk. *Česká architektura – tradice, současnost, perspektivy. Východočeský kraj. Trutnov: rodinné domky. Architektura ČSR 9, 1984, s. 409.*

⁴⁰³ Zdroj: KUNA, Zdeněk. *Česká architektura – tradice, současnost, perspektivy. Východočeský kraj. Trutnov: rodinné domky. Architektura ČSR 9, 1984, s. 409.*

Domy jsou doplněny světlým vápenopískovým obkladem v kombinaci s dřevěnými prvky. Především motiv zvýrazněné římsy a obložení okenních prvků dřevem do svislých pásů, odkazuje na vliv finské architektury. Celek doplňují atypické prvky drobné architektury, například řešení zídek, schránek a atypických komínů s krby.

Obr. 121. Vladimír Vokatý. Pohled na skupinu atriových řadových rodinných domů v Trutnově.⁴⁰⁴

5.5.5 Řadový dům hluboký s vnitřním atriem

Ve zlínské čtvrti *Díly* v *Dolní ulici* byla realizována řada pěti rodinných domů, které sice svým hmotově-prostorovým členěním navazují na okolní zástavbu bat'ovských rodinných domků, avšak svou plastičností fasády splňují požadavky soudobého výrazu. Domy byly navrženy architektem Jaroslavem Hoškem v roce 1980.⁴⁰⁵

Autor neobvykle a inspirativně využil svažité terén, kdy do spodního podlaží umístil garáže a dílny a vlastní dvoupodlažní dům je přístupný z pěší platformy nad garážemi. Typologicky se jedná o řadový dům *hlubokého typu s vnitřním atriem*. Ve vstupním nižším podlaží se nachází společenská zóna i s menší pracovnou a saunou, v patře je umístěn samostatný byt navrženy pro soukromý život rodiny, orientovaný kolem vnitřního atria, přes které je průhled do spodního podlaží. Z nejvyššího podlaží je přes obývací pokoj přístupná zahrada. Fasáda je plně plasticky členěná, využívá kompozici bílých

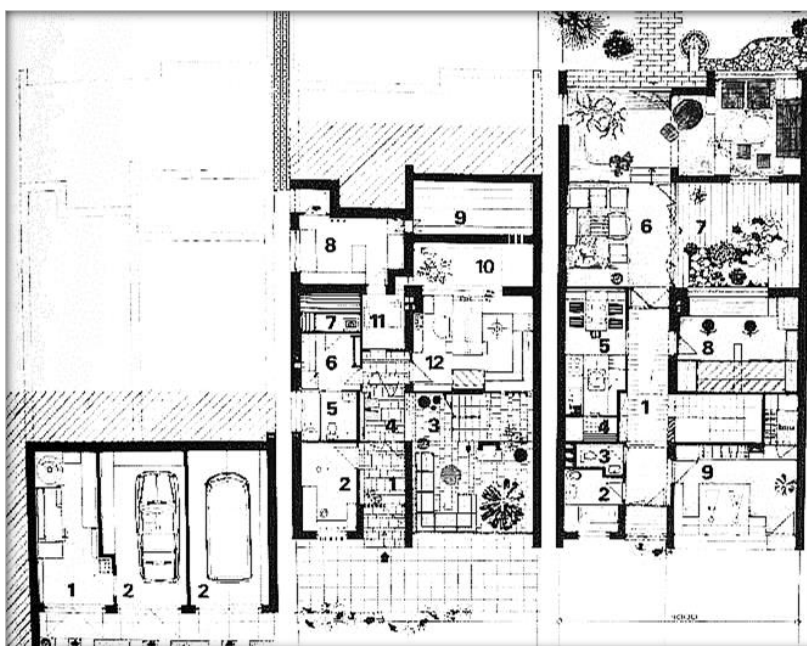
⁴⁰⁴ Zdroj: Trutnov, U Parku. In: *Mapy.cz* [online]. 2017. [cit. 25-02-2018]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.9102815&y=50.5581218&z=19&l=0&pano=1&base=ophoto&source=base&id=1864224&q=trutnov%20u%20parku>.

⁴⁰⁵ NOVÁK, Pavel. *Zlínská architektura 1950-2000*, s. 57.

předstupujících ploch a obkladu cihelnými pásky. Velmi neobvyklá je kompozice pásových horních oken a vertikálních francouzských na fasádě.⁴⁰⁶

Obr. 122. Jaroslav Hošek. Řadové domy na Dolní ulici ve Zlíně, severní průčelí, 1987.⁴⁰⁷

Obr. 123. Jaroslav Hošek. Řadové domy na Dolní ulici ve Zlíně, půdorys garáže, prvního a druhého obytného podlaží.⁴⁰⁸

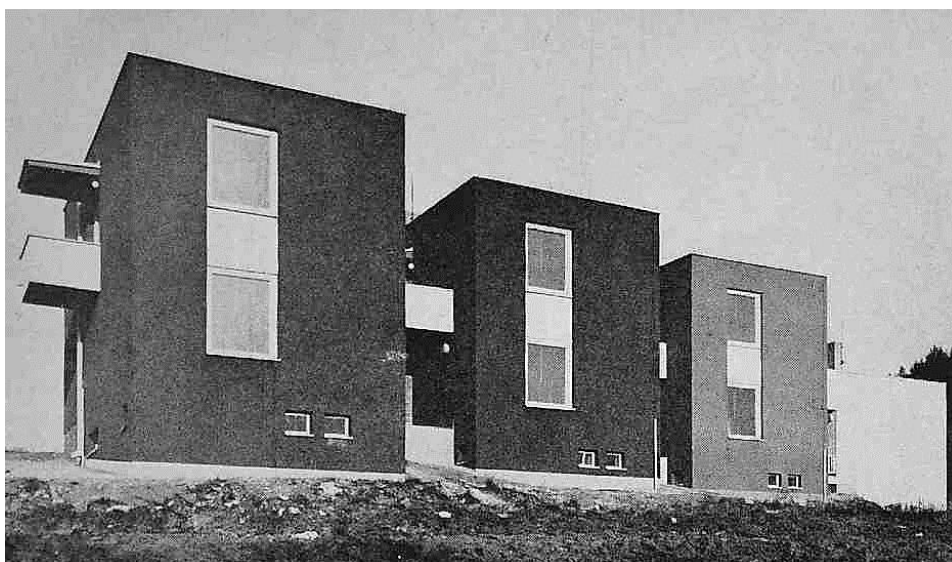
⁴⁰⁶ Řadová výstavba Dolní ulice v Gottwaldově. *Architektura ČSR* 9, 1986, s. 405-406.

⁴⁰⁷ Zdroj: MULLEROVÁ, Vladislava. Dům na severním svahu údolí. *Domov* 2, 1987, s. 32-37.

⁴⁰⁸ Zdroj: MÜLLEROVÁ, Vladislava. Dům na severním svahu údolí. *Domov* 2, 1987, s. 32-37.

5.5.6 Řadový dům hluboký - střídání hmot

Jaromír Zlámal realizoval pro zaměstnance *Státních lesů* několik menších skupin řadových domků. Každá skupina tzv. *lesoven* má naprosto odlišný charakter a ve své době představuje příklad úspěšného řešení *malé řadové formy*. Velmi neobvyklým svým hmotovým řešením se stal soubor tří řadových domků a provozní budovy *Polesí* ve *Velkých Opatovicích*.⁴⁰⁹ Samotné domy jsou tvořeny jednoduchým kvádrem, na sousední dům navazují krytým vstupem a terasami. Autor ještě hmotu kvádrů zdůraznil barevným akcentem (červená a černá), prvek teras, balkónu a vstupu zůstal bílý; stejně tak okna svou bílou barvou kontrastují s barevností fasády. Toto objemové řešení se nepodařilo zachovat.⁴¹⁰

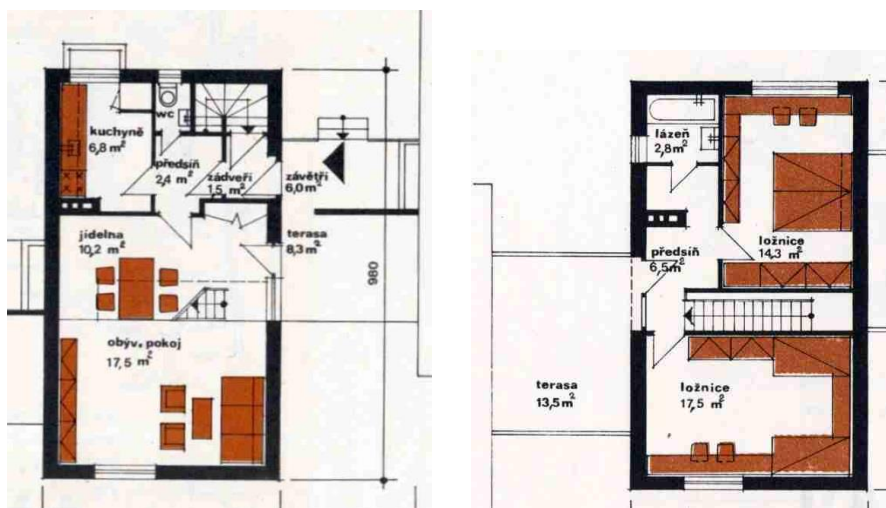

Obr. 124. Jaromír Zlámal, *Velké Opatovice*, soubor tří rodinných domů.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Poznámka: Po roce 1990 byly domky rekonstruovány, změnil se tvar střechy i barevnost fasády.

⁴¹⁰ ZLÁMAL, Jaromír. Nízkopodlažní výstavba. Realizace a návrhy. *Architektura ČSR* 9/10, 1976, s. 410.

⁴¹¹ Zdroj: ZLÁMAL, Jaromír. Nízkopodlažní výstavba. Realizace a návrhy. *Architektura ČSR* 9/10, 1976, s. 410.

Obr. 125. Jaromír Zlámal, Velké Opatovice. Půdorys přízemí.⁴¹²

Obr. 126. Jaromír Zlámal, Velké Opatovice. Půdorys patra.

Po roce 1990 prošla skupinka tří řadových domů totální rekonstrukcí, kdy si svoji autentickou podobu zachoval pouze jediný. U zbývajících byly provedeny menší přístavby, došlo ke změně tvaru střechy na sedlovou a upravila se velikost oken.⁴¹³

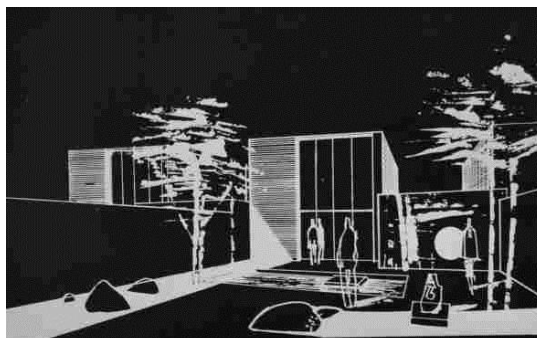
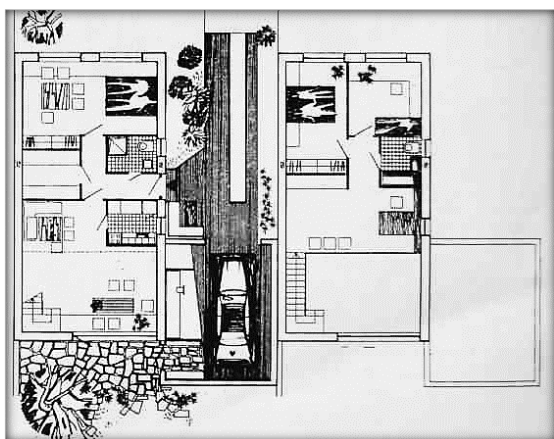
V šedesátých letech s rozvojem automobilky pokračovala panelová obytná zástavba v Mladé Boleslavi směrem ke **Kosmonosům**, kde se zachovala téměř nedotčená lokalita padesáti řadových domků podle návrhu architekta **Jiřího Siegla**.⁴¹⁴ Domy urbanisticky vytváří dvě řadová uskupení, střídá se forma řady a dvojdomu. Každý dům se skládá ze dvou kvádrů, vstupní je přízemní, avšak hmota hlavní obytné části je dvoupodlažní a upoutá neobvyklou jednoduchostí okenního členění. V ulici *Zahradní* byl postaven tento typ s nezvykle řešeným *dvoupodlažním vnitřním prostorem*. Na vstupní fasádě dominuje velké prosklení hlavní obytné haly, která prochází přes dvě podlaží. Jednoduchý kompoziční princip zbytečně neplýtvá výrazovými prostředky. Ve vnitřním prostoru se hala stává středem domu, navazuje na jídelnu a kuchyni a v patře i v přízemí na část ložnic.⁴¹⁵

⁴¹² BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*, s. 211-214.

⁴¹³ BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*, s. 211-214.

⁴¹⁴ Poznámka: Architekt Jiří Siegel působil ve Sportprojektu, navrhl např. rodinnou vilu pro Karla Gotta. Lokalita se nachází v rozsahu ulic *Zahradní*, *Brigádnická*, *Pionýrů*, *Družstevní* a *Karla Veselého*.

⁴¹⁵ LIPUS, Radovan a David VÁVRA. *Šumná města*, s. 301-303.

Obr. 127. Jiří Siegel. Návrh rodinného domu, půdorys přízemí a patra, nespecifikováno.
Obr. 128. Jiří Siegel. Návrh rodinného domu, perspektiva, nespecifikováno⁴¹⁶

5.6 Montované rodinné domy vhodné k řadové zástavbě

Systém montovaných prvků z betonu, připravovaný v poválečném Zlíně pro rodinné domky, byl dále vyvíjen jen pro bytovou výstavbu. Od konce šedesátých let se zkoušely využívat velkoformátové betonové panely i ke konstrukci rodinných domů, našťastí jen v menším rozsahu, neboť výsledky byly tragické. Architektonický výraz panelových domků byl do té míry svázán s omezující technologií těžké montáže, že se svým vzhledem blížil charakteru nízkopodlažních panelových domů. Zpravidla se však v tomto období pokračovalo ve stavbách rodinných domů převážně tradičními technologiemi. Stavební proces byl značně zdlouhavý, proto se začaly hledat nové technologie, které by výstavbu zrychlily a zlevnily.

Znovu se oživila *Le Corbusierova* myšlenka, která je spojována s „výrobou domů v sériích“⁴¹⁷: Výstupem nově řešené **sériové výroby** měl být dokonalý, komfortní typ s ideálním konstrukčním řešením umožňujícím rychlou stavbu. Výsledek těchto úvah se promítl do zlepšení podpory nových stavebních technologií, které měly zjednodušit mechanizaci stavebních prací, a tím vést ke snížení pracnosti na stavbě. Důraz se kladl na používání montáže již předem vyrobených lehkých konstrukčních prvků, ať už na bázi dřeva nebo oceli. Stavebnímu průmyslu však chyběla specializovaná výroba vhodná pro

⁴¹⁶ Architektura ČSSR 9/10, 1969, s. 560.

⁴¹⁷ Poznámka: „Ale jakmile by se zrodil duch série, vše by se rychle postavilo na nohy. (...) sériový dům vyžaduje zkoumání všech předmětů domu, výzkum standardu a typu. (...) Když vytvoříme typ, staneme u bran krásy, (...). Neboť sériový dům zavede jednotu prvků, oken, dveří, konstrukčních prvků a materiálů.“ Viz: Le Corbusier - Saugnier, *Za novou architekturou*, s. 189 a 210.

montované rodinné domy, proto byly zakoupeny nákladné zahraniční licence na jejich výrobu.

Na podkladě západoněmecké licence *OKAL – Otto Kreinbaum* se začaly v **Rýmařově** v podniku **Rudné doly Jeseník** od roku 1969 vyrábět montované dřevostavby pod názvem *OKAL*⁴¹⁸. Základem jejich konstrukce byly velkoplošné panely z prvků plné nebo dutinové dřevotřískové desky s izolací, kterou tvořila minerální vlna. Nosná konstrukce panelů byla tvořena rámem z opracovaných hranolů. Panely měly již hotovou vnitřní úpravu a domy se dodávaly i s vnitřním technickým vybavením.⁴¹⁹

Stavebníci si museli pouze zajistit spodní stavbu, vrchní stavba byla připravena plně z výroby. *OKAL* domky se brzy staly natolik oblíbenými, že na ně výrobní podnik musel vést pořadníky. Velmi populární byly i řadové domy *OKAL 78/28* s nízkou sedlovou střechou, bez využitelného podkroví, které byly navrženy jako dvougenerační. Označení „*okál*“ postupně zlidovělo a obecně se používalo pro označení i jiných typů panelových dřevostaveb.⁴²⁰

Obr. 129. Řadový typový dům *OKAL 78/28* dvoubytový, perspektiva návrhu.⁴²¹

Pro všechny montované domy bylo charakteristické, že na fasádách zůstaly ponechány spáry mezi obvodovými deskami, neboť v té době ještě nebyly vhodné materiály pro provedení bezspáré fasády. Každý výrobce dodával jen velmi omezený počet typů, který výroba opakovaně produkovala bez větších inovací. Takto úzce vymezená typizace

⁴¹⁸ Poznámka: První domky, které vycházely z upraveného systému *OKAL*, začal v roce 1964 vyrábět závod Preglejka v Žarnovici na Slovensku.

⁴¹⁹ KOLÁČEK, Stanislav a František KOBOSIL. *Rodinné domy v ČSSR a v zahraničí*, s. 125.

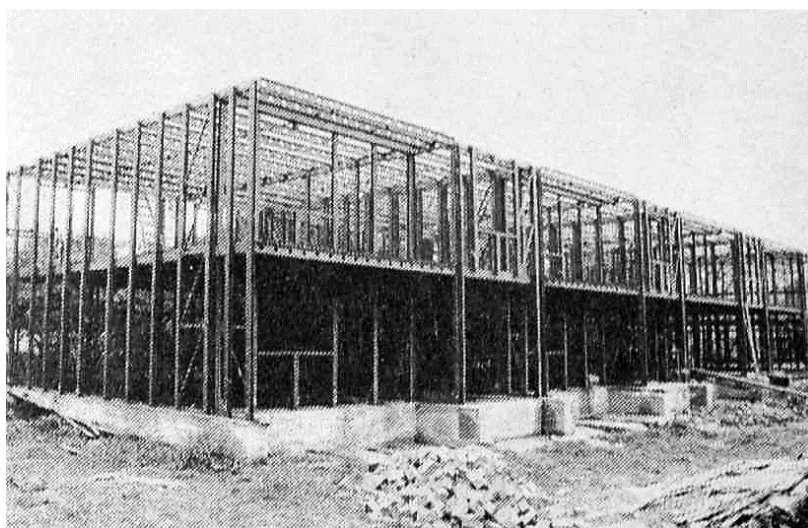
⁴²⁰ Poznámka: Ve stejném období, kdy začala výroba v Rýmařově, zahájily výrobu panelových dřevostaveb *Stře-dočeské dřevařské závody* s vlastním systémem typu TL. Další rozšířený systém u rodinných domů měl označení STAMO. Ten byl vyvinut v roce 1976 na základě vládního úkolu *Výzkumným vývojovým ústavem dřevařským*. Nosnou konstrukci tvořily nosné rámy, ocelové u systému TL a dřevěné u STAMO, do kterých se vkládaly panely na celou konstrukční výšku, avšak byly široké jen 1,2 m. Výstavba byla proto časově náročnější.

⁴²¹ Zdroj: BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1978*, s. 195.

a unifikace nedovolila nabídnout stavebníkům v této technologii individuálně řešené projekty.

Výhoda domů *OKAL* spočívala, oproti ostatním panelovým dřevostavbám, jednoznačně ve vyšším stupni prefabrikace, který umožňoval systém velkoplošných panelů. Stavebníci oceňovali právě jejich rychlou montáž, která trvala jen několik dnů. Domky byly kompletně vybavené, včetně tehdy nedostatkových, zařizovacích předmětů. Ostatní panelové dřevostavby se stavěly podstatně déle, až několik týdnů i měsíců.⁴²²

Kromě německé licence byla na základě analýz stavebně výrobního družstva Montáž z Prahy zakoupena anglická licence ocelového systému *Trusteel*. Pro jeho výrobu byl v roce 1970 vybrán podnik *MKZ Chvaletice*⁴²³. Velkou výhodou této ocelové konstrukce byla její snadná montáž, kdy se jednotlivé díly spojovaly šrouby, nemusela se proto používat těžká mechanizace.⁴²⁴ Skeletovou konstrukci tvořily základní prvky, které „(byly) válcovány z ocelového plechu o tloušťce 1,5 a 3,0mm. Prostorová tuhost celé konstrukce (byla) zajištěna v horizontální rovině tuhou perlitobetonovou deskou, ve svislých rovinách systémem táhel a vzpěr v zavětrovaných polích.“ Ocelový skelet byl opláštěný povrchem z osinkocementových desek, které se zavěšovaly na vnější nosný rošt. Výhodou závěsného fasádního systému bylo, že umožňoval použít materiálově různorodou povrchovou úpravu.⁴²⁵

Obr. 130. Konstruktivní systém *Trusteel*.⁴²⁶

⁴²² LIŠKA, Luděk. *Panelové dřevostavby v reálném socialismu*. In: *Lightbuilding.cz*. [online]. 10. 12. 2012. [cit. 20. 02. 2018]. Dostupné z: http://www.lightbuilding.cz/data/cs/mod_novinky/5/files/panelov_devostavby_v_obdob_relnho_socialismu.pdf.

⁴²³ Poznámka: MKZ Chvaletice byly Manganorudné a kyzové závody ve Chvaleticích.

⁴²⁴ BLAHOVEC, Jiří. Systém TRUSTEEL a řadové rodinné domky. *Československý architekt* 11, 1978, s. 7.

⁴²⁵ Mateřská škola a jesle z ocelové stavebnice TRUSTEEL. *Československý architekt* 13, 1975, s. 3.

⁴²⁶ Zdroj: BLAHOVEC, J. Systém TRUSTEEL a řadové rodinné domky. *Československý architekt* 11, 1978, s. 7.

Konstrukční systém Trusteel nedosáhl takového rozšíření při stavbách rodinných domů, jako byly populární domky OKAL. Trusteel se uplatnil nejvíce v Praze a spíše v menších skupinách (Uhřetěves, Slivenec). Pro větší zástavbu byl například použit u skupiny 28 rodinných domů v *Praze – Víněři*, ale také pro výstavbu řadových rodinných domů v *Pardubicích – Trnové* ⁴²⁷.

V *Pardubicích* vznikla mezi lety 1972 – 1975 skupina dvoupodlažních domů podle návrhu **Petry Hauptové**.⁴²⁸ Autorce se podařilo pomocí systému *Trusteel* navrhnout skupinu řadových domů s větší prostorovou variabilitou. Domy využívají motiv výškového i horizontálního posunu. Schodiště je umístěno doprostřed dispozice a rozděluje vždy dům na dvě výškové úrovně. Hmoty vyšší se střídá s nižší tak, aby *sousední domy utvářely dvojice*. Rodinné domy jsou menší, s obytnou plochou jen 55,5 m² a s užitkovou plochou 75,6 m². Vnější povrch tvoří kombinace omítky, dřevěného obložení nebo přízdívky z vápenopískových cihel. Skupina vytváří řady po šesti až osmi domcích, jednotlivé domky jsou jako skládačka vzájemně půdorysně posunuté.⁴²⁹

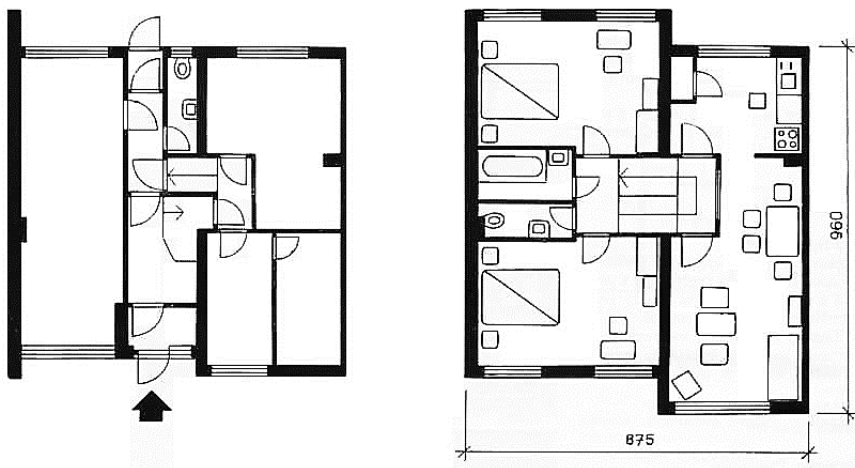
Obr. 131. Pardubice – Trnová. Řadové domky ze systému Trusteel. ⁴³⁰

⁴²⁷ Poznámka: V Pardubicích byla zástavba realizována na ulici Jožky Jabůrkové a Pavlova.

⁴²⁸ PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945-1977*, s. 453.

⁴²⁹ FESS, Miroslav, Bohumil DOŠLA a Antonín SKOTÁK. *Jaký domek si vybereme*, s. 160-161.

⁴³⁰ Zdroj: REZLER, Pravoslav. Nízkopodlažní bytová výstavba – aktuální problém architektonické tvorby. *Architektura ČSR* 9-10, 1976 s. 386.

Obr. 132. Pardubice – Trnová. Řadové domky ze systému Trusteel. Půdorys přízemí a spodní úrovně. Půdorys meziúrovně a nejvyššího podlaží.⁴³¹

Na nové konstrukční systémy, které by urychlily stavbu rodinných domů, byly pořádány různé soutěže. Na počátku sedmdesátých let byla vyhlášena investiční soutěž pod názvem *Průmysl bytové výstavbě*, jejímž cílem bylo najít lehký konstrukční systém, který by byl vhodný pro rychlou výstavbu rodinných domů. Neobvyklý, experimentální projekt navrhl se svým týmem architekt **Ivan Ruller**.⁴³²

Idea návrhu odkazuje na myšlenku sériových domů Le Corbusiera: Domy byly navrženy tak, aby mohly být „realizovatelné ve větších sériích jako průmyslový výrobek“ a měly se vyrábět jako auta ve specializovaných průmyslových halách: „Při výrobě hlavních částí (domů) se důsledně využívá automobilové technologie, a proto je jeho nosná konstrukce vyrobena z ocelového hlubokotažného plechu (...), tvářeného za studena na ohraňovacích lisech pomocí jednoúčelových nástrojů.“⁴³³

Nosná konstrukce byla navržena z tenkostěnného ocelového rámu o rozponu 7,1 m a výšce 2,7 m, s modulovým řazením po 2,0 m. Konstrukce také umožňovala konzolové vyložení až do 1,5 m, čímž by se uplatnila široká rozměrová řada, od staveb jednopodlažních až po třípodlažní, a také různé formy rodinných domů, vilky, řadové, atriové i terasové. Lehkost celého systému konstrukce by dovolilo její použití i v nepříznivých podmínkách.

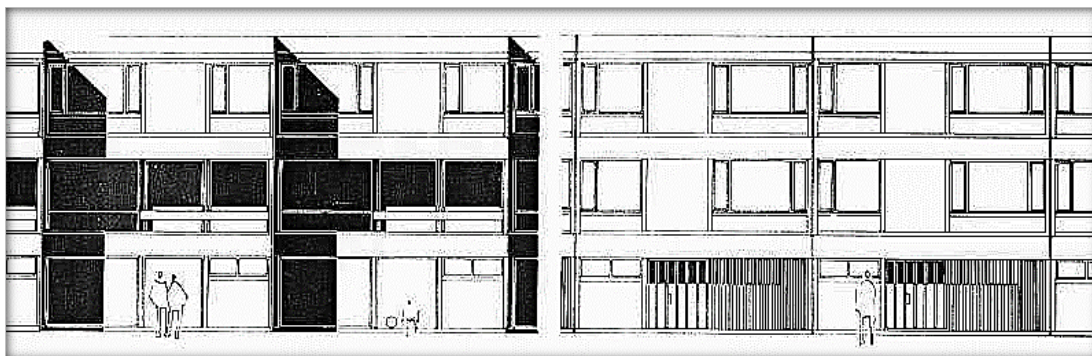
K nosné stojce rámu bylo možné připojit příčku s různým druhem výplně. Kompozice fasády vycházela z rozměrů rámové konstrukce, obvodový plášť měl mít celoskle-

⁴³¹ FESS, Miroslav, Bohumil DOŠLA a Antonín SKOTÁK. *Jaký domek si vybereme*, s. 162.

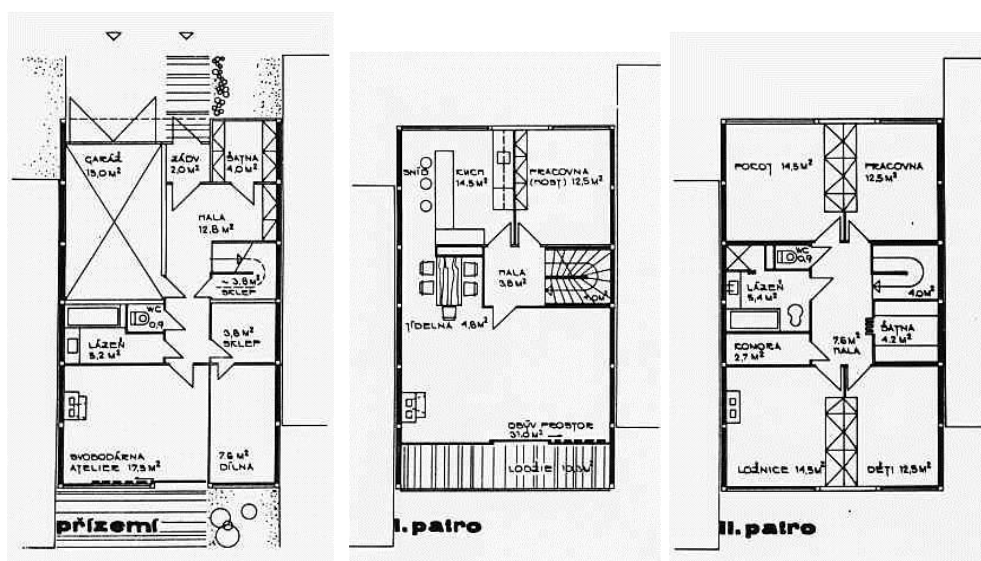
⁴³² Poznámka: Součástí týmu byli: konstruktér Julo Kubinský a statik Jiří Opatřil.

⁴³³ Zdroj: Studie *Průmysl bytové výstavbě*, archiv architekta a profesora Ivana Rullera.

něný povrch. Okna byla řešena atypicky v kombinaci ploch plných a prosklených. Materiálem pro konstrukci fasády byly navrženy hliníkové konstrukce, ve tvaru lišt, jako obložení parapetů a atiky. Řadové domy dispozičně využívaly rozpon 7,0 m v celé jeho šířce, zároveň konstrukční systém umožňoval velmi různorodé řešení dispozice, v prvním patře tak mohl být obývací pokoj otevřen přes celou šířku průčelí, bez rušivého momentu nosných konstrukcí.⁴³⁴

Obr. 133. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Řadový typ třípodlažní, pohledy.⁴³⁵

Obr. 134. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Řadový typ třípodlažní, půdorysy.⁴³⁶

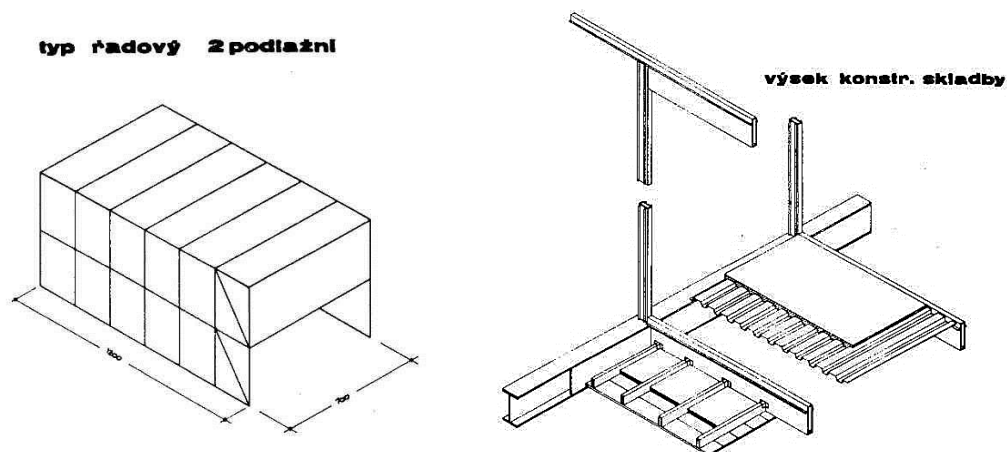
Návrh montovaných domků architekta Rullera nebyl nikdy realizován. Materiálová platforma tehdejšího stavebního průmyslu nebyla připravena na používání hliníkových prvků a celoskleněného pláště na fasádách rodinných domů. Přesto bylo v Teplicích na počátku sedmdesátých let odzkoušeno několik staveb domků s celoskleněným pláštěm,

⁴³⁴ Zdroj: Studie *Průmysl bytové výstavby*, archiv architekta a profesora Ivana Rullera.

⁴³⁵ Zdroj: Studie *Průmysl bytové výstavby*, archiv architekta a profesora Ivana Rullera.

⁴³⁶ Zdroj: Studie *Průmysl bytové výstavby*, archiv architekta a profesora Ivana Rullera.

keré vyvinul místní podnik *Sklo-Union, Teplice*. Montovaný obvodový plášť byl zde použitý pouze na základní kvádr obytného podlaží, který se osazoval na zděné technické přízemí.⁴³⁷

Obr. 135. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Základní modulace a detail konstrukce.⁴³⁸

5.7 Shrnutí

V padesátých letech byla zástavba menších *skupin rodinných domů* realizována zejména v oblastech, kde bylo zapotřebí podpořit stabilizaci zaměstnanců. Pro rychlou realizaci byly připraveny *typové projekty* modulové řady *T*. Z nich se nejvíce rozšířily stavby malých, úsporných dvojdomků se sedlovou střechou. Současně stát finančně subvencoval svépomocnou výstavbu podle vzorových projektů. V průběhu padesátých a šedesátých let se rozrostla zástavba rodinných domů na okrajích obcí, avšak chyběly účinné urbanistické prostředky pro její regulaci.

Od sedmdesátých let začaly výkonné státní orgány ministerstev financí a výstavby směřovat rodinnou zástavbu k realizacím skupinových forem. K tomu byly zavedeny striktní urbanistické požadavky pro skupinovou zástavbu a při použití katalogového domu bylo možné čerpat bezúročnou státní půjčku.

Poválečná důvěra v *typizaci rodinných domů* jako racionální princip, který pomůže stavebníkům i obcím úspěšně realizovat vhodnou rodinnou zástavbu, přetrvávala až do osmdesátých let. Od omezené typizované řady *T* se významně rozšířila nabídka

⁴³⁷ SYROVÝ, Petr. Výstavba rodinných domků v ČSSR. Montovaný domek Sklo-dům. *Architektura ČSSR 9/10*, 1969, s. 509.

⁴³⁸ Zdroj: archiv architekta a profesora Ivana Rullera.

typových domů, které byly pravidelně publikovány v *Katalozích vybraných rodinných domků*. Společně s pomocí standardů norem a *Technických podmínek* z roku 1973 podporovaly především rozvoj *řadové zástavby*. Místním obecním úřadům byla dána poměrně široká odpovědnost za charakter rodinné výstavby v obci. Zejména menším obcím však často chyběli odborníci, kteří by dokázali zastoupit práci architektů a urbanistů. Proto od roku 1975 je možné v katalozích nalézt *situační schémata skupin*, která jsou přímo návodem, jak realizovat určitou zástavbu řadových domů, avšak většina skupin byla řešena na ideální lokalitě roviny nebo nízkého sklonu. Součástí schémat byl i celkový pohled na řadu rodinných domů, naznačující charakter působení domů v ulici. Avšak idealistická schémata nemohla nahradit práci architektů, typy nebyly přizpůsobeny charakteru místa, ani světovým stranám. Od osmdesátých let byly do katalogů více přidávány i typy se sedlovou střechou, které byly navrženy pro zástavbu do menších obcí. Velké množství těchto typů obsahovaly katalogy slovenské. Oproti českým zahrnovaly i řadové domy vhodnější pro hornatý ráz slovenské krajiny. Avšak ne všechny typy měly v katalozích odpovídající kvalitu, řada z nich se vyznačovala velmi problematickým sklonem střechy a pro zástavbu do menších obcí byla nevhodná.

Typický charakter řadové zástavby sedmdesátých až osmdesátých let se vyznačoval dlouhými řadami typových domů, umístěných po obou stranách podél průjezdné komunikace. *Průměrný řadový typový dům* je ve městech zpravidla třípodlažní, s plochou střechou, hlubokého typu, o průměrné šířce cca 6,0 m a délce cca 12,0 – 13,0 m.

Vlivem celostátní *typizace a standardizace* zaplnily celé území podobné typy domů, s identickými prvky a motivy. Bylo neobvyklé používat *atypické prvky*, jak architektonické, tak i stavební, neboť ve stavebnictví chyběly malé firmy, které by se specializovaly na menší doplňkovou výrobu. Navzdory jisté *monotónnosti* ve výrazu řadových domů, se objevily skupiny staveb, které je možné v českém prostředí sedmdesátých let považovat za výjimečné. Architekti hledali inspiraci v zahraničí, nejvíce se v charakteru domů uplatnil vliv *severské architektury*, zejména Finska a Dánska.

Dozvuk klidného a čistého výrazu severské architektury rodinných domů, mnohdy takřka splývajících s přírodou, se projevil i v prostorovém řešení a na fasádách řadových domů. Používání přírodních materiálů, cihly a dřeva v nátěru tmavě hnědého tónu, doplněných bílou omítkou jsou charakteristické pro řadové domy sedmdesátých let. Velmi typickým obkladovým prvkem, dalo by se říci až nadužívaným, se stává keramický obklad hnědé barvy (tzv. kabřinec).

Od sedmdesátých let se objevuje několik nových forem řadové zástavby. Velmi působivou se stala *hnízdová forma atriových domů*, inspirovaná dánskými atriovými domy architekta Jørna Utzona z padesátých let. Její zástupce lze nalézt v Trutnově a v Rábech u Pardubic, tyto skupiny se zachovaly v původním, takřka intaktním stavu.

Řadové domy *atriového typu* se objevují od sedmdesátých let jak v jednopodlažní, tak i dvoupodlažní variantě. Přízemní typy se umísťují do rovinatého území a zpravidla bývají částečně podsklepeny. Nejrozšířenějším řadovým typem byl typ hluboký.

Mimořádné kvality dosáhly realizované soubory architekta *Jaromíra Zlámala* v českých zemích a architekta *Dušana Dóky* na Slovensku.

Stavba řadových domů probíhala tradičními technologiemi. Architekti v odborném tisku dlouhodobě vyzývali k vytvoření vhodnější prvkové typizace pro rodinné domy. Byl podpořen nákup nových technologií pro průmyslově vyráběné jednoduché rodinné domy. Stále zmiňovaná idea prvkové typizace a použití lehkých konstrukcí pro stavbu rodinných domů. Nakonec se od sedmdesátých let začaly vyrábět montované domky využívající pro svou výrobu zahraniční licence.

6 Vybrané studie a realizace řadového bydlení v období let 1950 – 1989

„V nízkopodlažní výstavbě, rodinné i bytové, tak u nás zanedbávané, jsou ve skutečnosti skryty možnosti nejprogresivnějších forem bydlení.“⁴³⁹

6.1 Úvod

Jednotvárnost, uniformita a stereotypnost jsou nejčastější termíny, které se objevovaly v odborných architektonických časopisech, když se hodnotila výstavba rodinných domů a podobné hodnocení se týkalo i urbanistického řešení jejich skupinových forem. Kompoziční principy zástavby se v podstatě omezily jen na téma rytmu v řadách a na jejich uspořádání. Převládly technické požadavky doby, dodržování vyhlášek a normových hodnot. Zejména se sledovaly parametry hustoty zástavby, maximální velikosti pozemku a velikost obytné plochy. Sledování těchto kritérií nebylo samoučelné, ale bylo navázáno na možnosti státních půjček. Realizace experimentálních projektů, na kterých by se mohly demonstrovat nové principy v rodinném bydlení, nebyly státem podporovány.

Je potřeba se podívat pohledem, který vnímá rozdíl mezi kontextem doby, ve kterém stavby vznikaly a vlastním architektonickým dílem. Zjednodušující negativně kritické odsouzení není na místě. Z tohoto pohledu vyplývá otázka, zda posuzované soubory obsahují charakteristické prvky, které překračují dobový průměr, a zda by tyto hodnoty mohly být cenné i pro současnou tvorbu.

Dalším společným jmenovatelem socialistického období se stalo zavedení plánování a povinné plnění technických norem. K tomu se postupně připojila typizace a unifikace výstavby, která zapříčinila i úspornost v typologii staveb. Z toho vyplývá další otázka, jak se architekt musel vyrovnávat s normovými požadavky doby. Přesto se objevují výjimky proti průměrné monotónnosti.

Na základě předchozího studia byly vybrány tři rozsáhlejší příklady souborů řadové zástavby, které byly navrženy s jasně definovanou urbanistickou koncepcí veřejného prostoru, a u kterých se podařilo dodržet celkovou výrazovou jednotu a formální čistotu. Výběr se zaměřuje na soubory, které byly navrženy v sedmdesátých letech, kdy

⁴³⁹ ZLÁMAL, Jaromír. Nízkopodlažní výstavba. Realizace a návrhy. *Architektura ČSR 9-10*, 1976, s. 411.

začala být rodinná zástavba více podporována. Každý z vybraných souborů má určitá charakteristická specifika.

6.2 Inspirační vliv zahraničních obytných souborů

Významné změny, které nastaly v bytové politice v Československu po roce 1945, zejména postupný odklon od individuální výstavby, znamenal přetržku v kontinuitě vývoje. Architekti čerpali inspiraci z nových principů rodinného bydlení ze zahraničí. Otázkou je, jaké přímé vlivy se uplatnily. Jedním z nejvíce inspirativních se staly realizace od švýcarského architektonického sdružení *Ateliéru 5*, jejich realizace sídliště *Halen* poblíž Bernu na konci padesátých let se stala vzorem pro koncepci kompaktní zástavby řadovými domy⁴⁴⁰. Dalším známým souborem rodinných řadových a atriových domů je sídliště v Dánsku v části *Albertslund Sud*. Řadové domy v norském městě *Stavanger* ve čtvrti *Madlamark* určitě byly inspirativní pro řešení vnitřního rozlehlého veřejného parku.

6.3 Obytný soubor Sídlíště Baba v Praze

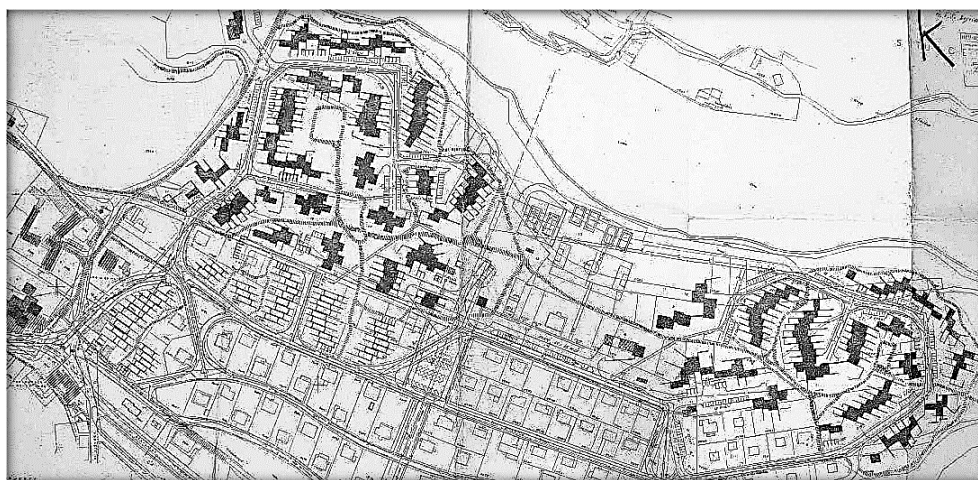
Jeden z vybraných souborů řadových domů se nachází na *Babě* v pražské čtvrti Dejvice. Toto místo je známé především výstavbou unikátní prvorepublikové vilové *kolonie Baba*. Soubor vznikl již v roce 1932 jako výstava moderního bydlení pořádaná *Svazem Československého díla* a dnes patří k jedinečným počínům české funkcionalistické architektury třicátých let s evropským přesahem. Návrhy vil jsou dílem tehdejších významných architektů, vilu si zde postavil i architekt Pavel Janák, který se rovněž podílel na zastavovací studii. Jedním z hlavních principů zastavění bylo, co nejvíce zachovat nerušený výhled z vil a dotvořit celkové řešení i úpravami soukromých zahrad. Ve čtyřicátých letech bylo sice postaveno několik dalších vil při ulici Matějské, ale až do počátku sedmdesátých let zůstala severozápadní a severovýchodní část území Baby nezastavěná.⁴⁴¹

Území na *Babě* si dodnes zachovalo výjimečnou polohu, nejen z hlediska svých obytných kvalit, ale také z hlediska specifického přírodního rámce. Lokalita Baby se na-

⁴⁴⁰ Sídlíště bylo postavené v letech 1955 - 1961 poblíž švýcarského Bernu. Plány sídliště Halen jsou dostupné např. na: SHERWOOD, Roger. *Halen*. In: *Housing prototypes.org*. [online]. ©2002 [cit. 20-01-2017]. Dostupné z: http://housingprototypes.org/project?File_No=CH008.

⁴⁴¹ URLICH, Petr, Lenka POPELOVÁ a Jiří PODRAZIL. *Slavné stavby Prahy 6*, s. 69-74.

chází na planině svahu s výhledem na město a je bohatě obklopena lesy. Nápad k zastavění formou řadových domů se objevil již ve třicátých letech, kdy byla připravována výstavba *kolonie Baba*. Architekt Karel Honzík spolu s Josefem Havlíčkem navrhovali zástavbu v duchu jednotných skupin řadových domů. Jak sám uvádí Karel Honzík, architekti zamýšleli na stavbách řadových domů demonstrovat možnosti prefabrikace: „Navrhli jsme jednotný výrobní postup, staveništní prefabrikaci. Dokazovali jsme, že by tak bylo možné vybudovat výstavní kolonii na vyšší vývojové úrovni, než byla světoznámá kolonie Weissenhof ve Stuttgartě z roku 1927“.⁴⁴²

Obr. 136. Obytný soubor Baba – Matějská. Situace zástavby všech tří etap, rok 1968.⁴⁴³

Prvotní plány, které řešili dostavbu volného území v šedesátých letech, ještě uvažovaly s vysokopodlažní zástavbou, tehdy všeobecně preferovanou formou státní bytové politiky, ale naštěstí, s odkazem na mimořádnou kvalitu prvorepublikové kolonie, bylo zvoleno řešení nízkopodlažní formou řadových domů.⁴⁴⁴

Celkový plán zástavby vycházel ze zastavovací studie, na které se autorsky podílel architekt *Vladimír Syrovátka* z *Pražského projektového ústavu*, již v roce 1967.⁴⁴⁵ Na další urbanistické studii, která podrobněji řešila zástavbu obou etap, se podílela také architektka *Marie Švábová*.⁴⁴⁶ Později doplnili tým další architekti z *Pražského projektového ústavu* *Jaromír Holeček* a *Růžena Horáková*, kteří se soustředili na vypracování studie objektů bydlení.⁴⁴⁷

⁴⁴² HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby*, s. 8. Poznámka: Josef Havlíček před vydáním knihy zemřel.

⁴⁴³ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Viz: Grafická příloha. Mapa 1, s. 6.

⁴⁴⁴ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1-2.

⁴⁴⁵ HORKÝ, Ivan. Dostavba sídliště Baba. *Československý architekt* 12, 1972, s. 2.

⁴⁴⁶ Poznámka: Dostupné zdroje z odborných časopisů a knih obsahují určité nepřesnosti v autorství urbanistického řešení, ale studiem ve stavebním archivu Prahy 6 bylo ověřeno, že na studii se podílela také architektka Marie Švábová. Viz: Urbanistická studie *Dostavba sídliště Baba I a II* z listopadu 1968, kde je uvedena jako spoluautorka.

⁴⁴⁷ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1-2.

Obr. 137. Obytný soubor Baba I. Zástavba první etapy, výřez ze situace, rok 1968.⁴⁴⁸

Území se sice řešilo jako celek, avšak bylo rozděleno do tří stavebních částí, které spojuje dnešní ulice Matějská. Pro *první etapu* byla vybrána jižní část nového souboru, zvaná **Baba I**. Ta navazuje přímo na vilovou zástavbu při ulici Matějské, Na Babě a část ulice K Matěji. *Druhá stavební etapa*, zvaná **Baba II**, byla rozdělena dle lokace na část východní a na část západní. *Západní část* zahrnuje ulice K Matěji, Starého, Krohovu a Vidlicovou a *východní část* ulici Matějskou, Janákovu, Fragnerovu a Na Ostrohu.

6.3.1 Urbanistické řešení zástavby Baby I

Urbanisticky vytváří domy první etapy přechodový prvek mezi vilovou zástavbou a novou částí *Baby II Západ*. Území **Baby I** je nejmenší a skládá se ze *tří obytných skupin*. První skupina se napojuje přímo na původní zástavbu v ulici Na Fišerce, a je doplněna menším obchodním centrem. Dle studie z roku 1968 měla být v území založena *rozvinutá cestní síť*, která měla přímo propojovat prostor vnitrobloků rodinných domů navazujícími pěšími trasami, ale nakonec byla realizována jen částečně. *Obytné skupiny* vytváří nepravidelně velké *shluky* řadových domů. Vždy dvě paralelní řady rodinných domů formují polootevřené seskupení s částečně přístupným prostorem vnitřních zahrad a vznikají tak další poloveřejné prostory. Některé domy jsou svým hlavním průčelím orientovány do klidových prostorů předzahradek, v těchto případech je pak parkování vyčleněno do sdružených krátkých řad garáží, ostatní domy mají možnost parkování uvnitř objektů.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6.

⁴⁴⁹ Viz: Grafická příloha. Mapa 1 a 2, s. 6-7.

Obr. 138. Obytný soubor Baba I. Skupina třípodlažních řadových domů. Hlavní vstup z ulice Na Babě.
 Obr. 139. Obytný soubor Baba I. Zachovaná pěší trasa uvnitř vnitrobloku obytné skupiny.
 Pohled od ulice Matějské.⁴⁵⁰

Stavba první etapy byla zahájena v říjnu roku 1971⁴⁵¹ a v konečné fázi bylo postaveno cca 47 řadových domů. Autory těchto prvních typů byli architekti a inženýři, působící jako pedagogové na fakultě stavební ČVUT, pod vedením architekta *Jiřího Staška*⁴⁵². Společně založili *Stavební bytové družstvo stavební fakulty ČVUT* a v podstatě si tak domky navrhovali a stavěli svépomocí pro své vlastní rodiny. Nakonec bylo realizováno sedm typů řadových rodinných domů, které se spíše odlišují svojí velikostí než svým charakterem.

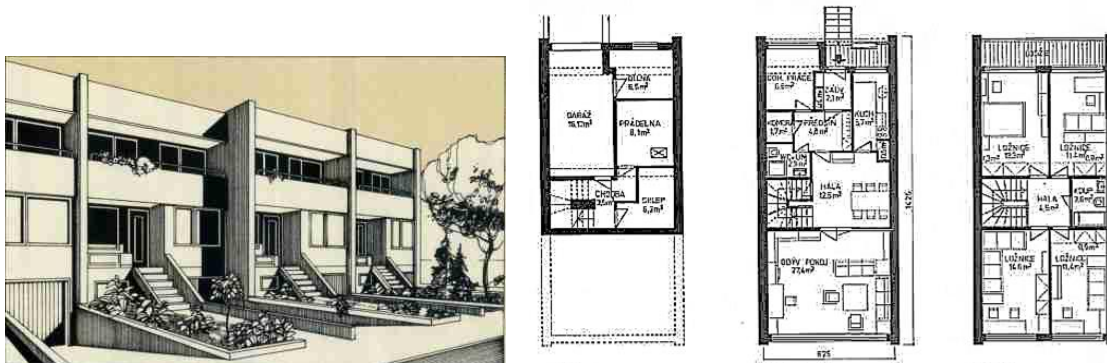
Rodinné domy využívají mírný sklon terénu. Velikostně se tak střídá dvoupodlažní typ bez suterénu, dvoupodlažní či třípodlažní s částečným i plným suterénem. Nejmenší dvoupodlažní typ byl určen pro bydlení jedné rodiny s dětmi, rozsah užitné plochy se lišil dle spodního podlaží, v rozmezí od 114,2 m² až po 137,8 m². Třípodlažní typ byl navržen vždy jako dvougenerační s užitkovou plochou kolem 179,1 m².

Dvoupodlažní dům má typické dispoziční uspořádání. V přízemí se nachází obývací pokoj přes celou šířku průčelí, kuchyně a jídelna, v patře je část klidová se čtyřmi ložnicemi. V **třípodlažním domu** jsou dvě bytové jednotky zcela odděleny: V přízemí se nachází dobře dostupný menší byt, v prvním patře začíná společenská část většího bytu. Dispoziční typ pro první etapu byl zvolen pouze **hluboký**, osová šířka dispozice odpovídá konstrukci příčných nosných stěn 6,25 m, celková délka domku je 14,25 m. Dokonce byly rodinné domy této etapy zařazeny do katalogu typových domů, a to nejprve v roce 1973 a pak v roce 1975.

⁴⁵⁰ Zdroj: archiv autorky.

⁴⁵¹ Poznámka: Územní rozhodnutí o umístění stavby sídliště Na Babě bylo vydáno na celou zástavbu v září 1969 odborem územního plánování Útvaru hlavního architekta Prahy, který tehdy vedl architekt Jiří Voženílek.

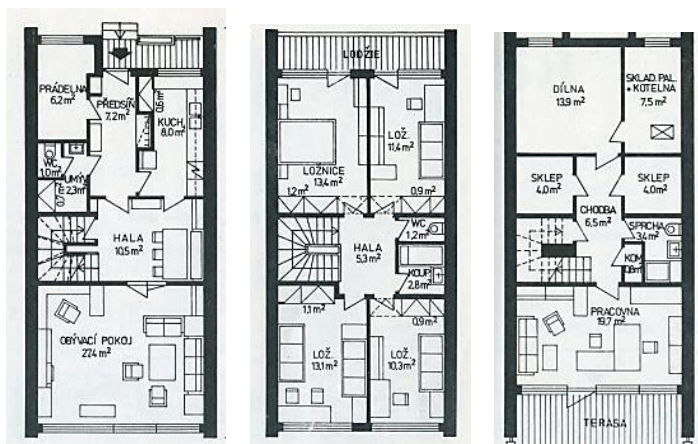
⁴⁵² Poznámka: Architekt Jiří Stašek zemřel v průběhu první etapy v únoru 1973, působil ve vedení fakulty architektury i fakulty stavební ČVUT, viz: SUSKE, Vladimír. Jiří Stašek. *Architektura ČSR*, 1973, s. 288-292.

Obr. 140. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I, dvoupodlažní řadový dům. Dům je částečně podsklepen s garáží.⁴⁵³

Obr. 141. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I, třípodlažní řadový dům.⁴⁵⁴

Obr. 142. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I. Půdorysy všech podlaží. Dvoupodlažní řadový dům s částečným využitím suterénu, rodinný dům řadový.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Zdroj: *Katalog rodinných domů pro svépomocnou výstavbu*, Studijní a typizační ústav, Praha, 1973, nestránkováno. Poznámka: V katalogu je uložen pod číslem 26.

⁴⁵⁴ Zdroj: BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1975*, s. 145-147. Poznámka: V katalogu je uložen pod číslem 57.

⁴⁵⁵ Zdroj: BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1975*, s. 145-147. Poznámka: V katalogu je uložen pod číslem 57.

Všechny hmoty domů dodržují jednoduchou kompozici s výraznou štítovou zdí, která přesahuje i nad plochou střechu a akcentuje tak horizontální linii parapetů oken a lodžii. Parapety a balkónové desky jsou zvýrazněny výraznou cihlovou barvou v omítce, v pozdějších etapách pak typickým keramickým obkladem. Tímto jednoduchým zdůrazněním konstrukce a materiálu se architekti, dle autorů knihy o architektuře Prahy, odkazují až k prvkům brutalismu: „*Brutalistní řešení se projevuje také v zdůraznění, přetažení štítových zdí nad plochou střechu i přes líc fasády.*“⁴⁵⁶

Obr. 143. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I. Srostlice v ulici Matějské. Typická je pro první etapu průběžná lodžie v prvním patře.
457

6.3.2 Urbanistické řešení zástavby Baby II

Princip utváření *shluků* rodinných domů dospěl v rámci druhé etapy souboru do finálního řešení, které se podstatně odlišuje od tehdejší běžné zástavby. Hlavním záměrem architektů Růženy Horákové a Jaromíra Holečka zůstalo i v této etapě ponechat určitou *volnost v zastavění*, podpořenou gradací a různorodostí utvářených hmot. Urbanistickou hodnotu tohoto organického uspořádání zhodnotil architekt Čelechovský: „*Územní řešení usiluje o zastavění, které by se variabilitou a gradací vzniklých prostorů blížilo organicky útvarům podobného měřítka.*“⁴⁵⁸

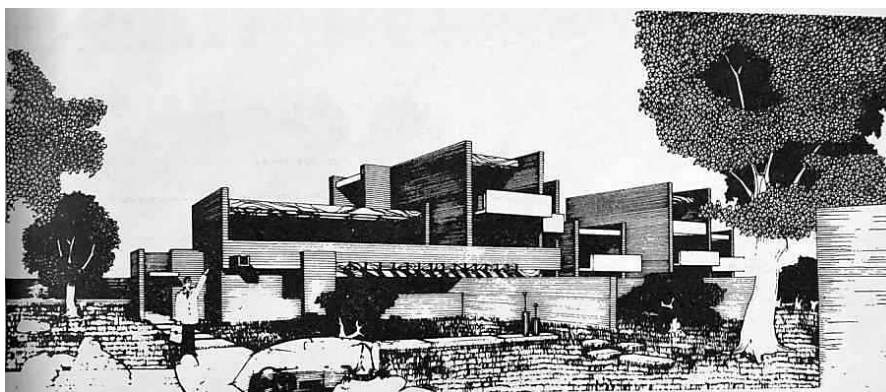
Koncept zástavby druhé etapy, kdy řadové domy působí, jakoby byly volně vsazené do krajiny, umožňuje vznik uličních prostor různého charakteru. Skupiny domů jsou vzájemným posouváním, různou velikostní skladbou i výškou členěny tak, že netvoří pravidelnou řadu, ale volnou strukturu. Každá *obytná skupina* je tím *jedinečná*. Nepravidelné skupiny domů pojmenoval Čelechovský pojmem *srostlice*, který můžeme chápat

⁴⁵⁶ SVOBODA, Jan, Jindřich NOLL a Ladislav SKALA. *Praha 1945-2003*, s. 196-199.

⁴⁵⁷ Zdroj: archiv autorky.

⁴⁵⁸ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1.

jako **srůstání prvků v jeden celek**: „Architektonický zastavovací záměr je v určitých principech měněn a korigován pro navržené varianty rodinných domů, aby jejich skladby (řády, srostlice) působily plasticky a současně vytvářely příznivé pohledy podél komunikací i v jednotlivých skupinách uvnitř okrsků.“⁴⁵⁹

Obr. 144. Obytný soubor Baba II. Původní studie organické srostlice řadových domů. Kombinace typu hlubokého s širokým. Perspektiva skupiny. Autoři M. Švábová, J. Holeček a R. Horáková.⁴⁶⁰

Původně, dle studie z roku 1968, měly být *srostlice* navrženy ve více organickém uspořádání, řadový dům *hlubokého* typu se měl více prostřídávat se *širokým* typem. Nápadný **kontrast** byl vyjádřen i ve hmotě samotných domů: vertikály štítových stěn měly výrazně kontrastovat s horizontálami balkónových desek. Celek měly dotvářet předsazené hmoty garáží, doplněné o jednotně řešené prvky drobné architektury a okrasné zeleně. Celková koncepce, opřená o ideu přírody jako důležité součásti bydlení, se uplatňuje nejen v otázce splynutí s okolním prostředím, ale i co se týká osazení objektů a volby použitých obkladových materiálů.

Plán zástavby měl být v obou částech **Baby II** záměrně utvářen tak, aby uprostřed vznikl vždy menší **veřejný park**. Tomuto řešení byl přizpůsoben i komunikační systém založený na principu **slepých ulic**. Střed obou částí tak měl zůstat klidovým prostorem vyhrazeným jen pro pěší. Ten byl nakonec doplněn skupinou bodových bytových domů s terasami okolními ozeleněnými plochami.⁴⁶¹

Celý soubor doplňuje několik pěších cest, které dotváří pojetí klidného bydlení uprostřed zeleně. V západní části vznikl navíc menší park ve vnitrobloku rodinných

⁴⁵⁹ ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1.

⁴⁶⁰ Zdroj: ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1.

⁴⁶¹ Poznámka: dle studie z roku 1968 měly být původně bytové domy jen v části západní. Bytové domy jsou 4 – 6 podlažní a byly navrženy individuálně pro lokalitu Baby.

domů, který se napojuje na parkový prostor mezi bytovými domy. V návrhu byly plochy parku dostatečné, ale při realizaci došlo k jejich zmenšení, a to navýšením kapacity parkovišť u bytových domů, a také rozšířením soukromých zahrad ve vnitrobloku rodinných domů. Vlastní parkování bylo u některých skupin navrženo mimo domy, garáže tvoří samostatné skupinky doplňující seskupení srostlic.⁴⁶²

Obr. 145. Obytný soubor Baba II. Výřez ze studie z roku 1968, západní část.

Obr. 146. Obytný soubor Baba II. Výřez ze studie z roku 1968, východní část.⁴⁶³

Ještě v roce 1969, kdy bylo vydáno územní rozhodnutí, se s takto navrženou koncepcí počítalo, jak je zřejmé ze situace zástavby východní i západní části.⁴⁶⁴ Nakonec, jak dokládá podrobná situace skupiny č. 201 z roku 1974, bylo při dalším zpracování přistoupeno k většímu zahuštění sídliště. Daleko více se začal v zástavbě uplatňovat typ hluboký, který je úzký a ve skupině řady méně náročný na velikost pozemku. Také situace zástavby západní části z roku 1975 se zahuštěním počítá, podrobně se zde řeší jednotlivé skupiny, ve kterých jsou vyznačeny typy řadových domů.

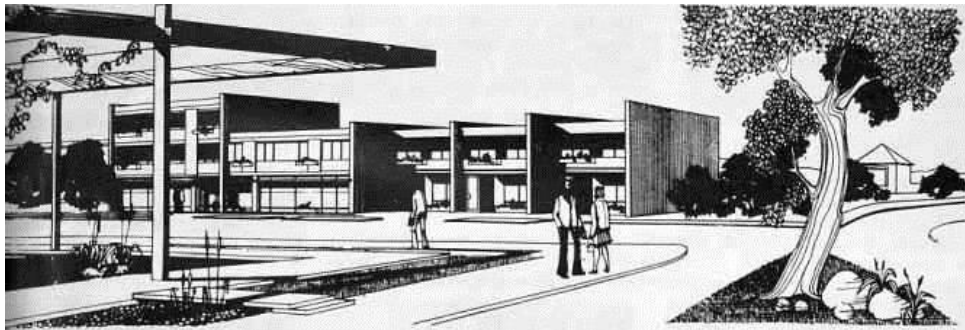
V rámci druhé etapy bylo navrženo sedm základních typů řadových rodinných domů: *Typ A*, *typ D*, *typ D_{1S}*, *typ D_{2S}*, *typ G*, *typ H* a *typ L*. Některé typy byly ještě v průběhu výstavby dle situace upravovány, většinou byly doplněny o prostor garáže. Co se týká užívání určitého typu, nejvíce byly preferovány **typy hluboké** (*typ A*, všechny *typy D* a *typ L*), které výrazově zastupují **motiv zhuštění**. *Typ široký*, označený jako *typ G*, představuje spíše **prvek zředění** zástavby a často bývá umístěn v závěru skupiny. Ve

⁴⁶² Viz: Grafická příloha. Obr. 1, s. 7.

⁴⁶³ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6.

⁴⁶⁴ HOLEČEK, Jaromír. *Sídliště Baba, 2. stavba. Situace, komunikace a terénní úpravy*. Leden 1969. Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6.

východní části bylo od *typu G* téměř upuštěno⁴⁶⁵. Ani uskupení formou srostlic zde není tak dynamické. V obou lokalitách *Baba II* byl používán nový *typ H*, který svými proporcemi lavíruje mezi hlubokým a širokým typem, proto představuje tzv. *mezityp*.

Obr. 147. Obytný soubor Baba II. Původní studie. Perspektiva obytné řady. Autor Jaromír Holeček.⁴⁶⁶

6.3.3 Charakter srostlic rodinných domů

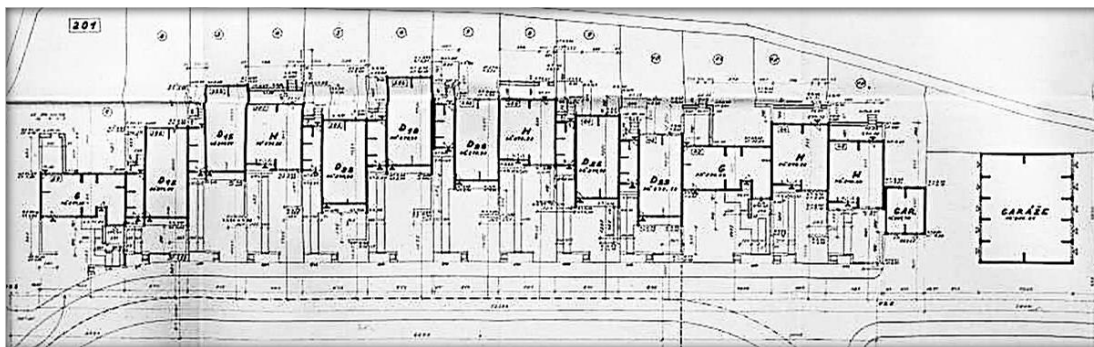
Obr. 148. Obytný soubor na Babě II Západ. Zastavovací plán dostavby sídliště z roku 1975. Pražský projektový ústav, J. Holeček a R. Horáková.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ Poznámka: *Typ G* zde byl použit pouze jednou, a to na ulici Janákové. Na rozdíl od západní části, kde byl *typ G* uplatněn až 16 krát.

⁴⁶⁶ Zdroj: ČELECHOVSKÝ, Gorazd. Baba po čtyřiceti letech. *Československý architekt* 4, 1972, s. 1.

⁴⁶⁷ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Viz: Grafická příloha. Mapa 3, s. 8.

Nejtypičtějším příkladem realizované *srostlice* tak, jak byla původně zamýšlena, je skupina třinácti domů, (označená v dokumentaci číslem 201), která uzavírá zástavbu v *západní části Babě II* na ulici *Krohova*. Charakter srostlice je formován střídáním čtyř typů s různou výškou: střídá se široký *typ G*, hluboké *typy D_{1S}* a *D_{2S}* a *mezityp H*. Gradace ve skupině je podpořena nejen zvýrazněním štítových stěn obkladem z cihelných pásků, ale také použitím *krátkého modulu* šířky 2,75 m u hlubokých typů *D_{1S}* a *D_{2S}*.

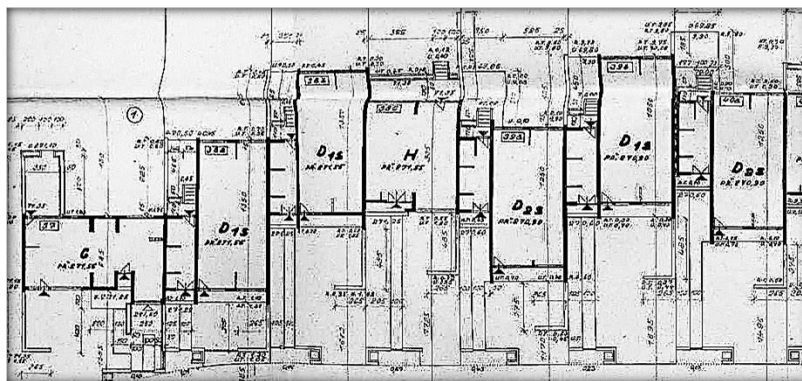
Obr. 149. Obytný soubor na Babě II Západ. Situace skupiny č. 201 na ulici Krohova z roku 1974. Pražský projektový ústav, J. Holeček a R. Horáková.⁴⁶⁸

Obr. 150. Obytný soubor na Babě II Západ. Současný stav skupiny č. 201 na ulici Krohova.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Viz: Grafická příloha. Mapa 6, s. 11.

⁴⁶⁹ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 151. Obytný soubor na Babě II Západ. Výřez ze situace skupiny č. 201 na ulici Krohova z roku 1974, Pražský projektový ústav, J. Holeček a R. Horáková.⁴⁷⁰

I ve **východní části Baby II** na ulici **Matějské** je u obytné skupiny č. 211 možné nalézt příklad srostlice, kde byl mezi domy vřazen krátký modul šířky 2,75 m. V přízemí se zde nachází garáž, jinak ostatní domy mají parkování odděleno, i zde je tak bydlení skryto za bohatou zelení předzahrádek. Skupina se skládá ze dvou typů: dvoupodlažního typu *H* a třípodlažního typu *D*. Každý typ používá jiné členění oken, což napomáhá větší rozmanitosti v uličním průčelí.⁴⁷¹

Hluboké typy *D_{1S}* a *D_{2S}* vychází ze základního **typu *D***, který je třípodlažní s osovou šířkou 6,0 m a s délkou mezi 12,5 - 14,0 m. Typ třípodlažního domu jako typ s větším velikostním standardem byl již uplatněn v lokalitě *Baby I*. V sedmdesátých letech bylo doporučováno navrhovat rodinné domy tzv. *dvougeneračního bydlení*, které měly splňovat požadavek na bydlení rodiny i s prarodiči. V západní části se právě třípodlažní **typ *D*** uplatnil nejvíce.

V přízemí se nachází oddělený třípokojový byt a v dalších podlažích velký byt s šesti ložnicemi. Oba **typy *D_{1S}* a *D_{2S}*** vznikly rozšířením **typu *D*** o *krátký modul* šířky 2,75 m a odlišují se od sebe jen jeho umístěním. Buď je tento prvek v čele fasády, nebo ustupuje podle toho, jak má navázat na sousední dům. U **typů *D_{1S}* a *D_{2S}*** slouží vždy pro situování hlavního vstupu, v patře je zde umístěn velký obývací pokoj a v nejvyšší podlaží vytváří terasu. Všechny **typy *D*** na průčelí používají také prvek průběžné lodžie, ale oproti plným deskám použitým na *Babě I* je čelo lodžii tvořeno lehkým dřevěným zábradlím.

⁴⁷⁰ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Viz: Grafická příloha. Mapa 6, s. 11.

⁴⁷¹ Viz: Grafická příloha. Mapa 7, s. 12.

Obr. 152. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP, 2.NP a 3.NP rodinného domu. Typ D_{1S} .⁴⁷²

Velikost dvougeneračního typu D_{1S} byla skutečně nadstandartní, architekt musel upravit projekt tak, aby splňoval požadavek na velikost rodinného domu dle zákona o hospodaření s byty⁴⁷³. Stavební úřad Prahy 6, který byl v daném místě pověřen správou, konstatoval: „(...) odbor výstavby zjistil, že projekt vzoru domu D_{1S} o dvou bytových jednotkách není projektem pro dům rodinný, neboť má deset obytných místností o celkové ploše 134,26 m². (...) odbor výstavby proto vrací projekt typu D_{1S} k přepracování, neboť realizace této stavby je z hlediska zákona nepřijatelná.“⁴⁷⁴

Mezityp H vytváří ve srostlici dva motivy. Jeden má za úkol ji postupně zakončit, druhý je použit uprostřed a svojí čistou hmotou bez lodžii vytváří přechodový prvek. Svou velikostí patří *typ H* mezi dvoupodlažní typy. Základní hmota kvádrů je navržena bez lodžii, avšak v jiných skupinách byl prvek lodžie doplněn. *Typ H* je určený pro bydlení jedné rodiny. Svými vyváženými proporcemi, uliční šířkou 7,8 m a délkou 9,65 m, se dá zařadit doprostřed obou typů, mezi typ široký a hluboký. Celková šířka domu 7,8 m je rozdělena na dva konstrukční moduly, kratší modul 3,6 m je určený v přízemí pro obývací pokoj, modul 4,2 m obsahuje schodišťový prostor, vstup a kuchyni. Celé horní podlaží se čtyřmi ložnicemi patří do klidové části.

⁴⁷² Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky upraveno.

⁴⁷³ Zákon č. 41/1964 Sb. *Zákon o hospodaření s byty*. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 2017 [cit. 23-11-2017]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1964-41.z>

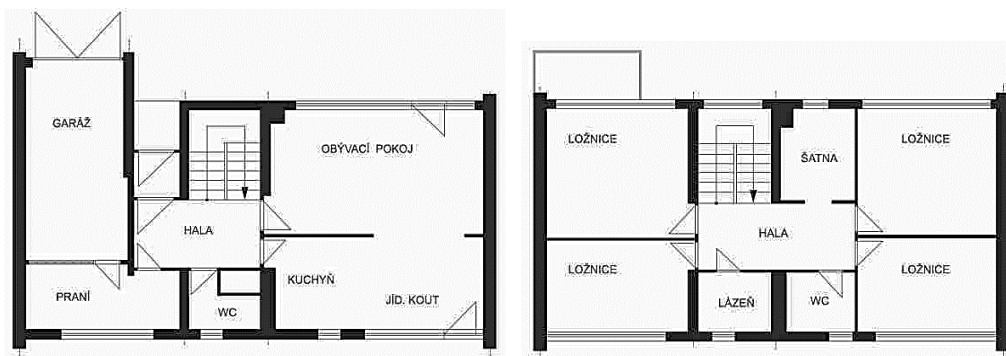
⁴⁷⁴ Stanovisko odboru výstavby Prahy 6, Ing. Šejnohová, k věci vrácení dokumentace, datované březem roku 1977. Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6.

Obr. 153. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ H.

Obr. 154. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP rodinného domu. Typ H 129e, rozšířený.⁴⁷⁵

V řadě srostlice je také kompozičně použit široký typ *G*, jako prvek, který skupinu uzavírá. V zakončení skupiny je užití specifického, širokého typu možné chápat jako snahu o řešení boční fasády. V základní dvoupodlažní variantě je tento typ určen pro jednu rodinu. Dům je tvořen jednoduchou hmotou kvádrů, bez lodžii, ale s typickým obkladem štítových stěn a meziokenních pilířů. Typ *G* představuje svojí šířkou průčelí 12,85 m a délkou (hloubkou) 6,55 m atypický dům. Konstrukčně je řešen ve třech modulech, nejširší modul má 6,0 m a je určen pro společenskou část bydlení, modul šířky 2,2 m podpírá schodiště a modul o rozměru 4,3 m skrývá v přízemí garáž a v patře ložnice. Typ *G* vytváří několik podtypů, kompozičně se v západní části *Baby II* uplatnil vícekrát, dokonce i jako rohový typ.

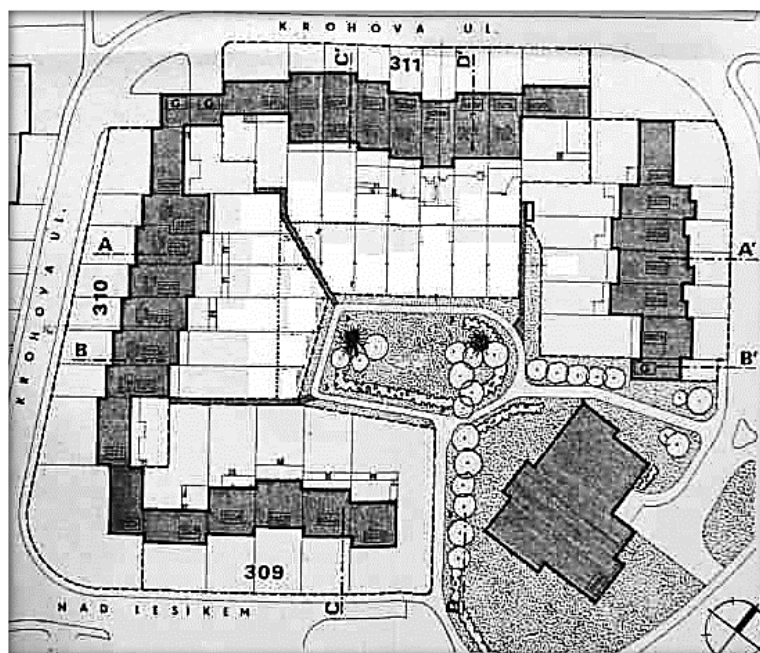
Obr. 155. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP, 2.NP a 3.NP rodinného domu. Typ G.⁴⁷⁶

V západní části *Baby II* při ulici *Krohova* a *Nad Lesíkem* jsou rodinné domy neobvykle seskupeny do **blokového uspořádání**. Autoři zde vytvořili *nároží* skládáním tří širokých typů *G*, které upravili tak, aby eliminovali ukončení jednoduchým štítem. Uvnitř tohoto velkého vnitrobloku měl vzniknout park. Původně měl zabírat větší část až 49,0 m

⁴⁷⁵ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky překresleno.

⁴⁷⁶ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky upraveno.

x 36,0 m, ale v roce 1984 byl zmenšen téměř o polovinu, plochu zeleně zabraly zahrady domků.⁴⁷⁷

Obr. 156. Obytný soubor na Babě II Západ. Úprava vnitroblokových zahrádek, z roku 1984. Pražský projektový ústav, J. Holeček. Původní velikost parku je znázorněna čerchovanou čarou.⁴⁷⁸

Obr. 157. Obytný soubor na Babě II Západ. Současný stav malého parku ve vnitrobloku blokového zastavění rodinných domů.⁴⁷⁹

V atypickém **blokovém zastavění**, které utváří ulici **Krohovu** a **Nad Lesíkem** byly realizovány všechny typy, které byly uvedeny, ale také *typ A* a *typ L*.

⁴⁷⁷ Poznámka: Dle stanoviska Útvaru hlavního architekta Prahy nesměla výměra překročit 300 m² na jeden rodinný dům dle vyhlášky č. 17/ FMTIR. (Federálního ministerstva pro technický a investiční rozvoj).

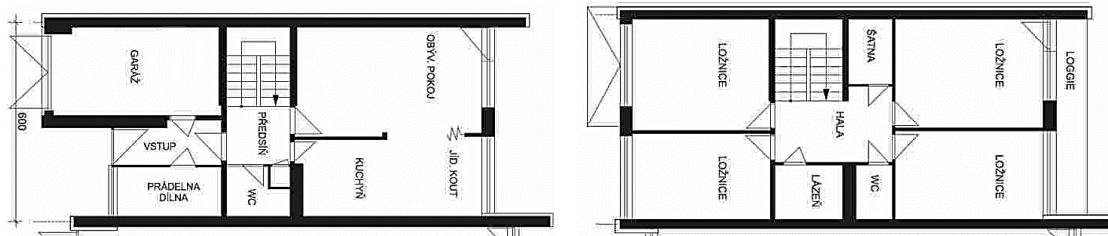
⁴⁷⁸ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6.

⁴⁷⁹ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 158. Obytný soubor na Babě II Západ. Řešení nároží blokového zastavění ulice Krohovy a Nad lesíkem.
 Obr. 159. Obytný soubor na Babě II Západ. Parková úprava mezi bytovými domy, od které vede pěší trasa směrem k parku ve vnitrobloku rodinných domů.⁴⁸⁰

Dům typu A se v západní části nejvíce objevuje na ulici Krohové a Vidlicové, ve východní části v ulici Na Ostrohu, kde vytváří kompozici s třípodlažním typem D. Dům, svým skromným výrazem, působí poněkud nenápadně, je zpravidla dvoupodlažní, bez podsklepení, s garáží v přízemí, jejíž vystupující hmota akcentuje jednoduché průčelí, v zahradě s motivem průběžné lodžie. Typickým prvkem je obložení štítových stěn cihlovými pásky, což pomáhá v ustupující řadě spoluvytvářet gradaci. Jedná se o jeden z nejmenších typů, s konstrukční šířkou průčelí 6,0 m, která je plně využita pro obývací pokoj, s délkou 14,0 m patří mezi hluboký typ.

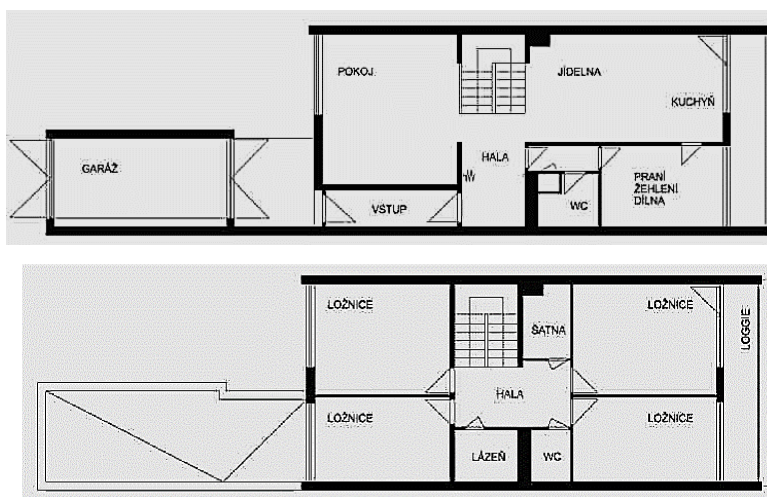

Obr. 160. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ A.⁴⁸¹

Dům typ L, zde představený na ulici Fragnerově, ve variantě jako dvoupodlažní s garáží umístěnou v zahradce před vstupem. Je podobně skromný ve výrazu jako *typ A*, hmota garáže zde vytváří jediný prostorový akcent v ulici a zároveň uzavírá malou předzahrádku. V přízemí nabízí dům novou dispoziční variantu, kdy je schodištěm oddělen prostor jídelny s kuchyní od obývacího pokoje. Zpravidla bývá v dané situaci orientován na východ – západ. Jedná se o hluboký typ se šířkou průčelí 6,0 m a délkou 13,5 m, s garáží je celková délka 21,5 m. Ve variantě třípodlažní se nachází na ulici Starého v západní části, kde je garáž ve spodním, částečně zapuštěném podlaží.

⁴⁸⁰ Zdroj: archiv autorky.

⁴⁸¹ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky upraveno.

Obr. 161. Obytný soubor na Babě II Východ. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ L⁴⁸².

Obr. 162. Obytný soubor na Babě II Východ. Gradace hmot rodinných domů od typu A k typu D ve skupině číslo 217 v ulici Na Ostrohu.

Obr. 163. Obytný soubor na Babě II Západ. Kompozice skupiny číslo 302 čtyř řadových domů typu L v ulici Starého je doplněna představeným objektem garáží.⁴⁸³

Obr. 164. Obytný soubor na Babě II Západ. Rodinný dům typu G zakončuje skupinu číslo 306 v ulici Křohově.
Obr. 165. Obytný soubor na Babě II Západ. Skupina číslo 308 rodinných domů v ulici Nad Lesikem.⁴⁸⁴

⁴⁸² Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Graficky upraveno.

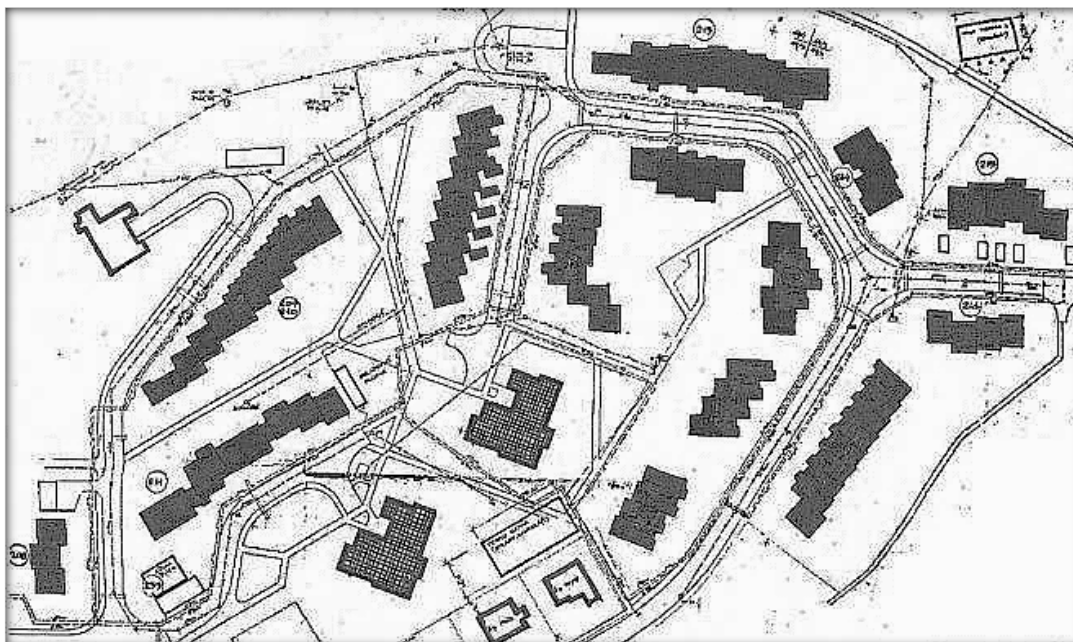
⁴⁸³ Zdroj: archiv autorky.

⁴⁸⁴ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 166. Obytný soubor na Babě II Východ. Mateřská školka na ulici Janákové.
Obr. 167. Obytný soubor na Babě II Západ. Pěší propojení mezi ulicí Nad Lesikem a Starého.⁴⁸⁵

Východní část Baby II se začala stavět později, než západní, jak vyplývá ze stanoviska *Útvaru hlavního architekta Prahy*. Z vyjádření je patrný i určitý nátlak místního odboru výstavby na zahušťování zástavby, (tzv. racionalizace výstavby), a také na změnu parkování v obou částech *Baby II*: „(...)stavební úřad požadoval umístění garáží do rodinných domků, popř. lokalizaci skupinových garáží do co nejméně exponovaného místa sídliště. Tento požadavek byl motivován snahou odstranit z nově budovaného sídliště stavby tohoto druhu, které (...) nemohou přispět ke zlepšení vzhledu a celkového charakteru sídliště (...).“⁴⁸⁶

Obr. 168. Obytný soubor na Babě II Východ. Zastavovací plán dostavby sídliště z roku 1979.

⁴⁸⁵ Zdroj: archiv autorky.

⁴⁸⁶ Stanovisko *Útvaru hlavního architekta Prahy*, Ing. Šejnohová, datované září roku 1977.

*Na této situaci je stále zachována původně navržená cestní síť. Při realizaci byla omezena.*⁴⁸⁷

Útvar hlavního architekta v souladu s odborem výstavby také požadoval, aby ve východní lokalitě, kde se ještě nezačalo stavět, byly garáže přednostně řešeny v rodinných domech: *„V příloze Vám proto zasíláme situační plán, (...), lokalita východ, která dosud není ve výstavbě a kde jsou vyznačeny objekty (skupinové garáže), s jejichž umístěním tak, jak jsou navrženy, stavební úřad nemůže souhlasit (...).*⁴⁸⁸

Výstavba řadových domů na Babě se protáhla až do poloviny osmdesátých let. Nakonec bylo realizováno téměř 267 řadových rodinných domů, z toho 220 domů v části druhé etapy, ve které výrazně převažuje zástavba v západní části, 128 rodinných domů. Výstavba řadových domů na Babě trvala až do poloviny osmdesátých let. Rodinné bydlení nezůstalo monofunkční čtvrtí, ale bylo při hlavním vjezdu doplněno o základní veřejnou vybavenost; centrum služeb s prodejnou potravin, které je i dnes stále funkční. Ve východní části, na okraji zastavění rodinných domů, byl při ulici Janákově umístěn objekt mateřské školky i s velkým hřištěm. Volba tohoto místa, usazení do terénního zlomu a orientace co nejbližší k lesu také dnes vytváří příjemné prostředí pro hru dětí. Další přilehlé volné prostory u lesa byly vyhrazeny pro plochy venkovních hřišť.

Celý soubor dotváří pěší cesty v duchu klidného bydlení uprostřed zeleně. V západní části vznikl navíc menší park ve vnitrobloku rodinných domů, který se napojuje na parkový prostor mezi bytovými domy. Vlastní parkování bylo u některých skupin navrženo mimo domy, garáže tvoří samostatné skupinky doplňující seskupení srostlic. Celková koncepce, opřená o ideu přírody jako důležité součásti bydlení, se uplatňuje nejen v otázce splynutí s okolním prostředím, ale i co se týká osazení objektů a volby použitých obkladových materiálů.

6.4 Sídliště ČSLA v Břeclavi – Poštorné

O stavbě rodinného bydlení se v obci Poštorné začalo uvažovat v době, kdy městu Břeclav začaly chybět byty. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let zdejší rozrůstající se průmyslové závody potřebovaly pro své zaměstnance nové bydlení. Situace začínala být zoufalá, jak vyplývá z článku, ve kterém se poslankyně městského národního výboru vyjadřovala k činnosti místní bytové komise: *„Někteří naši spoluobčané jsou v pořadníku pro přidělení bytu již pět let, a stále nepřichází na řadu. Celkem evidujeme na 400 žádosti*

⁴⁸⁷ Zdroj: archiv stavebního úřadu Prahy 6. Viz: Grafická příloha. Obr. 6, s. 12.

⁴⁸⁸ Stanovisko Útvaru hlavního architekta Prahy, Ing. Šejnohová, datované září roku 1977.

o byt, avšak přednostně musíme umísťovat občany, postižené nutnou asanací domů a bytů.“⁴⁸⁹ Břeclav začala hledat lokalitu pro rozsáhlejší bytovou výstavbu. Jako jedno z vhodných území, byly vybrány pozemky rovinného charakteru v přilehlé obci Poštorné, vzdálené západním směrem asi 2 km od centra města.⁴⁹⁰ Připravovala se zde nejen komplexní bytová výstavba, ale také již byla vymezena část území pro výstavbu nízkopodlažní.

Zpočátku se nezdálo, že by mohl vzniknout svébytný urbanistický soubor. Příprava probíhala obvyklým způsobem, v lednu 1970 zadal *městský národní výbor* v Břeclavi brněnské projektové organizaci *Stavoprojekt*⁴⁹¹ úkol, kterým bylo vypracovat podrobný územní plán s cílem zjistit, jakou objemovou kapacitu je možné na poměrně velké území 30 ha realizovat. Plán výhledově počítal s postupným nárůstem počtu obyvatel Poštorné až na 10 000, a proto zde byla vymezena chybějící občanská vybavenost. Pro další vývoj je důležité, že bylo vyčleněno velké území, na kterém bylo možné postavit rodinné bydlení, počítalo se se zástavbou až 147 rodinných domků s menším centrem a s mateřskou školkou. Počáteční koncepce zástavby vycházela ze základního předpokladu, že každý rodinný dům bude připojen na komunikaci a bude mít vlastní garáž. Pravděpodobně díky budoucímu velkému soustředění nové výstavby byla obec Poštorná počátkem sedmdesátých let připojena k Břeclavi.⁴⁹²

6.4.1 Původní koncepce

Další fází urbanistického návrhu byl pověřen brněnský projektový podnik *Drupos*⁴⁹³, který vybral architekta *Jaromíra Zlámala*⁴⁹⁴. Ten měl již s realizacemi menších skupin rodinných domů velmi dobré zkušenosti. První návrh zástavby byl investorem schválen již v roce 1971 a během roku 1972 dopracován. Pověřit vypracováním návrhu architekta Zlámala se ukázalo jako šťastné řešení a bylo to hlavně jeho zaujetí pro nové směry ve skupinové výstavbě, které ovlivnilo příští podobu souboru. Jak sám architekt

⁴⁸⁹ Dvacet roků v bytové komisi. *Břeclavský zpravodaj rady Městského národního výboru*, 04/ 1976, s. 4.

⁴⁹⁰ Poznámka: Jiná vhodná území přímo v Břeclavi byla zatížena vysokou hladinou spodní vody. Viz: Žádost ONV Břeclav o předchozí souhlas k vynětí zemědělského půdního fondu. 7. 10. 1971.

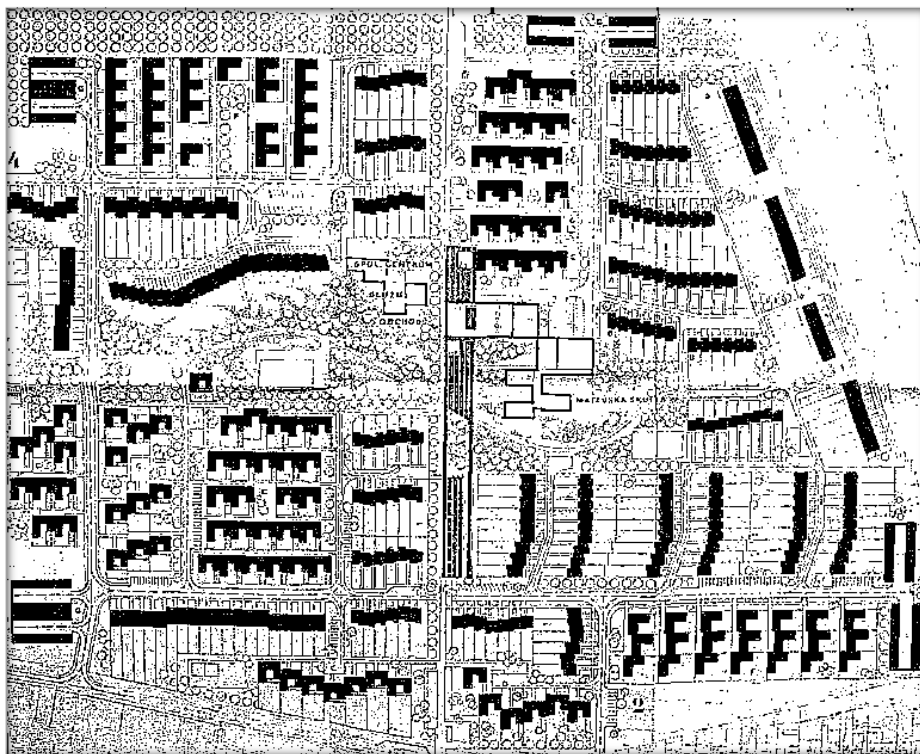
⁴⁹¹ Poznámka: Autorem urbanistického řešení byl architekt Václav Mencl.

⁴⁹² PROCHÁZKA, B. Výsledky budovatelské práce. *Břeclavský zpravodaj rady Městského národního výboru*, leden 1976, s. 4.

⁴⁹³ Poznámka: Drupos Brno byl projektovou organizací *Českého svazu bytových družstev* (ČSBD) pro projektování, inženýrskou činnost a technickou pomoc.

⁴⁹⁴ Poznámka: Jaromír Zlámal, (5. 5. 1926 - 22. 1. 2010), roku 1950 úspěšně ukončil studium na Fakultě architektury a pozemního stavitelství Vysoké školy technické v Brně. Vystřídal několik projektových organizací, až v šedesátých letech zakotvil ve Stavebním podniku státních lesů, pro který navrhl několik zajímavých menších souborů rodinných domků tzv. lesoven, od sedmdesátých let byl zaměstnán v Druposu Brno.

vzpomíná: „Obytné čtvrti s vyloučenou dopravou mě velmi zajímaly, byl to trend ve světě běžný a u nás téměř nevyužívaný.“⁴⁹⁵

Obr. 169. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. *Drupos Brno. Podrobný územní plán Poštorná – Díly. Část urbanistického návrhu, 1972.*⁴⁹⁶

Zlámalova koncepce urbanistického návrhu z roku 1972 již s principem částečného oddělení dopravy pracuje. Byly zvoleny poměrně rozsáhlé pozemky zvané Díly s plochou 20,1 ha, ohraničené z jihu ulicí Nádražní, od východu Záhumní a od severu Valtickou. Mělo se zde postavit až 411 rodinných domků uspořádaných ve čtyřech velkých skupinách. V konceptu je území rozděleno dvěma osami, severojižní a východozápadní, které vymezují jednotlivé obytné části. Ty jsou uspořádány systémem „čtyřlístku“, v křížení os se mělo uprostřed nacházet obchodní centrum s mateřskou školkou. V každé skupině se střídala zástavba *řadových* a *atriových*⁴⁹⁷ domů tak, že řadové domy byly dopravně napojené přímo na komunikaci, zato atriové měly vytvářet klidovou obytnou skupinu spojenou pěšími cestami a obklopenou zelení. Rušivý provoz aut byl odsunut k okraji atriových domů formou krátkých společných řad garáží.

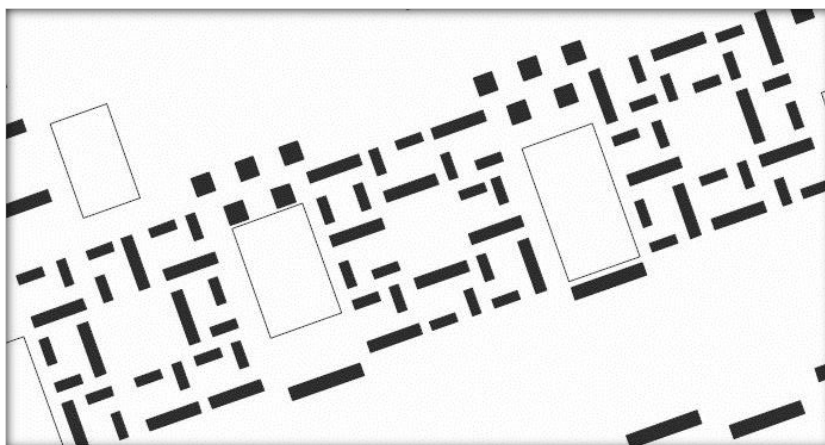
⁴⁹⁵ Poznámka: Rozhovor s Ing. arch. Jaromírem Zlámalem. Brno 18. srpen 2006. In: KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*. Praha: Zlatý řez, 2011, s. 106, ISBN 978-80-87068-07-6.

⁴⁹⁶ Zdroj: archiv stavebního úřadu v Břeclavi. Viz: Grafická příloha. Obr. 16, s. 22.

⁴⁹⁷ Poznámka: Řadový typ a atriové domy byly publikovány v Katalogu vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji z roku 1976. Viz: Grafická příloha. Obr. 17-18, s. 23-24.

6.4.2 Inspirace

Koncepce souboru je založená na základním předpokladu ideálního bydlení v klidu a zeleni bez rušivého prvku dopravy, i při velké koncentraci obyvatel. Tento ideál zdravějšího bydlení se uplatnil při budování vilových čtvrtí, takzvaných zahradních měst. Dalším inspiračním vlivem, který architekt Zlámal sám přiznává, jsou nejen soubory kompaktní zástavby rodinných domů ve skandinávských zemích, ale také realizace architektonického sdružení *Ateliéru 5* ve Švýcarsku: „*Spolu s architektem Uhlířem se nám v 70. letech naskytlá příležitost vycestovat do Švédska a Finska. Já sám jsem cestoval do Švýcarska. Měl jsem štěstí, že jsem mohl navštívit velmi známé sídlištní soubory Halen a Thalmatt poblíž Bernu, která v šedesátých a sedmdesátých letech projektoval švýcarský Ateliér 5. Tomu se ale ve zdejších podmínkách nedalo konkurovat.*“⁴⁹⁸

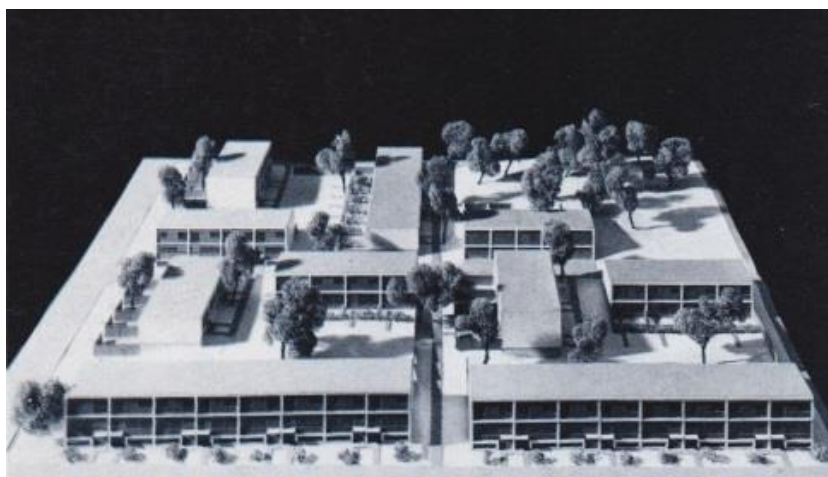
Obr. 170. Bengt H. Lundsten. Sídlíště Kortepohja v Jyväskylä. Schéma zastavění tří obytných skupin. Pohled na rodinné domy z vnitřního parku.⁴⁹⁹

Ve Finsku ve městě *Jyväskylä* v části *Kortepohja* byl realizován v letech 1967-69 obytný soubor, který je koncepčně založen na obdobném principu, jaký navrhl architekt Zlámal v Poštorné. Soubor, který navrhl architekt *Bengt Lundsten*, je situován do jedinečné přírody v blízkosti jezera, okolní zeleň volně prostupuje do vnitra polootevřených bloků.

⁴⁹⁸ KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*, s. 111.

⁴⁹⁹ Zdroj: Team Noll Gardens. *The Hinge: The draft plan for the blocks of the commercial centre and the MNOP building in Kortepohja*. [online] [pdf]. Amsterdam. The Netherlands. Print 5. 12. 2016. [cit. 30. 5. 2017]. Dostupné z: http://www2.jkl.fi/kaavakartat/17_098/Kortepohjan%20liikekeskuksen%20uusimmat%20suun30122016.pdf. Graficky upraveno autorkou.

Zástavba je rozdělena do pravoúhlých skupin *obytných bloků* o šířce 200 m a délce 240 m, ze kterých je vyloučena doprava. Skupiny jsou přerušeny modulem - společnou parkovací zónou s hromadnými garážemi. Rodinné domy jsou uspořádány do dvou až třípodlažních obytných bloků, uprostřed bloků je malý park s hřištěm pro děti. Jedná se o jedinečný soubor kompaktních obytných bloků uspořádaných na pravoúhlé osnově s cílem stimulovat společenské vazby a udržovat blízké spojení s přírodou. Toto těsné spojení je vytvořeno díky přísné regulaci dopravy. Parkování je centralizováno, tím je možné vytvořit klidné trasy pro pěší a kola bez aut uvnitř v otevřeném seskupení domů.⁵⁰⁰

Obr. 171. Bengt H. Lundsten. Sidliště Kortepohja v Jyväskylä. Model části obytné skupiny.⁵⁰¹

Obr. 172. Bengt H. Lundsten. Sidliště Kortepohja v Jyväskylä. Pohled na obytnou skupinu.

⁵⁰⁰ Poznámka: Obytný soubor v části Kortepohja ve finském městě Jyväskylä od architekta Bengt Lundstena byl zapsán na seznam DOCOMOMO International jako jeden z významných moderních architektonických kompaktních souborů ve Finsku.

⁵⁰¹ Zdroj: DLESEK, Vladislav. *Současná finská architektura*, s. 148.

6.4.3 Realizovaná koncepce

Urbanistická studie se nakonec těsně před dokončením ocitla v rozporu s novými směrnici Ministerstva výstavby a techniky (MVT) pro výstavbu rodinných domů, které byly vydány 2. ledna 1973.⁵⁰² Nové požadavky *Technických podmínek* zejména zpřísnily hustotu zástavby a velikost pozemku, který připadal na jeden dům. U skupinových řadových domů měla dosáhnout hustota min. 100 obyvatel/ ha⁵⁰³ s pozemkem o max. ploše 400 m² a u atriových domů měla činit hustota 120 obyvatel/ ha s pozemkem o max. ploše 300 m². Na základě připomínek MVT a dotčených orgánů musel být návrh přepracován. Součástí dokumentace bylo i zpracování dvou studií: *Studie širších vztahů území* a *Studie návaznosti na realizovaný bytový soubor*, což dokládá pečlivou urbanistickou přípravu.⁵⁰⁴

Architekt Zlámal zhodnotil vliv nových *Technických podmínek* v článku, uveřejněném v časopise *Architektura ČSR* v roce 1976, ve kterém představil svůj názor na nízkopodlažní výstavbu: „*Výstavba souborů (...) je regulována stejnými, podrobnými ukazateli, které znesnadňují tvůrčí roli projektanta. Soubory rodinných domů, realizované při dodržení podmínek, často alarmují nízkou hodnotou životního prostředí, schematickým komunikačním urbanismem geometrovského pojetí bez uplatnění základních předností rodinného domu. Ve svém pojetí zaostávají za principy zahradního města, formulovaného v minulém století. (...) Neúměrně dimenzované komunikace spoutávají tvorbu obyvatelných prostorů a jsou přímým opakem komfortu.*“⁵⁰⁵

Nový návrh se však od realizovaného významně liší, a to jak rozlohou území, tak i odlišnou formou zástavby. Nicméně základní prvky původní studie byly realizovány. Území je rozčleněno na dvě hlavní osy, ve kterých je soustředěna veřejná vybavenost a veřejná zeleň. Myšlenka částečně odděleného parkování byla ještě více propracována a plně rozvinuta.

Hlavní myšlenkou návrhu bylo vytvořit kvalitní rodinné bydlení ponořené do klidu a zeleně bez rušivého prvku příjezdu osobních aut. K dosažení tohoto cíle Zlámal oddělil přístup pěších od příjezdu vozidel. Obvyklý komunikační systém byl založen na příjezdu k jednotlivým domům. Svými rozměry, včetně nutných ploch pro chodníky a

⁵⁰² Technické podmínky ministerstva výstavby a techniky ČSR a ministerstva financí ze dne 2. ledna 1973 pro přípravu, výstavbu a financování skupinových domků do osobního vlastnictví.

⁵⁰³ Poznámka: Pro výpočet se uvažovalo se 4 obyvateli/ byt.

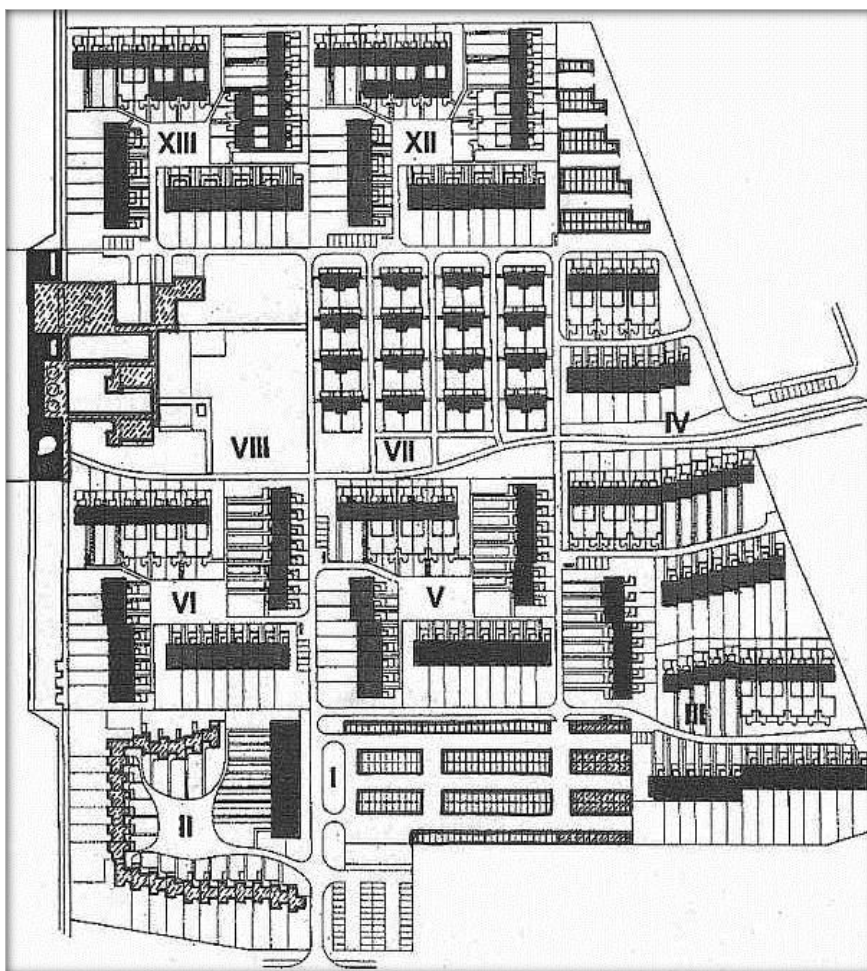
⁵⁰⁴ Viz: Grafická příloha. Obr. 19, s. 25 a obr. 22, s. 28.

⁵⁰⁵ ZLÁMAL, Jaromír. Nízkopodlažní výstavba. Realizace a návrhy. *Architektura ČSR* 9-10, 1976, s. 407-408.

veřejnou zeleň pro vedení sítí, neúměrně zabíral prostor, který by mohl být využit pro soukromou aktivitu obyvatel. Důsledné uplatnění segregace dopravy, proto umožnilo uvolnit plochy, které jsou tak využity pro podporu zeleně jako nedílné součásti obytného prostředí.

6.4.4 Charakter zástavby. Základní modul obytné skupiny

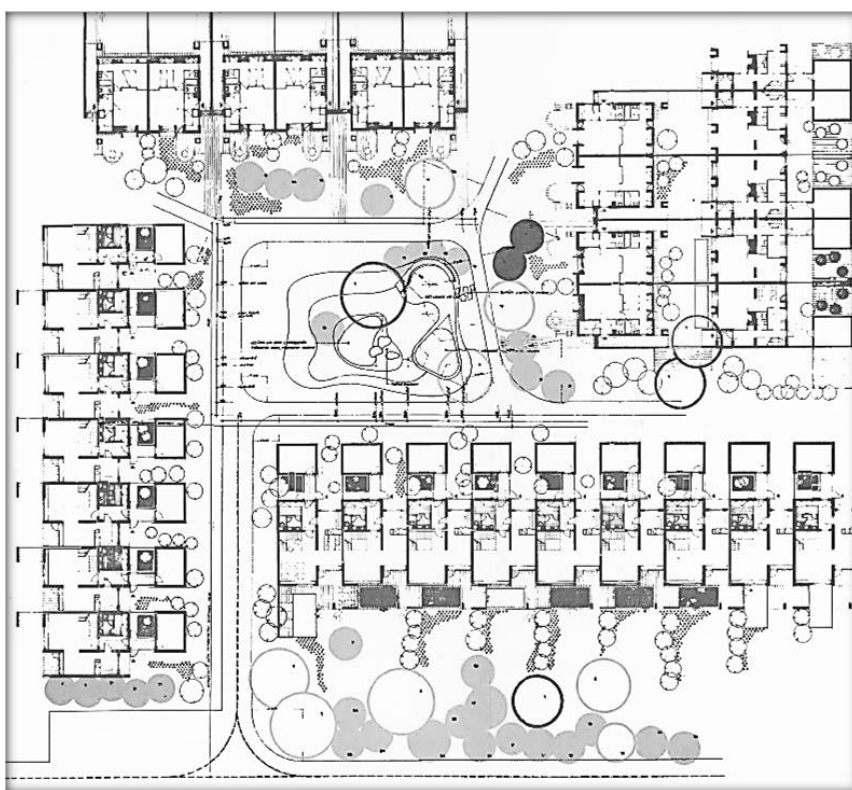
K vlastnímu řešení si architekt položil otázku, jak sladit dva zájmy budoucích obyvatel, *společenský* a *soukromý*. *Společenský zájem* pro něj představoval vytvoření prostoru pro intenzivní veřejný život, *soukromým zájmem* mělo být vlastní klidné bydlení uprostřed zeleně. Určující byla pro něj otázka fungování dobrých sociálních vazeb, hledal urbanistickou strukturu, která by to umožňovala.

Obr. 173. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. *Drupos Brno. Zastavovací studie Břeclav - Poštorná – Díly. Soustředěná výstavba RD, 1974. Označení obytných modulů. Realizovaná výstavba je označena plnou, černou šrafovou.*⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ Zdroj: ZLÁMAL Jaromír, Petr UHLÍŘ a Eva PILAŘOVÁ. *Studie obytného souboru družstevních rodinných domů Břeclav – Poštorná - Díly*, nedatováno. Viz: Grafická příloha. Obr. 20, s. 26. Graficky upraveno.

Pro dosažení tohoto cíle zvolil neobvyklé uspořádání skupin domů. Za základ urbanistické struktury navrhl *pravidelnou mřížku*, v níž jsou řešeny obslužné a pochůzné komunikace. Tato prostorová a komunikační síť vytváří několik urbanistických modulů, jejichž zastavění se mění. Základní rozměry *urbanistického modulu* 120 x 112 m umožňují jistou flexibilitu vnitřního řešení. Jeden modul je vyhrazen pro občanskou vybavenost, ostatní pro obytnou skupinu. Uspořádání obytné skupiny je zvoleno tak, aby podporovalo přirozené utváření lidského společenství a dobré sousedské vztahy obyvatel. Koncepte souboru byla doplněna dvěma komunikačními osami. Osa východ - západ měla formou zeleného pásu spojovat budoucí občanskou vybavenost s původní zástavbou v Poštorné.

Obr. 174. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Drupos Brno. Situace uzavřené urbanistické jednotky.⁵⁰⁷

Obytné skupiny byly realizovány ve dvou formách, ve formě *uzavřené* a *řadové*. **Řadová forma** svojí linkou přirozeně navazuje na původní zástavbu. **Uzavřenou skupinu** vytváří jednotka urbanistického modulu se čtyřmi bloky řadových domů, sdružených kolem malého veřejného prostoru, který architekt Zlámal definuje jako *náměstíčko*. Vstupy do domů jsou řešeny z tohoto prostoru, původně určeného převážně jen pro pěší. Každé náměstíčko mělo mít svůj vlastní individuální charakter zeleně. Rodinné domy jsou do

⁵⁰⁷ Zdroj: ZLÁMAL Jaromír, Petr UHLÍŘ a Eva PILAŘOVÁ. *Studie obytného souboru družstevních rodinných domů Břeclav – Poštorná - Díly*, nedatováno. Viz: Grafická příloha. Obr. 21, s. 27.

tohoto prostoru orientovány předsazenými vstupními komorami a u dvoubytových domů přízemními samostatnými byty. Posloupnost od veřejných prostor až po soukromý, bytový prostor měla vytvářet stupnici, zaručující klidné bydlení obyvatel. Předsazené přízemní komory vytváří venkovní užitkové prostory a jsou charakteristickým prvkem celého souboru a doplňují tak rytmus na neosluněných stranách.

Dvoubytové domy jsou členěny na část přízemní, která měla být určena pro starší generaci a na část dvoupodlažní, kterou by obývala vlastní rodina s dětmi, atrium mezi nimi slouží k vzájemnému kontaktu.

Architekt Zlámal na podkladě studie *Stavoprojektu* vyhradil jeden urbanistický modul pro umístění menšího *obchodního centra s mateřskou školkou*. Dopravu v celém souboru omezil na jednosměrné komunikace o šířce 3,5 m. Obyvatelé měli parkovat ve dvou vymezených parkovacích dvorech na okraji souboru, proto nebyly v rodinných domech navrženy garáže.

Obr. 175. Břeclav – Poštorná. Současný stav náměstíček. Pohled na dvoubytový dům typu F, 2016.⁵⁰⁸

6.4.5 Typy řadových domů

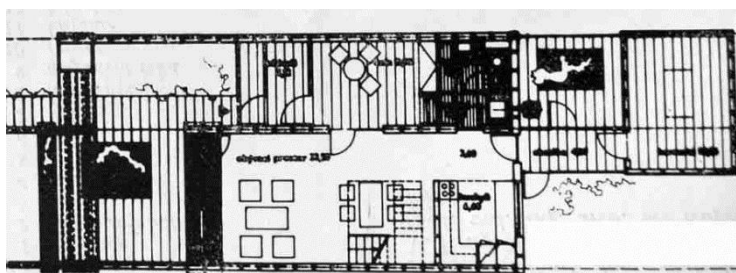
V původním konceptu zástavby architekt Zlámal navrhl několik typů řadových domů, ale nejčastěji se uplatnil *atriový typ* půdorysného tvaru *U*. Atriový typ měl velmi dobré dispoziční řešení, a snad proto se objevil v nabídce katalogu rodinných domů.

⁵⁰⁸ Zdroj: archiv autorky.

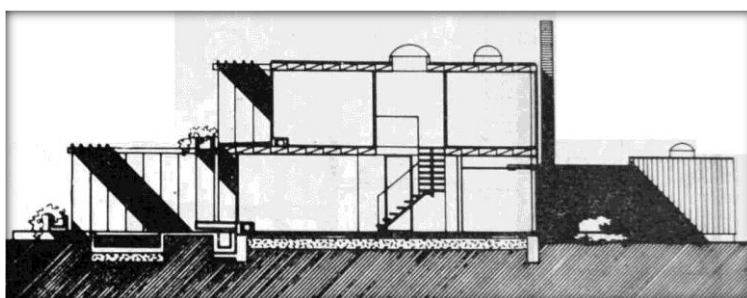
V průběhu realizace byly omezeny na základní typy – *Typ A*, *typ B* a *Typ F*. K významným změnám došlo i ve skupinách.

Řadový typ A

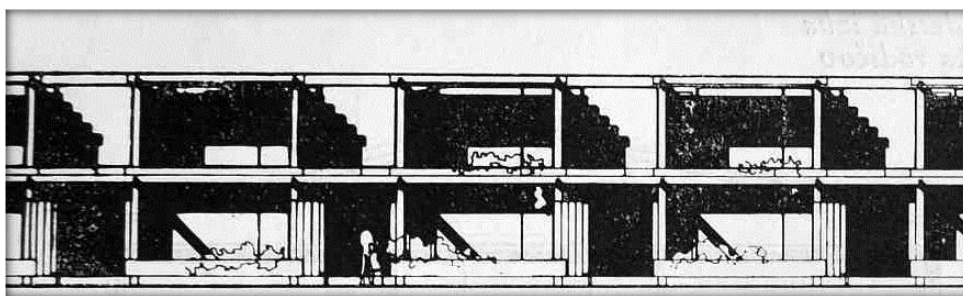
Přístup k domu je z osluněné strany přes zahradu. Dům je řešen ve dvou konstrukčních modulech 3,0 a 4,5 m. Širší trakt je vyhrazen pro společenskou zónu v přízemí, užší modul slouží příslušenství. Na osluněné straně měly být předsunuty štítové stěny, které měly vytvářet polokryté terasy, ty však nebyly realizovány. Na neosluněné straně byly vloženy předsažené komory s typickým dřevěným obkladem.

Obr. 176. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, půdorys 1. NP.⁵⁰⁹

Obr. 177. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, příčný řez.⁵¹⁰

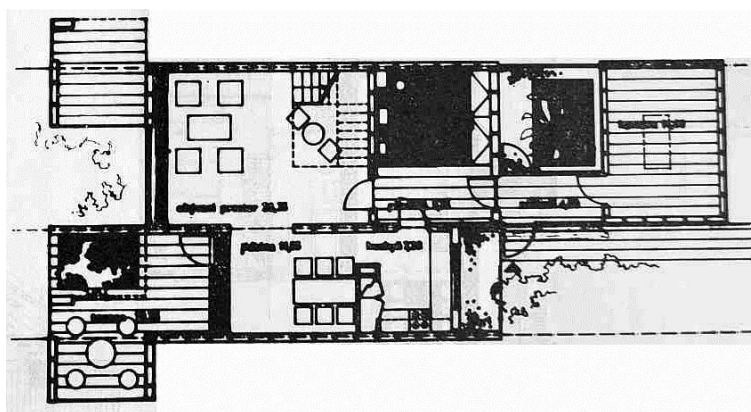
Obr. 178. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, pohled jižní.⁵¹¹

⁵⁰⁹ Zdroj: ZLÁMAL J., P. UHLÍŘ. Obytný soubor rodinných domov. Břeclav-Poštorná-Díly. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 4*, 1976, s. 34-35.

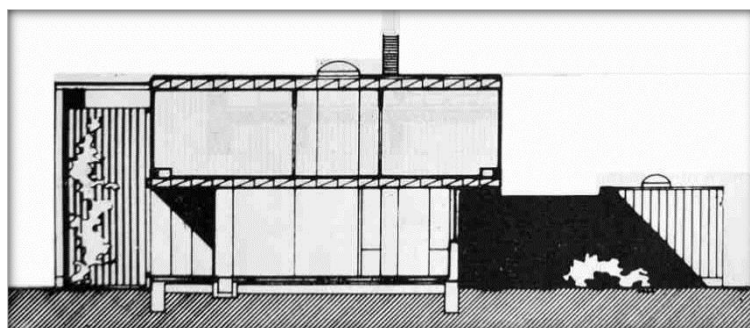
⁵¹⁰ Zdroj: ZLÁMAL J., P. UHLÍŘ. Obytný soubor rodinných domov. Břeclav-Poštorná-Díly. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 4*, 1976, s. 34-35.

⁵¹¹ Zdroj: ZLÁMAL J., P. UHLÍŘ. Obytný soubor rodinných domov. Břeclav-Poštorná-Díly. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 4*, 1976, s. 34-35.

Řadový typ B je nejčastěji užitým domem a je určen jako typ A pro jednu generaci. Přístup k domu je z neosluněné strany. Podobně jako u *typu A* tvoří vstup malý pobytový dvorek, u kterého je typická přízemní stavba, komora. Přízemní objekt měl sloužit jako skladový prostor u vstupu, byl proto navržen bez oken a měl členit venkovní část, byl původně obložený dřevem v tmavě hnědém odstínu. Naneštěstí v pozdějších letech obyvatelé tento prvek často přestavovali. Na jižní straně měly být vytvořeny terasy, ale k jejich realizaci nedošlo. Konstrukční modul je stejný jako u *typu A*.

Obr. 179. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu B. Půdorys 1. NP.⁵¹²

Obr. 180. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu B. Příčný řez.⁵¹³

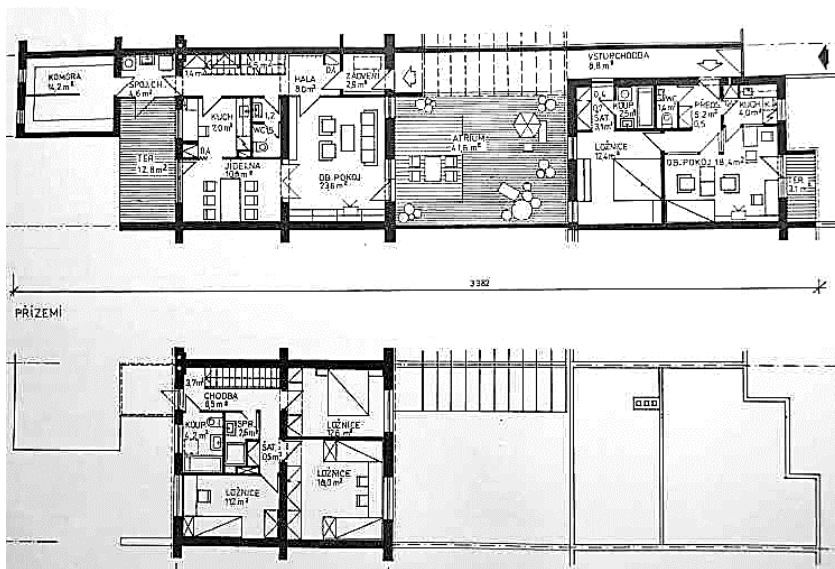
⁵¹² Zdroj: ZLÁMAL J., P. UHLÍŘ. Obytný soubor rodinných domov. Břeclav-Poštorná-Díly. *Projekt. Revue slovenskej architektúry* 4, 1976, s. 34-35.

⁵¹³ Zdroj: ZLÁMAL J., P. UHLÍŘ. Obytný soubor rodinných domov. Břeclav-Poštorná-Díly. *Projekt. Revue slovenskej architektúry* 4, 1976, s. 34-35.

Obr. 181. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ B. 2016.
Obr. 182. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ B. 2016.⁵¹⁴

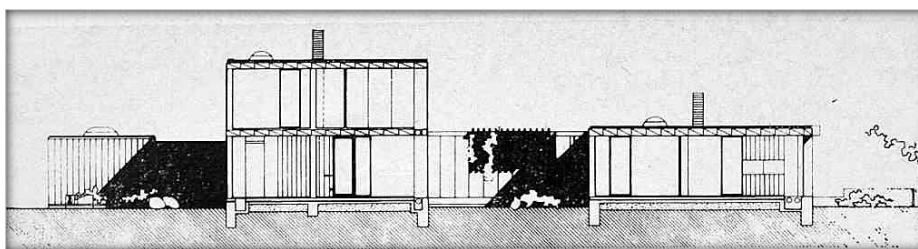
Typ F představuje netypický atriový dům. Byl navržen jako dvougenerační dům, který je řešen ve dvou hmotách, vzájemně oddělených atriem. Konstrukční šířka 7,5 m, délka dvoupodlažní hmoty 9,0 m a celková délka 33,8 m. Jako typ vhodný pro svépomocnou zástavbu byl nabízen v katalogu.

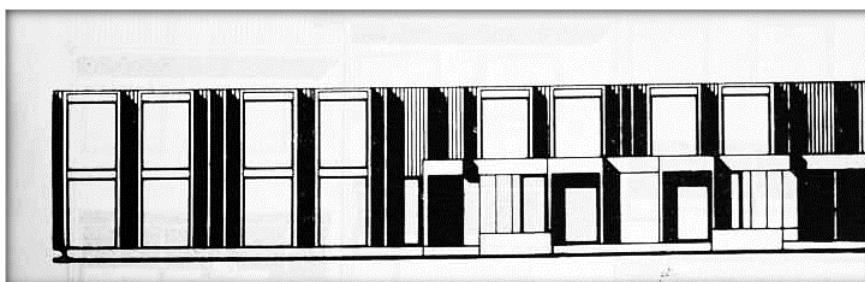
Obr. 183. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. DRUPOS Brno. Půdorys přízemí a patra. Typ F.⁵¹⁵

⁵¹⁴ Zdroj: archiv autorky.

⁵¹⁵ Zdroj: BRUNCLÍK, Josef a kol. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu, díl 1*, 1978, s. 173.

Obr. 184. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ F.

Obr. 185. Břeclav – Poštorná. Skupina řadových domů typu F, pohled jižní.⁵¹⁶

Obr. 186. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Perspektiva z katalogu rodinných domů. Typ F.⁵¹⁷

Obr. 187. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Současný stav rodinného domu. 2016. Typ F.⁵¹⁸

Dvojdomy

Tento typ byl nejvíce pozměněn. V jižním průčelí zůstalo zachováno prolamování fasády, ale byla zde změněna okna. Konstrukční systém byl nezvykle zvolen podélný, o dvou modulech 6,0 a 3,0 m. Domy mají charakteristický boční vstup.

Obr. 188. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Půdorys přízemí a patra.⁵¹⁹

⁵¹⁶

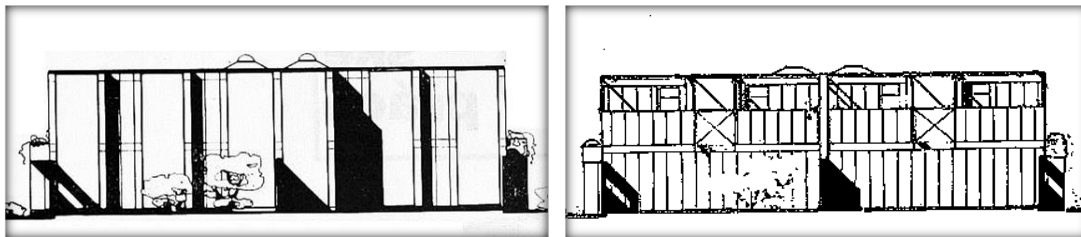
⁵¹⁷ Zdroj: BRUNCLÍK, Josef a kol. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu, díl 1*, 1978, s. 173.

⁵¹⁸ Zdroj: archiv autorky.

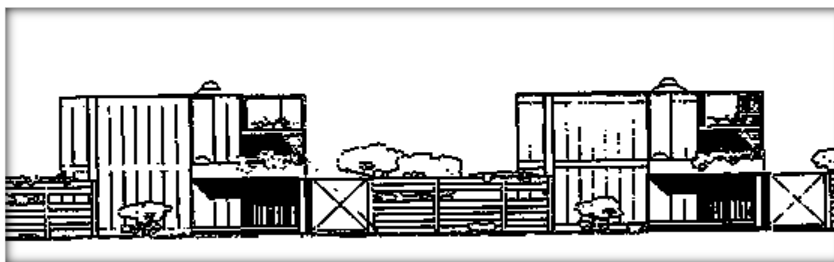
⁵¹⁹

Obr. 189. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Půdorys přízemí.⁵²⁰

Obr. 190. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Pohled jižní.

Obr. 191. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy v ulici, původní návrh. Pohled východní.⁵²¹

Obr. 192. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy. Pohled na jižní stranu, 2016.⁵²²

⁵²⁰ Zdroj: RIEDLOVÁ, Kateřina. *Individuální bydlení 60. – 80. let u nás, vztaženo k brněnskému regionu*. Vedoucí dizertační práce: doc. Ing. arch. Naděžda Menšíková, 2006.

⁵²¹ Zdroj: ZLÁMAL Jaromír, Petr UHLÍŘ a Eva PILAŘOVÁ. *Studie obytného souboru družstevních rodinných domů Břeclav – Poštorná - Díly*, nedatováno.

⁵²² Zdroj: archiv autorky.

6.4.6 Problémy při realizaci

Zpočátku byl návrh dobře přijat, jak o tom svědčí článek měsíčníku Břeclavský zpravodaj: „*Tato forma výstavby se svým řešením vyrovnává s nejmodernějšími požadavky na výstavbu rodinných domků v městské zástavbě. Je příkladné, že ve spolupráci s odborem výstavby a územním plánem ONV, Druposem Brno, Družstvem pro výstavbu rodinných domků Brno a městským NV Břeclav bude toto socialistické sídliště realizováno.*“⁵²³

Během realizace se stavebníci potýkali s vážnými problémy, jak na straně projektanta, tak dodavatele, ale především u investora družstva DVRD Horizont. Vázla už samotná příprava stavby, z dopisu předsedovi JmKV ČSBD (Československých bytových družstev) vyplývá, že nebyla včas předaná projektová dokumentace, vypracovaná Druposem Brno, a investor stavby špatně zabezpečil dodavatele a stavební materiál: „*Dokumentace byla nekompletní a vykazovala chyby a nedokonalosti. Navržené atypické prvky rodinných domů značně zvyšují náklady na realizaci a ztěžují vlastní provádění a dokončování.*“⁵²⁴ Avšak zejména, hlavní princip obytného souboru, a to vyčlenit dopravu mimo obytné skupiny, se nesetkal s pochopením stavebníků. Řada z nich od stavby domku upustila: „*Ukázalo se také, že toto řešení neodpovídá požadavkům a představám bydlení v rodinných domech občanů na okrese Břeclav, pokud se týká hlavně toho, že rodinné domy nejsou podsklepeny a garáže jsou umístěny mimo rodinné domy a to na okraji sídliště. Předávání projektové dokumentace (...) bylo značně zdlouhavé. (...) výše uvedené okolnosti zapříčinily značnou fluktuaci stavebníků, z původní členské základny, naplněné na požadovaný počet 262 rodinných domků – více než dvě třetiny zájemců od této výstavby ustoupila. Proto také byla přehodnocena otázka formy výstavby.*“⁵²⁵

A proto byla v průběhu roku 1979 změněna forma výstavby z družstevní svépomocné na individuální svépomocnou. Architekt Zlámal se v rozhovoru o změnách v projektu i při realizaci vyjádřil: „*Mělo dojít k maximálnímu prolnutí se zelení. Bohužel se projektu nakonec zmocnili místní, kteří celou koncepci zrušili.*“⁵²⁶

⁵²³ RADA, Ludvík. O výstavbě na „Dílech“. *Břeclavský zpravodaj rady Městského národního výboru*, červen 1976, s. 5.

⁵²⁴ Místopředseda ONV Břeclav. Stanovisko k současné problematice výstavby rodinných domků Břeclav – Poštorná, Díly. Pejchal Ladislav, předseda JmKV ČSBD. 28. 03. 1980.

⁵²⁵ Místopředseda ONV Břeclav. Stanovisko k současné problematice výstavby rodinných domků Břeclav – Poštorná, Díly. Pejchal Ladislav, předseda JmKV ČSBD. 28. 03. 1980.

⁵²⁶ Rozhovor s Ing. arch. Jaromírem Zlámalem. Brno 18. srpen 2006. In: KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VÁČKOVÁ. *My jsme tím projektem žili*. Praha: Zlatý řez, 2011, s. 110, ISBN 978-80-87068-07-6.

Dostavba probíhala dál s vážnými problémy, ještě v červnu 1982 se řešily potíže s dodávkou plynu, chyběly finanční prostředky na stavbu chodníků, dle závěrů Rady MěstNV v měsíčníku Břeclavský zpravodaj: „Výstavba je realizována dvěma formami, u družstevní je investorem družstvo Horizont Brno. U těchto domků bylo zahájeno kolaudační řízení, které bylo přerušeno, protože nebyla dokončena plynofikace a také proto, že nebylo doloženo posouzení stavu pórobetonových stropních panelů. V měsíci duben a červen měla být kolaudace 74 rodinných domů 1. etapy. Zatím byla dokončena stavba vodovodu a kanalizace. V rozpočtu chybí stavba přístupových cest, tzv. pojízdných chodníků k jednotlivým domkům, proto bude nutno budovat svépomocně v akci Z.“⁵²⁷

Obr. 193. Břeclav – Poštorná. Letecký snímek realizované obytné skupiny s malým parkem. 2017.⁵²⁸

6.4.7 Současné problémy s udržením hodnot v území

V průběhu výstavby stavebníci prováděly změny spíše uvnitř objektů, proto zpočátku zůstal vnější výraz domků zachován. Po roce 1990 došlo u mnoha domů k necitlivé výměně okenních otvorů a spolu s novou nabídkou barevných nátěrů omítek bylo u mnoha domů výrazně změněno barevné řešení omítky. V současnosti je vyvíjen tlak na správu stavebního úřadu, aby se domy mohly rozšířit o různé přístavby a nástavby, řada

⁵²⁷Jednala Rada MěstNV. Zpráva o postupu soustředěné řadové výstavby individuální a družstevní. *Břeclavský zpravodaj rady Městského národního výboru*, 1976, s. 3.

⁵²⁸ Zdroj: Břeclav-Poštorná. In: *Mapy.cz* [online]. 2017. [cit. 25-09-2017]. Dostupné z: <https://mapy.cz/letecka?x=16.8571170&y=48.7551824&z=18&l=0&source=ward&id=8673&q=b%C5%99ec-lav%20po%C5%A1tom%C3%A1>.

z nich se v minulosti už uskutečnila. Dnes je největší zájem realizovat nástavby nad vstupními přízemními objekty, což je v rozporu s celkovou koncepcí souboru. Z hlediska stavebních předpisů je ponechána odpovědnost plně na stavebním úřadu, chybí však podrobný regulační plán, který by zpřesnil možnou ochranu hodnot tohoto území.

Největším problémem je sporné dopravní řešení, které bylo při realizaci podstatně změněno. Původní idea, co nejvíce vyloučit uvnitř obytného areálu provoz osobních vozidel, nebyla při výstavbě dodržena. Sice byly postaveny hromadné garáže při vjezdech do celého souboru, avšak místní obyvatelé pozměnili pojetí obytných skupin, a zabráním části zeleně změnili původní pěší trasy na jednosměrné komunikace. V současné době tak charakter náměstíček spíše připomíná parkoviště a původní záměr, vytvořit zde místo pro společenský život obyvatel, zcela ustoupil soukromým zájmům.

I když nebyl koncept studie zcela dodržen, stále si soubor zachovává své kvality, a to především v jedinečné urbanistické koncepci s vnitřními náměstíčky. Cenný je i nový typologický druh atriových domů, bohužel, v konečné fázi realizovaný jen ve dvou obytných skupinách⁵²⁹. V současnosti je celý obytný soubor bohatě ozeleněn a i když proběhly četné stavební úpravy na fasádách rodinných domů, působí jako celek stále velmi kompaktně a jednotně. Jedinečnost zástavby spočívá právě v důslednosti použití zásad oddělení dopravy od pěších, ve vytvoření nové prostorové skladby rodinných domů, a to převážně s typickými přízemními objekty u vstupů.

Obr. 194. Břeclav – Poštorná. Současný stav skupinových garáží.

Obr. 195. Břeclav – Poštorná. Jednosměrná komunikace spojující obytné skupiny.⁵³⁰

Soubor rodinných domů v Poštorné zůstal spíše experimentálním, unikátním projektem, ve své době se nestal modelovým případem, který by se dočkal následování. Soubor rodinných domů takového rozsahu a koncepce nebyl realizován v rámci tehdejšího

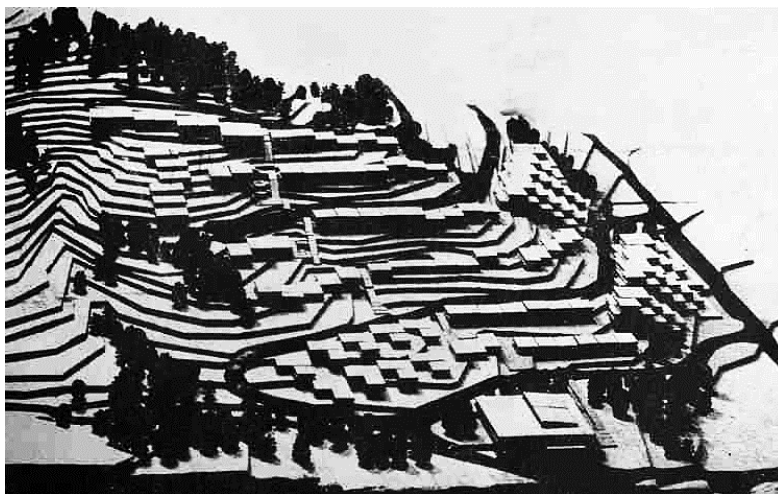
⁵²⁹ Poznámka: Ve skupinách XII a XIII, na které bylo v prosinci 1977 vydáno stavební povolení, se ještě atriový typ F uplatnil.

⁵³⁰ Zdroj: archiv autorky.

Československa, ani v období po roce 1990. Byly sice postaveny menší skupiny rodinných domů, které se zabývaly podobnými principy, ale ne v takovém měřítku. Jakékoliv nástavby a přístavby tuto stavební strukturu znehodnocují, zejména nad přízemními vstupními objekty by mohly způsobit významné zastínění celého prostoru, a také narušit charakteristický rytmus přízemních hmot.

6.5 Soubor rodinných domů v Bratislavě – Dúbravce

Místo pro individuální zástavbu bylo vymezeno v roce 1967 v územním plánu nové obytné části *Dúbravka – Lamač*. Území patří do části, která se nazývá *Záluhy (II)* a navazuje na sídliště stejného názvu, kde byla převážně realizovaná vysokopodlažní výstavba. Důsledkem je, že přímo v blízkosti nízkopodlažního souboru se nachází třináctipodlažní věžové a deskové domy. Lokalita, která byla vybrána přímo pro rodinné domy, využívá jihovýchodní svažité území zvané Malý húšť. Specifická konfigurace krajiny a náročné zastavovací podmínky měly vliv na volbu konečné varianty zastavění. Byla zde upřednostněna zástavba individuálně navrženými rodinnými domy před typovými. Jedním z požadavků návrhu bylo docílení vyšší hustoty zastavění, a proto byla uplatněna kompaktní forma.⁵³¹

Obr. 196. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, model.⁵³²

Podmínky svažitého terénu umožnily v severovýchodní části lokality realizovat terasovou formu zástavby. Původně měla tato forma tvořit až osm skupin, ale nakonec

⁵³¹ EHRENBERGER, Imrich. Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 1*, 1972, s. 26.

⁵³² Zdroj: EHRENBERGER, Imrich. Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. *Projekt: Revue slovenskej architektúry 1*, 1972, s. 26.

byly postaveny jen čtyři terasové domy při ulici Talichové s parkováním v nejnižším podlaží.⁵³³ Vstupy do jednotlivých bytů jsou soustředěny do vnějších pěších komunikací, které spojují vždy dva terasové domy. Chodníky mezi domy jsou poměrně úzké, strmé a málo prosluněné, neboť terasové domy dosahují výšky až šesti podlaží, přesto jsou doplněny menšími předzahrádkami. I dnes jsou volně přístupné a propojují ulici Talichovou s ulicí Jura Hronca.

Jihovýchodní část svahu byla vyhrazena pro zastavění několika typy řadových rodinných domů. Projekt pro celé svažité území vznikl v bratislavském *Stavoprojektu* v roce 1971 pod vedením architektů *Mikuláše Brezy, Imricha Ehrenbergera a Mariana Malovaného*. Soubor byl realizován převážně v období let 1975 – 1982⁵³⁴ a měl obsahovat až 137 bytů, z toho část v šestipodlažních terasových domech.⁵³⁵

Obr. 197. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, pohled na zástavbu.⁵³⁶

6.5.1 Charakteristické prvky souboru

Urbanistické zastavění plně využívá svažitý terén. Hlavní komunikace souboru se vinou podél vrstevnic a tvoří ji tři ulice: Chrobáková, Plachého a Jura Hronca. Všechny domy se na tuto komunikační síť přímo napojují a tvoří různě dlouhé řady, které jsou

⁵³³ Poznámka: Z hlediska proslunění bytů v nižších podlažích se jeví poněkud problematická orientace bytů k severovýchodu.

⁵³⁴ Poznámka: datace byla převzata z: MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Bratislava: atlas sídlisk, 1950 - 1995*, s. 306.

⁵³⁵ EHRENBERGER, Imrich. Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. *Projekt: Revue slovenskej architektúry I*, 1972, s. 26.

⁵³⁶ Zdroj: archiv architekta Mariana Malovaného.

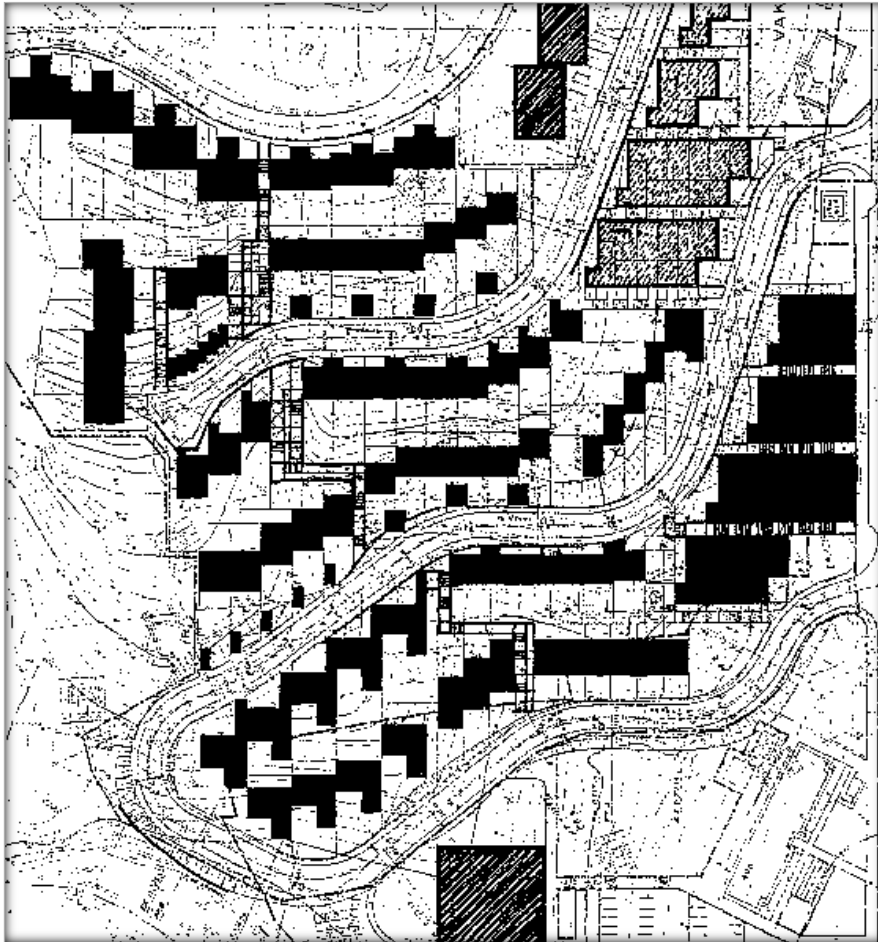
přerušeny tak, aby vznikala pěší propojení. Právě *koncepte pěších tras* dává souboru prvek, který je nejen důležitý pro vzájemné spojení dlouhých ulic, ale také přináší do souboru *veřejný prostor* komunikačního charakteru. Linka pěšího propojení prochází napříč svahem od nejnižší úrovně až po nejvyšší. Část pěší linie je doplněna specifickými *místy*, kde se schodiště rozšiřují a vytváří tak skromný prostor se vzrostlou zelení.

Domy, svým postupným výškovým založením, nejen dobře doplňují okolní krajinu, ale také umožňují svým obyvatelům nerušený výhled do okolí. Všechny domy mají prostor pro garáž. Pokud je vlastní dům osazen nad komunikací vysoko ve svahu, pak je garáž předsazena a přímo napojena na komunikaci. Domy, které mají hlavní vstup v horním podlaží, mají garáž vestavěnou. Na situaci jsou původně plánované předsazené garáže dobře viditelné, byly vždy sdružené pro řadu domů a měly vytvářet podnož pro horní terasu rodinných domů. Avšak v rámci individuálních přestaveb byly garáže podstatně rozšířeny, u některých domů také výškově až o jedno podlaží. Zejména na Chrobákové ulici tím částečně vznikla nesourodá hmota individualisticky pojatých přístaveb.

Obr. 198. Bratislava – Dúbravka. Garáže na ulici Jura Hronca. Pěší koridor nad ulicí Jura Hronca. 2014.⁵³⁷

⁵³⁷ Zdroj: archiv autorky

Obr. 199. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, situace zástavby.⁵³⁸

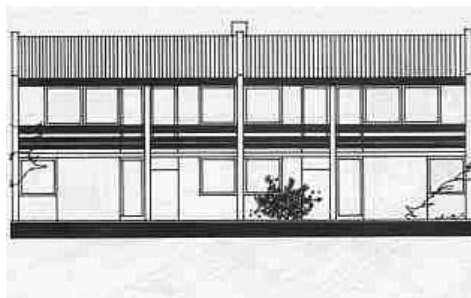
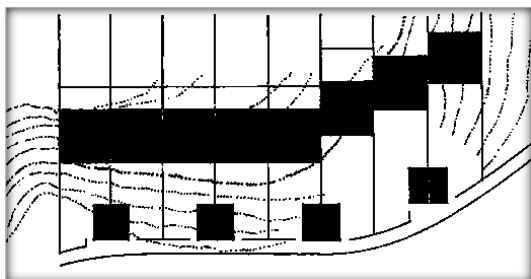
Typickým hmotovým prvkem většiny řadových domů je *motiv pultové střechy*, nejčastěji ve tvaru „dvojpultu“, kdy vertikálním posunutím střešních rovin vzniká střešní zlom. U některých domů byl tento prostor využit pro doplňující prosvětlení interiéru, proto se u nich objevuje prvek úzkých pásových oken. Řadová výstavba byla realizována několika odlišnými typy dvoupodlažních domů, dispozičně se více uplatnil *mezityp*, typ *hluboký* a typ *atriového* domu. Původní řešení fasády, které kombinovalo bílou omítku s tmavě hnědým dřevěným obkladem a dřevěnými okny, se ještě dochovalo na několika domech.

⁵³⁸ Zdroj: archiv architekta Mariana Malovaného. Viz: Grafická příloha. Obr. 24-25, s. 30-31. Graficky upraveno: černá výplň (realizováno), přerušovaná šrafa (změna v charakteru domů), plná šikmá šrafa (prodejna potravin, bytový dům).

6.5.2 Typy řadových domů

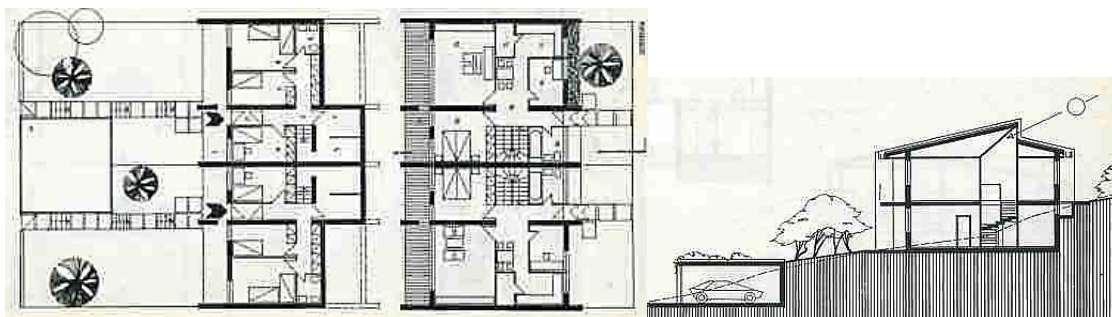
Velmi dobře jsou zdokumentované první tři typy řadových domů označené v situaci *typ A, B a C*. Byly publikované v reedici knihy Ivana Spišky *Náš dom* jako vzorové domy do svahu.

Řadový typ A

Obr. 200. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Chrobáková. Typ A, situace a JV pohled.⁵³⁹

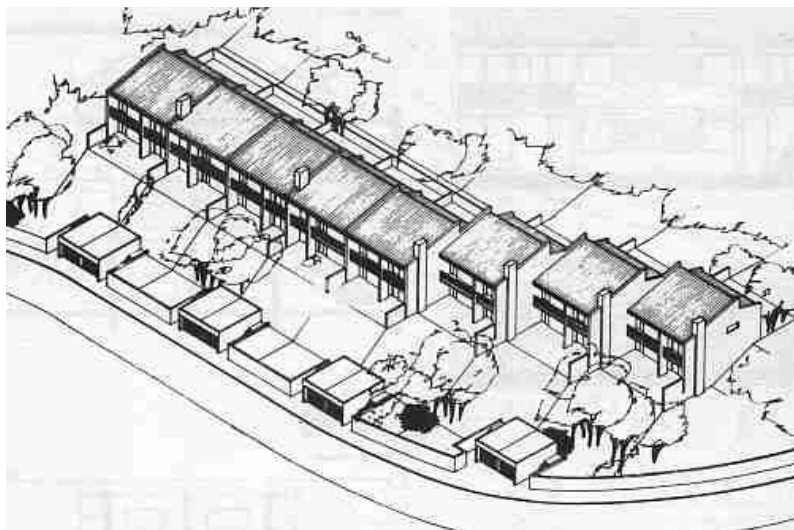
Na ulici **Chrobákové** tvoří řadu osm domů **typu A**, který je určený pro svah stoupající nad příjezdovou cestu. Dům je charakteristický svou střešní rovinou, která je rozdělena na dvě vertikálně posunuté pultové střechy. Tím je umožněno pronikání světla ze severu dovnitř dispozice horního podlaží. Tato úroveň je ze severu přímo napojena na menší zahrádku a nachází se zde kuchyně a pracovna. Velký obývací pokoj a ložnice jsou obráceny k jihozápadu s přístupem na průběžnou lodžii. Vstupní podlaží se obrací k jihu do uličního prostoru, ale je odsunuté hmotou garáže. Obsahuje klidovou zónu ložnic s přístupem na předzahrádku. Jak je patrné z doložených dispozic, dva domy byly v situaci vždy umístěny schodištěm zrcadlově k sobě. Zastavěná plocha domu tvoří téměř čtverec o šířce cca 9,0 m a délce 10,0 m a je shodná i s *typem B a C*. Dispozičně byl zvolen *mezityp* s obytnou plochou 63,9 m².

Obr. 201. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ A, půdorysy vstupního podlaží a patra.

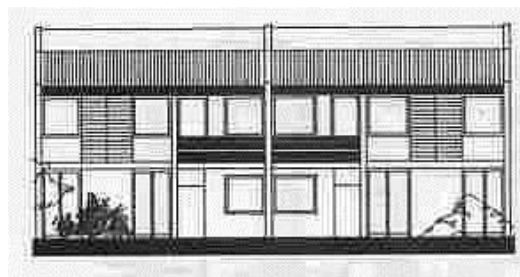
⁵³⁹ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 324.

Obr. 202. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ A, řez domem.⁵⁴⁰

Obr. 203. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza, perspektiva skupiny typu A.⁵⁴¹

Řadový typ B

Obr. 204. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Chrobákova. Typ B, situace a JV pohled.⁵⁴²

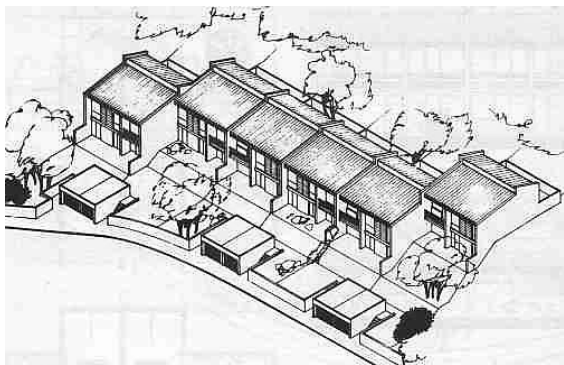
Na ulici **Jura Hronca** se nachází skupina šesti domů **typu B**. Tento typ je podobně jako *typ A* určen pro svah stoupající nad cestu, podlaží jsou však vzájemně posunutá o půl konstrukční výšky. Na rozdíl od *typu A* je tento prvek vyjádřen i ve střešní rovině pomocí „dvojpuhly“. ⁵⁴³ Na spodním podlaží se nachází společenská část domu, která má vstup na zahradu. Obytná plocha je 73,0 m².

⁵⁴⁰ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 324.

⁵⁴¹ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 325.

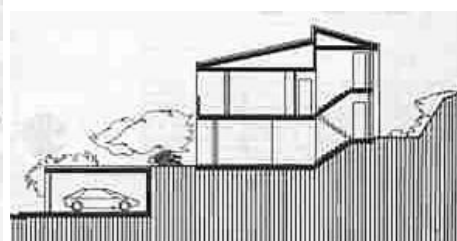
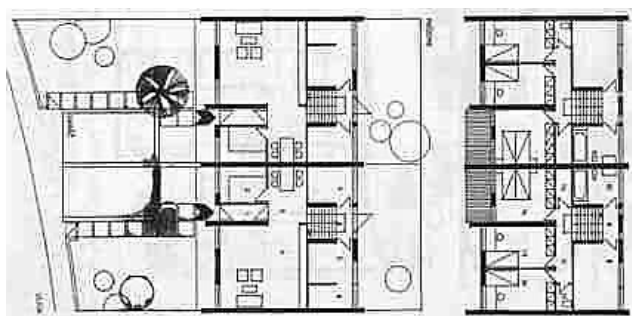
⁵⁴² Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 324.

⁵⁴³ Poznámka: Avšak v této skupině domů proběhlo několik přestaveb, které zahrnovaly i úpravu střešního sklonu.

Obr. 205. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, perspektiva.⁵⁴⁴

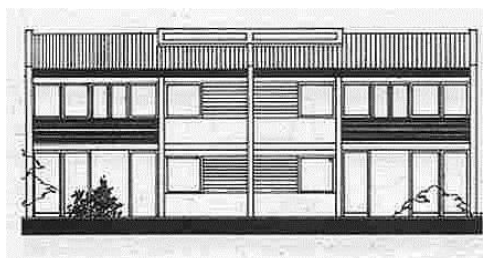
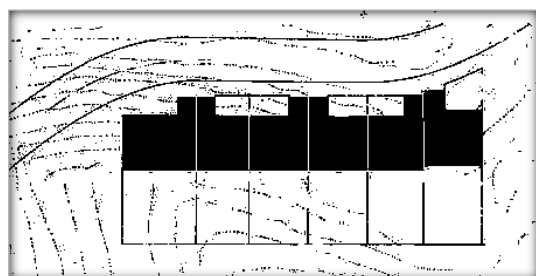
Obr. 206. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, ulice Jura Hronca, 2014.⁵⁴⁵

Obr. 207. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, pôdorysy vstupného podlažia a patra.

Obr. 208. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, řez domem.⁵⁴⁶

Řadový typ C

Obr. 209. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Jura Hronca. Typ C, situace a JV pohled.⁵⁴⁷

Typ C byl realizován pro svah, jehož spád směřuje od cesty, a proto byl užít vícekrát, nejen v ulici **Jura Hronca**, ale i na **Chrobákové** a **Plachého**. Horní podlaží je vstupní a obsahuje i garáž, která částečně vystupuje z hmoty domu. V části vstupního podlaží se nachází klidová část s ložnicemi. Na nižším podlaží je společenská část domu s přímým

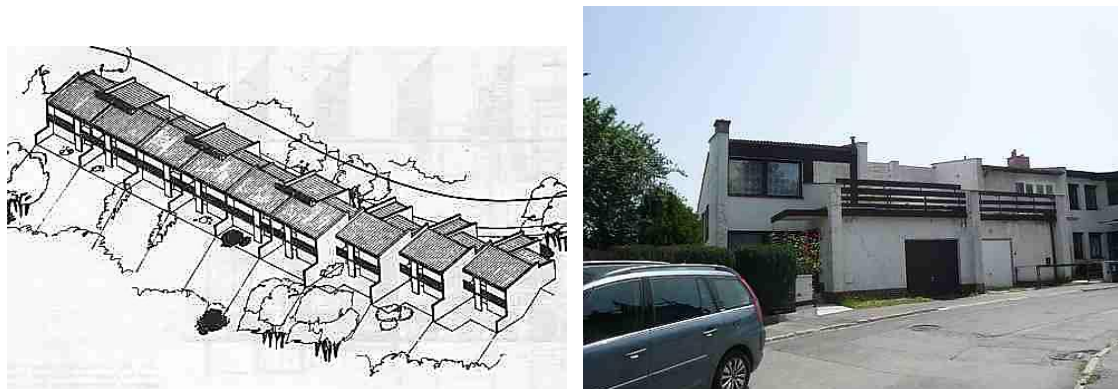
⁵⁴⁴ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 323.

⁵⁴⁵ Zdroj: archiv autorky. Poznámka: Typy domů umístěné vysoko ve svahu nebylo možné fotograficky zdokumentovat.

⁵⁴⁶ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 322.

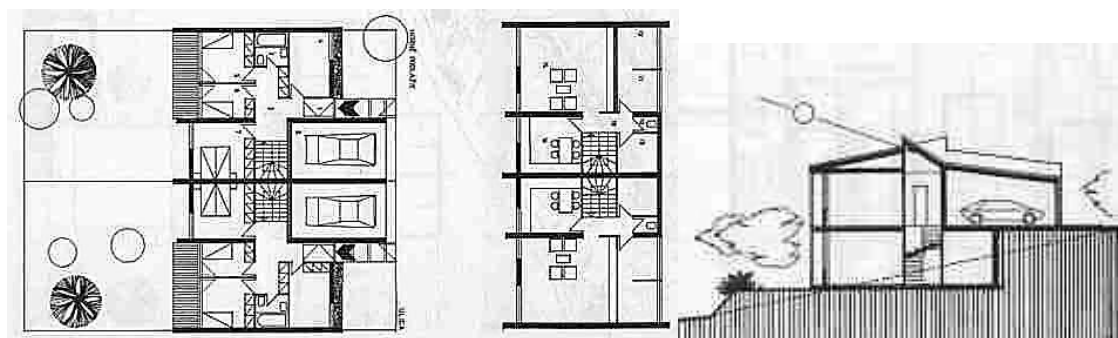
⁵⁴⁷ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 324.

vstupem na zahradu. Podobně jako předešlé dva typy jsou dva domy vždy umístěné zrcadlově k sobě a mají tak společnou střešní rovinu nad garáží. Základem domu je téměř čtvercová dispozice, ze které vybíhají hmoty garáží. *Typ C* má nejmenší obytnou plochu ze všech tří typů, 56,6 m².

Obr. 210. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. *Typ C*, perspektiva.⁵⁴⁸

Obr. 211. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. *Typ C*, ulice Jura Hronca, 2014.⁵⁴⁹

Obr. 212. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. *Typ C*, půdorysy vstupního podlaží a patra.⁵⁵⁰

Obr. 213. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. *Typ C*, řez domem.⁵⁵¹

Atriový typ

Na ulici ***Jura Hronca*** byla na počátku sedmdesátých let realizována výstavba pěti atypických ***atriových domů***. Tato skupina se svým nadčasovým výrazem odlišuje od ostatní obvyklé zástavby. Dispoziční řešení atriového domu vychází z *tvaru L* o šířce cca 12,0 m a délce 14,0 m. Před vstupem je umístěna hmota garáže s plochou střechou, která pohledově uzavírá malý prostor předzahrádky. Jednotlivé domy se dispozičně odlišují.⁵⁵²

Hlavní obytné podlaží navazuje přímo na vstup, v jedné části se nachází obývací pokoj s orientací jak na jihovýchod do zahrady, tak i jihozápadně do atria. Ve druhé části

⁵⁴⁸ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 327.

⁵⁴⁹ Zdroj: archiv autorky.

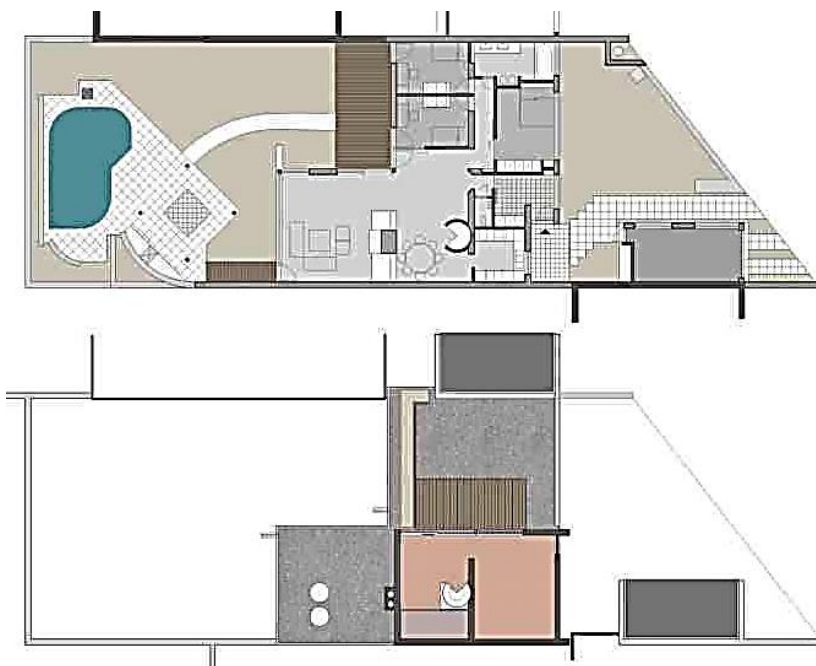
⁵⁵⁰ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 326.

⁵⁵¹ Zdroj: SPIŠKA, Ivan. *Náš dom*, s. 326.

⁵⁵² Poznámka: Předložený dispoziční typ si postavil pro svou rodinu architekt Marian Malovaný v roce 1972.

jsou ložnice s příslušenstvím, dětské pokoje směřují k jihovýchodu a jsou přímo propojeny s atriem. Přízemní hmota domu je zvýrazněna menší nadstavbou tvaru pultové střechy, jejíž hřeben vede kolmo k uličnímu průčelí. Přízemí je prosvětleno z uličního průčelí úzkým pásovým oknem, které zabírá celou šířku a hmotově tak odděluje střešní rovinu.

Výrazný kompoziční prvek v ulici vytváří štít pultové střechy, který skrývá podstřešní ateliérovou místnost. Je prosvětlena širokým oknem, orientovaným na jihozápad, odkud má také přístup na střešní terasu. Ateliér je prosvětlen i ve štítu v ulici typickým prvkem svislého pásu okna.

Obr. 214. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný. Atriový typ, pôdorys vstupného a horného podlaží.⁵⁵³

⁵⁵³ Zdroj: archiv architekta Mariana Malovaného.

Obr. 215. Bratislava – Dúbravka. Marian Malovaný, vlastní rodinný dům, pohled z ulice Jura Hronca.⁵⁵⁴

Obr. 216. Bratislava – Dúbravka. Atypické rodinné domy na ulici Chrobákově.⁵⁵⁵

6.5.3 Pěší trasy

Pro celý soubor je charakteristická bohatá síť pro pěší, doplněná zelení, která dodává obytnému celku další hodnotu. Linka hlavní pěší trasy vede napříč vrstevnicemi a poskytuje tak zajímavé průhledy do okolí. Bohužel, současný stav těchto komunikací

⁵⁵⁴ Zdroj: archiv architekta Mariana Malovaného.

⁵⁵⁵ Zdroj: archiv autorky.

ukazuje na dlouhodobou absenci systematické údržby. Mohlo by se zdát, že dnes tyto pěší koridory postrádají svůj význam, avšak rychlá propojení mezi řadami domů ve svahu jsou důležitá pro vytváření mezilidských kontaktů. V nejhorším technickém stavu jsou konstrukce betonových schodišť, zvláště mezi ulicí Chrobákovou a Plachého. Místními obyvateli jsou dobře udržované úzké chodníčky, ze kterých se vchází do bytů v terasových domech. Vznikly zde působivé poloveřejné prostory s posezením a upravenými trávníky.

Obr. 217. Bratislava – Dúbravka. Schodiště propojující ulici Chrobákovou a Plachého.

Obr. 218. Bratislava – Dúbravka. Pěší koridor mezi horní částí ulice Jura Hronca a její spodní částí.⁵⁵⁶

Obr. 219. Bratislava – Dúbravka. Pěší koridor mezi ulicemi Jura Hronca a Chrobákovou.

Obr. 220. Bratislava – Dúbravka. Jeden z chodníků uprostřed terasových domů, spojující ulici Talichovu a Jura Hronca.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Zdroj: archiv autorky.

⁵⁵⁷ Zdroj: archiv autorky.

Výstavba mohla být realizována pouze svépomocnou formou, což přinášelo mnohá úskalí, zejména v otázce finální kvality. Jeden z autorů, architekt Ehrenberger, apeloval v článku, vydaného v odborném časopise *Projekt*, aby stavební úřad důsledně prováděl kontrolu staveb: „*Autori považujú za nevyhnutné, aby sa každá skupina rodinných domov riešila vo vykonávacím projekte osobitne, aby stavebný úrad dôsledne trval na dodržiavaní požiadaviek, ktoré zaručia dobrý architektonický výraz aj skupín objektov realizovaných individuálnymi stavebníkmi (sklony striech, niektoré detaily fasád, stavebné čiary, výšky ríms apod.)*.“⁵⁵⁸ Základní hmotu většiny staveb se podařilo dodržet, avšak některé domy byly v poslední době zcela přestavěny, došlo k nástavbám, přístavbám i nevhodným úpravám původního sklonu pultových střech.

Obytný soubor *Záluhy* není zastavěný jen skupinou rodinných a terasových domů. V severní části ulice Chrobákovy je doplněn pětipodlažními bodovými bytovými domy, a při ulici Jura Hronca objektem prodejny potravin. Zástavba rodinnými domy v Dúbravce nezůstala osamocená, díky vybudování sídlištní infrastruktury mohla ve stejném období v blízkosti vzniknout i řadová zástavba na ulici Hanulové a Bezekové⁵⁵⁹.

6.6 Shrnutí

Vybrané soubory rodinných domů jsou působivé zejména ve svém celku, a to nejen z hlediska charakteru zástavby, ale i architektonického výrazu. Každý soubor představuje ve své době *unikátní urbanistické řešení*, vyplývající z místních podmínek přírodního rázu. Otázka *krajiny*, její utváření a dotváření, sehrála významnou úlohu. Můžeme říci, že právě specifická lokalita pražské *Baby*, sevřená pásem chráněného lesa a navazující na prvorepublikovou kolonii, dala vzniknout ojedinelým *útvaram srostlic*. Stejně tak rovinatý ráz jihomoravské lokality v *Poštorné*, situovaný na okraji otevřené zemědělské krajiny, mohl podnítit vznik *pravidelného útvaru* s pevnými obrysy figury. Podobně charakter svažitého území bratislavské *Dúbravky* umožnil, aby stoupající řady domů mohly být protnuty *vertikálními linií pěších tras* s průhledy do okolí.

Pro všechny soubory je charakteristická urbanistická koncepce, jejímž cílem bylo podpořit *sociální interakci* obyvatel. K vytváření dobrých sousedských vztahů je vždy

⁵⁵⁸ EHRENBARGER, Imrich. Dúbravka/ Záluhy II. Aj sústredená rodinná zástavba. *Projekt: Revue slovenskej architektúry* 1, 1972, s. 26.

⁵⁵⁹ Poznámka: Výstavba na ulici Hanulové a Bezekové proběhla v roce 1979, autorem je architekt Ivan Hojsík.

zapotřebí *veřejný prostor*. Prostor, založený na pečlivém utváření *specifických míst* různého charakteru, a s bezpečnou dostupností pěšími. Tomu je vždy podřízena funkce dopravy, která je u všech tří souborů částečně oddělená od přístupu pěších.

Na *Babě* je páteřní *doprava* omezena systémem slepých ulic a částečně formou sdruženého garážování, a to zejména v lokalitě *Baby I* a v západní části *Baby II*. Ve východní části souboru byly společné garáže na žádost stavebního úřadu omezeny, proto se zde více objevují typy rodinných domů s vestavěnou garáží. Naopak v *Pošterné* byly garáže rodinných domů zcela vyčleněny ze zástavby na dvě místa souboru. Architekt Zlámal v návrhu předpokládal, že si obyvatelé auto odstaví při vjezdu, a tím nebude potřeba parkování v obytných skupinách. V *Břeclavi* je stále zachovaná koncepce náměstíček, avšak oddělení dopravy bylo částečně narušeno parkováním na cestách pro pěší a vestavbou garáží. V bratislavské *Dúbravce* silnice sledují svažité terén tak, aby byl umožněn ke každému domu příjezd. Oddělení dopravy je zde aplikováno u terasových domů, kdy parkování tvoří podnož domů.

Na *Babě* jsou dominantním prvkem *řady* rodinných domů charakteru nepravidelných *srostlic*. Samotné domy v řadách jsou měněny s různou výškou a šířkou tak, že vytváří nestejnou kumulaci hmot, která vytváří motiv postupného zklidnění. Kompozice řadové zástavby tak vychází z nepravidelného rytmu a gradace hmot. Architekt Zlámal v *Pošterné* využil pro *formování řady* domů pravidelnou geometrii rastru, jehož základním prvkem je *modul* nepravidelného čtverce s ozeleněným středem. Uliční síť vychází z této pravidelné sítě a představuje tak *motiv harmonie*, naopak *živelnost* měla představovat nepravidelná linie zeleně. Základem jednoho *obytného modulu* je skupina řadových domů, které jsou orientovány kolem středu, který má charakter soukromé návsi, kde se měli scházet místní obyvatelé. Naopak v bratislavské *Dúbravce* krátké řady domů sledují nepravidelnou křivku vrstevnic svahu, v kontrastu proti svahu jsou založeny terasové domy. Veřejný prostor zde má charakter pěších linií, propojujících jednotlivé ulice.

Základní hmota zástavby je u všech rodinných celků tvořena skupinami řadových domů a jejich podtypů. Ve všech vybraných souborech je používán řadový typ hluboké dispozice, který se proměňuje dle místních podmínek a zvoleného urbanistického řešení. V Praze na *Babě* byl doplněn o *široký typ*, který vytvoří dva motivy, jak uzavření řady, tak i její zklidnění uprostřed. V *Pošterné* se hluboký typ přeměnil v typ dvojdomu s vnitřním atriem. Tento typ byl mezi tehdejšími řadovými domy zcela ojedinělý. V Bratislavě - *Dúbravce* se zformoval atriový dispoziční typ se dvěma křídly uspořádanými tak, aby z jižně orientovaného atria byl přímý výhled do okolí.

Pečlivá práce architektů respektujících přírodní okolí zrodila ve své době několik mimořádných souborů. Inspiraci čerpali autoři mimo místní architekturu, nejvíce je patrný vliv skandinávské a švýcarské architektury. Typy domů byly řešeny sice individuálně pro dané území, avšak některé se objevily i v katalogích typových domků. Byly vybrány jako vzorové typy vhodné pro řadovou zástavbu.

Všechny soubory prošly, už během realizace a hlavně v následujících letech, určitými změnami. Velmi problematické jsou změny vztahující se k dopravnímu řešení. Dnes zjišťují obyvatelé, zda je možné na domech realizovat nadstavby, což vyvolává otázku, jak stanovovat hodnoty této zástavby a jaké jsou možnosti její ochrany. Především se jeví jako důležitá ochrana před neuváženými a nevratnými stavebními zásahy do jednotné urbanistické skladby.

7 Porovnání s vývojem řadového bydlení po roce 1990

„Extrémně individualizované prostředí je stejně nežádoucí jako to dokonale unifikované.“⁵⁶⁰

7.1 Úvod

Od roku 1990 procházelo Československo rozsáhlými změnami, a to nejenom ekonomického charakteru, ale brzy vyvstala otázka státoprávního určení. Po obtížných debatách Čechů a Slováků o podobě budoucí federace bylo nakonec rozhodnuto, že od ledna roku 1993 budou oba státy pokračovat jako samostatné suverénní země. Proto se další data soustřeďují na situaci v samostatné České republice.

Rozsáhlá ekonomická transformace nebyla jednoduchá, bylo potřeba přejít z centrálně řízené ekonomiky na ekonomiku tržní. Během tohoto procesu bylo postupně obnoveno soukromé vlastnictví. Strukturální změny v ekonomice se brzy projeví i ve změně organizace práce architektů. Velké státní a družstevní projektové organizace se rozpadly a místo nich začaly vznikat menší a pro soukromý trh lépe přizpůsobené architektonické skupiny. Dalším legislativně důležitým počínem v profesní činnosti architektů bylo v roce 1992 obnovení činnosti *České komory architektů*, která dodnes sdružuje architekty s autorizací.

Státem financovaná rozsáhlá komplexní bytová výstavba byla postupně utlumena a zanikla. Dnes probíhá výstavba bytů jen na soukromé bázi, případně s nízkou investiční podporou státu. Některé z reforem měly i přímý dopad na vlastnictví nemovitostí, zvláště díky restitucím se uvolnilo velké množství pozemků. Změny se dotkly i podmínek pro stavbu rodinného domu a spolu s uvolněním trhu s nemovitostmi umožnily stavebníkům postavit si dům podle svých představ. V roce 1990 ještě stihli někteří stavebníci využít státem poskytovanou půjčku pro stavbu vlastního domku. Byla to poslední šance, jak si za rozumnou cenu postavit vlastní bydlení. Státní bytová politika, která by podporovala stavbu nebo koupi rodinného domu, byla ukončena. Zpočátku, ještě před zavedením hypotečního úvěrování v roce 1995, stavěli především ti, kdo získali alespoň nějaké finanční

⁵⁶⁰ KOHOUT Michal, Filip TITTL. Koordinovaná výstavba individuálního bydlení. In: *Deník veřejné správy.cz* [online] 2015 [cit. 23-08-2017]. Dostupné z: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6691224>.

prostředky z prvního podnikání nebo z restitucí.⁵⁶¹ Tato nově utvořená klientela měla jinou představu o vlastním bydlení, než kultivovaná podnikatelská vrstva z období první republiky. Noví podnikatelé, ve snaze demonstrovat svoji ekonomickou sílu, si stavěli domy s nebývale přebujelým architektonickým tvaroslovím. Tím si tyto stavby vysloužily poněkud posměšné pojmenování *podnikatelské baroko*.

Zpočátku probíhala výstavba velmi živelně a převážně se soustřeďovala do předměstských oblastí tzv. *suburbii*⁵⁶². Původní legislativní předpisy, které v období socialismu s pomocí příspěvků státu preferovaly skupinovou rodinnou zástavbu, přestaly být bez dalších státních dotací životaschopné a od roku 1998 byla ukončena i jejich platnost. Stát nezavedl jakékoliv regulační mechanismy, které by definovaly nové požadavky pro skupinovou zástavbu, rozhodování o výstavbě rodinných domů tak zůstalo na obcích.

Oživení trhu výstavbou rodinných domů přicházelo pomalu. Pro průměrného stavebníka byl úvěr stále příliš vysoký, nepomohlo ani státem podporované stavební spoření v roce 1993. Zavedení hypotečního úvěrování v roce 1995 ještě zpočátku nepřineslo změnu, v tomto roce dokonce dosáhl počet bytů v rodinných domech (za období 1990 – 2016) nejnižší hodnoty, postavilo se pouhých 5 410 bytů.⁵⁶³

7.2 Rozvoj typového katalogového domu

Ve druhé polovině devadesátých let ovlivnila krizová situace na stavebním trhu i nabídku rodinných domů. Pokud chtěly stavební firmy toto těžké období překonat, museli přijít s nabídkou domu, který bude možné realizovat za ještě nižší cenu. Firmy se tak snažily nalákat nové zájemce na *levný typový dům*, který by svojí cenou konkuroval ceně třípokojového bytu v nové zástavbě. Některé firmy zvolily jako nejvhodnější technologii stavění z montovaných panelových betonových bloků, která podstatně zkrátila dobu stavby oproti tradiční zdící technologii. S úspěchem tento stavební princip používaly např. firmy *Canaba* nebo *Tusco*⁵⁶⁴, které tímto způsobem realizují rodinné domy dodnes.

⁵⁶¹ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015. Fáze I: 1989 – 1995 [výstava].* Kurátorka Jana Pavlová. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

⁵⁶² Poznámka: *Suburbium* je chápáno jako sídlo, které se nachází za kompaktní hranicí města. Viz: GÉBLOVÁ, Alena. *Preferujeme suburbia*. In: *Statistika a my.cz* [online]. 2016 [cit. 03-06-2017]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2016/09/preferujeme-suburbia/>.

⁵⁶³ Český statistický úřad. *Počet dokončených bytů v české republice* [online]. 2016 [cit. 03-06-2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_byty.

⁵⁶⁴ Poznámka: Firma *Tusco* stále používá tento stavební materiál s názvem „tusco-blok“, jedná se o celostěnové betonové bloky, vyráběné včetně otvorů. Nově zavedla i variantu zvanou „cihelit“, z velkoplošných bloků, vyrobených ze směsi podobné betonu, kde místo kameniva je cihelná drť. Viz: KUBOTA, Richard. *Do TN 06 jako by se*

K rozšíření katalogových domů přispěly také nové časopisy zaměřené na bydlení, zejména *Můj dům*, *Střecha nad hlavou*, a později *Dům a zahrada*, které byly plné inzerátů projektů typových domků realizovaných za pevnou cenu, tzv. „na klíč“. Tento nový způsob výstavby začal být brzy velmi populární, protože stavba byla velmi rychlá, firmy držely nabídkovou cenu a pomáhaly s vyřízením úvěru.⁵⁶⁵

Časopisy měly v devadesátých letech poměrně značný vliv, velmi populární se tehdy stala čtenářská anketa *Dům roku*, pořádaná časopisem *Můj dům*. Představu čtenářů o ideálním domě, dokresluje výsledek této ankety v roce 1995, kdy hlavní cenu získal dům *Classic*⁵⁶⁶ společnosti *Canaba* a na několik let se stal nejpopulárnějším domem. Oproti jiným firmám, které nabízely několik typů domků, se *Canaba* zaměřila na tento jediný typ. Na dům, který sice lákal stavebníky na tradiční architektonický výraz, ale pro konstrukci stavby se již používala technologie montovaných betonových panelů.⁵⁶⁷

Obr. 221. Typový dům *Classic* společnosti *Canaba*.⁵⁶⁸

Od roku 1995 směřovala další státní podpora k zajištění lepších podmínek pro hypoteční úvěr. V období let 1998 – 2009 se stát svojí úvěrovou politikou podílel na zainvestování technické infrastruktury s následnou výstavbou rodinných domů.⁵⁶⁹ Zlepšení

vložil muž 007. In: *Dům a byt.cz*. [online]. 2005 [cit. 03-06-2017]. Dostupné z: https://www.dumabyt.cz/rubriky/interier/bydlime/do-tn-06-jako-by-se-vlozil-muz-007_13659.html.

⁵⁶⁵ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015. Fáze II: 1996 – 2002* [výstava]. Kurátorka Jana Pavlová. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

⁵⁶⁶ Poznámka: Dům *Canaba Classic*: užitná plocha 101 m², dispozice 5+1, firma inzerovala rychlost výstavby cca 3 měsíce.

⁵⁶⁷ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015. Fáze II: 1996 – 2002* [výstava]. Kurátorka Jana Pavlová. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

⁵⁶⁸ Zdroj: *Klasik. Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015. Vipergallery.org*. [online]. 2017. [cit. 23-08-2017]. Dostupné z: <http://vipergallery.org/vystava/6>.

⁵⁶⁹ Poznámka: Cílem podpory hypotečního úvěru bytové výstavby dle nařízení vlády č. 244/1995 bylo zvýšení dostupnosti dlouhodobých úvěrů poskytovaných komerčními bankami a zavedení hypotečního úvěrování. Výše poskytovaného úvěru na 20 let pro rodinný dům s 1 bytem byl až do výše 1,5 mil. Kč., věk stavebníka max. do 36 let. Viz: BROŽOVÁ, Milena. Podpora bydlení zajišťovaná ministerstvem pro místní rozvoj. *Urbanismus a územní rozvoj*, ročník XII, č. 4/2009, 1-9. Dostupné z: https://www.uur.cz/images/publikace/uur/2009/2009-04/02_podpora%20bydleni.pdf.

hypotečního úvěrování se odrazilo i na počtu postavených rodinných domů, od roku 1998 začala výstavba domků stoupat a v roce 2001 již činila téměř dvojnásobek hodnoty roku 1995, tj. 10 693 bytů.⁵⁷⁰

V následujících letech se se vzrůstající ekonomickou prosperitou zlepšily podmínky hypoték, zejména poklesly úrokové sazby. Také developerské firmy reagovaly na tuto změnu větší nabídkou možného financování.⁵⁷¹ Ke stavbě rodinného domu se tak dostali i lidé, kteří neměli větší finanční prostředky. Díky tomu se zvýšila poptávka po rodinných domech, zvláště těch prostorově úspornějších. Většina obcí již byla připravená, v aktualizovaných územních plánech počítala s plochami pro novou individuální výstavbu. Od ledna roku 2007 vstoupil v platnost *nový stavební zákon*, který změnil koncepci územního plánování. Především dal ještě důležitější roli obcím při pořizování územního a regulačního plánu.⁵⁷² V nových územních plánech byly nové lokality pro rodinnou zástavbu často vymezeny na pozemcích zemědělské půdy. Tím zároveň započal proces, který stále pokračuje, a to zabírání cenných pozemků orné půdy v těchto oblastech.⁵⁷³

Na trhu s rodinnými domy se zformovala řada větších stavebních firem, která rozšířila své působení o větší developerské záměry. Velmi úspěšně si vedla firma *Central Group*, která stavěla typové domy klasickou zděnou technologií. Po roce 2005 se soustředila na dva základní typy, typ *Klasik* a typ *Progres*. Domy jsou si podobné i dispozičně, v přízemí se nachází obývací pokoj s kuchyní, u vstupu je vždy vestavěná garáž a v patře tři ložnice s koupelnou. Oba typy byly navrženy tak, aby jejich základní rozměry pro zástavbu byly téměř totožné, tím umožňují i jistou flexibilitu. Mají téměř stejnou modulovou šířku 7,0 m *Klasik* a 7,95 m *Progres*, hloubku 11,0 až 13,0 m a téměř shodnou podlahovou plochu asi 126,0 m². Typ *Klasik* má sice díky šikmé střeše prostorově menší horní patro s ložnicemi, ale toto řeší poměrně velkými sedlovými vikýři, které jsou pro tento typ tak charakteristické.⁵⁷⁴ Oba typy byly navrženy tak, aby mohly být použity pro

⁵⁷⁰ Český statistický úřad. *Počet dokončených bytů v české republice* [online]. 2016 [cit. 03-06-2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_byty.

⁵⁷¹ Poznámka: Developerská firma *Central Group* nabízela velmi výhodný úvěr, kdy stavebníkovi stačilo mít napořeno pouze 10%, (později jen 5%) z ceny budoucí nemovitosti.

⁵⁷² Zákon č. 183/2006 Sb. *Zákon o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)*. In: *Zákony pro lidi.cz*. [online]. 2017 [cit. 23-06-2017]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-183>.

⁵⁷³ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015. Fáze III: 2003 - 2008* [výstava]. Kurátorka Jana Pavlová. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

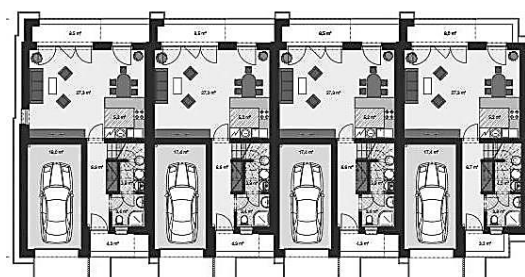
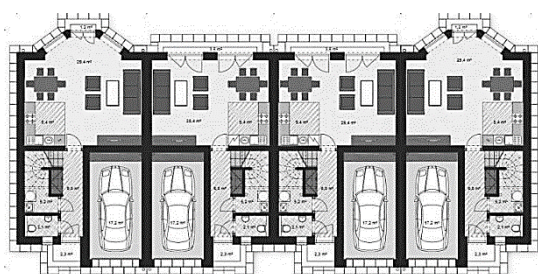
⁵⁷⁴ *Central Group. Přehled typů rodinných domů. Typové řady Klasik a Progres*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: <http://www.central-group.cz/rd-typy.aspx?jv=1&idGeneraceTypovyRD=0>.

skupinovou zástavbu. Právě po roce 2000 se firma *Central Group* na tento typ zástavby koncentrovala a postavila několik skupin rodinných domů.⁵⁷⁵

Obr. 222. *Central Group*, řadový typový dům *Klasik 3B*, pohled na skupinu čtyř domů.

Obr. 223. *Central Group*, řadový typový dům *Progres 13B*, pohled na skupinu čtyř domů.⁵⁷⁶

Obr. 224. *Central Group*, řadový typový dům *Klasik 3B*, půdorys přízemí čtyř řadových domů.

Obr. 225. *Central Group*, řadový typový dům *Progres 13B*, půdorys přízemí čtyř řadových domů.⁵⁷⁷

Plán zástavby území vychází ze stále stejného principu a to vymezit co nejúsporněji pozemky a hlavní komunikace tak, aby byl umožněn příjezd ke každému domu. Trasy pěších se odehrávají po této silnici. Zcela bezpečný přístup chodců je tím sice omezen, preferuje se motorová doprava, která je však v novějších souborech omezována vytvářením tzv. *zklidněných obytných zón*.

Je třeba konstatovat, že zástavba realizována touto firmou patří k těm, které mají jistou koncepci zástavby, spočívající v jednotném oplocení, jednotném řešení všech povrchů, do zástavby také doplňují menší hřiště v zeleni. Koncepce domů *Klasik* má problematické prvky v charakteru zástavby: Podél ulice se střídají tři formy domů jednoho typu. V jedné ulici tak stojí čtyřřadový dům *Klasik* se sedlovou střechou s velkými vikýři,

⁵⁷⁵ Poznámka: V současnosti se firma zaměřuje téměř výhradně na bytovou výstavbu.

⁵⁷⁶ Zdroj: *Central Group*. *Přehled typů rodinných domů. Typové řady Klasik a Progres*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: *Central-group.cz*. Dostupné z: <http://www.central-group.cz/rd-typy.aspx?jv=1&idGeneraceTypovyRD=0>.

⁵⁷⁷ Zdroj: *Central Group*. *Přehled typů rodinných domů. Typové řady Klasik a Progres*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: *Central-group.cz*. Dostupné z: <http://www.central-group.cz/rd-typy.aspx?jv=1&idGeneraceTypovyRD=0>.

dvojdomek *Klasik* se sedlovou střechou orientovanou kolmo k ulici a samostatně stojící typ *Progres* se stanovou střechou. Každá střešní krytina jednoho uskupení má svoji barevnost, střídá se cihlově červená, hnědočervená a černá. V jedné ulici se tak kombinují nejen typy, různé objemy a sklony střech, ale i barevnost střešní krytiny.

Obr. 226. Central Group. Čtyřřadový dům *Klasik* 3B, dvojdomek *Klasik* 4B, vila *Progres* 7C.⁵⁷⁸

Obr. 227. Hostivice, soubor typových domů firmy Central Group, výřez z ortofoto mapy.⁵⁷⁹

Pro všechny soubory je charakteristické, že jsou plně *monofunkční*, slouží jen pro bydlení, veřejná vybavenost se uvažuje jen v původní obci. V území se opakují z hlediska velikosti tři druhy rodinných domů: řadový, dvojdomek a samostatně stojící. Firma *Central Group* zaplavila touto výstavbou nejvíce předměstské obce v okolí Prahy.⁵⁸⁰ Napří-

⁵⁷⁸ Zdroj: Central Group. *Přehled typů rodinných domů. Typové řady Klasik a Progres*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: Central-group.cz. Dostupné z: <http://www.central-group.cz/rd-typy.aspx?jv=1&idGeneraceTypovyRD=0>.

⁵⁷⁹ Zdroj: Hostivice. In: *Mapy.cz* [online]. 2017. [cit. 25-08-2017]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=14.2373086&y=50.0806644&z=16&l=0&base=ophoto&q=praha%20hostivice>.

⁵⁸⁰ Poznámka: Podobnou ulici z typových domů *Klasik* tak můžeme najít např. v Hostivicích, Hovorčovicích, Líbeznicích, v Pitkovicích, v Jesenicích a v Průhonicích.

klad v *Hostivicích* u Prahy vznikl v roce 2003 jeden z největších souborů typových rodinných domů. Na rozdíl od obvyklého urbanistického řešení, realizovaného touto firmou, bylo v centru souboru založeno menší parkové náměstí.⁵⁸¹

Svou velikostí je tento prostor spíše místem, který slouží jen pro hru menších dětí. Parkové náměstí lemují skupiny čtyřřadových domů, další ulice se vinou v pravidelných řadách kolem tohoto středu. Jednotvárný koncept tří typových domů je narušován jejich sdružováním. Domy se střídají v uskupení do šestiřad, čtyřřad a dvojdomků, zbytek plochy doplňují samostatně stojící domky. Typ *Klasik* společnost *Central Group* v současné době opustila, využívá jen typ *Progres* s plochou střechou pro řadovou zástavbu v *Nových Pitkovicích*.⁵⁸²

Trvalý růst počtu staveb rodinných domů pokračoval až do roku 2007 (16 988 domků), kdy trojnásobně vzrostl jejich počet oproti největšímu propadu, který byl v roce 1995 (5 410 domků). V roce 2010 dosáhl počet realizovaných domků prozatím svého maxima (19 760 domků).⁵⁸³ Řada našich obyvatel si tak splnila sen, mít vlastní rodinný dům.

Vlivem celosvětové hospodářské recese, která vznikla v USA v roce 2009 v důsledku poskytování rizikových úvěrů, dopadla finanční krize i na stavební trh u nás. O rodinné domy byl stále velký zájem, ale protože banky zpřísnily kritéria pro poskytování úvěrů, velká část obyvatel si mohla dovolit jen menší rodinný dům. Firmy musely přijít s novou nabídkou typů. Začaly proto nabízet levné, přízemní rodinné domky s bytem, který se svými rozměry blížil velikosti průměrného bytu.⁵⁸⁴

Od roku 2009 se státní bytová politika zaměřila na možnost podpory výstavby nízkoenergetických rodinných domů. V tomtéž roce byl zaveden úspěšný dotační program Ministerstva životního prostředí *Zelená úsporám*, na který navázal v roce 2013 další program *Nová zelená úsporám*⁵⁸⁵, který stále pokračuje a byl prodloužen až do roku 2021. Také developerské firmy využily tuto státní pobídku a začaly více nabízet nízkoenergetické domy. Díky využití této státní podpory se lidem jejich stavba zlevnila. Tyto finanční prostředky podpořily větší zájem stavebníků o dřevostavby v rodinném bydlení.

⁵⁸¹ Poznámka: Rozměr parkového náměstí Jana IV. z Dačic je přibližně 42 x 42 m.

⁵⁸² Central Group. *Praha 10 - Pitkovice, lokalita Májovková*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: Central-group.cz. Dostupné z: <http://www.central-group.cz/domy-praha-10-pitkovice-lokalita-majovkova>.

⁵⁸³ Český statistický úřad. *Počet dokončených bytů v České republice*. [online]. 2017 [cit. 09-08-2017]. In: czso.cz. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_byty.

⁵⁸⁴ *Klasik: Obraz průměrného českého rodinného domu 1989 – 2015*. Fáze IV: 2009 - 2012 [výstava]. Kurátorka Jana Pavlová. Galerie VI PER, Praha, 03. 05. – 01. 07. 2017.

⁵⁸⁵ *Nová zelená úsporám. 3. výzva pro rodinné domy*. [online]. 2017 [cit. 08-08-2017]. In: Novazelenausporam.cz. Dostupné z: <http://www.novazelenausporam.cz/zadatele-o-dotaci/rodinne-domy/>.

S nabídkou nových nízkoenergetických domů se na trhu prosadily typové domy firmy *RD Rýmařov*, která se již od svého založení specializuje na stavby na bázi dřeva.⁵⁸⁶ Konstrukčně se domy skládají z *montovaných prvků*, jejichž hlavní výhodou je nejen nízká cena, ale především jejich rychlá výstavba.⁵⁸⁷ Po roce 2009 začala firma i se stavbou skupin nízkoenergetických řadových domů. První ulici těchto domů postavila v roce 2010 v Brandýse nad Labem, dnes staví větší celek 46 nízkoenergetických řadových domů v Praze - Hostavicích.⁵⁸⁸

7.3 Proměna bytové politiky. Rodinné domy v číslech

Přímá pomoc státu pro výstavbu skupinových rodinných domů skončila. Dnes stát podporuje mladé rodiny pečující o dítě a to formou úvěrové dotace, která má sloužit k pořízení vlastního bydlení. Jedná se o možnost úvěru s názvem *Program 600*⁵⁸⁹, který se vztahuje i na pořízení bytu v rodinném domě a s výší úvěru maximálně do 50% skutečných nákladů na výstavbu.

I přes rozsáhlou výstavbu rodinných domů na předměstích zejména krajských měst, na území České republiky stále mírně převažuje počet bytů v bytových domech. Dle posledního sčítání připadá z celkového počtu bytů v České republice (4 756 572 bytů), 43,7% bytů na byty v rodinných domech a 55,0 % bytů v bytových domech.⁵⁹⁰ Statistická data, která ukazují počet dokončených bytů v letech 1946 – 2015, jsou zpracována v příloze: *Graf 4: Počet dokončených bytů mezi lety 1989 – 2016*.⁵⁹¹

Pro obyvatele rodinných domů představuje tento typ bydlení daleko vyšší plošný standard, což dokládají data *Českého statistického úřadu*, která se vztahují k souhrnné ploše obytných místností i k souhrnné ploše bytu. *Průměrná obytná* plocha bytu v průměru činila na jeden obydlý byt 65,3 m², z toho v rodinných domech 80,9 m², v bytových domech 52,6 m². Rozdíl mezi *průměrnou obytnou* plochou v rodinném domě a v bytě je 28,3 m². Když vztáhneme tuto plochu k počtu minimálních obytných místností,

⁵⁸⁶ V Rýmařově se stavěly rodinné domy na bázi dřeva již od konce 60. let, tzv. typ *OKAL*. Vzhledem ke špatné technologii výroby nebyly tehdejší domy kvalitní.

⁵⁸⁷ Poznámka: Firma garantuje pouhý měsíc stavby.

⁵⁸⁸ RDRYMAROV.CZ. Projekty. [online]. Dostupné z: <https://www.rdrymarov.cz/novinky-a-akce/obytny-soubor-rodinne-domy-jahodnice--1>.

⁵⁸⁹ *Program 600* se týká podpory na pořízení bydlení pro mladé do 36 let a pečující o dítě do 6 let věku. Viz: Nařízení vlády č. 100/2006 Sb. S účinností od 21. 4. 2016. Úvěr je poskytován do max. výše 600 tis. Kč., s dobou splatnosti 15 let. Další informace viz: Státní fond rozvoje bydlení.

⁵⁹⁰ *Bydlení v České republice v číslech (září 2016)* [online]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Uzemni-a-bytova-politika/Bytova-politika/Statistiky-Analyzy/Statistiky-z-oblasti-bytove-politiky>, s. 5.

⁵⁹¹ Grafy jsou součástí obrazové přílohy, s. 4 - 5.

jejíž hodnota je 8,0 m², tak bydlení v rodinném domě nabízí o 3,5 obytných místností více.

V evropském srovnání se ukazuje, že Česká republika patří mezi země s menšími plochami bytů v bytových domech. I data o *průměrné celkové* ploše bytu prezentují, že bydlení v rodinném domě přináší svým obyvatelům také daleko větší plošný standard. Na jeden obydlý byt připadá v průměru 86,7m² *celkové průměrné* plochy, z toho v bytových domech⁵⁹² to představuje 68,5 m² a v rodinných domech 109,1 m². Rozdíl mezi *průměrnou celkovou* plochou v rodinném domě a v bytě je obrovský a to 40,6 m². Tento velký rozdíl ukazuje i údaj vztahující se k *počtu pokojů* ve všech rodinných domech, kdy převažují rodinné domy pěti a více pokojové, takových domů je 43,3 %. V nově postavených rodinných domech je tento podíl ještě vyšší, jednoznačně převažují domy čtyři a více pokojové, je jich přes 80,0 % z celkového počtu dokončených rodinných domů.⁵⁹³ Statistická data, která ukazují průměrnou obytnou plochu bytů v letech 1946 – 2015, jsou zpracována v příloze: *Graf 5: Obytná plocha dokončených bytů mezi lety 1989 - 2015.*⁵⁹⁴

Na rozdíl od období před rokem 1989 jsou domy téměř výhradně stavěny dodavatelským způsobem. Svépomocná výstavba se prakticky ocitla na okraji zájmu. Tím, že si stavebníci nechávají domy postavit odbornou firmou, se podstatně zkrátila průměrná doba výstavby rodinných domů, a to na 3,5 roku. Náklady na vybudování bytové jednotky v rodinném domě jsou také podstatně vyšší než náklady na byt v bytovém domě. *Průměrná pořizovací hodnota* dokončeného bytu v rodinném domě činila v roce 2016 3,25 mil. Kč., kdežto náklady na jeden byt v bytovém domě dosahovaly 2,0 mil. Kč., (uvedeno bez ceny pozemku, včetně DPH). Co se týká používání stavebního materiálu, bylo ještě v roce 1997 celých 93,7 % rodinných domů stavěno z cihel, 2,7 % z montovaných panelů a 1,4 % ze dřeva. Po téměř dvaceti letech se situace změnila, došlo k nárůstu ve prospěch dřevěné konstrukce, již 13,4 % rodinných domů má konstrukci ze dřeva nebo na bázi dřeva, zděná konstrukce však stále převažuje a činí 83,4 %.

⁵⁹² Poznámka: Jedná se o obydlé bytové domy.

⁵⁹³ *Bydlení v České republice v číslech (září 2016)* [online]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Uzemni-a-bytova-politika/Bytova-politika/Statistiky-Analyzy/Statistiky-z-oblasti-bytove-politiky>, s. 6.

⁵⁹⁴ Poznámka: Grafy jsou součástí obrazové přílohy, s. 4 - 5.

7.4 Charakter zástavby souborů rodinných domů.

Od roku 1990 až do roku 2016 se u nás postavilo přibližně 352 200 rodinných domů. Pokud bychom předpokládali, že průměrně žije v rodinném domku čtyřčlenná rodina, pak by v těchto domech žilo kolem 1 408 790 obyvatel. Tak by při porovnání k celkovému počtu obyvatel, žilo asi 13,4 % obyvatel v rodinném domě postaveném po roce 1990. I v minulém období tvořila výstavba rodinnými domy významnou složku bydlení, v letech 1946 až 1990 se dle statistiky postavilo více než 526 200 rodinných domů. I přes masovou výstavbu bytovými objekty, která zahltila naše území typovými panelovými byty, žije dnes téměř polovina všech obyvatel v rodinných domech.⁵⁹⁵

Z hlediska způsobu zástavby dosáhl po roce 1990 největšího rozšíření dům samostatně stojící, s velkou zahradou, který je stále všeobecně pokládán za ideál bydlení pro rodinu. Co se týká dostupných údajů z Českého statistického úřadu, které by sledovaly procentuální zastoupení jednotlivých druhů rodinných domů, byla tato data v rámci celkového *Sčítání lidu, domů a bytů* získávána spíše výjimečně. Tato data byla shromažďována jen v roce 1970 a po roce 1990 byla analyzována poprvé v roce 2001 a znovu v roce 2011.

Nejvíce je rozsáhlou výstavbou v suburbii zatížen Středočeský kraj. Data, která byla získána v roce 2001, ukazují, že se zde stavěli především samostatně stojící rodinné domy 86,8 %, dvojdomky tvořily 7,4 % a řadové domy⁵⁹⁶ pouhých 5,8 % z celkového objemu nových rodinných domů.⁵⁹⁷ Z toho vyplývá, že jen 13,1 % domů ve Středočeském kraji mohlo být postaveno formou skupiny. Pokud porovnáme s nejnovějšími daty za celou ČR z roku 2011, tak nejvíce rozšířené jsou stále samostatně stojící domy. Ze všech rodinných domů⁵⁹⁸ tvoří samostatně stojící domky 74,8 %, dvojdomky 8,6 % a řadové domy 16,6 %.⁵⁹⁹ Je třeba zdůraznit, že statistické údaje sledují hodnoty jen tří základních druhů rodinných domů. Mezi řadové domy, tak jak je chápe ČSÚ, patří i domy atriové.

⁵⁹⁵ Poznámka: Dle posledního sčítání v roce 2011 je to 5 043 384 obyvatel.

⁵⁹⁶ Poznámka: Řadové domy jsou dle ČSÚ: alespoň tři rodinné domy, které k sobě přiléhají částí obvodové zdi.

⁵⁹⁷ Český statistický úřad. Sčítání lidu, domů a bytů – Středočeský kraj – 2001. Domy a byty. *Charakteristika trvale obydlených domů* [online]. 2003. [cit. 03-06-2017]. In: czso.cz. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-2130-03--6_2_charakteristika_trvale_obydlenych_domu.

⁵⁹⁸ Poznámka: Údaje se vztahují k obydleným rodinným domům.

⁵⁹⁹ MMR. *Vybrané údaje o bydlení. 2016 (červen 2017)*. [online]. 2017. [cit. 13-08-2017]. In: mmr.cz. Dostupné z: http://www.mmr.cz/getmedia/591a96af-b311-4f71-a619-ee9c3906b23/Vybrane-udaje-o-bydleni-2016_1.pdf?ext=.pdf.

7.4.1 Rezidenční suburbanizace

V období socialistického státu byl růst měst pod přímou státní kontrolou. Města se rozšiřovala především výstavbou nových vysokopodlažních sídlišť, volných pozemků vhodných pro zástavbu rodinnými domy nebylo mnoho. Ve velkých městech byly často pro rodinné bydlení využívány plochy, které byly pro hromadnou panelovou výstavbu nedostupné. Proto se zastavovala většinou svažité území nebo zbytkové plochy na okrajích sídlišť.

Obr. 228. Brno – Soběšice. Současný charakter předměstské zástavby na ulici Výzkumní.⁶⁰⁰

Uvolnění trhu s pozemky po roce 1990 napomohlo k lepší dostupnosti stavebních parcel. Dostupnost levných pozemků na okrajích měst, nebo přímo až za hranicemi města zapříčinila velký tlak na příměstské části obcí, které jsou dnes přímo zaplaveny množstvím nových rodinných domů. Zpravidla se jedná o velmi řídké zastavění, které ubírá plochu z okolní volné krajiny. Tyto nově vzniklé kolonie rodinných domů jsou dnes známy spíše pod názvem *satelitní městečka*.⁶⁰¹ Ta většinou postrádají dostatečně rozvinuté centrum se základními službami a všichni obyvatelé jsou pak odkázáni na původní jádrové město, což vyžaduje rozvoj individuální dopravy do zaměstnání a do škol. Tento

⁶⁰⁰ Zdroj: archiv autorky.

⁶⁰¹ Poznámka: Obecně vžitý termín *satelitní městečka* používá např. architekt Hnilička ve své publikaci *Sídelní kaše*.

jev chaotického rozrůstání sídla do krajiny se nazývá *rezidenční suburbanizace*⁶⁰². Naštěstí suburbanizace v Čechách nedosáhla takových rozměrů, jako např. v USA, kde se tento trend rozvíjel už od konce druhé světové války.⁶⁰³

Proces *rezidenční suburbanizace* nicméně stále probíhá a děje se tak v zásadě dvěma způsoby, oba mají naneštěstí zásadní vliv na budoucí podobu našich obcí. Nejjednodušší způsob spočívá v tom, že developerská firma nakoupí volné pozemky, které dále rozparceluje, následně se doplní technická a dopravní infrastruktura, (někdy se prodává i bez komunikací) a nakonec se takto prodá zájemcům.⁶⁰⁴ Každý ze stavebníků si pak řeší svoji vlastní část, někteří si nechají postavit levnější typový dům, jiní výjimečně dům navržený individuálně architektem. Toto řešení je v podstatě „skrytě“ podporováno často chybějící podrobnější regulací v daném území. Také umístění domu na parcele je často nahodilé a neodráží poměr mezi domem a pozemkem. Druhý způsob představuje výstavbu typových objektů jednou větší developerskou společností. Zastavuje se větší území, řešení má proto příznivější vliv na celkový charakter.

Architekt *Pavel Hnilička* upozorňuje na důsledky nedostatečných zastavovacích plánů: *„Rozsáhlé kolonie rodinných domů s sebou nesou problém poničeného vztahu k místu snad nejnaléhavěji. Příklady neutěšených kobercových náletů rodinných domků, které mohou stát vlastně kdekoli, je nepřeborné množství. Tím, jak se dále rozrůstají, začíná pomalu přibývat lidí, kteří si uvědomují, že libovolné „rozesetí“ domků na louku není úplně v pořádku a že kvůli špatnému zastavovacímu plánu může vzniknout i hodně špatné místo k bydlení, tedy i úplný opak vysněného romantického místa. (...) Nezbyvá než hledat cesty, jak opravdová místa vytvářet.“*⁶⁰⁵

Jak uvádí architekt *Hnilička*, v nových satelitech chybí jakékoliv vymezení *veřejného prostoru*, kde by se mohli sousedé scházet. Venkovní aktivita dětí se odehrává jen v soukromé části rodinného domu. Vnější prostor je stejně anonymní, jak jej známe z panelákových sídlišť. Obyvatelé jsou plně závislí na individuální dopravě, veřejný prostor je vymezen jen pro nutné komunikace: *„Je patrné, že veřejné prostory v příměstské architektuře nejsou tvořeny jako pobytové, ale pouze a jen jako nutné dopravní koridory.“*⁶⁰⁶

⁶⁰² Poznámka: Pojem *rezidenční suburbanizace* je chápán jako proces vytváření či rozšiřování suburbii, neboli předměstí. V důsledku tohoto procesu dochází k hromadnému stěhování obyvatelstva z centrálních částí měst na jejich okraje s tím, že si obyvatelé zachovávají vazbu na jádro města. (Dojížděka za prací, úřady, vzdělání, kultura a obchody). Dostupné z: <http://www.suburbanizace.cz/slovnicek.htm>.

⁶⁰³ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše*, s. 17.

⁶⁰⁴ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*, s. 133, 2012.

⁶⁰⁵ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*, s. 124-125.

⁶⁰⁶ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*, s. 141.

Nejvíce jsou novou zástavbou dotčeny obce v blízkosti Prahy.⁶⁰⁷ Obce, kde probíhá nejintenzivnější zástavba, většinou leží ve výhodné dopravní poloze, mají dobré napojení k místní železniční a silniční dopravě. Často se stává, že na několika lokalitách v rámci jedné obce realizuje novou výstavbu několik developerských firem. V obci se tak nahodile střídá několik naprosto odlišných skupin rodinných domů.

I nyní je pro průměrného občana, který bydlí ve velkém městě, stále náročnější pořídit si vlastní bydlení. Průměrná cena bytu za m² vzrostla jen v Praze o 15% více než ve stejném období roku 2016. Řada lidí si uvědomuje výhody bydlení ve městě, ale v důsledku nedostatku cenově dostupného bydlení se musí stěhovat za město, kde jsou pozemky levnější. Tím stále pokračuje negativní trend suburbanizace a kvalitní zemědělská půda se zabírá pro stavební pozemky.⁶⁰⁸

7.4.2 Vznik uzavřených čtvrtí rodinných domů

Další tendencí, která se dnes v některých nových lokalitách rodinných domů rozvíjí, je proces kumulace sociálně silného obyvatelstva. Již v minulosti k tomuto jevu, tzv. *rezidenční separaci*⁶⁰⁹, docházelo. I dříve sociálně silné skupiny ve velkých městech upřednostňovaly bydlení ve vilových zahradních čtvrtích. Avšak nyní se přímo vytváří uzavřené části nebo čtvrtě, do kterých mají přístup jen místní obyvatelé. Tímto fenoménem *uzavřených čtvrtí*,⁶¹⁰ se zabývá sociální geograf Luděk Sýkora, který jako nejproblematičtější důsledek tohoto jevu spatřuje ve vytváření neprůchodných území. Typickým prvkem *uzavřené čtvrtě* je vysoké oplocení celého čistě obytného území.⁶¹¹ Jedním z takto řešených komplexů rodinných vil a řadových domů je skupina na okraji Prahy nazvaná *Písnické zahrady*.⁶¹²

⁶⁰⁷ Poznámka: Např. jak vyplývá z dat Českého statistického úřadu, počet obyvatel v okresech Praha-východ a Praha-západ narostl během posledních deseti let až o 75 tisíc.

⁶⁰⁸ DIVINOVÁ, Jana. *Češi se stěhují z měst na venkov, jsou pro ně už příliš drahá*. In: *Ekonomika.idnes.cz*. [online]. 2017. [cit. 08-08-2017]. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/gentrifikace-mesta-bydleni-lide-ceny-dve-ekonomika.aspx?c=A170808_180032_ekonomika_rts.

⁶⁰⁹ *Rezidenční separace* představuje prostorové vyčleňování určité sociální skupiny obyvatelstva v rámci bydlení. In: SÝKORA, Luděk. *Separace sociálně silných*. In: *Deník veřejné správy.cz* [online] 2007 [cit. 23-06-2017]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6274738>.

⁶¹⁰ V angličtině se používá přesnější termín „gated communities.“

⁶¹¹ Poznámka: Pro větší pocit bezpečnosti obyvatel, zejména pokud bývá ve skupině více luxusních vil, bývají tyto lokality též celodenně hlídané.

⁶¹² BRABEC, Tomáš a Luděk SÝKORA. *Gated communities in Prague*. In: Smiegel, CH., ed., *Gated and Guarded Housing in Eastern Europe*. Forum IFL, Heft 11, pp. 83-89. Leibnitz-Institut für Länderkunde. [online] 2009. [cit. 26-07-2017]. Dostupné z: https://web.natur.cuni.cz/~sykora/pdf/BrabecSykora_2009_Gated%20Communities%20in%20Prague.pdf.

Dalším negativním jevem jsou *uzavřené ulice*, a to nejen v Praze, ale i v Brně-Ivanovicích. Vlivem nedostatečné činnosti veřejné správy a nevyjasněných majetkových vztahů zde vznikly soukromé ulice, které jsou zahrazeny a označeny jako soukromý majetek. Dle Sýkory vede uzavření některých ulic k tomu, že: „*Důsledkem silné separace je málo propustné území, kdy je potřeba projet se službami, nebo zajistit údržbu silnice*“.⁶¹³

V některých realizovaných příkladech se prvek určité separace nachází již v konceptu urbanistického řešení. Známy je soubor rodinných domů z druhé poloviny 90. let, který se nachází v pražské čtvrti Nebušice na území *Malé Šárky*.⁶¹⁴ Soubor vznikl pro bohatou zahraniční klientelu, která hledala odpovídající klidné bydlení blízko přírody.⁶¹⁵

7.5 Nové koncepce ve skupinové zástavbě

V posledních letech vzniklo několik souborů rodinných domů, které svou koncepcí založenou na kvalitním *zastavovacím plánu*, převyšují průměrnou developerskou produkci. Otázka kvality těchto souborů spočívá nejen v účelném rozvržení domů a přístupových komunikací, ale i v různorodosti stavební nabídky. Soubory jsou charakteristické vyšší kompaktností zástavby a současně s tím i větší hustotou obyvatel.

Těžištěm zájmu architektů se stal znovu *řadový rodinný dům*, který je užitý v několika *proměnách*. Znovu ožívá typ *atriového* domu, avšak v představených souborech se liší od přízemního typu, který se nejvíce uplatnil v zástavbě ze sedmdesátých let. V urbanistickém konceptu se architekti soustřeďují jak na otázku zapojení domu do zástavby a do uličního prostoru, tak i na problematiku přiměřeného podílu *soukromých a veřejných ploch*.

Následující uvedené soubory rodinných domů jsou charakteristické promyšleným *zastavovacím plánem*, který klade důraz na *specifičnost místa*. Mezi další společné atributy patří: ucelenost souboru, cílené vymezení využitelného *veřejného prostoru*, rozvržení *komunikační sítě*, včetně důsledně řešených *pěších propojení* a dobře *diferencované typy* bydlení. Vždyť jedině na těchto základních principech může vzniknout životaschopný celek a přinést jednotlivým obyvatelům doplňující hodnotu bydlení.

⁶¹³ SÝKORA, Luděk. *Separace sociálně silných*. In: *Deník veřejné správy.cz* [online] 2007 [cit. 23-06-2017]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6274738>.

⁶¹⁴ Poznámka: Autorem urbanistického konceptu je architekt Luc Émil Bouche Florin, který spolupracoval s pražským A Projektem a Pragoprojektem. In: Malá Šárka. *Fórum architektury a stavitelství*, 5-6, 1999, s. 27.

⁶¹⁵ BOHÁČOVÁ, Lucie. *Bohatí se separují, nejraději žijí za plotem*. In: *Pražský deník.cz* [online] 2008 [cit. 26-06-2017]. Dostupné z: http://prazsky.denik.cz/zpravy_region/bohati-se-separuji-nejradeji-ziji-za-20081111.html.

7.5.1 Obytná kolonie Pod Kozincem

Výstavba obytné kolonie v pražské čtvrti *Horní Měcholupy* byla zahájena v roce 2001, ale prvotní studie se připravovala již v období, kdy se plně rozrůstala předměstská výstavba. Snad pochopení těchto souvislostí přispělo k tomu, že záměry investora se úspěšně protnulý s prací a nadšením architektů z pražského ateliéru ADR:

„Cílem bylo vytvořit příjemný prostor pro bydlení v odpovídajícím měřítku, a to kombinací řadových domů, dvojdomů a solitérů a jejich uspořádáním do ulic klasického typu. Developer a zároveň investor si přál udržet jednotný výraz celého souboru, kdy budou mít majitelé domů možnost upravovat pouze interiéry, a nenaruší tak celkovou koncepci. Kolonie neměla být budována na etapy, ale naráz jako celek tak, aby obyvatelé jedné části nebyli rušeni výstavbou probíhající v dalších částech souboru.“⁶¹⁶

Samotné místo má velmi dobrou polohu, navazuje na původní vilovou zástavbu a na rozlehlý lesopark. Nejedná se o osamocený satelit, který by vznikl zábořem půdy, ale o území, kde je dobře dostupná veřejná vybavenost. Architekti *Petr Kolář* a *Aleš Lapka*⁶¹⁷ založili svoje řešení na jednotné urbanistické koncepci. Jejich návrh vychází z konceptu založeného na přesném rozvržení systému ulic a veřejného prostoru.⁶¹⁸

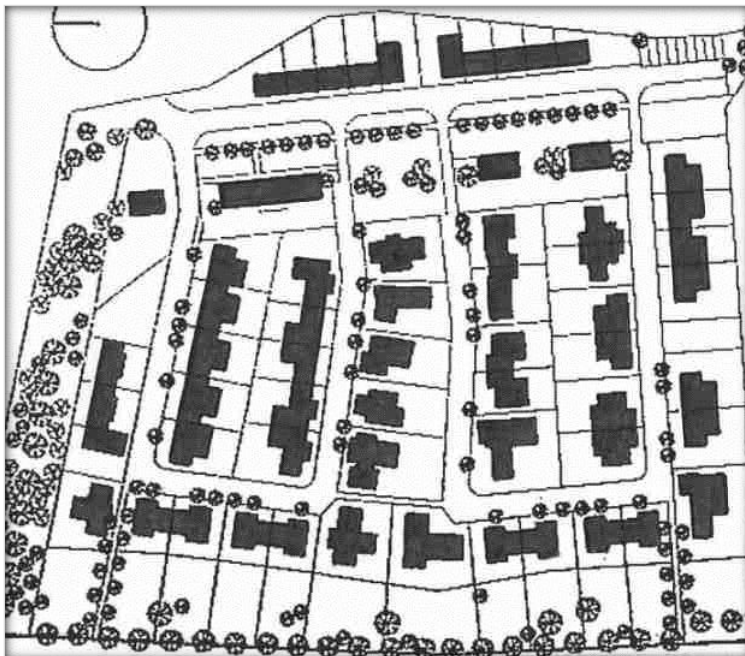
Především je to právě pečlivá práce autorů s uličním prostorem, která dotváří bydlení: V ulicích je dodržena jednotná výška zástavby, jsou definovány čitelné pohledové osy a hmoty domů dodržují hranici uliční čáry. Povrch komunikací působí jednotně, neboť část pro pěší a pro auta je bez výškového rozlišení. Vymezení podélných parkovacích míst a vjezdů do garáží doplňují zálivy zeleně, ve kterých jsou osázeny keře a menší stromy. Ulice je tak bohatě oživena plochami zelených pásů, které plní roli živých plotů.

⁶¹⁶ URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*, s. 65.

⁶¹⁷ ADR, autorský tým: Petr Kolář, Aleš Lapka, Albert Pražák, Josef B. Novotný, Patrik Hocke, Jan Hřebíček.

⁶¹⁸ URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*.

Většina domů je oplocena, autorům se nepodařilo prosadit ideu úplného propojení bydlení s okolními zahradami, ale naštěstí bylo zvoleno, pro zeleň propustné, oplocení pleťem s nízkými betonovými zídkami.

Obr. 229. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, situace zástavby.⁶¹⁹

Obr. 230. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Celkový pohled na zástavbu Drtikolovy ulice.⁶²⁰

⁶¹⁹ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>. Poznámka: Graficky upraveno.

⁶²⁰ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>.

Osou čtvrtě je hlavní komunikační napojení ve směru sever-jih, na kterou se napojují dvě průjezdné komunikace ve tvaru U. K hlavní ose, kterou představuje ulice Sudkova, jsou přidružena parkovací místa, a také doplňující vybavení, sportovní hřiště s klubovnou, hala pro squash a administrativní budova. Sportovně-společenské zařízení je tak situováno co nejbližší k hlavnímu nástupu, kdežto převážná část bydlení se odehrává v klidové části.

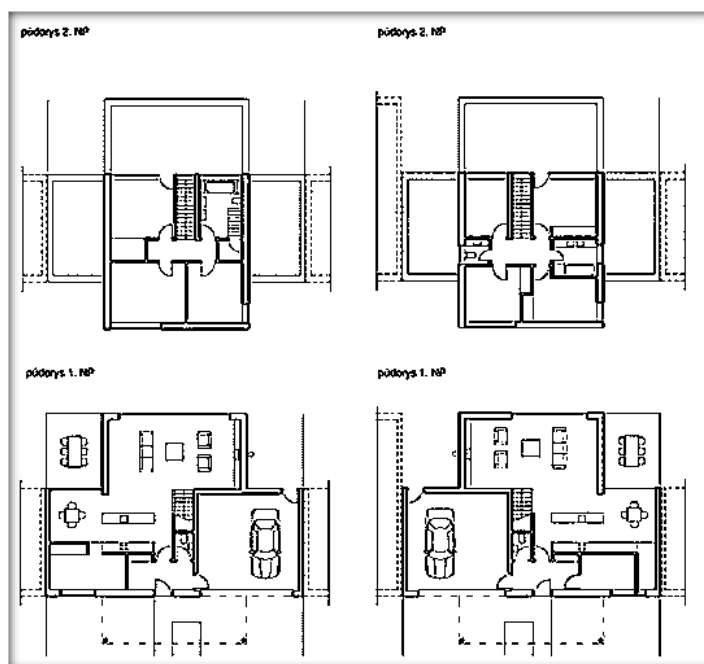
Obr. 231. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Drtikolova 1 – 9, pohled na řadové domy a dům ukončující řadu.⁶²¹

Hmoty domů vychází z kompozice složených jednoduchých kvádrů, který je přidáván, či ubírán. Toto řešení umožňuje velmi dobrou prostorovou variabilitu, kterou autoři maximálně využili, je možno říci, až nad možnosti daného území. Celkem je v území 58 dvoupodlažních rodinných domů buď v řadové sestavě, nebo jako dvojdomky, do zbylých parcel jsou včleněny samostatné vilky. Řadové domy vytváří několik různých **kompozičních celků**, dispozičně vychází ze šesti typů, mění se tak jejich charakter. Většinou jsou tato seskupení tvořena domy s dispozicí širokého typu, kterou uzavírá typ hluboký, nebo jsou kombinací obou. Velmi dobrá je i různá nabídka velikostních typů, nejmenší domy jsou řadové o užitkové ploše cca 110-160 m², dvojdomy cca 140-170 m² a samostatné vilky cca 200-340 m².⁶²²

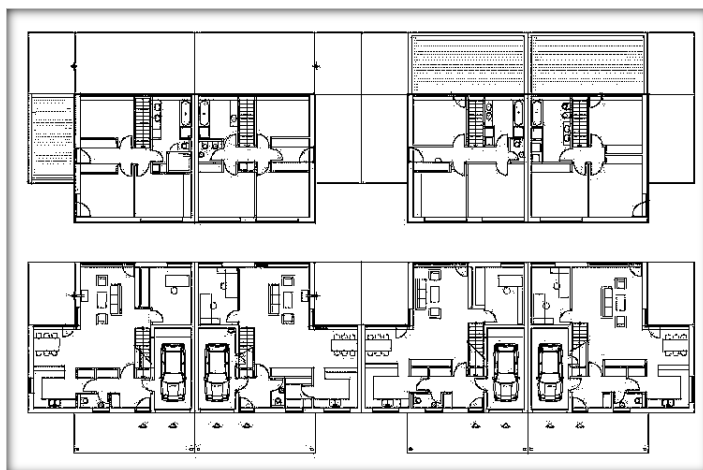
Autoři užívají i netradiční typ dvojdomu. Základní hmota je hluboké dispozice, se sousedním domem je spojena objemově menším kvádrem, ve kterém se nachází garáž a schodišťový prostor, v patře koupelna a šatna. Spojení dvojdomů hmotou se servisními prostory vytváří přirozený odstup od souseda.

⁶²¹ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>.

⁶²² URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*, s. 61.

Obr. 232. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Ulice Drtikolova. Řadový dům – typ sdružený, dva typy dle zapojení do zástavby. Půdorysy přízemí a patra.⁶²³

Obr. 233. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Ulice Háková. Půdorys skupiny čtyř řadových domů. Typ kombinovaný se štítovou stěnou.⁶²⁴

Z důvodu lepšího využití vnitřního prostoru, zvolili architekti v celé kolonii ploché střechy. Hmoty domů působí dynamicky, přízemní hmoty vybíhají do zahrad, vzniká tak několik polosoukromých prostorů, které jsou využity pro příjemné pobytové terasy. Okolní zahrada se tak stává přímou součástí bydlení, jak sami autoři popisují: „Důsledně

⁶²³ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>.

⁶²⁴ Zdroj: Obytná kolonie Pod Kozincem. *Archiweb.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 22-08-2017]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/obytna-kolonie-pod-kozincem>.

*jsme se snažili o propojení vnitřku s venkovním prostorem: v zimě sedíte uvnitř a vnímáte vnější okolí, v létě pobýváte na zahradě. (...) Mnoho klientů si zpočátku myslí, že na ně bude příliš vidět.(...) Chceme vytvořit co nejlepší pohodu v bydlení, dostatek světla po celý den, různé průhledy ven.*⁶²⁵

Různorodost se objevuje spíše v materiálovém řešení, střídá se barevnost v omítce a dřeva, kombinuje se tmavě nebo světle hnědé smrkové dřevo. Kolonie *Pod Kozincem* jako jedna z mála čtvrtí patří mezi cenné příklady, jak je možné navrhovat soubory rodinných domů. Architekt Hnilička spatřuje hlavní kvalitu především ve větší hustotě zastavění, která je tak důležitá pro vyjádření městskosti: „*Zúžené ulice a fasády bez předzahradek propůjčují místu charakter městskosti. Bydlení si přitom ponechává nerušený ráz.*“⁶²⁶

Dnes je kolonie částečně uzavřená, prvek separace se projevuje kontrolou u jediného vjezdu, cizí auta tak mohou projet jedině, až zkontaktují službu. Avšak pro pěší obyvatele je soubor dobře přístupný, a to jak uvnitř mezi oběma skupinami zastavění, tak i napojením souboru na pěší lesní cesty. Po dohodě s investorem bylo postaveno společné vybavení. Soubor tak není pouze monofunkční obytnou zónou, kromě bydlení nabízí prostory pro aktivity obyvatel. Jako místní centrum slouží klubovna pro děti se sportovištěm, kde se mohou setkávat i dospělí. Architekti se plně a s nadšením ztotožnili s projektem, o čemž svědčí, že si zde sami postavili domy pro své rodiny. „*Vznikla zajímavá komunita, protože domy si většinou koupili naši příbuzní, známí, přátelé, zaměstnanci, obchodní partneři.(...) Odehrává se zde svým způsobem zajímavý sociální experiment, vytvořili jsme vlastně novou vesnici.*“⁶²⁷

7.5.2 Obytný soubor Na Lhotách

Po úspěšné realizaci kolonie *Pod Kozincem* byli architekti Petr Kolář a Aleš Lapka z atelieru ADR⁶²⁸ vyzváni k návrhu zástavby rodinných domů na protáhlém území v Praze ve východní části Kunratického lesa, které navazuje na okraj bytového komplexu. Zástavba na celém území byla realizována postupně a to ve čtyřech etapách mezi lety 2004 až 2013. Jednotlivé etapy jsou v území dobře čitelné. Na celém území bylo nakonec realizováno téměř 180 rodinných domů a ve třetí etapě také tři bytové domy.

⁶²⁵ URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*, s. 53.

⁶²⁶ HNILIČKA, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*, s. 150, 2012.

⁶²⁷ URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*, s. 36-37.

⁶²⁸ ADR, autorský tým: Petr Kolář, Aleš Lapka, Josef B. Novotný, Albert Pražák.

Zásady urbanistického konceptu vychází ze stejných principů, které si architekti vyzkoušeli již *Pod Kozincem*. Celé území je rozděleno systémem pravoúhlých ulic, které vymezují *skupiny* řadových domů, dvojdomů a vil. Autoři zvolili shodné, již osvědčené, řešení uličního prostoru. V ulicích je dodržena jednotná výška zástavby, hmoty domů dodržují hranici uliční čáry a jsou definovány průhledy. Komunikace zůstávají na stejné výškové úrovni shodně pro auta a pro pěší, před domy jsou navrženy zelené pásy připomínající zredukované *předzahrádky* zahradních čtvrtí.

Obr. 234. Obytný soubor Na Lhotách, domy 2. etapy, skupina trojdomů na ulici Herrova a dvojdomů na ulici Sechterova.⁶²⁹

Charakter hmot se postupně mění, dochází k jejich „zhuštění“ a „zředění“. Na rozdíl od kolonie *Pod Kozincem* zde architekti hojně používají řadový typ domu orientovaný svojí šířkou k ulici. Čisté dlouhé fasády těchto domů pomáhají utvářet uliční frontu. Domy svým výrazem nic nepředstírají. Jsou jen čistými kvádry s jednoduchými okenními prvky, s velkými prosklenými plochami se šetří. Geometricky čistá hmota domů je barevně zdůrazněná, v kontrastu je doplněna lehká stříška nad vstupem.

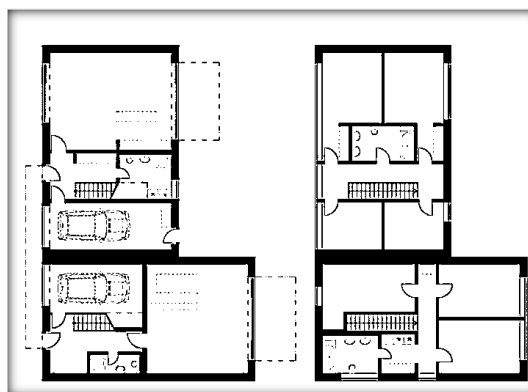
V první skupině staveb architekti oživují kompozici řadových domů uspořádáním do neuzavřeného vnitrobloku. Nároží vnitrobloku je tvořeno jednoduše a to umístěním hlubokého dispozičního typu, na který navazují dispozičně široké typy. Vzniká tak půdorysný tvar *L*. Zahrada ve vnitrobloku je tak lépe chráněna od pohledu z ulice. Nárožní typ je dynamičtější, má výrazně odlišné materiálové a barevné řešení, na jeho fasádě jsou použity černé desky z plechu. Princip, kdy se skládá typ široký a hluboký umožňuje kompozičně vytvořit několik různorodých skupin. Typ uskupení se zvýrazněným nárožím si již autoři vyzkoušeli v projektu *Pod Kozincem*. Na *Lhotách* ho plně rozvinuli do pomyslného vnitrobloku. Na kompozici s vnitroblokem navazuje zástavba dvojdomů podobného

⁶²⁹ Zdroj: archiv autorky.

architektonického výrazu, která rozvíjí barevnost obkladem, béžovou omítku doplňuje sytě červeným kontrastním obložím.

Obr. 235. Obytný soubor Na Lhotách, situace zástavby 1. etapy realizované v letech 2004-2007 a 2. etapy realizované v letech 2006-2009.⁶³⁰

Obr. 236. Obytný soubor Na Lhotách, domy 1. etapy, ulice Herrova, pohled na nároží řadových domů, typ hluboký a široký.⁶³¹

Obr. 237. Obytný soubor Na Lhotách, domy 1. etapy, ulice Herrova, půdorysy nárožních řadových domů, typ hluboký a široký.⁶³²

Zelený pás s hřišti pro děti vytváří přirozený předěl mezi částí 1. - 3. etapy a lokalitou poslední 4. - 5. etapy. Projekt této etapy vznikl už od roku 2007, ale jeho realizace

⁶³⁰ Zdroj: Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/buildings.php?&action=show&id=1718>.

⁶³¹ Zdroj: archiv autorky.

⁶³² ADR. Realizace. *Rodinné domy*. *Adr.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 30-07-2017]. Dostupné z: <http://www.adr.cz/cz/realizace/4/RODINNE-DOMY>.

začala rok po ukončení stavby rodinných domů druhé etapy v roce 2010.⁶³³ Poslední výstavba se odlišuje od předchozích především jiným charakterem domů. To je dáno i menší hloubkou parcel, které navazují na ochranné pásmo lesa. Rodinné domy jsou dvoupodlažní s plochou střechou, většina vychází z tvaru protáhlého kvádrů, který architekti skládají buď štítem k ulici, nebo jeho delší stranou. Autoři navrhli nezvyklé řešení, uliční linii hlavní ulice Hornomlýnské tvoří typ širokého domu, jsou to čisté dlouhé hmoty úzkých dvojdomů, na které v ulici Uřešové navazují úzké štíty vil. Skupina šesti vil a dvojdomů vytváří nezvyklou kompozici osově souměrné *hnízdové zástavby* sružené kolem slepé ulice.

Obr. 238. Obytný soubor Na Lhotách, zástavba 4. etapy. Skupina dvojdomů, situace a vnitřní zahrada.⁶³⁴

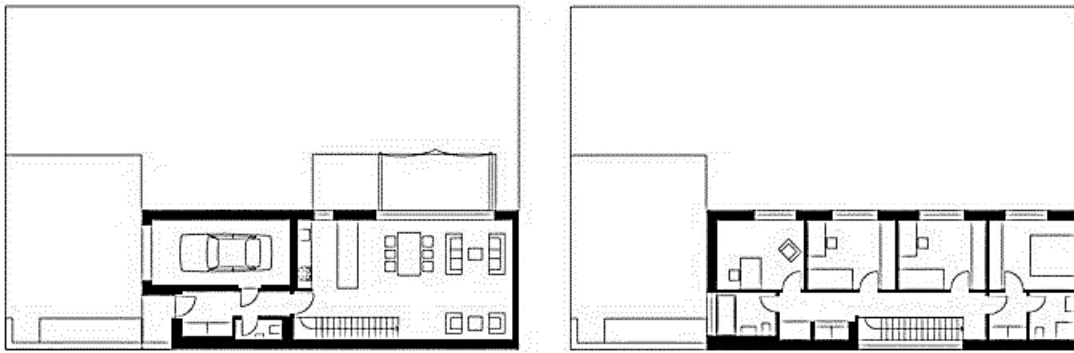

Obr. 239. Obytný soubor Na Lhotách, domy 4. etapy, ulice Hornomlýnská, skupina úzkých dvojdomků.⁶³⁵

⁶³³ Poznámka: ADR. Realizace. *Rodinné domy*. *Adr.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 30-07-2017]. Dostupné z: <http://www.adr.cz/cz/realizace/4/RODINNE-DOMY>.

⁶³⁴ Zdroj: archiv autorky.

⁶³⁵ Zdroj: archiv autorky.

Obr. 240. Obytný soubor Na Lhotách, domy 4. etapy, půdorys přízemí a patra dvojdomků.⁶³⁶

Architekti používají úzký dispoziční typ rodinných domů. Plošně patří k nadstandardům, nejmenší řadové domy mají užitkovou plochu cca 154,0 m² až 195,0 m², tři luxusní vily až 316,0 m².⁶³⁷ Jestliže se v předcházejících etapách uplatňovaly odstíny barev béžové, černé a výrazné temně červené, tak v poslední části dospěli autoři k převládající bílé v kontrastu s doplňujícími prvky v černé barvě. Podobné hmotové řešení jednoduchých bílých kvádrů připomíná ve výrazu spíše funkcionalistickou kolonii.

Obr. 241. Obytný soubor Na Lhotách, domy 5. etapy, ulice Královny Žofie, pohled na skupinu úzkých dvojdomku a řadových domů.⁶³⁸

⁶³⁶ Zdroj: Dostupné z:

⁶³⁷ Poznámka: Novostavby Praha 4. Na Lhotách. Zipsealty.cz. [online]. Nedatováno. [cit. 20-08-2017]. Dostupné z: <http://www.zipsealty.cz/property/na-lhotach/>.

⁶³⁸ Zdroj: archiv autorky.

7.5.3 Obytný soubor ve Slezské Ostravě

Obytný soubor šesti skupin řadových domů ve *Slezské Ostravě* je ukázkou, že i na malém území lze částečně uplatnit princip *segregace dopravy*. Mezi bloky řadových domů jsou včleněna krytá parkování jednotného charakteru. Autor řadových domů architekt *Kamil Mrva* s respektem umístil dvoupodlažní hmoty domů tak, aby se zachoval příznivý poměr zastavěných a zelených ploch.

Obr. 242. Obytný soubor 33 řadových domů ve Slezské Ostravě, 2006-2008, situace.⁶³⁹

Obr. 243. Kamil Mrva, obytný soubor ve Slezské Ostravě, 2006-2008, typový řadový dům – parkování mimo objekt, půdorys přízemí a patra.

Obr. 244. Kamil Mrva, obytný soubor ve Slezské Ostravě, 2006-2008, pohled na ulici s řadovými domy.⁶⁴⁰

Architekt *Mrva* navrhl dva typy rodinných domů o stejné modulové šířce (cca 6,0 m), ale rozdílné hloubce (cca 11,0-13,0 m). Dispozičně se u obou jedná o hluboký typ. Menší typ má parkovací stání přímo v polokryté vstupní části domu, větší typ má garáž s menší kůlnou umístěnou až na konci zahrady. Řady domů jsou krátké, tvoří několik

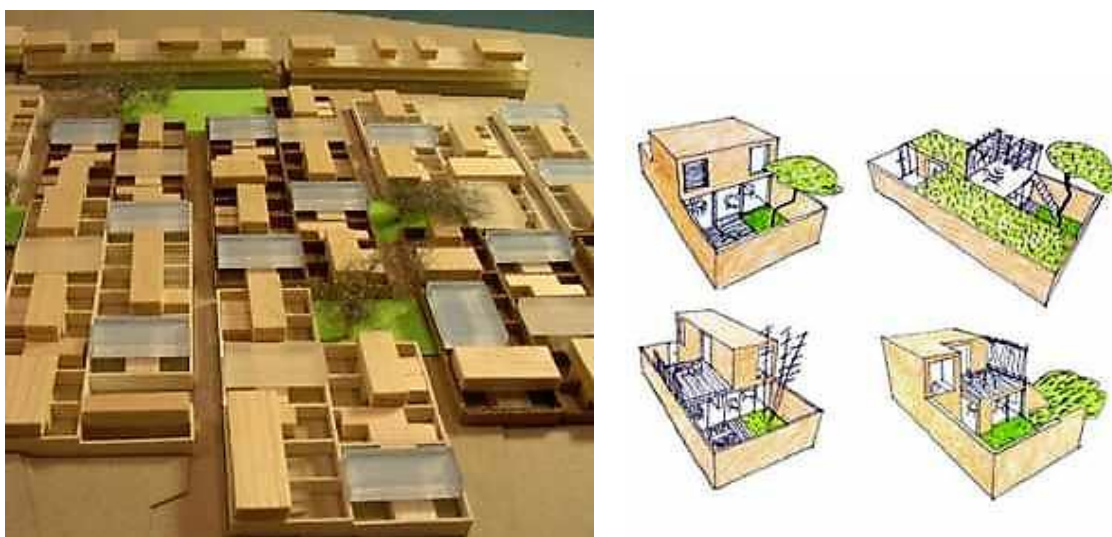
⁶³⁹ Zdroj: Kamil Mrva Architects. *Obytný soubor ve Slezské Ostravě*. *Mrva.net*. [online]. Nedatováno. [cit. 25-10-2017]. Dostupné z: http://www.mrva.net/realizace/slezska_ostrava.html.

⁶⁴⁰ Zdroj: Kamil Mrva Architects. *Obytný soubor ve Slezské Ostravě*. *Mrva.net*. [online]. Nedatováno. [cit. 30-06-2017]. Dostupné z: http://www.mrva.net/realizace/slezska_ostrava.html.

strohých kubických bloků o dvou až osmi modulech bez jakýchkoliv doplňujících architektonických prvků. Oba typy domů mají velkoryse řešený obývací pokoj přes celou šířku domu. S užitnou plochou od 100,0 – 150,0 m² patří mezi menší až průměrně velké domy. Jak koncepci projektu charakterizuje na svém internetovém portálu architekt Mrva: „*Architektura celého souboru navazuje na historii ostravského regionu. Domy svým pojetím odráží určitou jednoduchost a průmyslovost města Ostravy, která v dané lokalitě nemá klasickou ucelenou městskou strukturu.*“⁶⁴¹

7.5.4 Terasy Unhošť

Terasy Unhošť patří k současným příkladům souborů *kompaktní* rodinné zástavby.⁶⁴² Město Unhošť je dopravně dobře dostupné k Praze-západ, proto patří k obcím zasaženým novým příměstským osídlením.

Obr. 245. *Terasy Unhošť*, studie ateliéru A.LT architekti.⁶⁴³

Řešená parcela se nachází na okraji rozvolněné rodinné zástavby. Proto zde autoři v kontrastu zvolili hustou síť domů, aby se tak „*vytvořil jasně čitelný, svébytný charakter nové lokality*“⁶⁴⁴. Z hlediska kvality bydlení má vybrané území pro zástavbu velmi dobrou a klidnou polohu, území se mírně svažuje směrem k rybníku. Již prvotní urbanistická

⁶⁴¹ Kamil Mrva Architects. *Obytný soubor ve Slezské Ostravě*. *Mrva.net*. [online]. Nedatováno. [cit. 30-06-2017]. Dostupné z: http://www.mrva.net/realizace/slezska_ostrava.html.

⁶⁴² Poznámka: Pojem *kompaktní zástavba* se používá pro soubory s vyšší hustotou zastavění.

⁶⁴³ Zdroj: A.LT ARCHITEKTI v.o.s. Portfolio. *Unhošť II*. *A-LT.CZ*. [online]. Nedatováno. [cit. 05-08-2017]. Dostupné z: <http://www.a-lt.cz/>.

⁶⁴⁴ Projekty. *Terasy Unhošť*. *A69.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.a69.cz/terasy-unhost>.

studie ateliéru A.LT architekti⁶⁴⁵ používá hustou zástavbu založenou na pravoúhlém rastru. Každý modul rastru obsahuje dům s malou soukromou zahradou.

Obr. 246. Terasy Unhošť, situace 1. etapy výstavby.⁶⁴⁶

Výsledné řešení z roku 2009 je nakonec dílem spolupráce dvou architektonických sdružení, ateliéru **A69**⁶⁴⁷ a **A.LT architekti**. Koncept pro zástavbu vychází ze studie A.LT architektů, částečně zachovává pravidelný rastr domů včetně soukromých obytných zahrad, ponechaných v zamýšleném konceptu polootevřených atrií. V novém projektu byl pravidelný rastr nahrazen uspořádáním domů do několika *dvouřadých skupin*. Domy se ve skupině střídají tak, aby bylo zajištěno dostatečné soukromí. Každá skupina obsahuje dvě části, první s řadovou zástavbou sedmi až devíti domů nebo dvojdomů, druhou tvořenou vilami hlubokého typu. Vily jsou umístěné až na hranici pozemku i se zahradou.⁶⁴⁸

S výhledem na plochu rybníka celý soubor od jihu uzavírá skupina větších dvojdomů, které se svou severní, téměř čistou fasádou s minimem okenních prvků obrací do ulice. Jižní strana je v přízemí plně prosklená a je přes obytnou zahradu propojena s okolní přírodou.

⁶⁴⁵ A.LT architekti je architektonický ateliér založený v roce 2001 Peterem Lackem a Filipem Tittelbachem. Informace o ateliéru jsou dostupné z: <http://www.a-lt.cz/profil.php>.

⁶⁴⁶ Zdroj: Dostupné z:

⁶⁴⁷ A 69 – architekti je architektonický ateliér založený v roce 1994 Borisem Redčenkovem a Prokopem Tomáškem. Informace o ateliéru jsou dostupné z: <http://www.a69.cz/o-nas>.

⁶⁴⁸ KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice*, s. 62-63.

Obr. 247. Terasy Unhošť, pohled na řadové domy z jihu.⁶⁴⁹

Obr. 248. Terasy Unhošť, pohled na kompaktní zástavbu z jihu.⁶⁵⁰

Zvolená orientace individuálních vil⁶⁵¹ kolmo k hlavní ulici je netypická, zahrady jsou téměř otevřené do ulic, avšak jejich soukromí je chráněno vyššími zídkami. Spíše tak svým charakterem připomínají atria. Vily, řadové domy a dvojdomy jsou umístěny co nejtěsněji k patě ulice, díky tomu má uliční prostor velmi sevřený charakter. Obraz okolní krajiny je zprostředkován průhledy přes zahrady vil. Jednoduché hmoty domů a bílá barva omítky kontrastuje se zelení v atriích. Ulice jsou průjezdné, autoři se záměrně vyhnuli obvyklému řešení, které obsahuje systém slepých ulic. Každý dům má vlastní vnitřní prostor pro parkování.

⁶⁴⁹ Zdroj: A.LT ARCHITEKTI v.o.s. Portfolio. Unhošť II. A-.LT.CZ. [online]. Nedatováno. [cit. 05-08-2017]. Dostupné z: <http://www.a-lt.cz/>.

⁶⁵⁰ Zdroj: A.LT ARCHITEKTI v.o.s. Portfolio. Unhošť II. A-.LT.CZ. [online]. Nedatováno. [cit. 05-08-2017]. Dostupné z: <http://www.a-lt.cz/>.

⁶⁵¹ Poznámka: Vily patří svými rozměry do kategorie hluboký typ, šířka 5,8 m, hloubka 17,7 m.

Obr. 249. *Terasy Unhošť, sevřený charakter ulice nové kompaktní zástavby.*⁶⁵²

Také v tomto souboru autoři střídají typ hluboké vily s typem širokého řadového domu, o průměrné šířce 10,3 m a hloubce 8,5 m. Celý soubor 1. etapy je tvořen ze čtyř typů domů o plochách 125 až 164 m².⁶⁵³

Dnes je poslední část území dostavována jinou developerskou společností, která sice zachovala původní urbanistickou zastavovací studii, ale podstatně změnila výšku domů. To pravděpodobně souvisí se současným trendem, kdy jsou klienty vyžadovány malé, přízemní domky, typu bungalovů. Řadové domy jsou jen jednopodlažní s bytovou jednotkou odpovídající malému bytu 3+KK s obytnou plochou pouhých 61,0 m². Samostatně stojící domy jsou také jen přízemní s obytnou plochou 83,0 m².⁶⁵⁴

7.5.5 Soubor Červená skála v Husinci u Prahy

Ukázkou souboru, který se svojí jednotnou koncepcí a prostorovou velkorysostí, liší od obvyklých projektů, je komplex, který se nachází na severním předměstí *Prahy* v obci *Husinec*. V letech 2003 až 2009 zde bylo zastavěno větší území převážně rodin-

⁶⁵² Zdroj: Dostupné z: <http://www.cekb.cz/reference/114>.

⁶⁵³ Poznámka: Průměrná velikost plochy pozemků od 185 m² do 350 m², okrajové až 400 m².

⁶⁵⁴ *Terasy Unhošť. A69.cz*. [online]. Nedatováno. [cit. 03-07-2017]. Dostupné z: <http://www.a69.cz/terasy-unhost>.

nými, ale i menšími bytovými domy, nazvané *Zahradní čtvrť Červená skála*. Na koncepci návrhu se podíleli zejména architekti *Michal Kohout* a *Zdeněk Jiran*⁶⁵⁵ se spoluautory architektky *Petrem Šťovíčkem* a *Lukášem Janáčem*.⁶⁵⁶

Nejcennějším přínosem tohoto souboru je jeho urbanistický koncept, který představuje velmi vhodné řešení pro tzv. *předměstskou lokalitu*. *Předměstí* jako specifický typ území vyžaduje jiné koncepční řešení. Důležité je uvědomit si, pro koho je nové bydlení na předměstí určeno: Jeho obyvatelé jsou stále úzce spjatí s městem, které jim poskytuje nejen další služby, ale zejména pracovní příležitosti. Lidé zde hledají přiměřené a cenově uspokojivé bydlení s dostupností základních služeb. A právě dobré rozčlenění základního území a zvolení vhodné *míry a měřítka* všech jeho funkčních částí může založit i v předměstí dobré místo k životu i s dobrou *mírou sociálního kontaktu*.

Obr. 250. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, situace zástavby. Barevně jsou vyznačeny typy jednotlivých domů.⁶⁵⁷

Autoři vhodně zvolili nejen přiměřenou velikost pozemků a různorodou skladbu bydlení, ale i dobře rozvrhli území na část přístupnou pěšími a část dopravní sítě. Části, které jsou přístupné jen pro pěší, se právě nejvíce podílí na udržování dobrých sociálních vazeb. A také rozdílná skladba bydlení pomáhá utvářet rozmanitější sociální komunitu. Sami architekti vysvětlují zvolený koncept jako snahu: „*Rehabilitovat veřejný prostor*

⁶⁵⁵ Poznámka: Architekt Michal Kohout působí v Praze na FA ČVUT jako garant výuky bydlení. Architekt Zdeněk Jiran působí na Katedře architektury FSv ČVUT v Praze jako profesor.

⁶⁵⁶ Poznámka: Společnost Jiran Kohout architekti se rozdělila v roce 2012 na společnost UNIT architekti a Jiran and partner.

⁶⁵⁷ Zdroj: Unit architekti. *Soubor rodinných domů Husinec*. *Unitarch.eu*. [online]. Nedatováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.unitarch.eu/projekty/122>.

v předměstské zástavbě a poskytnout různorodé bydlení pro obyvatele různého sociálního postavení.“⁶⁵⁸

Architekti navrhli pět velikostně různých druhů řadových rodinných domů. Všechny rodinné domy jsou dvoupodlažní; dva typy jsou *řadové* (celkem 33 domů), je zde *atriový řadový typ* (16 domů) a zbytek doplňuje pět větších *dvojdůmů*, každý se čtyřmi byty.

Jak vyplývá ze situace, uspořádání domů vytváří dvě hlavní, prostorově sevřené *kompaktní ulice*, které jsou mírně zakřivené proti sobě tak, že uvnitř vzniká postupně se uzavírající plocha pro *veřejný prostor*. Při vstupu do území se nachází třípodlažní obytné domy, které akcentují menší klidné *náměstí*, které je doplněno místem pro parkování. Na vyšší obytné domy přímo navazují nejmenší řadové domy, hlubokého typu a dále pokračují řadové domy atriové s širokou dispozicí. Řady vnitřních atriových domů se postupně uzavírají, v centru tak vzniká volná plocha kapkovitého tvaru využívaná jako *centrální park*.⁶⁵⁹

Řadové atriové domy se svými atrií obrací k vnitřnímu parku, kde probíhají aktivity dětí. Park je volně zatravněn a lemován stromovou alejí, podél které se vine pěšina. Je tak vytvořena cesta, která vybízí k procházkám i k jízdě na kole pro menší děti. Uprostřed za uměle vytvořeným terénním valem se ukrývá hřiště pro míčové hry a v křížení cest se nachází další hřiště pro nejmenší děti.

Obr. 251. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled na hřiště v parku.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Unit architekti. *Soubor rodinných domů Husinec*. *Unitarch.eu*. [online]. Nedatováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.unitarch.eu/projekty/122>.

⁶⁵⁹ Centrální park má na délku téměř 96,0 m, ve střední části se šířkou přibližně 26,0 m.

⁶⁶⁰ Zdroj: *Historie projektu Červená skála. Co o projektu říkají architekti*. *Cervenaskala.cz*. [online]. 2014. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.cervenaskala.cz/historie-projektu.html>.

Obr. 252. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled na centrální park.⁶⁶¹

Obr. 253. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled vlevo na řadu atrio vých domů.⁶⁶²

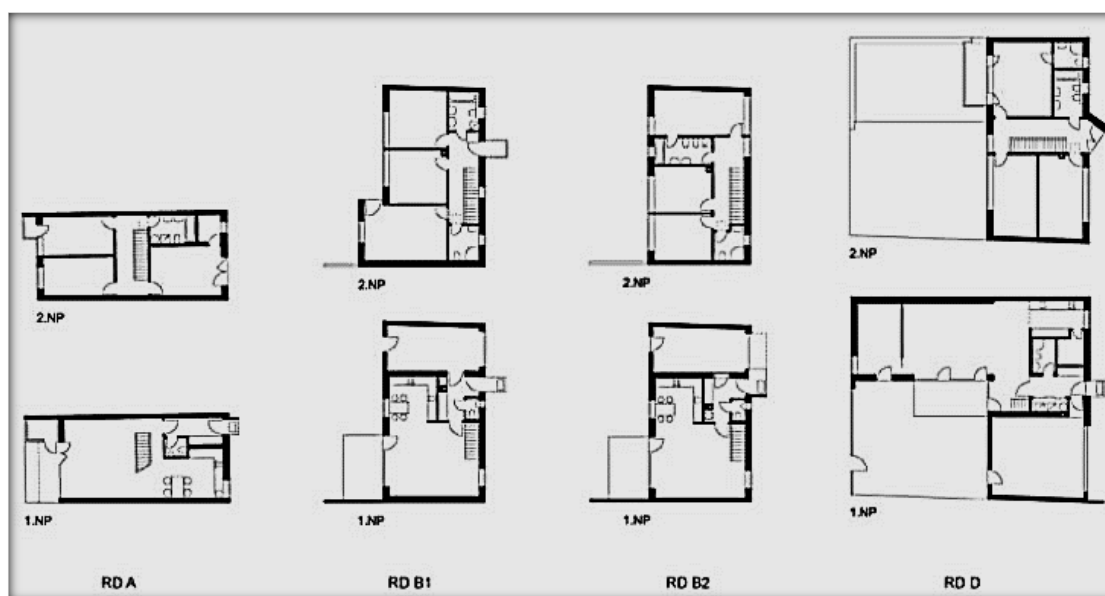
Řadové domy vytváří dvě dlouhé sbíhající se ulice. Architekti ponechávají fasádu domů v čisté ploše, která je narušena jen drobnými motivy arkýřů, balkonů a stříšek se střídavou barevností vstupních prvků. Jednoduché a hladké fasády podporují ubíhající

⁶⁶¹ Zdroj: Unit architekti. *Soubor rodinných domů Husinec*. *Unitarch.eu*. [online]. Nedatováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.unitarch.eu/projekty/122>.

⁶⁶² Zdroj: Unit architekti. *Soubor rodinných domů Husinec*. *Unitarch.eu*. [online]. Nedatováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.unitarch.eu/projekty/122>.

perspektivní linku zakřivených ulic, udržujících sevřený charakter ulice. Před domy jsou další parkovací místa a menší travnaté záhony. Jednotná barevnost fasád je zvládnutě střídající se barevností štítových stěn i doplňujících prvků. Ubíhající řady ulic jsou lemovány stromy a jsou protkány sítí pěšin, které směřují do *centrálního parku*. Vnitřní část území je tak dostatečně *přístupná a otevřená*, ale zároveň není rušena dopravou.

*Atriový dvoupodlažní typ D*⁶⁶³ je prostorově největší ze všech řadových domů. Jedná se o typický předměstský typ, kdy zahrada je nahrazena pobytovým atriem s doplňující zelení. Architekti ho umísťují na nejlepší parcely směřující k parku. Dispozičně tyto domy představují *široký typ*. Liší se od základního širokého typu přízemím, kde velký obytný prostor vybíhá svou hmotou do zahrady a vytváří tak atrium. Tento prostor je sice soukromým místem rodiny, ale brankou je možné se rychle dostat do veřejného prostoru parku. Dům má účelně rozvržené vnitřní prostory, včetně schodiště. V přízemí domu je velký obývací pokoj otevřen do atria, kuchyně je směřována k ulici. Jako jediný typ má v přízemí dvojgaráž. V patře jsou proporčně dobře rozvržené tři ložnice se dvěma koupelnami. Větší ložnice je určena pro rodiče, má vlastní koupelnu a malou terásku na ploché střeše zahradního křídla. Vnitřní chodba ložnicové části je směřována k čelní fasádě, kde je prosvětlena šikmo vybíhajícím arkýřem.

Obr. 254. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009. Půdorysy hlubokého, širokého, a atriového řadového typu.⁶⁶⁴

⁶⁶³ Poznámka: Užítkovou plochou 192-201 m² patří k nadprůměrně velkým rodinným domům.

⁶⁶⁴ Zdroj: Unit architekti. *Soubor rodinných domů Husinec*. Unitarch.eu. [online]. Nedařováno. [cit. 15-08-2017]. Dostupné z: <http://www.unitarch.eu/projekty/122>.

Řadové domy **širokého typu B1 a B2** jsou navrženy ve dvou variantách, které se dispozičně mírně odlišují jen v klidové části ložnic. Naopak okenní a drobné výrazové prvky fasády jsou rozdílně řešené. V ulici jsou oba typy uspořádány tak, že se mezi sebou střídají. Tím se pravidelně mění i architektonické prvky na fasádě. V obou typech je do přízemí včleněna garáž. Dům širokého typu je sice menší než atriový typ, ale má výhodu zahrady otevřené do okolí, které bude postupně zastavováno individuálními domy.

Nejmenším řadovým typem v území je dům **hlubokého typu A** (šířka cca 5,8 m), který má místo garáže jen parkovací místo před domem. Schodiště rozděluje dispozici napříč na dvě části a je přístupné z obývacího pokoje. Přestože je tento dům velmi prostorově úsporný, má v patře tři menší ložnice.

Druhá ulice je z jedné strany lemována obytnými **dvojdomy**, v každém jsou čtyři byty. Přízemní byty svým propojením na zahrádku, velmi připomínají bydlení v rodinném domě, v patře jsou samostatné byty. Tento typ dvojdomy je svým rozvržením a velikostí blízký typům z padesátých let. V období po roce 1990 se zatím moc nevyužívá, spíše se navrhuje tři až čtyřpodlažní *viladomy* s velkoryse řešenými byty.⁶⁶⁵

Velmi pozitivně se jeví i jednotný architektonický výraz celého souboru. Celé území se vyznačuje velmi dobrým rozvržením ploch veřejných i soukromých. Centrální zástavba s parkem se plánuje rozšířit o další „paprsky“, které vytvoří nové ulice samostatně stojících vil. Závěrem je možné říci, že záměr autorů založit obytný soubor, který by byl *svébytným místem* s dobře vymezeným *veřejným prostorem*, se podařilo splnit.

7.6 Shrnutí

Po roce 1990 ukončil stát jakoukoliv podporu komplexní bytové výstavbě, a také výstavbě rodinných domů. Strukturální změny v ekonomice se odrazily i v práci architektů. Původní státní systém projektových organizací se zhroutil a architekti začali působit v nově vznikajících soukromých ateliérech. Ve výstavbě rodinných domů došlo k výraznému poklesu. Jak ukazují data ČSÚ na přiložených grafech, největší útlum nastal v roce 1995, kdy bylo v rodinných domech postaveno pouhých 5 410 bytů. O značném poklesu svědčí i srovnání s předcházejícím pětiletým obdobím, kdy již v počtu nových rodinných domů nastal pokles, ale stále se stavělo poměrně velké množství rodinných

⁶⁶⁵ KYNČL, Jakub. *39 bydlení ve městě*, s. 14-16. Poznámka: Pojem *viladům* je zde chápán jako městská vila. Zpravidla je to nízkopodlažní obytná stavba, která je velikostně i svým prostorovým charakterem mezi vilou a menším bytovým domem.

domů. Vždyť mezi lety 1986-1990 bylo každý rok průměrně postaveno téměř 15 800 rodinných domů.

Spolu se zrušením bezúročných státních půjček zanikly i problematické regulační podmínky pro skupinovou výstavbu, avšak nové, účinné mechanismy, které by přispěly k výstavbě souborů s větší hustotou zastavění, nebyly doposud vytvořeny. Rozhodování o budoucí výstavbě rodinných domů zůstalo na zástupcích obcí. Stavby rodinných domů jsou ve větší míře zajišťovány finančními prostředky samotných stavebníků za pomoci hypotéčních úvěrů. Státní subvence byly poskytovány spíše v omezené míře, a to k podpoře zainvestování stavebních pozemků nebo k podpoře mladých rodin.

K podstatnému oživení výstavby rodinných domů došlo až ve druhé polovině devadesátých let. Vznikly nové developerské a stavební firmy, které se soustředily na stavby levných typových rodinných domů. Firmy začaly nabízet nové, levnější typové domy ve svých nabídkových katalozích, státem řízená typizace zanikla. Katalogové domy se brzy rozšířily a zaplavily levné pozemky orné půdy na okrajích a v okolí velkých měst. *Suburbanizační proces* pokračuje i dnes a jeho důsledkem je další rozšiřování monofunkčního, řídkého a nepřehledného osídlení. Tato změna v zástavbě rodinných domů odráží postupnou proměnu celé společnosti. Lidé se začali více orientovat na spotřebu, jejich hodnotová orientace se posunula k individualismu. Tento atribut dnešní společnosti se projevuje i v charakteru nové zástavby. V předměstských zónách se objevil přibližně od poloviny devadesátých let nový fenomén, který dříve v období socialismu nebyl možný. Movitější obyvatelé chtějí žít v souborech, které jsou izolovány od okolí, proto jsou přidávány bezpečnostní zábrany na hlavní příjezdové komunikace, někdy jsou skupiny i oploceny. Vznikají *uzavřené čtvrtě* rodinných domů.

Po roce 2000 se s rozvíjející poptávkou po rodinných domech začaly realizovat i větší developerské záměry. To se odrazilo i v počtu nových rodinných domů. Od roku 2001 každý rok tento počet stoupal a v roce 2010 dosáhl zatím svého maxima, což představovalo 19 760 bytů. Poptávka osvědčených zástupců developerů po lépe připravených projektech se brzy odrazila i v kvalitě nové rodinné výstavby. Také teoreticky lépe připravení architekti přispěli k rozšíření souborů rodinných domů založených na kvalitním zastavovacím plánu. Architekti důsledně řeší, jak otázku zapojení samotných domů do zástavby, tak i oživují dlouho neměnnou typologii řadových domů. Rozmanitost forem přispěla k oživení zájmu o bydlení v řadových domech. Autoři se důsledně zabývají kon-

ceptem urbanistického řešení a navrhují v nových souborech životaschopný veřejný prostor s přiměřenými proporcemi, ke kterému směřují významné pěší trasy, dopravu částečně oddělují od tohoto prostoru.

Tyto parametry splňují nové větší obytné soubory realizované v Praze, v lokalitách *Pod Kozincem* a *Na Lhotách*, obě navržené ateliérem *ADR*. Soubory navazují na městskou zástavbu, avšak čerpají výhodu blízkosti přírodního krajinného rámce. V obou lokalitách architekti vymezují rozdílné skupiny řadových domů, dvojdomů a vil o jednotné dvoupodlažní výšce s plochou střechou. Pracují s jednoduchou hmotou domů členěnou jen částečným vysunutím nebo ustoupením objemu. Řadové domy v území *Pod Kozincem* vytváří několik kompozičních celků, uplatňuje se zde hluboký i široký typ. Avšak kompozice řad je vzhledem k tak malému území až příliš rozmanitá. Architekti také experimentují s *novým typem řadového domu*, který vychází ze *spojení hlubokého a širokého typu*, můžeme ho nazvat *kombinovaný*. V patře má tento typ neobvykle velkou terasu, která je umístěna v centru dispozice s dostatečnou vzdáleností od sousedního domu. Autoři užívají i *netradiční typ dvojdomu*.

Soubor *Na Lhotách* je daleko rozsáhlejší, avšak architekti v rámci určité skupiny navrhují jednotnější charakter domů. Některé kompoziční prvky přejímají ze souboru *Pod Kozincem*. Například řadu domů uzavírají typem hlubokým, vytváří se tím pomyslný dojem nároží. Autoři nově řeší skupiny *úzkých hlubokých dvojdomů*, které jsou uspořádány kolem zálivu slepé ulice. Veřejné plochy jsou doplněny velkým hřištěm a širokou pěší alejí stromů, která propojuje soubor s lesem. V poslední realizované části kolem ulice *Královny Žofie* byla řadová zástavba řešena v krátkých liniových i odstupňovaných řadách o šesti až sedmi domech.

Z nových kompaktních souborů realizovaných na předměstí vyniká lokalita zvaná *Červená skála* v *Husinci* u Prahy, navržená skupinou architektů s vedením *Michalem Kohoutem* a *Zdeňkem Jiranem*. Jedinečnost souboru spočívá především v *komplexním řešení konceptu zástavby*: Umístění veřejného prostoru do centra zástavby, jeho propojení s přízemními atrií řadových domů a napojení na trasy pro pěší. Tento princip zástavby, kdy jsou do vnitřního veřejného parku orientovány soukromé vnější prvky domů (atria nebo terasy), je možné nalézt např. v práci *architektonické skupiny Ateliér 5*, a to např. v obytném souboru *Bodenacher* ve švýcarském *Bremgartenu*.⁶⁶⁶

⁶⁶⁶ KYNČL, Jakub. *39 bydlení ve městě*, s. 213-215. Poznámka: Výstavba proběhla v roce 1997.

Území obytného souboru v *Husinci* je velmi dobře propojené, uliční síť je přehledná. Obsahuje různorodé bydlení pro obyvatele odlišného sociálního postavení. Zvolené formy zástavby poskytují maximální soukromí. Navržený urbanistický koncept představuje ideální řešení pro *předměstskou lokalitu*. Dokonce lze jeho ideu - vytvoření veřejného klidového parku formou sbíhajících se dvou hlavních ulic nalézt v návrhu souboru v pražských *Lysolajích: Dolina – město jinak (2015-2018)*, architektonického ateliéru *Knesl Kynčl architekti*. Myšlenka je však převzatá jen částečně, neboť *Dolina* má být rozsáhlejší i s lokalitou bytových domů a cíleně má řešenou veřejnou vybavenost.⁶⁶⁷

⁶⁶⁷ Poznámka: Zdroj je dostupný na webových stránkách architektů: <https://knesl-kyncl.com/projekty/obytny-soubor-dolina-mesto-jinak>. Nebo na webovém portálu StavbaWEB: <https://www.stavbaweb.cz/dolina-msto-jinak-18581/clanek.html>.

8 Závěr

8.1 Shrnutí a zhodnocení

První předválečné čtvrtě rodinného bydlení, které čerpaly z idejí zahradních měst, byly založené na *nepravidelné, polootevřené blokové struktuře*. Tento prostorový koncept vycházel z původní blokové zástavby, avšak nabízel více zeleně. Zástavba bloku byla utvářena krátkými řadami domů, které byly ukončeny větším rohovým typem. Výhodou řešení bylo, že se tím jednak utvářelo *nároží*, a jednak se v lokalitě nacházely domy různého velikostního standardu. Takto byla řešená zástavba na pražské Ořechovce, a také na Spořilově, i když v rozvolněnější variaci.

Z principů zahradních měst čerpá i ojedinělý urbanistický koncept nízké *bodové struktury dvojdomků*. Jeho kořeny pochází z průmyslového baťovského Zlína. Dvojdomy jsou ponořeny do okolní zeleně a uspořádány v území na principu šachovnice. V dalším desetiletí byl urbanistický prostorový koncept řadových domů rozvíjen i na *racionálnějším principu liniové zástavby*. Jeho nejvýraznější zástupci se nachází např. v Brně na ulici *Střední* a na okraji Prostějova v *Drozdovicích*. Členění vnitřních prostor řadových domů vychází z *vertikálního principu*, vlastní domy jsou *hlubokého typu*. V Brně se již v tomto období vyvinul nový typ *úzkého hlubokého domu*.

Během období poválečné *dvouletky* měly řadové domy poměrně malou užitkovou plochu, proto se objemově sdružovali, nejen do krátkých řad, ale nejčastěji do skupin *dvojdomků*. Zpravidla byly domy jednoduchého objemu i členění zakončeny sedlovou střechou. Významnějšímu uplatnění řadové formy pomohla až podniková bytová výstavba, a také rozvíjející se poválečné stavební družstevnictví. Příkladem družstevního sídliště je pražská *Solidarita*, ve které byly řadové domy uplatněny na *racionálním principu zástavby v liniích*. I dnes je jednoduchý, avšak přínosný urbanistický koncept částečného oddělení dopravy od zástavby, založený na teoretické práci architekta *Františka Jecha*. Řady rodinných domů tvoří dlouhé, odstupňované linie až o dvaceti pěti bytových jednotkách. Silnice jsou umístěny kolmo k řadovým liniím, vlastní přístup k domům je prostřednictvím pěších tras v zeleni. *Jech* zde uplatnil i novou myšlenku v dispozici řadového domu. Za základ zvolil *úzký hluboký typ*, jehož ekonomickou výhodnost analyzoval ve své teoretické práci. *Jechova* původní idea dvou až čtyřpodlažních úzkých řadových domů s plochou střechou nebyla již dále v Československu rozvíjena.

Po roce 1948 zavedla vláda nový systém výstavby rodinných domů formou aktivní účasti obyvatel. Stavebníci si stavbu vybírali z katalogů vzorových projektů rodinných domků. Řadová zástavba nebyla podporována až do začátku sedmdesátých let.

Stát vydal v roce 1973 závazný předpis s cílem podpořit výstavbu řadových domů: *Technické podmínky pro stavby skupinových rodinných domů*. Technické podmínky obsahovaly řadu urbanistických požadavků, jejichž cílem bylo zvýšit hustotu zástavby. Požadavky se vztahovaly na řadovou, atriovou a terasovou formu. Průměrný řadový dům v katalogích sedmdesátých let je zpravidla třípodlažní s plochou střechou a je hlubokého typu. Vlivem typizace se často opakovaly podobné typy katalogových domů.

Kompozice řadové zástavby sedmdesátých let nejčastěji vytváří *hmotu lineární*, která je shodná s linií ulice. Z hlediska kompozičních zásad je důležité jaký charakter má řadová linie a jak je řada ukončena. Pro sedmdesátá a osmdesátá léta jsou typické tyto atributy: *řada* domů velmi často končí pouhým štítem; utvořila se charakteristická podoba *ustupující řady*. U šikmého tvaru pozemku domy postupně ustupují od uliční čáry, tím je lineární hmota výrazně rozčleněna štíty domů. Úspěšné zástupce této pravidelné, geometrické formy lze nalézt v Brně v souboru *Pod Palackého vrchem*.

Kontinuita vývoje řadového domu byla na dlouhou dobu přerušena, proto inspiraci hledali architekti v příkladech kompaktní zástavby ze západních zemí. Je třeba zdůraznit, že v těchto zemích bylo kompaktní řadové bydlení postaveno jako *sociální výstavba*. Jednotlivé domky jsou v podstatě byty k pronájmu. Tento aspekt je důležitý pro fungování celého souboru, kdy obyvatelům nevádí blízkost sousedního domu a parkování částečně oddělené. V severských zemích je častým dopravním prostředkem průměrného obyvatele kolo.

Jedním z inspiračních vlivů, který se nově objevil, byl *atriový typ*, který byl ještě dále rozvíjen a variován dle invence architekta i dle místních podmínek. Novým řadovým typem do svažitého terénu byl *dvoupodlažní atriový dům*, jehož atrium je v patře a otevírá se dle orientace svahu buď směrem k ulici anebo do zahrady. Tento typ představuje *racionálnější princip* v zástavbě, neboť zpravidla vytváří pravidelnou linii řady. V sedmdesátých letech se uplatnilo i *organické řešení atriové zástavby* na základě inspirace *hnízdovou zástavbou atriových domů*, poprvé realizovanou v padesátých letech v dánském Helsingoru a Fredensborgu. Vznikla tak mimořádná *atriová skupina* typu *hnízda* v Rábech u Pardubic a později v Trutnově.

Tři vybrané rozsáhlé soubory řadových domů jsou svým charakterem odlišné od běžné zástavby. Jejich navržené řešení je podpořeno čitelnou *urbanistickou koncepcí* řadových domů s vymezeným *veřejným prostorem*. Každý z vybraných souborů má určitá specifika, která zakládají jeho *jedinečnost*. Nejoriginálnější svou koncepcí je soubor řadových domů v *Poštorné* od architekta Jaromíra Zlámala. Jeho myšlenka realizovat rodinnou výstavbu jako plnohodnotné architektonické dílo však zůstala ve své době téměř osamocená. Urbanistické řešení zaujme svojí pevně danou *racionální strukturou* a řádem.

Princip *obytných skupin s náměstíčky* v jejich středu zůstal ojedinělý. Také typ dvougeneračních řadových dvojdomů s atriem mezi dvěma domy se jinde neuplatnil. Zlámalův koncept byl ve své době nadčasový, bohužel místní stavebníci jej nepřijali za vlastní. Jedním z negativních aspektů je zřejmě velikost náměstíček. Při srovnání s finským souborem v Jyväskylä - Kortepohja od architekta Bengta Lundstena, vyvstává otázka vhodné velikosti obytné skupiny a umístění společných garáží. Finský soubor má parkování dobře a pohodlně dostupné a je umístěno mezi velké obytné moduly, které jsou rozdělené na devět pravidelných obytných skupin. V jejich středu se nachází ničím nerušený dostatečně velký park.

Podobně *organický koncept obytných skupin* pražské Baby I a II nebyl v tak velkém rozsahu u nás nikde postaven. I zde architekti navrhli klidný prostor *veřejného parku* uprostřed nepravidelné skupiny. Avšak s realizací většího počtu bodových domů byl park významně zmenšen, navíc si obyvatelé prosadili zvětšení soukromých zahrádek úpravou velikosti parku. Prostorově zajímavé v zástavbě je uplatnění několika typů řadových domů, čímž se vytváří rozmanitost jednotlivých uličních prostorů. Velmi důležitou složkou souboru je zeleň, která se mohla dostatečně rozvinout v širokých předzahrádkách nepravidelných skupin.

Obytný soubor v Bratislavě – Důbravce má dobře založený systém pěších tras, které prochází napříč svahem. Vznikají tím důležitá krátká spojení mezi dlouhými ulicemi, které vedou po vrstevnicích. Cesty jsou doplněny i několika místy se zelení. Prvek cesty se může jevit jako jednoduchý a samozřejmý, avšak je velmi důležitý. Řadě rozsáhlých souborů realizovaných na svahu tato komunikační část chybí, nebo nebyla při výstavbě realizována.

Po roce 2000 dochází k většímu rozvoji koncepčně řešených souborů rodinných domů. Z nových větších souborů vyniká svou koncepcí lokalita *Červená skála v Husinci* u Prahy. Architekti návrh uzpůsobili předměstskému území, velmi dobře zvolili míru a

měřítka všech jeho funkčních částí. Především vymezili ve středu území dostatečně rozlehlý veřejný park, kde si můžou hrát děti všech věkových skupin.

Rok 1989 představoval výrazný mezník v celém vývoji české ekonomiky a také stavebnictví. Ukončení státních dotací se promítlo v masivním propadu celé rodinné výstavby, která v roce 1995 dosáhla zatím svého minima. Postupně se také přeměnila struktura bytové výstavby, začaly převládat stavby rodinných domů. V období let 1976 – 1980, kdy vrcholila státem podporovaná komplexní bytová výstavba, tvořil počet bytů v rodinných domech 117 981 bytů, což bylo 22,1 % z celé bytové výstavby. V posledním období v letech 2011 – 2015 činil podíl rodinné výstavby již 83 170 bytů, to je 38,6 % v rámci celkového počtu bytů. V předcházejícím období 2006 – 2010 dosáhl počet postavených rodinných bytů svého maxima a činil tak 96 796 bytů, avšak vzhledem k většímu počtu nových bytů v bytových domech, je to 34,3 % z celé bytové výstavby.

8.2 Přínos a další rozvoj výzkumu

V průběhu práce se objevila řada jmen architektů, kteří se podíleli na významných realizacích řadových domů. Podrobněji zpracované biografie s vyhodnocením přínosu jejich děl chybí. Obzvláště nejsou ještě plně zhodnocená díla brněnského architekta *Jaromíra Zlámala* a na Slovensku působícího architekta *Dušana Dóky*. Zejména z hlediska jejich mimořádného přínosu k tématu rodinných domů sedmdesátých a osmdesátých let. Architekt *Zlámal* navrhoval ve své době nadčasové soubory s vyloučenou dopravou, pracoval v brněnské projektovém podniku *DRUPOS*, jehož činnost také ještě není zmapována⁶⁶⁸. Architekt *Dóka* vytvořil působivý, neopakovatelný styl rodinných domů, vhodný do menších obcí. V případě architekta *Zlámala* se ukázalo, že i hodnocení nerealizované studie je historicky cenným dokladem o době svého vzniku. Velká část urbanistických studií a projektové dokumentace vztahující se k řadovým souborům v *Břeclavi-Poštorné* a v Praze na *Babě* nebyla ještě nikde publikována. Půdorysy základních typů řadových domů *Baby II*, *Východ* a *Západ*, jsou v dizertační práci nově graficky zpracovány.

Negativní dopady rezidenční suburbanizace státní instituce koncepčně neřeší. Chybí podpora kompaktnímu rodinnému bydlení s vyšší hustotou zástavby. Překážkou k realizaci souborů s větší hustotou je i problematické legislativní uchopení pojmu *rodinný dům*. Ten je definován jako dům s maximální výškou o dvou nadzemních podlažích

⁶⁶⁸ Poznámka: Část archivních materiálů o *DRUPOSU* se nachází v *Moravském zemském archivu v Brně*.

a podkroví, (včetně podzemí). Termín podkroví je velmi zavádějící u domů s plochou střechou. Je otázkou, jak tato legislativní terminologie ovlivňuje obecně nižší výšku současných staveb rodinných domů.

Je třeba konstatovat, že obcím chybí jakékoliv mechanismy a nástroje, které by nastavily *konzistentní podmínky* pro lepší plánování rozvoje příměstských lokalit. Zatím převládají zájmy developerů, vlastníků i politických uskupení v zastupitelstvech, kteří mnohdy prosazují své vlastní zájmy na úkor dobrého rozvoje města. Zároveň mnohé obce nemají vhodné regulační plány, které by dokázaly ochránit stávající hodnotnou prostorovou strukturu zástavby, např. stavební úřad v *Břeclavi* postrádá pevnější pravidla ochrany specifické zástavby v *Poštorné*.

Již se objevují první urbanistické studie, které vznikají ze spolupráce jak architektů a developerů, tak i místní samosprávy a komunity. Na jednom z příkladů se podílel architektonický ateliér *Hnilička Architekti*, který připravil pro obec *Lichoceves* rozvojovou vizi založenou na teorii zahradního města: *Lichoceves - obec v zahradě: „Návrh respektuje krajinu, rozvíjí současné hodnoty místa a zároveň řeší nedostatky a problémy obce.“* Architekt *Hnilička* principy zahradního města rozvinul a definoval nové **ZÁKLADNÍ PRINCIPY ZAHRADNÍ OBCE 21. STOLETÍ**: „*Zahradní obec je holisticky plánované nové osídlení, které zlepšuje přírodní prostředí a nabízí kvalitní cenově dostupné bydlení a možnost práce v místě, v atraktivním venkovském prostředí.*“⁶⁶⁹

PROBLEMATIKA RODINNÉHO BYDLENÍ JE VELMI OBSÁHLÁ A ČASTO PODCEŇOVANÁ.

OTÁZKA JEJÍ BUDOUCÍ KONCEPCE BY SE MĚLA STÁT PŘEDMĚTEM DISKUZÍ ŠIROKÉ
ODBORNÉ I LAICKÉ VEŘEJNOSTI.

⁶⁶⁹ Poznámka: Obec *Lichoceves* má dobře založené webové stránky, které seznamují s děním v obci a s principy nové koncepce. Dostupné z: <https://www.obecvzahrade.cz/>.

9 Conclusion

9.1 Summary and results

The first pre-war quarters of family housing, which derived from the ideas of garden towns, were based on an irregular, semi-open block structure. This spatial concept was based on the original block development, but offered more greenery. The block was built by short rows of houses that were finished with a larger corner type. The advantage of the solution was that it was both a corner and a house of different size standard. This is how the development in Prague's Ořechovka and in Spořilov was solved, albeit in a more relaxed variation.

The unique urban concept of low point structure of semi-detached houses also derived from the principles of garden towns. Its roots come from industrial Baťa Zlín. Semi-detached houses are immersed in the surrounding greenery and arranged in the territory on the chessboard principle. In the next decade, the urban spatial concept of terraced houses was also developed on the more rational principle of linear development. Its most prominent representatives are located, for example, in Brno on Střední Street and on the outskirts of Prostějov in Drozdovice. The interior layout of the terraced houses is based on the vertical principle; the houses themselves are of the deep type. A new type of narrow, deep house has already been developed in Brno.

During the post-war two-year period, terraced houses had a relatively small usable area, so they were grouped in volume, not only in short rows, but most often in groups of semi-detached houses. As a rule, houses of simple volume and division were terminated with a gabled roof. More significant application of the ordinary form was helped by corporate housing construction and also by the developing post-war building cooperative. An example of a co-operative housing estate is the Prague group Solidarity, in which terraced houses were applied on the rational principle of built-in lines. Even today, it is still an exceptional, simple but beneficial urban concept of partial separation of transport from buildings, based on the theoretical work of architect František Jech. Rows of family houses consist of long, graduated lines of up to 25 housing units. The roads are located perpendicular to the terraced lines, the actual access to the houses is through walking paths in the green. Jech also applied a new idea in the layout of the terraced house. He chose a narrow, deep type, whose economic advantage he analyzed in his theoretical

work. Jech's original idea of two to four-storey narrow terraced houses with flat roofs was not further developed in Czechoslovakia.

After 1948 the government introduced a new system of construction of family houses in the form of active participation of the population. Builders chose the building from catalogs of sample projects of family houses. Terraced houses were not supported until the early 1970s.

In 1973, the state issued a binding regulation to support the construction of terraced houses: Technical conditions for the construction of family houses. The technical conditions contained a number of urban planning requirements, the aim of which was to increase the density of buildings. Requirements applied to terraced, atrium and terraced form. The average terraced house in the 1970s catalogs is usually a three-storey with a flat roof and a deep type. Due to typing, similar types of catalog houses were often repeated.

The composition of terraced buildings of the 1970s most often creates a linear mass that is identical to the street line. From the point of view of compositional principles it is important what character the line has and how the line is finished. It is typical of the 1970s and 1980s that the series very often ends with a mere shield. During this period a new characteristic form of the series developed. At the oblique shape of the land, the houses gradually recede from the street line. Linear matter is markedly divided by gables of houses. A representative of this regular, geometric form can be found in Brno

The continuity of the development of the terraced house was interrupted for a long time, so the architects sought inspiration in the low-rise buildings of the western countries. There was also a new atrium type, which was further developed according to local conditions. The two-storey atrium house was used in the sloping terrain, according to the orientation of the slope the atrium opens either towards the street or into the garden. Back in the 1970s, architects were inspired by the clusters of atrium houses built in the 1950s in Helsingør, Denmark and Fredensborg, Denmark - an extraordinary atrium group was formed in Ráby near Pardubice and later in Trutnov.

9.2 Contribution and further development of research

In the course of the work a number of architects appeared, who participated in significant realizations of terraced houses? More detailed biographies with an evaluation of the benefits of their work are missing. In particular, the works of Brno architect Jaromír Zlámal and the Slovak architect Dušan Dóka are not fully appreciated. Especially in terms

of their extraordinary contribution to the family houses of the 1970s and 1980s. Architect Zlámal was designing timeless files with excluded traffic in his time, he worked in the Brno project company DRUPOS, whose activity has not been mapped yet. Architect Dóka created an impressive, unique style of family houses suitable for smaller villages. In the case of architect Zlámal, the evaluation of an unrealized study proved to be a historically valuable document of its origin. Much of the urban studies and project documentation relating to the series files in Břeclav-Pošterná and in Prague at Baba has not been published anywhere. Ground plans of basic types of terraced houses Baby II, East and West are newly graphically processed in the thesis.

The negative impacts of residential suburbanization are not conceptually addressed by state institutions. There is no support for low-rise family housing with higher housing density. An obstacle to the realization of files with higher density is also the problematic legislative grasp of the term family house. This is defined as a house with a maximum height of two floors and an attic (including underground). The term attic is very misleading for houses with a flat roof. The question is how this legislative terminology affects the generally lower height of contemporary family houses.

It should be noted that municipalities lack any mechanisms and tools to set consistent conditions for better planning of suburban development. Meanwhile, the interests of developers, owners and political groupings in the municipal councils prevail, who often assert their own interests at the expense of the good development of the city. At the same time, many municipalities do not have appropriate regulatory plans that could protect the existing valuable spatial structure of development, for example, the building office in Břeclav lacks stronger rules for the protection of specific development in Pošterná.

The first urban studies are already emerging. These arise from the collaboration of both architects and developers, as well as local governments and communities. One of the examples was the architectural studio Hnilička Architekti, who prepared a development vision for the village of Lichoceves based on the theory of the garden city: Lichoceves - a village in the garden. "The proposal respects the landscape, develops the current values of the place and at the same time solves the shortcomings and problems of the village." Architect Hnilička developed the principles of the garden city and defined new BASIC PRINCIPLES OF THE 21st CENTURY GARDEN: quality affordable housing and the ability to work locally in an attractive rural environment."

SUBJECT OF FAMILY HOUSING IS VERY EXTENSIVE AND OFTEN UNDERESTIMATED. THE QUESTION OF ITS FUTURE CONCEPTION SHOULD BECOME A SUBJECT OF DISCUSSION PROFESSIONAL AND LAY PUBLIC.

10 Přehled prací vztahujících se k dizertační práci

10.1 Konferenční příspěvky

XVI. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Architektura v ČSR po roce 1945 se zaměřením na bydlení 60. 80 let*. XVI. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2012. ISBN 978-80-214-4463-8, s. 44 – 49.

XVII. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Analýza bydlení 60. let na příkladu brněnského sídliště Lesná*. XVII. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2013. ISBN 978-80-214-4774-5, s. 37 – 43.

XVIII. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury VUT v Brně

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Bydlení v USA po roce 1945*. XVIII. Vědecká konference doktorandů FA VUT v Brně. Brno: Fakulta architektury VUT v Brně, 2014. ISBN 978-80-214-4994-7, s. 37 – 42.

Velkoměstské paláce. Model udržitelného rozvoje v centrech měst

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Projekty bydlení v intenzivních městských strukturách*. Velkoměstské paláce. Model udržitelného rozvoje v centrech měst. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2014. ISBN 978-80-01-05629-5, s. 70 – 73.

9th Architecture in Perspective.

DOČEKALOVÁ, Lenka. *Hidden values of the residential group of family houses in Břeclav-Poštorná*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta stavební, katedra architektury, 2017. ISBN 978-80-248-4058-1, s. 195 - 198.

10.2 Výuka v ateliéru obytných staveb

- Vedení studentů v bakalářském stupni studia na *Ústavu architektury fakulty stavební VUT v Brně* od roku 2010 do roku 2017.
- Ateliérová výuka obytných staveb - studenti prvního až třetího ročníku studia. Témata rodinných domů, viladomů, polyfunkčních domů, zástavba proluk
- Teoretická výuka zaměřená na obytné stavby formou přednášek
- Spoluautor studijní literatury na téma rodinných a bytových domů.

Ocenění ateliérových prací studentů: cena Arnošta Wiesnera:

2012	1. cena	Vladimíra Šťastná	Nízkoenergetický rodinný dům
2013	1. cena	Jana Novosadová	Rodinné bydlení v Brně
		Hlavní cena soutěže 2013	
2013	1. cena	Hana Arletová	Polyfunkční bytový dům
2014	Odměna	Adam Bednařík	Studentské bydlení v Brně
2015	1. cena	Daniel Gášek	Polyfunkční dům v Brně
2016	2. cena	Lukáš Mezník	Dům na půl cesty
2016	STAVBA JIHOMORAVSKÉHO KRAJE:		
	Ocenění	Adéla Podivínská	Polyfunkční dům v Brně
2017	1. cena	Karin Ňukovičová	Viladomy v Brně

11 Bibliografie

ANDRLE, Alois, Miroslav POJER a Jaroslav MARTÍNEK. *40 let bytové výstavby v socialistickém Československu*. 1. vyd. Praha: TERPLAN, 1986. Knižnice ČKVTIR.

BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Ve víru modernosti: architektura 20. století v Královéhradeckém kraji*. 1. Pardubice: Helios, 2008, 215 s. ISBN 978-80-85211-23-8.

BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2119-7.

BLAŽÍK, Zdeněk. *Katalog vybraných rodinných domů realizovaných v Jihomoravském kraji*. 2. dopl. vyd. Brno: Jihomoravský krajský národní výbor, 1976.

BLAŽÍK, Zdeněk, K. VALIŠ a M. SVOZILOVÁ. *Vzorová řešení rodinných domků vhodných pro skupinovou výstavbu*. 2. vyd. Brno: Odbor výstavby Jihomoravského krajského národního výboru, 1973.

BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. 1. slovenské vyd. V Bratislave: Slovart, 2009, 382 s. ISBN 978-80-8085-665-6.

BREGANTOVÁ, Polana, Rostislav ŠVÁCHA a Marie PLATOVSKÁ. *Dějiny českého výtvarného umění V*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005, 525 s. ISBN 80-200-1390-3.

BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1975*. 2. vyd. Praha: Ministerstvo výstavby a techniky ČSR, 1975, 189 s.

BRUNCLÍK, Josef. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu 1978*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo výstavby a techniky ČSR, 1978.

Bydlení v České republice v číslech (září 2016) [online]. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, odbor politiky bydlení, 2016 [cit. 2017-07-11]. ISBN 978-80-7538-108-8. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Uzemni-a-bytova-politika/Bytova-politika/Statistiky-Analyzy/Statistiky-z-oblasti-bytove-politiky>

CZUMALO, Vladimír, František REJL a Aleš JUNGSMANN. *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Vydání první. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015. ISBN 978-80-87064-17-7.

ČERNOUŠEK, Tomáš, Vladimír ŠLAPETA a Pavel ZATLOUKAL. *Olomoucká architektura 1900-1950*. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum, 1981, 83 s.

DLESEK, Vladislav. *Současná finská architektura*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1975. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:bf8ca550-5c0e-11e3-ac69-005056827e51>

DULLA, Matúš. *Kapitoly z historie bydlení*. 1. vyd. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2014. ISBN 978-80-01-05433-8.

FESS, Miroslav a Bohumil DOŠLA. *Projektování rodinných domků*. 1. vyd. Praha: SNTL-Nakladatelství technické literatury, 1982. Polytechnická knihnice. Řada 3. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:7c0fed30-7cf0-11e2-b212-005056827e52>

FESS, Miroslav, Bohumil DOŠLA a Antonín SKOTÁK. *Jaký domek si vybereme*. 2., nezm. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1981.

HAVLÍČEK, Josef. *Návrhy a stavby: 1925-1960 : Určeno architektům, inž., posl. vys. škol i referentům KNV a investorům*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1964, 166, [1] s.

HERMANOVÁ, Hana a Rostislav ŠVÁCHA. *Slavné vily Středočeského kraje*. 1. vyd. v jazyce českém. Praha: Foibos, 2010. Slavné vily. ISBN 978-80-87073-22-3.

HNILÍČKA, Pavel. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Vyd. 1. Brno: ERA, 2005. ISBN 80-7366-028-8.

HNILÍČKA, Pavel. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů : urbanismus do kapsy*. 2., dopl. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-592-4.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada, Cyril ŘÍHA a Jan ČUMLIVSKI. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. 1. vyd. Praha: VŠUP, 2007. ISBN 978-80-86863-21-4. Dostupné také z: <http://kramerius.mzk.cz/search/handle/uuid:78fae8b0-4bed-11e5-8851-005056827e51>

JANÁK, Pavel a Vendula HNÍDKOVÁ. *Obrys doby*. Vyd. 1. Praha: Arbor vitae, 2009. Texty o architektuře. ISBN 978-80-87164-02-0.

JECH, František. *Rodinný dům v kooperativní stavbě: ekonomisace, simplifikace a industrialisace nízkých staveb*. 1. vyd. Praha: Architektura ČSR, 1946, 76 s.

JURKOVICĚ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarskych výrobkov*. Vydanie prvé. Praha: typ. E. Grégr a syn, 1947, 157-[IX] s.

Katalog projektov rodinných domov, 6. diel. 1. vyd. Bratislava: Alfa, 1975, 16 s., obr.

Katalog rodinných domků pro svépomocnou výstavbu: série J/S : řadové a koncové domky se sedlovými střechami pro svahy a roviny stavěné z inovovaných cihelných tvarovek. Praha: Ministerstvo výstavby a techniky ČSR, 1982.

KLÍMOVÁ, Barbora a Barbora VACKOVÁ. *My jsme tím projektem žili.* Vyd. 1. Praha: Zlatý řez, 2011, 139 s. ISBN 978-80-87068-07-6.

KOHOUT, Michal, František ŠTÁFEK, David TICHÝ a Filip TITTL. *Můj dům, naše ulice: individuální bydlení a jeho koordinovaná výstavba.* 1. vyd. Praha: Zlatý řez, 2014. ISBN 978-80-87068-11-3.

KOHOUT, Michal a Rostislav ŠVÁCHA. *Česká republika - moderní architektura.* 1. vyd. Praha: Zlatý řez, 2014. ISBN 978-80-903826-0-2.

KOLÁČEK, Stanislav. *Příčiny malého užívání nízkých forem bytové výstavby.* 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1970.

KOLÁČEK, Stanislav. *Vývoj výstavby rodinných domků v zahraničí.* 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav výstavby a architektury, 1971.

KOLÁČEK, Stanislav a František KOBOSIL. *Rodinné domy v ČSSR a v zahraničí.* 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1979. Řada stavební literatury. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c9626830-a8db-11e2-8b87-005056827e51>

KOLÁČEK, Stanislav a František KOBOSIL. *Rodinné domy v ČSSR a v zahraničí.* 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1979. Řada stavební literatury. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c9626830-a8db-11e2-8b87-005056827e51>

KOVAŘÍK, Miloslav a Miloslav HUDEC. *Stavíme rodinný domek.* 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1968.

KYNČL, Jakub. *39 bydlení ve městě: 39 living in the city.* 1. vyd. Brno: ERA, 2005, 243 s. ISBN 80-7366-039-3.

LIBROVÁ, Eva a Radomíra SEDLÁKOVÁ. *Harmonický racionalismus: architektonické dílo Františka Alberta Libry.* 1. Praha: Národní galerie, 1997, 34 s. ISBN 80-7035-141-1.

LIND, Olaf. *Architecture Guide Danish Islands.* English edition. Copenhagen: Arkitektens Forlag. The Danish Architectural Press, 2007. ISBN 87-7407-355-9.

LIPUS, Radovan a David VÁVRA. *Šumná města.* Vyd. 1. V Brně: Petrov, 2003. ISBN 80-7227-177-6.

MALINOVÁ, Sandra. *Regionální plánování v Československu ve třicátých a čtyřicátých letech*. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Pech, Milan.

Metodické pokyny pro pořizování, zpracování a schvalování seznamu pozemků pro výstavbu rodinných domků. 2. vyd. Brno: Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj, 1983.

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Bratislava: atlas sídlisk, 1950 - 1995: Bratislava: atlas of mass housing, 1950 - 1995*. Prvé slovenské vydanie. Bratislava: Slovart, 2011. ISBN 978-80-556-0478-7.

MYSLÍN, Jiří. *Katalog vesnických rodinných domků*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo výstavby a techniky ČSR, 1973.

Na pomoc individuálnímu stavebníku: vysvětlivky k vládnímu usnesení ze dne 21.9.1953 o individuální bytové výstavbě. 1. vyd. Praha: Práce, 1953, 142 s., příl.

NEČAS, Otakar. *Vybrané typy rodinných domků: Vítězné soutěžní projekty : určeno arch., projektantům, žákům odb. škol a posluchačům vys. škol*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960. Řada stavební literatury. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:d28ab280-c4c3-11e5-bef4-005056827e51>

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Principy moderní architektury*. Vydání první. Praha: Malvern, 2015. ISBN 978-80-7530-032-4.

NOVÁK, Pavel. *Zlínská architektura 1950-2000*. 1. vyd. Zlín: POZIMOS, 2008, 399 s. ISBN 9788025432167.

PACANOVSKÝ, Hilar. *Rodinný dům jako montážní stavba*. 1. Praha: Česká grafická Unie, 1940.

PÁLENÍK, František. *Katalog vybraných rodinných domků pro svépomocnou výstavbu: řadové domky - 1981*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo výstavby a techniky ČSR, 1981, 212 s.

PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945-1977*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1979, 474 s.

PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Generace 1901-1910: první absolventi české školy architektury v Brně : 1925-1940*. Brno: Obecní dům, 2001, 104 s.

PELČÁK, Petr a Ivan WAHLA. *Václav Dvořák, Vilém a Alois Kuba: brněnští stavitelé 30. let*. 1. Brno: Spolek Obecní dům, 2002, 121 s.

POSPĚCH, Tomáš, Martina MERTOVIČOVÁ a Josef VANĚK. *"Šumperák"*. Vydání první. Praha: PositiF, 2015. ISBN 978-80-87407-13-4.

RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2010. Vysokoškolská učebnice. ISBN 978-80-245-1696-7.

SPIŠKA, Ivan. *Náš dom: navrhovanie, zariad'ovanie a úprava okolia*. 4. vyd. Bratislava: Alfa, 1985. Edícia stavebníckej literatúry.

SVOBODA, Jan, Jindřich NOLL a Ladislav SKALA. *Praha 1945-2003: kapitoly z poválečné a současné architektury*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, 357 s. ISBN 8072773046.

ŠEVČÍK, Oldřich a Ondřej BENEŠ. *Architektura 60. let: "zlatá šedesátá léta" v české architektuře 20. století*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-1372-4. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:13d1b9a0-d3d3-11e5-9ce1-005056827e51>

ŠLAPETA, Vladimír a Pavel ZATLOUKAL. *Slavné vily Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd. v jazyce českém. Praha: Foibos, 2010. Slavné vily. ISBN 978-80-87073-28-5.

ŠPIČÁKOVÁ, Barbora a Michaela JANEČKOVÁ. *Sídliště Solidarita*. Vyd. 1. Kostelec nad Černými lesy: Archiv výtvarného umění, 2014, 126 s. ISBN 978-80-905744-2-7.

URLICH, Petr, Lenka POPELOVÁ a Jiří PODRAZIL. *Slavné stavby Prahy 6*. 1. vyd. Praha: Foibos a Foibos books ve spolupráci s Městskou částí Praha 6, 2009, 299 s. ISBN 9788087073148.

URLICH, Petr a Petr VOLF. *Obytná kolonie Pod Kozincem v Praze*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2004. ISBN 80-903257-2-6. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:8c73f080-e43b-11e5-8d5f-005056827e51>

VEBR, Jaroslav a Otakar NOVÝ. *Soudobá architektura ČSSR*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1980. Naše vlast. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:18d84c10-0893-11e3-9923-005056827e52>

VOŽENÍLEK, Jiří. *Bydlení v Československu: přehled bytové výstavby od roku 1945*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958.

VRABELOVÁ, Renata a Petr HRŮŠA. *Brno - architektura 1945-1990: [přívodce po poválečné brněnské architektuře] = Brno - architecture 1945-1990 : [Brno after 2nd World War architecture guide]*. Brno: Centrum architektury, 2009. ISBN 978-80-254-5996-6.

ZARECOR, Kimberly. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015, 419 s. ISBN 9788020023087.

ZEMAN, Lubomír. *Slavné vily Karlovarského kraje*. 1. vyd. v jazyce českém. Praha: Foibos, 2010. Slavné vily. ISBN 978-80-87073-19-3. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:c8854fc0-43e1-11e4-aded-005056827e51>

12 Seznam použitých periodik

Architekt: měsíčník pro architekturu a urbanismus. Praha: Spolek československých inženýrů, 1946-1948. ISSN 1803-3393.

Architektura: spojené časopisy Stavba, Stavitel, Styl. Praha: Klub architektů, 1939-1942. ISSN 1803-5574.

Architektura ČSR. Praha: Klub Architektů, 1945-1989. ISSN 0300-5305. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:b9ec7c90-a268-11e5-b5dc-005056827e51>. (Poznámka: změna názvu na Architektura ČSSR, 1966-1969).

Solidarita: zpravodaj dobrého bydlení: vychází čtvrtletně. Praha: Solidarita, stavební družstvo, 1946-1949.

Československý architekt: čtrnáctideník Svazu architektů. Praha: Svaz architektů, 1955-1989. ISSN 0009-0697.

Projekt: Revue slovenskej architektúry. Bratislava: Obzor, 1959-1995. ISSN 0322-9661.

Bydlení: bytová kultura - architektura - design - životní styl. Praha: TEPS, 1979-2017. ISSN 0232-0347.

Domov: kultura bydlení, architektura, umění, design, styl. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1960-2017. ISSN 0012-5369. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:25b8f880-0049-11e5-9d6f-005056827e51>.

Břeclavský zpravodaj rady Městského národního výboru. Břeclav: Městský národní výbor.

Stavba. Praha: Business Media CZ, s.r.o., 1994-2017. ISSN 1210-9568.

13 Seznam použitých zkratek a symbolů

ČSSZ	Československé stavební závody
ČSÚ	Český statistický úřad
ČSLA	Československé lidové armády
ČVUT	České vysoké učení technické
JmKV ČSBD	Jihomoravský krajský výbor Československých bytových družstev
JmKNV	Jihomoravský krajský národní výbor
MěstNV	Městský národní výbor
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MVT	Ministerstvo výstavby a techniky
NV	Národní výbor
ONV	Okresní národní výbor
PPÚ	Pražský projektový ústav
STÚ	Studijní a typizační ústav
SVV	Státní výbor pro výstavbu
ŠPTÚ	Štátny projektový a typizačný ústav

14 Seznam obrazových příloh

Obr. 1. Forma řadové zástavby liniové.	7
Obr. 2. Řadový typ hluboký. Půdorys přízemí a patra.	8
Obr. 3. Řadový typ úzký hluboký. Půdorys přízemí a patra.	8
Obr. 4. Řadový typ široký. Půdorys přízemí a patra.	9
Obr. 5. Řadový mezityp. Půdorys přízemí a patra.	9
Obr. 6. Forma řadové atriové zástavby, zastavění kobercové.	10
Obr. 7. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, Drtíkolova 3-7. Půdorys přízemí a patra řadového domu s křížovou dispozicí.	11
Obr. 8. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, Hanákova 18-24. Půdorys přízemí a patra řadového domu s křížovou dispozicí se štítem.	11
Obr. 9. Dobový letecký snímek Spořilova.	22
Obr. 10. Zlín. Obytné čtvrti dvojdomků na východním okraji, 1938.	23
Obr. 11. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Řadové rodinné domy. Dobový interiér vnitřní haly.	26
Obr. 12. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Nárožní dům. Zahradní průčelí, 2017.	26
Obr. 13. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Řadové rodinné domy. Půdorys 1. a 4.NP.	26
Obr. 14. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Řadové rodinné domy. Půdorys 2. a 3.NP.	27
Obr. 15. Alois a Vilém Kubovi. Brno, ulice Střední. Hlavní průčelí řadových rodinných domů, 2017.	27
Obr. 16. Alois a Vilém Kubovi, Václav Dvořák. Brno, ulice Krkoškova, 2017.	27
Obr. 17. Alois a Vilém Kubovi, Václav Dvořák. Brno, nároží ulic Mathonova a Krkoškové, 2017.	27
Obr. 18. František Kalivoda. Zahradní čtvrť v Prostějově, model navržené zástavby.	29
Obr. 19. František Kalivoda. Zahradní kolonie v Prostějově, typový řadový dům, půdorys přízemí a patra.	29
Obr. 20. František Kalivoda. Zahradní kolonie v Prostějově, návrh zastavění... ..	29

Obr. 21. František Kalivoda. Zahradní kolonie za Drozdovicemi v Prostějově, skupina osmi řadových domů, půdorys přízemí a patra.....	30
Obr. 22. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, pohled vstupní a zahradní.....	31
Obr. 23. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, půdorys přízemí a patra.....	31
Obr. 24. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy pro závod v Hulíně, perspektiva interiéru.	32
Obr. 25. Hilar Pacanovský. Prvky montážní konstrukce v axonometrii.	33
Obr. 26. Hilar Pacanovský. Půdorys - řadové domy typ L.....	34
Obr. 27. Hilar Pacanovský. Axonometrický pohled na řadové domy typ L.	34
Obr. 28. František Jech. Analýza šířky průčelí řadového rodinného domu, oba půdorysy mají stejnou plochu.	36
Obr. 29. František Jech. Schéma šesti bytových jednotek v řadě rodinných domů.	36
Obr. 30. František Jech. Skupina 13 bytových jednotek v řadě s čelní fasádou 4,5 m, přístup je z krytého chodníku. Kolmo jsou umístěny garáže, byt správce, kotelna s prádelnou a venkovní hřiště.....	37
Obr. 31. František Jech. Zastavovací schéma řadových úlových domů, hlavní přístup ze zahrady.....	38
Obr. 32. František Jech. Perspektiva dvoupatrového řadového úlového domu. .39	39
Obr. 33. František Jech. Půdorys dvoupatrového úlového domu, přízemí s krytou pasáží a střešní terasa.	39
Obr. 34. František Jech. Půdorys dvoupatrového úlového domu, patro a podélný řez.....	39
Obr. 35. František Jech. Perspektivní náčrt obývacího pokoje s jídelním koutem ve vnitřním traktu.....	40
Obr. 36. Dušan Jurkovič. Axonometrie znázorňující vazby obvodového zdiva a příčky.....	41
Obr. 37. Dušan Jurkovič. Schéma Jurkovičova systému stavební konstrukce, axonometrie.....	42
Obr. 38. Dušan Jurkovič. Perspektiva řadových domů.	43
Obr. 39. Dušan Jurkovič. Půdorys přízemí a patra řadového domu.....	43

Obr. 40. Směrný plán pro rodinné domy. F. Jech. Půdorys přízemí a patra.	49
Obr. 41. Směrný plán pro rodinné domy. J. Štursa. Půdorys přízemí a patra.	49
Obr. 42. Směrný plán pro rodinné domy. J. Lisková, I. Šula. Půdorys přízemí a patra.	50
Obr. 43. Směrný plán pro rodinné domy. J. Hrubý, J. Novotný. Půdorys přízemí a patra.	50
Obr. 44. Václav Hlinský. Dvojdomek typu A v Lidicích, současný stav.	53
Obr. 45. Václav Hlinský. Dvojdomek typu A v Lidicích, původní stav.	53
Obr. 46. Václav Hlinský. Půdorys přízemí dvojdomku typu A v Lidicích.	53
Obr. 47. R. F. Podzemný a A. Tenzer. Skupina domků typu B a C v Lidicích. .	53
Obr. 48. Josef Havlíček, F. X. Pacholík a J. Pokorný. Detailní výřez situace v Horním Litvínově.	55
Obr. 49. Josef Havlíček, F. X. Pacholík a J. Pokorný. Řadová zástavba v Horním Litvínově, návrh.	56
Obr. 50. Vítězslav Křížek. Řadové čtyřdomky v Mostě, dobová fotografie.	57
Obr. 51. K. Honzík a J. Kándl. Pohled na řadový dům v Bystřici pod Hostýnem.	57
Obr. 52. František Libra. Půdorys přízemí a patra čtyřdomku v Poříčí u Trutnova.	58
Obr. 53. František Libra. Pohled na čtyřdomek v Malých Svatoňovicích.	58
Obr. 54. Julius Šif. Půdorys přízemí a patro čtyřdomků v Malých Svatoňovicích.	59
Obr. 55. Sídliště Solidarita. Výřez z ortofoto mapy, jedna část skupiny řadových domů. 2018.	60
Obr. 56. Sídliště Solidarita. Perspektiva řadových domů, studie.	61
Obr. 57. Sídliště Solidarita. Řadový typ družstva KOR.	62
Obr. 58. Sídliště Solidarita. Řadový typ architektů Jecha, Majera a Storcha, půdorys přízemí a patra.	62
Obr. 59. Sídliště Solidarita. Zástavba řadových domů krátce po výstavbě.	63
Obr. 60. Sídliště Solidarita. Zástavba v roce 2017.	63
Obr. 61. Sídliště Solidarita, Pěší koridor pro přístup k řadovým domům. 2015.	64
Obr. 62. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, perspektiva návrhu.	65
Obr. 63. Bohumil Kříž. Praha – Podolí Rodinné dvojdomy, situace zástavby.	66

Obr. 64. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, půdorysy.....	66
Obr. 65. Bohumil Kříž. Praha – Podolí. Rodinné dvojdomy, typ přístupný z jihu a ze severu, 2014.....	66
Obr. 66. Zlín. Stavba montovaných dvojdomků, dobový snímek.....	68
Obr. 67. Olomouc, část Povel. Typové dřevěné dvojdomy dle dodávky z Finska, půdorys přízemí a patra.	69
Obr. 68. Olomouc, část Povel. Typové dřevěné dvojdomy dle dodávky z Finska, 1947 - 1949.....	69
Obr. 69. Liberec, Dolní Hanychov. Finské domky na historickém snímku krátce po dostavbě, 1960 – 1961.....	70
Obr. 70. Na pomoc individuálnímu stavebníku, první a poslední strana obálky, 1953.....	76
Obr. 71. Na pomoc individuálnímu stavebníkovi. Vzorový dvoj domek č. 109 - 110, půdorys přízemí a pohledy, 1953.	76
Obr. 72. Vajzr, J. Patrový dvoj domek. Krajský projektový ústav Praha. Vybrané typy rodinných domků.	78
Obr. 73. V. Jágorský. Rodinné dvojdomy typu T42 v Plaveckém Švrtoku, poblíž Bratislavy.	89
Obr. 74. Rodinné dvojdomy typu T42, půdorys přízemí.	89
Obr. 75. Lázně Kynžvart. Dvojdomky v ulici 5. května, detail sgrafita.	90
Obr. 76. STÚ, V. Štembera. Rodinné dvojdomy typu T52, půdorys přízemí a patra, 1951.....	90
Obr. 77. Praha-Jižní město, ulice K Jezeru. Charakteristický příklad řadové zástavby 70. - 80. let.....	92
Obr. 78. Příklady typových řadových domů. Praha – ulice Zdíkovská, Ostrava – Pustkovec.	93
Obr. 79. Schéma zástavby s použitím katalogových řadových domků, 1978.....	95
Obr. 80. Schéma zástavby s použitím katalogových řadových domků, 1981.....	96
Obr. 81. Katalogové řešení č. 9 skupiny řadových domů do mírného svahu, 1978 a 1981.....	97
Obr. 82. Skladebný systém z katalogu rodinných domů série J/S, 1982.....	98
Obr. 83. Palacký vrch A. Situace zástavby – ulice Kainarova, Horská, Skalky, Terasová a Chlubnova.	99
Obr. 84. Brno – Palacký vrch. Ulice Kainarova, 2016.....	99

Obr. 85. Brno – Palacký vrch. Ulice Terasová, 2016.	99
Obr. 86. Lubomír Šlapeta. Řadové rodinné domy v Července u Litovle. Půdorys přízemí a dvou pater.	101
Obr. 87. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, pohled na zahradní průčelí.	101
Obr. 88. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, perspektiva z katalogu.	101
Obr. 89. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, pohled na vstup.	102
Obr. 90. Klár, Miroslav a Vladimír Janata. Řadové domy v Hradci Králové, půdorys z katalogu.	102
Obr. 91. Petr Uhlíř. Řadové domy na ulici Osiková, Brno – Jundrov, perspektiva návrhu.	102
Obr. 92. Petr Uhlíř. Řadové domy na ulici Osiková, Brno – Jundrov, řez.	103
Obr. 93. Petr Uhlíř. Řadové domy v Brně – Jundrově. Půdorys vstupního podlaží a suterénu.	103
Obr. 94. Petr Uhlíř. Řadové domy v Brně – Jundrově, pohled na vstup, 2018.	103
Obr. 95. Dulík F. a J. Valek. Řadové domy v Nitře.	104
Obr. 96. Dušan Dóka. Řadové domy v Trnavě, pohled na vstup a ze zahrady.	105
Obr. 97. Dušan Dóka. Řadové domy v Trnavě, půdorys přízemí.	106
Obr. 98. Praha Na Hřebenkách. Fotografie současného stavu a po dokončení.	106
Obr. 99. Praha Na Hřebenkách. Pohled na zástavbu z malého parku a hlavní vstup a vjezd.	107
Obr. 100. Praha Na Hřebenkách. Půdorys vstupního podlaží a patra.	107
Obr. 101. Ostrava, Rajmunda Prchaly. Pohled na zástavbu a pohled do interiéru obývacího pokoje s krbem.	108
Obr. 102. Ostrava, Rajmunda Prchaly. Půdorys patra s atriem.	109
Obr. 103. Ostrava, Rajmunda Prchaly. Příčný řez atriiovým domem.	109
Obr. 104. Z. Jiříčka, J. Plch a Šamalík. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.	109
Obr. 105. Z. Jiříčka, J. Plch a Šamalík. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.	110
Obr. 106. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skrýšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Skalky, 2017.	110

Obr. 107. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skrýšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Skalky, 2017.	111
Obr. 108. Ledvina, Šamalík, Pomazal a Skrýšovský. Atriové domy, Brno – Žabovřesky, Horská, 2017.	111
Obr. 109. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy. Katalogová perspektiva.	112
Obr. 110. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy. Půdorys přízemí a patra.	112
Obr. 111. Ivan Hojsík. Řadové domy s atriem. Bratislava, část Záluhy, 2014.	113
Obr. 112. Jørn Utzon. Skupina domů Kingo s atriem v Helsingøru, 1956 – 1958, Dánsko.	114
Obr. 113. Jørn Utzon. Skupina domů Kingo s atriem v Helsingøru, 1956 – 1958, Dánsko.	114
Obr. 114. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Vstupní prostor atriového domu, rok 2016.	115
Obr. 115. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Skupina atriových domů, nadstavba v nároží, 2016.	116
Obr. 116. Brno – Palackého vrch, Kainarova. Skupina atriových domů, původní řešení, 1980.	116
Obr. 117. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Situace hnízdové atriové zástavby.	116
Obr. 118. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Pohled do atria rodinného domu.	116
Obr. 119. Josef Macas. Pardubice – Ráby. Pohled na zahradní úpravy atria.	117
Obr. 120. Vladimír Vokatý. Skupina atriových řadových rodinných domů v Trutnově, situace.	117
Obr. 121. Vladimír Vokatý. Pohled na skupinu atriových řadových rodinných domů v Trutnově.	118
Obr. 122. Jaroslav Hošek. Řadové domy na Dolní ulici ve Zlíně, severní průčelí, 1987.	119
Obr. 123. Jaroslav Hošek. Řadové domy na Dolní ulici ve Zlíně, půdorys garáží, prvního a druhého obytného podlaží.	119
Obr. 124. Jaromír Zlámal, Velké Opatovice, soubor tří rodinných domů.	120
Obr. 125. Jaromír Zlámal, Velké Opatovice. Půdorys přízemí.	121
Obr. 126. Jaromír Zlámal, Velké Opatovice. Půdorys patra.	121

Obr. 127. Jiří Siegel. Návrh rodinného domu, půdorys přízemí a patra, nespecifikováno.	122
Obr. 128. Jiří Siegel. Návrh rodinného domu, perspektiva, nespecifikováno ..	122
Obr. 129. Řadový typový dům OKAL 78/28 dvoubytový, perspektiva návrhu.	123
Obr. 130. Konstrukční systém Trusteel.	124
Obr. 131. Pardubice – Trnová. Řadové domky ze systému Trusteel.....	125
Obr. 132. Pardubice – Trnová. Řadové domky ze systému Trusteel. Půdorys přízemí a spodní úrovně. Půdorys meziúrovně a nejvyššího podlaží.	126
Obr. 133. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Řadový typ třípodlažní, pohledy.	127
Obr. 134. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Řadový typ třípodlažní, půdorysy.	127
Obr. 135. Ivan Ruller. Experimentální studie rodinných domů. Základní modulace a detail konstrukce.	128
Obr. 136. Obytný soubor Baba – Matějská. Situace zástavby všech tří etap, rok 1968.	133
Obr. 137. Obytný soubor Baba I. Zástavba první etapy, výřez ze situace, rok 1968.	134
Obr. 138. Obytný soubor Baba I. Skupina třípodlažních řadových domů. Hlavní vstup z ulice Na Babě.	135
Obr. 139. Obytný soubor Baba I. Zachovaná pěší trasa uvnitř vnitrobloku obytné skupiny.....	135
Obr. 140. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I, dvoupodlažní řadový dům. Dům je částečně podsklepen s garáží.	136
Obr. 141. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I, třípodlažní řadový dům.	136
Obr. 142. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I. Půdorysy všech podlaží.	136
Obr. 143. Jiří Stašek a kolektiv fakulty stavební ČVUT. Obytný soubor Baba I. Srostlice v ulici Matějské.....	137
Obr. 144. Obytný soubor Baba II. Původní studie organické srostlice řadových domů.	138
Obr. 145. Obytný soubor Baba II. Výřez ze studie z roku 1968, západní část.	139

Obr. 146. Obytný soubor Baba II. Výřez ze studie z roku 1968, východní část.	139
Obr. 147. Obytný soubor Baba II. Původní studie. Perspektiva obytné řady. Autor Jaromír Holeček.	140
Obr. 148. Obytný soubor na Babě II Západ. Zastavovací plán dostavby sídliště z roku 1975.....	140
Obr. 149. Obytný soubor na Babě II Západ. Situace skupiny č. 201 na ulici Krohova z roku 1974.....	141
Obr. 150. Obytný soubor na Babě II Západ. Současný stav skupiny č. 201 na ulici Krohova.....	141
Obr. 151. Obytný soubor na Babě II Západ. Výřez ze situace skupiny č. 201 na ulici Krohova z roku 1974, Pražský projektový ústav, J. Holeček a R. Horáková.	142
Obr. 152. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP, 2.NP a 3.NP rodinného domu. Typ D ₁ S.....	143
Obr. 153. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ H.....	144
Obr. 154. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP rodinného domu. Typ H 129e, rozšířený.	144
Obr. 155. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP, 2.NP a 3.NP rodinného domu. Typ G.....	144
Obr. 156. Obytný soubor na Babě II Západ. Úprava vnitroblokových zahrádek, z roku 1984.....	145
Obr. 157. Obytný soubor na Babě II Západ. Současný stav malého parku ve vnitrobloku blokového zastavění rodinných domů.	145
Obr. 158. Obytný soubor na Babě II Západ. Řešení nároží blokového zastavění ulice Krohovy a Nad lesíkem.	146
Obr. 159. Obytný soubor na Babě II Západ. Parková úprava mezi bytovými domy, od které vede pěší trasa směrem k parku ve vnitrobloku rodinných domů.....	146
Obr. 160. Obytný soubor na Babě II. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ A.....	146
Obr. 161. Obytný soubor na Babě II Východ. Půdorys 1.NP a 2.NP rodinného domu. Typ L.....	147
Obr. 162. Obytný soubor na Babě II Východ. Gradace hmot rodinných domů od typu A k typu D ve skupině číslo 217 v ulici Na Ostrohu.	147

Obr. 163. Obytný soubor na Babě II Západ. Kompozice skupiny číslo 302 čtyř řadových domů typu L v ulici Starého je doplněna představeným objektem garáží....	147
Obr. 164. Obytný soubor na Babě II Západ. Rodinný dům typu G zakončuje skupinu číslo 306 v ulici Krohově.	147
Obr. 165. Obytný soubor na Babě II Západ. Skupina číslo 308 rodinných domů v ulici Nad Lesíkem.	147
Obr. 166. Obytný soubor na Babě II Východ. Mateřská školka na ulici Janákové.	148
Obr. 167. Obytný soubor na Babě II Západ. Pěší propojení mezi ulicí Nad Lesíkem a Starého.	148
Obr. 168. Obytný soubor na Babě II Východ. Zastavovací plán dostavby sídliště z roku 1979.	148
Obr. 169. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Drupos Brno. Podrobný územní plán Poštorná – Díly. Část urbanistického návrhu, 1972.	151
Obr. 170. Bengt H. Lundsten. Sídlíště Kortepohja v Jyväskylä. Schéma zastavení tří obytných skupin. Pohled na rodinné domy z vnitřního parku.	152
Obr. 171. Bengt H. Lundsten. Sídlíště Kortepohja v Jyväskylä. Model části obytné skupiny.	153
Obr. 172. Bengt H. Lundsten. Sídlíště Kortepohja v Jyväskylä. Pohled na obytnou skupinu.	153
Obr. 173. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Drupos Brno. Zastavovací studie Břeclav - Poštorná – Díly. Soustředěná výstavba RD, 1974. Označení obytných modulů. Realizovaná výstavba je označena plnou, černou šrafou.	155
Obr. 174. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Drupos Brno. Situace uzavřené urbanistické jednotky.	156
Obr. 175. Břeclav – Poštorná. Současný stav náměstíček. Pohled na dvoubytový dům typu F, 2016.	157
Obr. 176. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, půdorys 1. NP.	158
Obr. 177. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, příčný řez.	158
Obr. 178. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu A, pohled jižní.	158
Obr. 179. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu B. Půdorys 1. NP.	159
Obr. 180. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typu B. Příčný řez.	159
Obr. 181. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ B. 2016.	160
Obr. 182. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ B. 2016.	160

Obr. 183. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. DRUPOS Brno. Půdorys přízemí a patra. Typ F.	160
Obr. 184. Břeclav – Poštorná. Řadový dům typ F.....	161
Obr. 185. Břeclav – Poštorná. Skupina řadových domů typu F, pohled jižní... 161	
Obr. 186. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Perspektiva z katalogu rodinných domů. Typ F.	161
Obr. 187. Břeclav – Poštorná. Zlámal, Jaromír. Současný stav rodinného domu. 2016. Typ F.	161
Obr. 188. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Půdorys přízemí a patra.	161
Obr. 189. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Půdorys přízemí... 162	
Obr. 190. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy, původní návrh. Pohled jižní.....	162
Obr. 191. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy v ulici, původní návrh. Pohled východní.	162
Obr. 192. Břeclav – Poštorná. Dvojdomy. Pohled na jižní stranu, 2016.....	162
Obr. 193. Břeclav – Poštorná. Letecký snímek realizované obytné skupiny s malým parkem. 2017.	164
Obr. 194. Břeclav – Poštorná. Současný stav skupinových garáží.	165
Obr. 195. Břeclav – Poštorná. Jednosměrná komunikace spojující obytné skupiny.	165
Obr. 196. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, model.	166
Obr. 197. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, pohled na zástavbu.	167
Obr. 198. Bratislava – Dúbravka. Garáže na ulici Jura Hronca. Pěší koridor nad ulicí Jura Hronca. 2014.	168
Obr. 199. Bratislava – Dúbravka. Soubor individuální bytové výstavby, situace zástavby.	169
Obr. 200. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Chrobáková. Typ A, situace a JV pohled.	170
Obr. 201. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ A, půdorysy vstupního podlaží a patra.....	170
Obr. 202. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ A, řez domem.	171

Obr. 203. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza, perspektiva skupiny typu A.	171
Obr. 204. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Chrobáková. Typ B, situace a JV pohled.....	171
Obr. 205. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, perspektiva.	172
Obr. 206. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, ulice Jura Hronca, 2014.....	172
Obr. 207. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, půdorysy vstupního podlaží a patra.	172
Obr. 208. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ B, řez domem.	172
Obr. 209. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Ulice Jura Hronca. Typ C, situace a JV pohled.....	172
Obr. 210. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ C, perspektiva.	173
Obr. 211. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ C, ulice Jura Hronca, 2014.....	173
Obr. 212. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ C, půdorysy vstupního podlaží a patra.	173
Obr. 213. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný, M. Breza. Typ C, řez domem.	173
Obr. 214. Bratislava – Dúbravka. M. Malovaný. Atriový typ, půdorys vstupního a horního podlaží.	174
Obr. 215. Bratislava – Dúbravka. Marian Malovaný, vlastní rodinný dům, pohled z ulice Jura Hronca.	175
Obr. 216. Bratislava – Dúbravka. Atypické rodinné domy na ulici Chrobákové.	175
Obr. 217. Bratislava – Dúbravka. Schodiště propojující ulicí Chrobákovou a Plachého.....	176
Obr. 218. Bratislava – Dúbravka. Pěší koridor mezi horní částí ulice Jura Hronca a její spodní částí.....	176
Obr. 219. Bratislava – Dúbravka. Pěší koridor mezi ulicemi Jura Hronca a Chrobákovou.....	176

Obr. 220. Bratislava – Dúbravka. Jeden z chodníčků uprostřed terasových domů, spojující ulici Talichovu a Jura Hronca.....	176
Obr. 221. Typový dům Classic společnosti Canaba.....	182
Obr. 222. Central Group, řadový typový dům Klasik 3B, pohled na skupinu čtyř domů.....	184
Obr. 223. Central Group, řadový typový dům Progres 13B, pohled na skupinu čtyř domů.....	184
Obr. 224. Central Group, řadový typový dům Klasik 3B, půdorys přízemí čtyř řadových domů.....	184
Obr. 225. Central Group, řadový typový dům Progres 13B, půdorys přízemí čtyř řadových domů.....	184
Obr. 226. Central Group. Čtyřřadový dům Klasik 3B, dvojdoměk Klasik 4B, vila Progres 7C.....	185
Obr. 227. Hostivice, soubor typových domů firmy Central Group, výřez z ortofoto mapy.....	185
Obr. 228. Brno – Soběšice. Současný charakter předměstské zástavby na ulici Výzkumní.....	190
Obr. 229. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem, situace zástavby.....	195
Obr. 230. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Celkový pohled na zástavbu Drtikolovy ulice.....	195
Obr. 231. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Drtikolova 1 – 9, pohled na řadové domy a důmukončující řadu.....	196
Obr. 232. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Ulice Drtikolova. Řadový dům – typ sdružený, dva typy dle zapojení do zástavby. Půdorysy přízemí a patra.....	197
Obr. 233. Ateliér ADR, Obytná kolonie Pod Kozincem. Ulice Háková. Půdorys skupiny čtyř řadových domů. Typ kombinovaný se štítovou stěnou.....	197
Obr. 234. Obytný soubor Na Lhotách, domy 2. etapy, skupina trojdomů na ulici Herrova a dvojdomů na uliciSechterova.....	199

Obr. 235. Obytný soubor Na Lhotách, situace zástavby 1. etapy realizované v letech 2004-2007 a 2. etapy realizované v letech 2006-2009.	200
Obr. 236. Obytný soubor Na Lhotách, domy 1. etapy, ulice Herrova, pohled na nároží řadových domů, typ hluboký a široký.	200
Obr. 237. Obytný soubor Na Lhotách, domy 1. etapy, ulice Herrova, půdorysy nárožních řadových domů, typ hluboký a široký.	200
Obr. 238. Obytný soubor Na Lhotách, zástavba 4. etapy. Skupina dvojdomů, situace a vnitřní zahrada.	201
Obr. 239. Obytný soubor Na Lhotách, domy 4. etapy, ulice Hornomlýnská, skupina úzkých dvojdomků.	201
Obr. 240. Obytný soubor Na Lhotách, domy 4. etapy, půdorys přízemí a patra dvojdomků.	202
Obr. 241. Obytný soubor Na Lhotách, domy 5. etapy, ulice Královny Žofie, pohled na skupinu úzkých dvojdomku a řadových domů.	202
Obr. 242. Obytný soubor 33 řadových domů ve Slezské Ostravě, 2006-2008, situace.	203
Obr. 243. Kamil Mrva, obytný soubor ve Slezské Ostravě, 2006-2008, typový řadový dům – parkování mimo objekt, půdorys přízemí a patra.	203
Obr. 244. Kamil Mrva, obytný soubor ve Slezské Ostravě, 2006-2008, pohled na ulici s řadovými domy.	203
Obr. 245. Terasy Unhošť, studie ateliéru A.LT architekti.	204
Obr. 246. Terasy Unhošť, situace 1. etapy výstavby.	205
Obr. 247. Terasy Unhošť, pohled na řadové domy z jihu.	206
Obr. 248. Terasy Unhošť, pohled na kompaktní zástavbu z jihu.	206
Obr. 249. Terasy Unhošť, sevřený charakter ulice nové kompaktní zástavby.	207
Obr. 250. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, situace zástavby. Barevně jsou vyznačeny typy jednotlivých domů.	208
Obr. 251. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled na hřiště v parku.	209

Obr. 252. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled na centrální park.	210
Obr. 253. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009, pohled vlevo na řadu atrio domů.....	vých 210
Obr. 254. Obytný soubor rodinných domů v Husinci-Řeži u Prahy, 2003-2009. Půdorysy hlubokého, širokého, a atriového řadového typu.....	211

15 Přílohy – Seznam grafů

Graf 1. Počet dokončených bytů v ČSR mezi lety 1946 – 2015

Graf 2. Počet dokončených bytů v ČSSR mezi lety 1946 – 1985

Graf 3. Počet dokončených bytů v SSR mezi lety 1946 – 1985

Graf 4. Počet dokončených bytů mezi lety 1989 – 2016

Graf 5. Plocha dokončených bytů mezi lety 1989 – 2015

16 Přílohy – Seznam mapových a obrazových příloh

Obr. 01:

Praha – Dostavba sídliště Baba I a Baba II. Původní návrh. 1968

Obr. 02:

Praha – Baba I. Situace sídliště. 1970

Obr. 03:

Praha - Baba II Západ. Situace. Komunikace a terénní úpravy. Původní návrh. 1969

Obr. 04:

Praha - Baba II Západ. Zastavovací plán dostavby sídliště. 1975

Obr. 05:

Praha - Baba II Východ. Situace. Komunikace a terénní úpravy. Původní návrh. 1969

Obr. 06:

Praha - Baba II Východ. Situace realizovaných obytných skupin. 1979

Obr. 07:

Praha – Baba II Západ. Situace drobné architektury. Obytná skupina č. 201. Ulice Krohova 17 - 41

Obr. 08:

Praha – Baba II Západ. Obytná skupina č. 201. Ulice Krohova 17 - 41

Obr. 09:

Praha – Baba II Východ. Obytná skupina č. 211. Ulice Matějská č. 2-18

Obr. 10:

Praha – Baba II Západ. Obytná skupina č. 301, 302. Ulice Starého 1 – 7 a 9 – 15

Obr. 11:

Praha – Baba II Západ. Obytná skupina č. 309. Ulice Nad Lesíkem 29 - 33

Obr. 12:

Praha – Baba II Západ. Obytná skupina č. 306. Ulice Krohova 1 – 15

Obr. 13:

Praha – Baba II Západ. Obytná skupina č. 305, 308. Ulice Nad Lesíkem 12 – 22, 23 - 33

Obr. 14:

Praha – Baba II Východ. Obytná skupina č. 217. Ulice Na Ostrohu 9 - 25

Obr. 15:

Praha – Baba II Východ. Obytná skupina č. 209, 210. Ulice Janákova 2 – 22

Obr. 16:

Břeclav – Poštorná - Díly. Podrobný územní plán. Nerealizovaný návrh. 1972

Obr. 17:

Břeclav – Poštorná - Díly. Příklad řadových domů nerealizovaného urbanistického návrhu. 1971

Obr. 18:

Břeclav – Poštorná - Díly. Příklad řadových domů nerealizovaného urbanistického návrhu. 1971

Obr. 19:

Břeclav – Poštorná - Díly. Zastavovací studie. Situace širších územních vztahů. Nedatováno

Obr. 20:

Břeclav – Poštorná - Díly. Urbanistický návrh. Zastavovací studie. Modul obytné skupiny. 1974

Obr. 21:

Břeclav – Poštorná - Díly. Studie obytného souboru. Detail obytné skupiny. Nedatováno

Obr. 22:

Břeclav – Poštorná - Díly. Studie obytného souboru. Situace návaznosti na bytový soubor. Nedatováno

Obr. 23:

Břeclav – Poštorná - Díly. Urbanistický návrh. Výřez z dokumentace. Modul s veřejnou vybaveností a zelení. 1974

Obr. 24:

Bratislava – Dúbravka. Zastavovací studie zveřejněná v časopise. Nedatováno

Obr. 25:

Bratislava – Dúbravka. Zastavovací plán sídliště. Nedatováno

Obr. 26:

Bratislava – Dúbravka. Dobový snímek sídliště. Pohled od prodejny potravin

Obr. 27:

Bratislava – Dúbravka. Výřez z mapy orthofota sídliště rodinných domů

Obr. 28:

Schéma zástavby vybraných souborů řadových domů z 60. - 70. let

Obr. 29:

Schéma zástavby vybraných souborů řadových domů po roce 1990

Obr. 30:

Výuka studentů v ateliéru obytných staveb. Ústav architektury FAST VUT Brno